

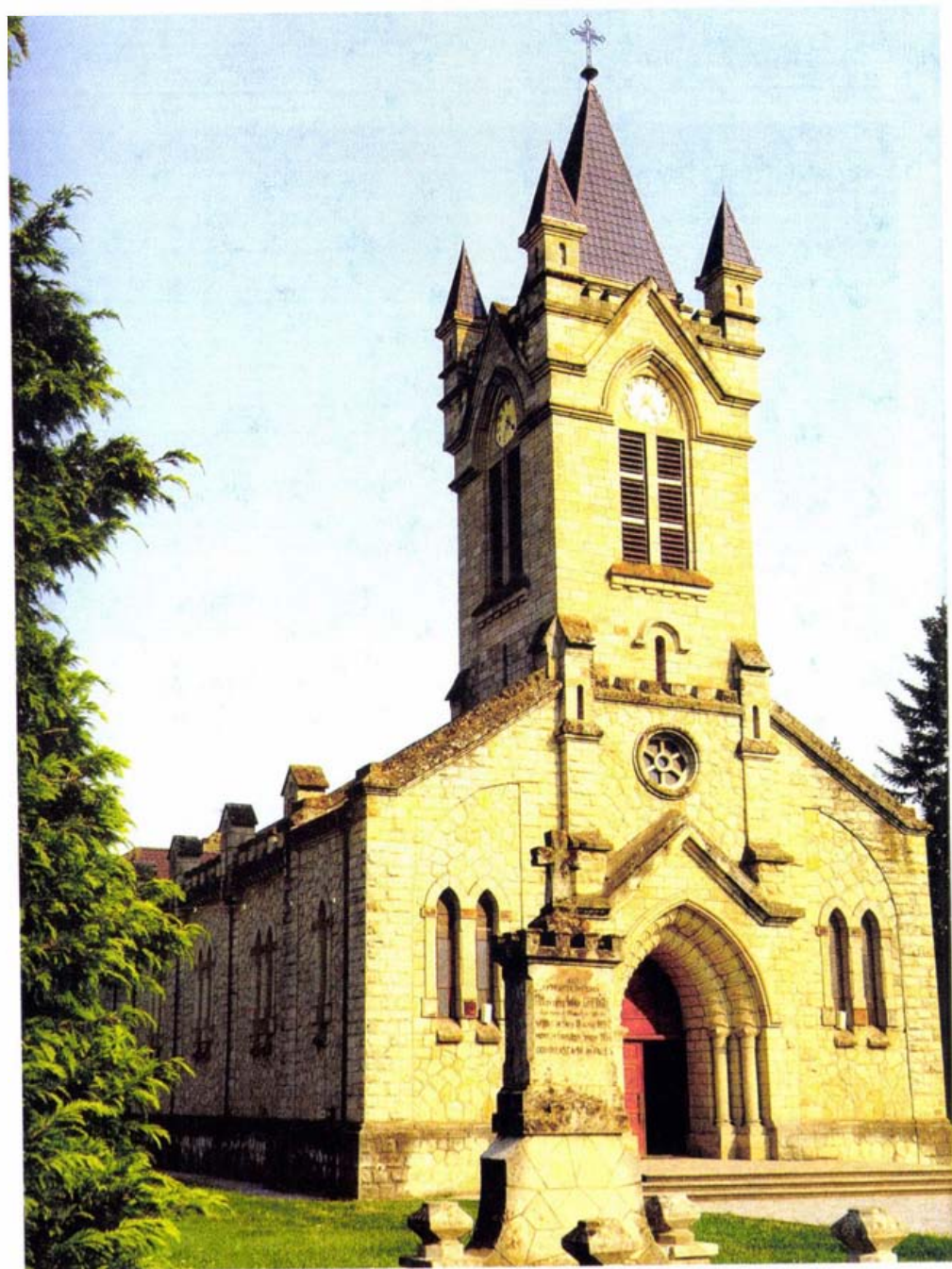
2009 FEBR 13.

55983
93/99 FI H73
2009/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXVII. évfolyam • 1. szám
2009. február

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelent

az

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Boros Erika tanár, Brassó-Budapest
Czente Zoltán dr. építészmérnök, Budapest
Csáky Károly dr. tanár, Ipolyság
Csonka Gergely fotó- és képzőművész, Budakeszi
Csorba Csaba dr. ny. főiskolai docens, Szolnok
†Dankó Imre dr. etnográfus, c. egyetemi tanár,
Debrecen
Dániel Erzsébet
CSEMADOK Érsekújvári Járási Választmánya, Nána
Demján Eszter diák, Esztergom
Eperjessy Ernő ny. minisztériumi főtanácsos,
Budapest
Fekete János, a Csánki Dezső Helytörténeti Egyesület
vezetője, Füzesgyarmat
Fülöp Lajos nyelvész, néprajzkutató, Budapest
Gálné Jáger Márta főlevéltáros, Kaposvár
Gazda József ny. tanár, Kovászna
Halász Péter, a MMIKL főtanácsosa, Budapest
Halminé Bartó Anna muzeológus, Budapest
Horváth Ferenc dr. levéltárigazgató, Vác
Kaczián János főlevéltáros, Szekszárd
Kalapos Sándor (1924 –1964),
Hajdúdorog
Kanovszky Vivien diák, Esztergom
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Máriás József ny. újságíró, Nyíregyháza
Miklós Péter történész-muzeológus, Gyula
dr. Petercsák Tivadar ny. múzeumigazgató,
Eger
Péter László dr. irodalomtörténész, Szeged
Selmeczi Kovács Attila dr. néprajzkutató,
Budapest
Simor Eszter gyűjteményvezető, Nagytótfalu
Szecskó Károly dr. ny. levéltáros, Eger
Tamás Edit dr. történész-szakmuzeológus,
Sárospatak
Tarján Gábor néprajzkutató, Budapest
Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc
Varga Gábor dr. ny. tanár, Hajdúböszörmény
Várnai Ferenc dr. népzene kutató, zeneszerző,
Pécs
Viga Gyula dr. múzeumigazgató-helyettes,
Miskolc

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a gorzafalvi (Moldva) rk. templom
látható (*Pataki János felvétele*)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

A pataki országgyűlés 300. évfordulójára emlékeztek <i>(Dr. Tamás Edit)</i>	3
Emlékezés a művelődéspolitikus Györffy Istvánra <i>(Selmeczi Kovács Attila)</i>	7
Százötven éve született dr. Hollós László akadémikus <i>(Kaczián János)</i>	10
Száznegyven éves s kecskeméti újságírás <i>(Miklós Péter)</i>	14
Harmincéves a Hajdúböszörményi Városi Pedagógus Kórus <i>(Dr. Varga Gábor)</i>	18
Húsz éve jelent meg Beke György <i>Csángó passiója</i> <i>(Máriás József)</i>	19
Húszéves a nagytótfalusi tájház <i>(Simor Eszter)</i>	21

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Györffy István</i> : Iskola és népismeret.....	23
Gondolatok a honismeret iskolái alkalmazásának lehetőségeiről <i>(Kovács Dániel)</i>	24

EMLÉKHELYEK

A rohateci Mária <i>(Péter László)</i>	30
A párkányi csata emlékműve <i>(Dániel Erzsébet)</i>	34
Vác város Levéltára „Családom története” pályázata <i>(Dr. Horváth Ferenc)</i>	35

HAGYOMÁNY

Berze Nagy János és Heves megye <i>(Fülöp Lajos)</i>	36
Kalapos Sándor kiadatlan kézírata a hajdúdorogi kisbundáról <i>(Halász Péter)</i>	40
<i>Kalapos Sándor</i> : A hajdúdorogi kisbunda, 1937. (részlet).....	44
Gömöri vallomás <i>(Dr. Czente Zoltán)</i>	49

TERMÉS

Garamsalló múltja és jelene <i>(Csáky Károly)</i>	52
Kodály Pécselt és Baranyában <i>(Várnai Ferenc)</i>	60

ZSENGE TERMÉS

„A föld valóság” Gondolatok Babits Mihály esztergomi tájverseihez <i>(Demján Eszter)</i>	64
„... kertem az egész táj” Meghatározó élmények Babits Mihály költészetében <i>(Kanovszky Vivien)</i>	68

KRÓNIKA

A 80 éves Kíshegyi Simon köszöntése <i>(Eperjessy Ernő)</i>	73
Az I. Pest megyei „Honismereti Barangoló” Vándorgyűlés Kiskunlacházán <i>(Halminé Bartó Anna)</i>	75
Honismereti nap Füzesgyarmaton <i>(Fekete János)</i>	77

Honismereti események Somogyban: Somogyváron és Mesztegyőn (<i>Gálné Jáger Márta</i>).....	79
Príma-díjas honismereti kutatók; dr. Kolta László és dr. Tóth Ferenc	80
Brassó – és az Apáczai Csere János Egyesület (<i>Boros Erika</i>).....	82

In memoriam

Győri János (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>).....	83
Dankó Imre (<i>Véga Gyula</i>)	85
Kónya Ádám (<i>Gazda József</i>).....	89

KÖNYVESPOLC

Magyar Református Egyházak Javainak Tára (<i>†Dankó Imre</i>)	94
Baják László: A Magyar Nemzeti Múzeum címeres halotti emlékei (<i>Csorba Csaba</i>)	95
Sárosi magyar tükkőr (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	96
Kovács Endre: A doroszlai Nagyerdő története és néprajza (<i>Petercsák Tivadar</i>)	97
Kiss Péter: Hatszázégyen Eger múltjából 1944-ig (<i>Dr. Szecskó Károly</i>)	98
Kunkovác László: Táltoserő (<i>Tarján Gábor</i>).....	99
Pataki János: Csángók (<i>Csoma Gergely</i>).....	100
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	101

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

Évfordulók: *Bél Mátyás, Körösi Csoma Sándor, Vikár Béla, Morvay Péter*; Szent Ilona gótikus falképe Nyiribronyban; Mátyás király és Dóczy Péter; Sárközy István és Csokonai; A székelyes csángók hazatelepülése II.; Kapisztrán Szent János emlékei nyomában Itáliában; Reneszánsz zene és tánc Mátyás udvarában.

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállítására során könnyebbé teszi a munkát, s a korrektúra megkönnyítésével esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen vagy CD-n küldik el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtathatjuk is, ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

ÉVFORDULÓK

A pataki országgyűlés 300. évfordulójára emlékeztek

I. A Rákócziak neve és Sárospatak a közzélekedésben összeforrott. A család 94 esztendeig tartó uralma fénykort hozott a várra, a városra, a Református Kollégiumra. Sárospatak országos jelentőségű történelmi események helyszíne volt. Kiemelt szerepet játszott Patak a Rákóczi-szabadságharc időszakában is. Sárospatak vidéke, Zemplén már a szabadságharc első hónapjaiban a kurucok kezébe került. 1703. augusztus 28-án foglalták el a kuruc csapatok a pataki várat.

A II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc során a Rendi Konföderáció három országgyűlést tartott. A szabadságharc első országgyűlésén 1705-ben Szécsényben II. Rákóczi Ferencet a szövetséget vezérlő fejedelemmé választották, mellé 24 tagú szenátust állítottak. Bercsényi Miklóst a szenátus elnökévé és a hadak főgenerálisává tették meg. A rendek felesküdték a konföderációra, az országgyűlés legfőbb rendelkezései között említhetjük a szabad vallásgyakorlat és az elvesztett templomok ügyének rendezését. Szécsényben Erdélyt felszólították a konföderációhoz való csatlakozásra. A szabadságharc kiterjesztése az Erdélyi Fejedelemségre magától értetődőnek tűnt, hiszen Rákóczi ősei közül többen viselték a fejedelmi címet. Itt Sárospatakon, a Tudományos Gyűjtemények Kézirattára őrzi a Református Kollégium professzorának, Csécsi Jánosnak 1705. szeptember 12-től október 3-ig a szécsényi táborban vezetett naplóját. A napló kezdete megegyezik a szécsényi országgyűlés nyitónapjával, zárása az országgyűlés befejezését követi, az országgyűlés legfontosabb dokumentuma.

1704-ben a gyulafehérvári országgyűlésen Rákóczit fejedelemmé választották, címei közé felvette az erdélyi fejedelmi titulust. Az 1706-os huszti országgyűlésen Rákóczi erdélyi hívei, valamint a magyarországiak képviselők megkötötték a Rákóczi uralma alatt álló magyarországi részek és Erdély közötti konföderációt. A határozat szerint Erdély elszakadt az Ausztriai-háztól, nem tekintette I. Józsefet uralkodójának. 1707. május 31-e és június 18-a között ülésezett az önödi országgyűlés. Az ott hozott törvények közül a legismertebb a Habsburg-ház trónfosztásáról szólt. Emellett olyan jelentős kérdésekről is határoztak, mint a kuruc sereg hadiszabályzatáról, a rézpénz leértékeléséről, az ítéltábla létrehozásáról, vagy az adózás reformjáról. Becikkelyezték Gönc mezőváros hajdúkváltságát.

1708. augusztus 3-ához kapcsolódik a szabadságharc egyik legragikusabb eseménye. Rákóczi és Siegbert Heister tábornagy csatát vívott Trencsénél. A kurucok súlyos vereséget szenvedtek. A csatában a fejedelem is megsebesül. Rákóczi azonban ebben a katasztrófahelyzetben is megőrizte cselekvőképességét. A trencsényi csatáról Egerbe érve azonnal munkába kezdett, másfél hónapig pihenés nélkül az ország ügyeivel foglalkozott. Egyedüli reménységének nevezte, „*hogy még talán találkozok négy-ötezer oly igazlelkű magyar, aki inkább kézen akar meghalni, mintsem tovább nemzetünk gyalázatát szemlélni.*” Kereste, kutatta azokat a jeleket, apró fényeket, amelyek optimizmusát táplálhatták, igazolhatták reményt nyújtva a jövőre. Meggyőződése, hogy „*nem a hadnak sokasága, hanem az benne való bizalom és eltökélt szív veri meg az ellenséget.*” A trencsényi csata változást jelentett a szabadságharc történetében, de fordulatot hozott a fejedelem magatartásában is. A szabadságharc véleménye szerint a vármegyék és a vitézlő rend nélkül elbukik.

Gondjait két emberrel osztotta meg: Bercsényi Miklóssal és Károlyi Sándorral. Utóbbinak írta a válságos helyzetet értékelő sorait: „*...egyik fületem a szegénység átkozódó és siránkozó panaszára figyelemzetvén, s az másikával az vitézlő rend zúgolódó morgását hallván s nyomorúságát szemlélvén, alig tud mely felé hajolni sok rosszal terheltetett és ostromoltatott elmém, – mivel ezen országban se a vármegyék, se a vitézlő rend nélkül nem lehetünk, és akárcsak mikint considerálja az elmúlt Thokily uram hadakozását: és valamint szerencsétlenségét nagy részről az vármegyék elpartolásának, és ezeknek*

disgustussát az kéméltelenségnek¹ tulajdoníthatni: úgy most is látható dolog, hogy mindezekül méltán tarthatván, oly szükségünk vagyon egyikére, mint a másikára...

Ebben a helyzetben úgy döntött, országgyűlést hív össze. 300 esztendővel ezelőtt, október utolsó napjaiban Rákóczi országgyűlést hirdetett a Zemplén megyei Tállyára november 22-ére. A fejedelmi meghívólevél szerint az országgyűlés témája a „haza megmaradását” és a kuruc hadsereg megerősítését szolgáló kérdések megtárgyalása lesz. Kaptak meghívót a nemes vármegyék, az egyházi méltóságok és conventek, a kiváltságos kerületek (jász, kun, hajdú), szabad királyi városok, a mezővárosok és a regális hadak. November 19-én a fejedelem Sárospatakra tette át az országgyűlés helyszínét.

Sárospatak – Sáros-Kis-Patak és Sáros-Nagy-Patak – két mezőváros ekkor. Lakossága a szabadságharc időszakában többségében református volt. Az itt élőket, az iskolát súlyosan érintette a lipóti abszolutizmus protestánsüldözése. Patak 1703-as elfoglalása után megszűnt a református egyház üldözése a városban. A katolikus Rákóczi visszahelyezte jogaiába a Református Kollégiumot, s biztosította működésének feltételeit. Az itteni lakosság hadba vonulásáról a szabadságharc kezdetétől vannak adataink. Valószínűleg az érintettek a katonáskodást a felemelkedés egyik lehetőségének, a személyes felszabadulás reményének tekintették.

Rákóczi a szabadságharc alatt először 1707. február 11-én látogatott Patakra. Ezt követően gyakran megfordult a várban, sőt hosszabb időn át itt tartotta udvarát. Minderről titkáranak, Beniczky Gáspárnak naplója tájékoztat. Az országgyűlést megelőzően Rákóczi 1708. november 18-án érkezett, a városba ekkor már folytak az előkészületek. November 21-én megérkezett Patakra Bercsényi Miklós is, majd jöttek a főemberek. Ez az országgyűlés Sárospatak történetének kiemelkedő eseménye. Nemcsak helyszínként, hanem az itt hozott törvények által vált a pataki országgyűlés országos jelentőségű eseménnyé. A nemzeti összefogás és a hadsereg megerősítése céljából hívták össze a pataki országgyűlést, mely november 28-a és december 20-a között ülésezett. A sárospataki a szabadságharc legradikálisabb országgyűlése. Rákóczi Sárospatakon főleg udvari nemesekre és az ezredek követeire számíthatott. Eljöttek a vármegyék is szép számmal, még a közvetlen támadás veszélyének kitett Hont vármegye is elküldte követeit. Megjelent Turóc követsége is. A klérust Pethes András címzetes püspök képviselte. A folyamatos katonai támadások miatt a dunántúli megyék követei nem tudtak eljönni.

Az első ülést november 28-án tartották „*a belső vár palotájában*”. II. Rákóczi Ferenc nyitotta meg „*jeles beszéddel*”. A pataki vár építéstörténetét feldolgozó Détsy Mihály szerint nem állapítható meg egyértelműen, hogy a vár mely palotájában tanácskoztak. A várkastély legnagyobb terme, a nyugati szárny emeleti „*aranyas palotája*”. Ennek azonban a korabeli leltár szerint nem volt 1708-ban sem mennyezete, sem ajtaja, sem ablaka. A tágasabb Vörös-torony béli „*Öreg palota*” vagy más néven „*Nagy palota*” tetőzete úgyszintén hiányzott az 1702-es rombolás következtében. Tető hiányában a palota boltozata bizonyára átázott. A hagyomány ez utóbbi termet őrizte meg a történelmi események helyszíneként.

Az országgyűlésen tárgyalt kérdések közül az egyik legfontosabb a nyilvános zárszámadás volt. Rákóczi vezette be a nyilvános zárszámadást, azaz a költségvetés és az országos elszámolás nyilvános vitáját. A vizsgálatok gyorsítására bizottságokat hoztak létre. Az országos Hadbiztonság számadását vizsgálta az egyik. Elszámolásra kötelezték a Gazdasági Tanácsot, a bányakamarák adminisztrációját is. A másik fontos, jövőt illető kérdés a fegyverszünet és az esetleges béketárgyalások indítása volt. 1708. december 8-án írásba foglalták a fegyverszüneti feltételeket.

December 4-én hatalmas beszédben fejtette ki a fejedelem, hogy csak a végsőkig való harccal remélhetik ügyük jobbra fordulását. Szavai nem hangzottak visszhang nélkül: „*Felkiáltván – írja Beniczky naplójában – ki-ki életit letenni édes haza szabadsága mellett és vérét kiontani rezolválta.*” Az egész országgyűlés nagy lelkesedéssel fogadta meg, hogy életét adja, vérént ontja az édes hazáért.

A sárospataki országgyűlés két törvénycikket fogadott el a hadsereg, a vitézljő rend érdekében. Ez a IX. és a X. statutum. A legismertebb törvénycikk a IX.: *A katonáskodók mentesítése a földesúri joghatóság alól. A paraszti állapotban lévő katonáskodók megvizsgálására, akik vagy ennek utána, vagy már most is az ország szolgálatában állnak, elhatározzuk, hogyha együttesen és külön-külön a mostani háború végéig hűségesen és állhatatosan kitartanak, és tulajdon személyükben kiskorú fiúgyermekikkel földesuruk fundusáról el akarnak költözni, mint földesuruk joghatósága alól felszabadítottak örökösen és teljesen szabadnak tartassanak, és részükre a Felsőleges Fejedelem, ha jelent-*

¹ Azaz: kéméltelenségnek.

keznek nála, a hajdúvárosok példájára különleges kiváltságokkal megadómányozandó lakóhelyről fog gondoskodni.

A X. rendelkezés szövege a következő: *A katonáskodók és hátrahagyott özvegyeik felmentése a közterhek alól. Elhatározatotott továbbá mindannyiunk egyetértésével, hogy azok a katonáskodók, akik akár a birtoktalan nemességből, akár a paraszti rendből valók, ameddig katonai szolgálatot teljesítenek s amíg tisztüket betöltik, tekintettel a Regulamentum rendelkezésére, a közterhek alól mentességet élvezzenek, ehhez kinyilvánítva, hogy azoknak a birtoktalan nemes katonáskodóknak, akik a háborúban estek el, vagy természetes módon haltak meg, hátrahagyott özvegyei, amíg férjük nevét Viselik, minden közteher alól kivétessenek és mentesek legyenek, a katonáskodó birtokos nemesek özvegyei pedig három évi mentességet bírnak.*

E két törvénycikk rendezte a harcoló jobbágyság sorsát, biztosítva társadalmi felemelkedésük lehetőségét. Bárki, aki a jobbágyságok közül fegyvert fog és áldozatot hoz a hazáért, az szabaduljon fel a földesúri joghatóság alól, ezeket a katonákat letelepítik és megkapják a hajdúvárosok kiváltságait. Felismerve, hogy a háború folytatásának és sikeres befejezésének ez az egyetlen feltétele. Szinte szimbolikus, hogy a brezáni szerződést a sárospataki országgyűlés statumai pecsételték meg. Az itt hozott törvények már nem tudtak jelentős hatást gyakorolni a szabadságharc kimenetelére. Rákóczi azonban mindvégig következetesen ragaszkodott a sárospataki törvények végrehajtásához.

2. A MNM Rákóczi Múzeuma „II. Rákóczi Ferenc, az államférfi” címmel időszaki kiállítással köszönti az évfordulót. A kiállításon a magyarországi és a kelet-szlovákiai múzeumokban őrzött legjelentősebb, II. Rákóczi Ferenchez és a szabadságharcához kapcsolódó tárgyakat láthatnak az érdeklődők. A bemutatott 114 tárgy kölcsönzéséért 21 intézménynek mondunk köszönetet.

Az eredeti tárgyak sorából is kiemelésre érdemes a Hadtörténeti Múzeumban őrzött kuruc lovassági zászló. A kisméretű, „PRO LIBERTATE” feliratú zászló eredeti halványkék vagy zöld színét mára már elvesztette. Előlapján a koronás kiscímer, hátlapján trónoló Madonna a kiséddel és a Rákóczi-címer látható. Hasonló büszkeséggel számolhatunk be a Kelet-szlovákiai Múzeumban őrzött Rákóczi szekéreny és székek kölcsönzéséről. Utóbbiak II. Rákóczi Ferenc regéci kastélyából származnak. Eredetileg 12 szék és egy zsöllyepad tartozott a garnitúrához. A jelenleg ismert darabokat Koós Pál 1909-ben ajánlódta a kassai múzeumnak. Napjainkban négy szék és a zsöllyepad a Magyar Nemzeti Múzeumban állandó kiállításon látható. A székek háttámlájának himzett motívuma a hónapokat mutatja be. Minden széken látható egy férfi és női figura, különböző környezetbe helyezve. Az öt Kassán őrzött szék egyiken a tavasz ismerhető fel, szépen virágzó növények között a friss ültetést öntözi a nőalak, a férfi kezében lámpást láthatunk, amelyben jól felismerhetően még a gyertya is ég. A két nyári hónap egyikén az aratás művelete ismerhető fel, a figurákat gereblyével, kaszával ábrázolták. Nyári hónapra utal egy másik szék háttámlájának himzése is, ahol a sarló jól felismerhető és kéveket ábrázoltak. Ugyancsak jellegzetes a birkanyírás műveletét bemutató kép a negyedik széken. Az ötödik széken a figurák kalapos viselete emelhető ki. A kiállításon be nem mutatott hatodik kassai szék restaurálásra vár.

A sárospataki időszaki kiállításon megjelenik a szabadságharc minden jelentős dokumentuma. A Magyar Országos Levéltár (többek között: *Brezáni kiáltvány, Naményi pátens, A szathmári béke* Károlyi Sándor által aláírt példánya), az Országos Széchényi Könyvtár (többek között a Rákóczi gyerekek köszöntő verse édesanyjuk névnapján), az ELTE Egyetemi Könyvtár (itt őrzik a város történetének egyik nagyon fontos forrását, a sárospataki jezsuita rendház évkönyvét és naplóját), a sátoraljúj helyi Zempléni Levéltár (többek között az ónodi és sárospataki országgyűlés végzéseit, II. Rákóczi Ferenc 1708-as levélváltása Esterházy Pál nádorral, az országgyűlést követően íródott az olaszlisztkai lakosok panasza), a Hadtörténeti Múzeum Könyvtára (a fejedelem első, 1707-ben megjelent életrajza, emlékiratainak első kiadása 1739-ből, Rákóczi a politikai és erkölcsi végrendelete 1751-ből) és a Sárospataki Református Kollégium Levéltára különleges dokumentumai láthatók, miként a legjelentősebb forrásként említett naplók (Beniczky Gáspár, Szathmáry-Király Ádám, Csécsi János). Érdemes beleolvasni a sárospataki országgyűlésen résztvevő fejedelmi udvar, a katonaság és más tisztek, valamint az erdélyi menekültek élelmészeti jegyzékébe is. Ritkán látható a nagyközönség számára az Egri Főgyűházmegyei Könyvtárban őrzött, Mikes Kelemen törökországi leveleinek gyűjteménye. 1717–1758 között jegyezte fel a fejedelem és a rodostói magyar emigránsok mindennapjait. Az Evangélikus Országos Könyvtárból kölcsönztük az első hazai hírlap, a Mercurius Veridicus ex Hungaria 1710-ben kiadott példányát. A Piarista Központi Könyvtártól kölcsönztük különleges könyvecskét a kassai jezsuita kollégium nyomdájában készítették 1674-ben. Ez II. Rákóczi Ferenc ábécés könyve, Körösy György őrizte meg.

1729-ben a pataki trinitáriusoknak ajándékozta. Tőlük került a piaristákhoz Sátorlajúhelyre, majd az 1880-as években Budapeste. Most újra Patakon látható.

Bemutatjuk a II. Rákóczi Ferenc tiszteletére készített Warou-féle emlékérmeket, éppúgy, mint a fegyelmi és közigazgatási pecsétnyomókat. Daniel Wolff: *Hydra Transylvanica* (1708) című művében a Honterus Levéltárban, Brassóban őrizték meg a Rákóczi tiszteletére emelt diadalkapu rajzát. Igaz csak részletében, de meglevenedik e rajz is David Richter svéd származású portréfestő 1704-ben készült Rákóczi portréja társaságában. A korszak kimerkedő festőjeként számon tartott Mátyóki Ádám munkái közül három kerül bemutatásra, közülük Ráday Pál ábrázolását, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye kölcsönözte a kiállításra. A XIX. század nagy alkotói közül Madarász Viktor, Benczúr Gyula, László Fülöp képét említhetjük. Ugyancsak e sorban említhetjük Than Mór „Az ónodi országgyűlés., című nagyméretű alkotását, melyet Parlamentből kölcsönöztünk.

Átlépvé a XX. századba Dudits Andor, Veszprémi Endre, Tornyai János, Lengyel-Reinfuss Ede, Éder Gyula, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Damkó József alkotásai kerülnek bemutatásra. Fegyverek, ötvöstartágyak (a Mikes család címerével díszített egybejáró poharak) ónkupák, bútorok, metszetek, festmények nagy tárgye gyűjtését kölcsönözte a Magyar Nemzeti Múzeum a kiállításra. Láthatjuk pl. a magyar barokk első ismert költőjének, Petróczy Kata Szidóniának képét is.

A kiállítás kurátora dr. Tamás Edit, segítője Vámosi Katalin volt. A *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi* című időszaki kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma saját kivitelezésében készült Várad László és Spisák Béla vezetésével, megvalósításában részt vettek a múzeum munkatársai, muzeológusoktól a technikai személyzetig. A kiállítás a múzeum emeleti terem sorának három időszaki szobájában és a Múzsák Temploma nagytermében látható.

A kiállítást Világosi Gábor, a Magyar Köztársaság Országgyűlésének alelnöke nyitotta meg és Prof. dr. R. Várkonyi Ágnes akadémikus, a korszak kiváló kutatója ajánlotta az érdeklődőknek. A kiállítás-hoz kapcsolódva egy színes katalógus jelent meg. Bevezető tanulmányát R. Várkonyi Ágnes készítette, Dr. Tamás Edit szerkesztette, huszonkét muzeológus írta a szócikkeket. A kiállítás-hoz kapcsolódva jelent meg a „*II. Rákóczi Ferenc – múzeumi munkafüzet gyerekeknek*” című kiadvány. A múzeum munkatársai által készített kiadvány általános iskolások számára készült.

A 2009. március 31-ig látogatható kiállítás megvalósítását a Nemzeti Kulturális Alap támogatta. Közönet érte!

3. A sárospataki országgyűlés 300. évfordulójának megemlékezései kiemelt helyet kaptak a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma 2008. évi programjában. Október 2-3-án történelemszemináriumra köszöntötte az évfordulót. A *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi* c. tanácskozáson 27 előadó vett részt. A magyarországi történészek mellett érkezett előadó az Eperjesi Egyetemtől, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Tanárképző Főiskoláról Kárpátaljáról és Erdélyből is.

R. Várkonyi Ágnes akadémikus tartotta a nyitó előadást, Rákóczi államférfiúi habitusáról foglalta össze gondolatait. Az elmondottakhoz kapcsolódott Köpeczi Béla akadémikus előadása, mely az „*Értekezés a hatalomról*” címet kapta. Kovács Ágnes, a Debreceni Egyetem tanára a sárospataki országgyűlés és a szabadságharc folytatásának kérdéskörét vizsgálta. Érdekes „párbeszéddé” alakult Gyulai Éva (Miskolci Egyetem) és Dienes Dénes (Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei) előadása. Előbbi Rákóczinak a jezsuitákhoz való viszonyát, utóbbi a szécsényi országgyűlés protestánsokat érintő vallásügyi végzését mutatta be. Basics Beatrix (Budapesti Történelmi Múzeum) a művészettörténész szemével vázolta fel II. Rákóczi Ferenc uralkodói portréját, bemutatva a Rákóczi ikonográfia egy ábrázolás-típusát.

A kétnapos konferencia második napján két szekcióban folytatódott az előadások. Mezey Barna (ELTE, Bp.) a jogtörténész látásmódjával közelítette meg konferenciánk témáját. Előadása „*Realitásból koncepció. II. Rákóczi Ferenc állampolitikai céljairól*” címet kapta. Gebei Sándor (Eszterházy Károly Főiskola, Eger) I. Péter cár és II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1707. évi varsói egyezményének utóéletét vizsgálta. Zachar József (Eszterházy Károly Főiskola, Eger) II. Rákóczi Ferenc magyarországi dux és erdélyi princeps nyugati külkapcsolatainak beszűküléséről beszélt. Czigány István (Hadtörténelmi Intézet, Bp.) „*A sziléziai rejtély*”. *Fordulat a magyarországi háborúban* címmel foglalta össze, hadtörténelemszempontjait. Bánkúti Imre (Bp.) *Válság és kiűtkeresés: a konföderáció sárospataki gyűlése* című előadása úgyszintén konkrétan az 1708-as év eseményeivel foglalkozott.

Nagyon érdekesek voltak a kisebb témák bemutatására vállalkozó előadások. Mészáros Kálmán (Hadtörténeti Intézet, Bp.) a felső-magyarországi arisztokrácia helyzetét vette számba a Rákóczi-szabadságharc időszakában. Csatáry György (II. Rákóczi Ferenc Főiskola, Beregszász) a hadállítás gondjairól beszélt Ugocea megye példáján. Balogh Judit (Miskolci Egyetem) a korszak székely társadalmát mutatta be. Erdélyi előadónk, Mandula Tibor (Szatmárnémeti) „*II. Rákóczi Ferenc a legönzetlenebb magyar, aki mindenét a hazának adta*” címmel tartott nagyívű előadást. Ulrich Attila (Jósa András Múzeum, Nyíregyháza) a Wesselényi-mozgalom résztvevőit és perbefogásuk okait tekintette át. Kónya Péter (Eperjesi Egyetem) Ottlyk György brigadéros 1708-as szereplését mutatta be. Érdekes előadást hallhattunk Varga J. Jánostól (MTA TTI) a gyermek II. Rákóczi Ferenc és Thököly Imre kapcsolatáról.

Várak és városok is bemutatásra kerültek egy-egy téma kapcsán: Tokaj végváranak utolsó éveiről Oláh Tamás (Zempléni Levéltár, Sátoraljaújhely) előadásából értesülhettünk. Bagi Zoltán (Csongrád Megyei Levéltár, Szeged) Sopron kuruc ostromát mutatta be. Szoleczky Emese (Hadtörténeti Múzeum, Bp.) Máramaros büszke várát, azaz Husztot emelte ki. A szabadságharc nyugati visszhangjáról két előadásból hallhattunk: G. Etényi Nóra (ELTE, Bp.) II. Rákóczi Ferenc diplomáciáját a korabeli újságirodalomban tekintette át, Kreutzer Andrea (Hadtörténeti Múzeum, Bp.) a szabadságharcot a Felsecker-Zeitung tükrében mutatta be. Szirtes Zsófia (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.) Rákóczi Kolozsváron emelt diadalkapuját mutatta be, egy frissen felfedezett brassói kézirat kapcsán. Maczák Ibolya (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.) igen érdekes előadást tartott „*Kuruc pap a gyilkosságról, szolgálai kötelességről, káromkodásról*” címmel. A szabadságharcon túli évekre is kitenkítették az előadók. Seres István (MTA TTI) Jávoroka Ádám ismeretlen lengyelországi leveleit dolgozta fel (1743-44), Kis Domokos Dániel (OSZK, Bp.) a bujdosók életét mutatta be.

A szakmailag rendkívül jó visszhangú konferencia előadásai 2008 decemberében megjelentek tanulmánykötetben a Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 53. köteteként.

Dr. Tamás Edit

Emlékezés a művelődéspolitikus Györffy Istvánra

Hetven évvel ezelőtt, Györffy István (1884–1939) néprajztudós halálának évében látott napvilágot *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című nagyhatású könyve, melynek révén a népi kultúra támogatása először került Magyarországon a kulturális kormányzat programjába.¹ Györffy művelődéspolitikai végrendeletének tekintett műve mindmáig nem kapott megfelelően alapos elemzést és kultúrpolitikai értékelést.² Noha sok vonatkozásban az idő túllépett a munka megállapításain, a szerző több gondolata a mai napig nem veszített aktualitásából, ma is figyelmet érdemlő, megszívlelendő felvetései vannak. Ez különösen érvényes az iskola és a néphagyomány kérdéskörére: mindenek előtt a külföldi tanterv-sablonok ellen emelt szót, melyek béklyóba verik az oktatást, ezáltal a nemzeti szellemiséget. Amint nyomatékkal figyelmeztet: csak magyar szemmel, lélekkel és bátorsággal szabad az iskolai reformokhoz fogni.³

Györffy István muzeológusi, szaktudományos és egyetemi oktatói munkásságát kezdettől áthatotta a nép művelődésével való törődés. Erről tanúskodnak népszerűsítő cikkei, amelyekben a parasztságot a saját értékeire, feledésbe merülő hagyományainak megbecsülésére igyekezett ráébreszteni.⁴ De ide sorolhatjuk azokat a népművészeti kiadványokat is, amelyeket a Néprajzi Múzeum tárgyi gyűjteményi anyagából jelentetett meg.⁵ Minden alkalmat megragadott, hogy a hagyományok megbecsülésére ne-

¹ Kósa László: Györffy István öröksége. Valóság 1984/3. 75. old.

² Ezt kifogásolja Barabás Jenő: Györffy István művelődéspolitikai eszméi. Kritika 1984/2. 19. old.

³ Györffy István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Debrecen 1993. 61. old.

⁴ Vö. Fazekas István: Györffy István tudománynépszerűsítő művei. In: Bellon Tibor-Szabó László szerk.: Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma. Karcag-Szolnok 1987. 162–174. old.

⁵ Mindenekelőtt A cifraszűr. Bp. 1930; Szilágysági himzések. Magyar Népművészet II. Bp. 1924; Jászszági szücszimzések. Magyar Népművészet X. Bp. 1924; Nagykun szücszimzések. Magyar Népművészet XI. Bp. 1925.

veljen. A múzeumban rendszeresen tartott foglalkozásokat a kézimunka-tanároknak, irodájának ajtaja a népi kultúra iránt érdeklődők számára mindig nyitva állt. A közigazgatási szakembereknek előadásokat tartott a közigazgatás és a népismeret összefüggéseiről, a népi kultúra hivatalos elismerésének fontosságáról.⁶ Egyetemi katedráját is a néphagyomány megmentésének szolgálatába állította, nemcsak előadásai révén, hanem azzal is, hogy tanszékét olyan intézettel kívánta fejleszteni, amely az egyetemi ifjúság széles rétegét oktathatja a népelet ismeretére.⁷ Ezért törekedett a Néprajzi Intézet mielőbbi megalakítására; ezért támogatta a népi, nemzeti kultúra valamely területével foglalkozó egyetemi intézetek, mint pl. a Magyarságtudományi vagy a Településtörténeti Intézet felállítását; ezért szorgalmazta a parasztság életének országos méretű, szervezett kutatását.

Györfly István művelődéspolitikai programjának megfogalmazásában az általa művelt szaktudomány kapott meghatározó szerepet. Sokrétű néprajzi kutatásai vezették el ahhoz a későbbi megállapításához, hogy „a hagyományos népi műveltség kerek egész – a falusi élet minden vonatkozására kiterjedő – művelődés. Nem 8–10 tantárgy van, mint az iskolának, hanem száz és száz. Ha csak egy kicsit is foglalkozunk a népi tudással, csodálatlat látjuk annak sokoldalúságát”.⁸ A parasztság kultúrájának ez a – ma már egyre inkább múltba vesző – teljessége arra a felismerésre ébresztette, hogy egyedül a néphagyomány szolgálhat egy új, nemzeti művelődés alapjául, pontosabban csak a néphagyományra építve lehet önálló és egységes nemzeti kultúrát megteremteni a politikai önállóság biztosítása érdekében. Minderre pedig egyre égetőbb szükség van, amikor Európa újabb háborús készülődése – az első világháború tanulságai nyomán – alapvetően a magyarság nemzeti létét fenyegeti. Ezért sürgette a népelet átfogó, komplex tudományos kutatásának mielőbbi megindítását, amely nyomán kibontakozhat a népi kultúra társadalmi méretű megismerése.

Művelődéspolitikai koncepciója gyakorlati megvalósítása érdekében kitartóan fáradozott az országos méretű tudományos kutatások intézményes keretének létrehozásán. Teleki Pál kultuszminiszterhez fűződő barátsága révén elérte, hogy 1938 őszén megalakulhatott a *Táj- és Népkutató Központ*, amely azonnal 250 fiatal kutatót foglalkoztatott a népelet tanulmányozásának legkülönbözőbb területén. A munkacsoportokban dolgozó etnográfusok, szociológusok, nyelvészek, jogászok, antropológusok, geográfusok és orvosok munkáját egyformán nagy érdeklődéssel kísérte, hétről hétre felkereste őket, tanácsaival, útbaigazításaival mindegyiküknek hasznára tudott lenni. Mindenre ügyelő érdeklődése összekötő kapcsolatot volt a különböző szakmai munkaterületek között.⁹ A nagy lendülettel kibontakozó intézményes kutatómunkához hamarosan csatlakozott a falukutató mozgalom is.

A Táj- és Népkutató Központ széleskörű munkája lehetőséget adott arra, hogy az érdeklődő ifjúság a népelet tudományos tanulmányozása révén megismerkedjen a parasztság mindennapi problémáival, valós életkörülményeivel. Noha a Központot két hónap múlva – munkáját ismertető és propagáló kiállítása miatt – feloszlatták, Györfly nem hagyott fel művelődéspolitikai terveivel. Míg a Központ erősen lecsökkentett apparátusa tanszéke keretében tovább működhetett, ő maga az egyetemi Néprajzi Intézet révén igyekezett szélesíteni a parasztfiatalok táborát. Az Intézetben rendszeresen tartott esti szemináriumokat, ahol a parasztság problémáit vitatták meg. Maga köré gyűjtötte a parasztszármazású egyete-

⁶ Györfly István: A közigazgatás és népismeret. In: Mártonffy Károly szerk.: A mai magyar község. Az 1937. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. Közzéteszi Széll József. Bp., 1938. 214–219. old.

⁷ K. Kovács László: Györfly István mint egyetemi tanár. Ethnographia 1974. 29. old.

⁸ Györfly István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Debrecen 1993. 42. old.

⁹ Gunda Béla: Györfly István közelében. In: Bellon Tibor szerk.: A magyar nép tudása. Nagykunsági füzetek 3. Karcag 1980. 27. old.

mistákat, tanulmányi kirándulásokat szervezett számukra, részt vett nyári táborozásaikon, támogatta őket; és egyre többet foglalkoztatta a parasztfiatalok kollégiumának megszervezése.¹⁰

Meggyőződése volt, hogy elsősorban a parasztságból származó értelmiségiek összefogásával és bevonásával teremthető meg az a társadalmi bázis, amely a nemzeti művelődés újformálásának alapja lehet. Elképzelése szerint a nép életét közvetlenül és jól ismerő, paraszti származású fiatalok – tudatos és aktív részvételükkel – a néphagyomány értékeit gyorsan és hatékonyan építhetik be a nemzeti műveltségbe. Ezért is fordított oly sok gondot és fáradságot az egyetemen a népből jött hallgatók nevelésére.

A társadalom egészét érintő művelődéspolitikai programját *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* (Bp. 1939) című munkájában foglalta össze, és terjesztette a kultuszminisztérium elé. Gondolatmenetének lényege, hogy a népi kultúrában sok olyan érték található, amely nélkül nincs igazi nemzeti kultúra, csak „árvalányhajás, vitézkötéses magyarkodás”, vagy „áldomozó, csodára váró turánkodás”. Ezek helyett a népszokások, a néptánc, a népzene, a népköltészet, a díszítőművészet, a népi tudás adhatják meg a kultúra nemzeti karrakterét.¹¹ Amint írta: „Hangsúlyozzuk, hogy az a tény, hogy az iskolát és a könyvműveltséget szembeállítjuk a hagyománnyal, nem akarja az iskola és a könyvművelődés és az európai műveltség nagy értékeit kisebbiteni. A néphagyomány nagy nemzetfenntartó erején kívül szükségünk van a magas fokú nyugati művelődés minden vívmányára. A néphagyománynak emellett azt a szerepet szánjuk, hogy minden vonalon alapjául szolgáljon a magasabb rendű művelődésnek, de annak ne csak színt, hanem belső tartalmat is adjon.”¹²

A negyven témakörben kifejtett véleménye és konkrét javaslati az irodalomtól a magyar konyháig, a gazdálkodástól a közoktatásig mind a nemzetmegtartó hagyományok ápolása érdekében igyekeztek mozgósítani, mert amint írta, „Valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a miénk. Kapva kapunk mindenben, ami idegen, ami »európai«. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapíthatjuk az európai művelődést. Európa az egyéniséget keresi és értékeli bennünk, nem a tanulékonytságot.” További fontos megállapítása és egyben maig ható érvényű figyelmeztetése, hogy „A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá. Ha azonban csak az európaiságra törekszünk, lehetünk nagy műveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarok lenni. Valahányszor nagy nemzeti veszedelem fenyegette a magyarságot, ösztönösen mindig a hagyományaiba menekült. Vajjon nem érkezett-e el az ideje, hogy a középosztály felülvizsgálja a nemzeti műveltségről vallott eddigi felfogását s a néphagyományokat tegye a magyar nemzeti művelődés alapjává?”¹³ Világos és közzérhető megfogalmazása mindez az egész nemzetét öntudatra ébresztési akaró felelős állásfoglalásnak.

Györfly István művelődéspolitikai érdeklődése a második világháború közeledtével szélesedett ki, és mind nagyobb teret kapott szaktudományos tevékenységében is. Az etnográfiai munkáiban kezdetben olyannyira nagyhatású komplexitás az 1930-as évek közepére egyre inkább átadta a helyét annak a sajátos egyoldalúságnak, amelyről legszembetűnőbbben a magyar tanyáról írt szintézisnek tekinthető összefoglalása tanúskodik.¹⁴ Ez a maga korában a rokontudományokra olyan nagy hatást gyakorolt, később pedig olyan sok támadásra okot adó „nomád” koncepciója, ami szervesen illeszkedett bele művelődéspolitikai programjába.¹⁵ Az 1920-as évekbeli szaktudományos kutatásainak az eredményeit *A magyarság néprajza* (Bp., 1933–1934) nagy szintézisének megírása utáni években már nem építette tovább, hanem azokat művelődéspolitikai koncepciójának szolgálatába állította.

Györfly István korszakos jelentőségű tudományos eredményei (a gazdálkodás, a település, a népviselet stb. terén) végső soron mind egy-egy olyan *etnikus specifikum* feltárását jelentették, amelyet

¹⁰ Vö. Kardos László: Györfly és a Györfly-Kollégium. In: Bellon Tibor szerk.: *A magyar nép tudása*. Karcag 1980. 50–63. old.

¹¹ Barabás Jenő: i. m. 19. old.

¹² Györfly István: i. m. 1993. 11–12. old.

¹³ Györfly István: i. m. 1993. 9–10. old.

¹⁴ Györfly István: *A magyar tanya I. A tanya eredete és kialakulása*. Földrajzi Közlemények 65. kötet. Bp. 1937/4–5. sz. 70–93. old.

¹⁵ Vö. Barabás Jenő: Györfly István kutatási eredményei a mai magyar néprajzi kutatás fényében. *Ethnographia* 1974. 33–34. old.; Szlágyi Miklós: Ötletek, szempontok Györfly István településnéprajzi kutatásainak értékeléséhez. In: Bellon Tibor szerk.: *A magyar nép tudása*. Nagykunsági füzetek 3. Karcag, 1980. 73–77. old.

egyenrangú tényezőként állíthatott szembe a nyugat-európai műveltséggel; amellyel a háborús veszélyben megalapozhatta nemzeti öntudatra ébresztő művelődéspolitikáját; amelyből a német kultúrfőlény mind sodróbb propagandájának gátat emelhetett. Ez a politikusság, ha úgy tetszik, tudósi elkötelezettség ad magyarázatot arra az egyoldalúságra, amellyel Györfly a harmincas években a magyarság etnikus produktumait, hagyományos népi kultúráját nomád eredetűnek, egyértelműen keleti gyökérűnek tartotta.¹⁶ E politikusság jegyében szűkült le a korábbi – szakcikkeiben még inkább az európaiótól eltérő mozgékonyaságra utaló – általánosabb értelmű nomád terminológia a harmincas években írott munkáiban eredeti jelentésűvé, keleti tartalmúvá.¹⁷

Györfly István életpályája egy kivételes tudósi életmű, amely rendkívül sokfelé ágazó érdeklődése és hirtelen lezárulása ellenére is koncepciózus kerek egészzé, rendszert alkotó egységgé állt össze. Népetől kapott szaktudományával mindvégig annak hasznára akart lenni. Élete utolsó éveiben kifejtett aktív tudományos és közéleti tevékenységével következetesen szembehelyezkedett a német expanzióval, éppen annak a szaktudománynak a segítségével, amely a legalkalmasabb és leghatékonyabb kiszolgálója lehetett volna a háborús készülődés táplálta ferde indulatoknak. Tette mindezt népe, nemzete iránti szeretetből, tudósi elkötelezettségből, mert – Illyés Gyula szavaival élve – „A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.”¹⁸

Selmecei Kovács Attila

Százötven éve született dr. Hollós László akadémikus

Tudóssors és értékvilág

Számos méltatást ismerünk Hollós László munkásságáról. Ezért úgy gondoljuk, nem az a feladatunk, hogy csupán részletes életrajzot adjunk közre róla, hanem az is, hogy az életút sajátosságait egybevessük az ő korában jellemző gondolkodásmóddal, és a még napjainkban is fellelhető néhány megnyilvánulással.

Hazai értékeink közül – részben az idegenforgalomnak és turizmusnak is köszönhetően – elsősorban az építészeti emlékek váltak ismertté széles körben. Példa erre a szekszárdi vármegyeháza, néhány kastély, vár, vagy a régészek által feltárt épületmaradvány, romkert. Ezekhez történelmi személyiségek és események köthetők. Fontos, hogy minél többen ismerjük őket. Az utóbbi évtizedekben felerősödött környezetvédelmi szemlélet, megbecsült értékeink közé emelte a természet alkotta szépségeket is, a Tolna megyében található tátorjános növényritkaságtól a Pacsmagi tavakig. Védetté váltak, mint valamely műemlék épület. Harmadik területként, megyénk gazdag irodalmi öröksége nemcsak kínálta, de meg is követelte az írásművészet, a költészet nagyjairól való megemlékezéseket – pl. Szekszárd szülőiteinél maradvá – Garay Jánostól Babits Mihályig, Mészöly Miklóstól Baka Istvánig, Tolna megyére tekintve, Tolnai Lajostól Illyés Gyuláig, de ide gondolhatjuk a vendégeskedőket is; Petőfi Sándort, Vörösmarty Mihályt.

Más értékeket és alkotóikat is említhetnénk, pl. a művészetek, a muzeális és a levéltári értékek gyűjteményei, vagy a különböző tudományok területeiről. Talán ez utóbbiról, a tudományok kiemelkedő alakjairól esik kevesebb szó: a humán- és a természettudományok, a közgazdaságtan, vagy a mérnöki munka világáról. Nem, mintha a tudományos eredmények egyetlen mércéje az akadémiai tagság lenne, de pl. Tolna megyéből 36, köztük Szekszárd szülőtteként 7 olyan tudósról tudunk, akiket munkásságuk elismeréseként tagjai sorába választott a magyar tudós társaság. Mai tudásunkkal talán legyintenénk egyik-másik elődünk felismeréseire, melyek azonban a maguk korában jelentősek, értékesek voltak. Ki foglalkozik ma pl. a Pakson született akadémikus, Gebhardt Xavér himlő elleni oltóanyagával, a lápafői Galgóczy Károly mezőgazdász termelési módszereivel, vagy a Gerjen szülőtte szintén akadémikus,

¹⁶ Ezzel kapcsolatban l. *Szabó László*: Györfly István tudósi elkötelezettsége. In: *Bellon Tibor* szerk.: *A magyar nép tudósa*. Karcag 1980. 78–84. old.

¹⁷ Vö. *Barabás Jenő*: i.m. (1974) 35. old.

¹⁸ *Illyés Gyula*: *A magyar nép tudósa*. Nyugat, 1939. 271. old.

Kenessey Albert hajózási szakosztárával? Vannak azonban időtállóbb felismerések és kutatási eredmények, köztük Schwarczkopf László mikológusé, aki Hollós László néven vált a gombászat tudományának nemzetközi híré tudósává. És van megannyi tanulság a tudományos életutak megismerésekor.

Hollós László családjáról és magánéletéről

Nagyapja vándoriparosként érkezett Tolnába Linzből, ahol a mézeskalácsos mesterséget űzte. Apja ügyvéd volt, 1848/49-ben a szabadságharc tűzér főhadnagya. Therezienstadt-i raboskodása után elnöke lett a szekszárdi '48-as Honvéd Egyesületnek. Fia, László 1859. június 18-án született Szekszárdon a család Széchenyi utcai, már nem létező házában. Gyermekeveit a később Babits Mihály szülőházaként ismertté vált Kelemen-ház melletti kis hajlékban töltötte. A Schwarczkopf-család 1881-ben magyarosította a nevét Hollósrá.

Amikor Hollós László tudományos pályára lépett, az egyedülletet választotta. *„Le akartam mondani a hétköznapi ember boldogságáról – írta önmagáról – és önként fogadtam nőtlenséget, hogy ne gátoljon asszony, gyermek utamban, hogy annál könnyebben hatolhassak fel a tudomány szédítő havasára, és onnan lobogtassam nemzetünk zászlaját...”* Van ebben a gondolkodásban egy kis magamutogató pártos, persze hogy van. De életútját ismerve közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mondjuk: számára a magány választása majdnem egész életre szóló elhatározás volt. Talán ezért is kötődött annyira anyjához, akinek halála (1916) nagyon megviselte. A magány azonban egy idő múltán a munkájában is gátolni kezdte, 60 éves korában házasságot kötött Balogh Mária óvónővel. A rossz természetű, mindenkivel perlekedő asszony sajnos inkább nehezítette az életét, mint segítette volna. Hollós morózus, bizalmatlan emberré vált, mindig zárt kapuját csak a postásnak nyitotta rénsnyire. Felesége halálakor (1931) 37 per maradt az asszony után. Az erőt felülí, sok évtizedes munka megtörte az idős tudós egészségét, lassan a látását is elveszítve, 1940. február 17-én hagyta el végleg a szekszárdi Mátyás király utca 46. számú kis házat. Gyermekkora és életének utolsó 28 éve kötötte Szekszárdhoz. Elhagyatva, alig tíz ember kísérte az újjvárosi temetőbe.

Felkészülés a tudományos pályára

Ami igazán izgalmassá teszi egy ilyen tudós életútját, az a tudományos eredményeken kívül a felkészülés próbatétele. Az a munka, amit belefektet abba, hogy tehetségét tudással és szorgalommal kiegészítve, alkalmassá tegye magát a vállalt feladatra.

Hollós alig tízéves, amikor már gyűjtőutakra indul. Fejleszti rajzkészségét és nyelveket tanul. Középsikolai tanulmányait Székesfehérváron, Kalocsán és Pécsen végezte. Budapesten a Műegyetem hallgatójaként először kémia-fizika tanári oklevelet szerzett. Hét évig nevelő tanárként járta az országot, gyakran változó lakóhelyének növényvilágával ismerkedve. Többször pályázott tanári állásért, sikertelenül. Ezért újra tanulni kezdett és tanári címet szerzett állattan, növénytan, ásványtan és földrajz szakokon is. Közben Bécsben folytatott tanulmányokat, doktorált kémiából, pár évvel később pedig botanikából.

1890-ben kedvére való tanársegédi álláshoz jutott Pesten a József Nádor Műegyetemen. Innen, tiltakozása ellenére, a kultuszminisztérium 1891-ben áthelyezte a kecskeméti Főreáliskolába. Helyzetével megalkudott ugyan, de tudományos céljait nem adta fel. Csak helyettes tanár, de nagyszerű pedagógus. *„a gyermekek igaz barátja, aki magára semmit sem költött, de kisdíákjait saját költségén vitte tudományos kirándulásra, szegény tanulónak ruhát, könyvet, pénzt adott, és igazi típusa az emberszerető, mely tudású tanároknak.”* Így emlékezett meg róla egy volt, orvossá lett tanítványa, aki tiszteletből, példaképe engedélyével felvette a Hollós nevet.

Hollós László több mint két évtizedig tanított Kecskeméten a polihistor Hanusz István igazgatósága idején. Tanára lett a kémia, a fizika, az állat- és növénytan, az ásványtan és a földrajz tantárgyaknak, időnként számtant és szépírást is tanított. A tanítási szünetekben Európa egyetemait és múzeumait járta, előadásokat hallgatott, olvasta a német, a francia és az angol nyelvű szakirodalmat. Nemzetközi színvonalú kitekintést és ismereteket szerzett kedvenc érdeklődési körében, a gombák világában, a mikológiában. Szorgalommal párosuló tehetsége és tudása, gyorsan ismertséget és tekintélyt szerzett számára, legalábbis abban a szűk körben, amely akkor ezt a tudományterületet jelentette. Nappal tanított, hét végén gyűjtőutakra indult, éjszaka pedig az új szerzeményeit rendszerezte, preparálta és rajzolta. A Hollós nevet viselő iskolai gyűjteményben 4845 kitért állatot, kétéltűt, bogár- és lepkeféléket, gombát, ásványt és különböző régiséget vettek leltárba – valamennyi az ő gyűjtése és (néhány metszet kivételével) a saját feldolgozása volt. Bejárta az akkori Magyarország 27 vármegyéjét. Ott látták a Kecskeméti kör-

nyéki kutak fűrásánál, hogy talajmintákat vegyen. Szerzőtársa volt a millennium alkalmából készülő városi monográfiának, melyben 728, Kecskemét környéki virágos növényt mutatott be. A korszak tudós gomba-szakértőjének, Hazslinszky Frigyesnek biztatására a már feltűnést keltő gombagyűjteménye gyarapításába kezdett. „*Buzdítóm, mesterem volt...*”, mondta Hazslinszkyről, akinek elhunytakor a 37 éves Hollós végleg elkötelezte magát a mikológia mellett. Két év múlva Déchy Mór felkérésére, részt vett egy kaukázusi kutató expedícióban.

Tudományos sikerek, elismerések és méltánytalanságok

Az Akadémia is felfigyelt a fiatal tudós munkájára, 1899-ben megbízta a hazai gasteromiceták (pöfeteggombák) gyűjteményes leírásával. Ezzel az 1903-ban megjelent munkájával egyszerűen nemzetközi ismertséget szerzett. Külföldi egyetemek és múzeumok fordultak hozzá, hogy egy-egy meghatározást kérjenek tőle, vagy cserepéldányt gomba-ritkaságaiból. A hazai elismerés sem maradt el, a Magyar Tudományos Akadémia 1904-ben levelező tagjává választotta. Méltatói elmondták: „*Ez a könyv Hollós László kitarító munkálkodásának az eredménye, mely Magyarország Gasteromicetái címmel jelent meg. ... hiszen még a jelentős munkákban bővelkedő német irodalomban is 30-35 évre kell visszamenőnk, hogy ehhez hasonló munkára akadjunk...* Hollós megmutatta, hogy nemcsak lehet dolgozni, hanem emellett lehet nevezetesen és nagyérdeműt alkotni, mely hivatva van nemcsak a magyar irodalomban, de az egész világirodalomban számot tenni, amire csak önértetes örömmel és büszkeséggel mutathatunk rá.” Hírneve sem tette azonban lehetővé, hogy a tanítással felhagyva, valahol kutatói munkakört kapjon. Külföldi kollégái hitetlenkedve fogadták, hogy egész tudományos munkásságát a szabadidejében végzi. A Nemzeti Múzeumba beadott álláskérelmét három évi halogatás után utasították el.

Hollós László 1905-ben elnyerte az MTA pályázatát, és arra kapott megbízást, hogy további kutatásokat végezve, összefoglaló tanulmányt készítsen a földalatti gombákról. 1897-ben találta az első Kecskemét mellett, majd kutatásai során összesen 52-vel gyarapította az addig ismert 16 földalatti gombáról szóló ismereteket. Az 1907/8. tanévben nem vállalt tanítást. Áttanulmányozta az egész nemzetközi szakirodalmat. Kapcsolatban állt olasz, német, svájci, kaliforniai, orosz, svéd, norvég, dán, torinói, román, mongol, afrikai, brazil, turkesztáni és perui kutatókkal. Gyűjteményt cserélt Riga, Berlin, Párizs, Berkeley és más egyetemekkel. Külföldi múzeumokba ment dolgozni, hogy minél több nemzetközi tapasztalatot szerezzon. 1911-ben készült el a földalatti gombákról, köztük a szerző nevét különösen híressé tett szarvasgombáról és történetéről szóló nagy összefoglaló munka. Napjainkban a Franciaországból kiinduló és hazánkban is vállalkozókra talált szarvasgomba-termesztés – majd egy évszázaddal később – igazolja Hollós akkori intelmét: „*Hiszem, hogy nálunk is szép jövedelmi forrás nyílnék, ha trifola (a szarvasgomba nálunk akkor használatos neve. KJ.) keresést és szedést ésszerűen felhasználnánk és a keresést szélesebb alapokra helyeznénk... Van elég olyan táj, ahol ismerik ezt a földi kenyeret, de nem szedik, mert fogalmuk sincs becséről, vagy nem tudják értékesíteni... Ingyen nyújtja a föld ezt a kenyeret. Használjuk fel, ne hagyjuk kárba veszni...*” (A szarvasgomba mai ára kb. 20–50 ezer forint/kg.)

Hollós korában a mikológusoknak nem sikerült megbirkózniuk azzal a hagyományos felfogással, amely az élővilágot állatvilágra és növényvilágra csoportosította. A gombákat a helyváltoztatásra nem képes növényvilághoz, a botanikához tartozónak sorolták be. Bár megindult a tudományág önállósodása, a rokontudományok művelői a mikológiát még nem fogadták el önálló tudományterületnek. A mai felfogás ennél árnyaltabb. A gombákat az állat- és növényvilággal egyenrangú, önálló csoportként kezelik. Ezen belül megkülönböztetik a mikroszkopikus élőlények és a makroszkopikus termőtestek csoportját. Speciális kutatási területek alakultak ki, pl. a talajbiológia, az orvosi mikológia, az állatorvosi-, a növénykörtani- és az élelmiszeripari mikológia, stb.

A társadalmi formaszágokra nem sokat adó tudós tanárt kezdték külön emberként kezelni, és erre zárkóztak, csak a tudománynak élő Hollós okot is adott. Munkával és eredményekkel akart bizonyítani, de ezt csak önsanyargató, minden mást kirekesztő életmóddal tehetette. Életének egyik legnehezebb és tudósi munkájának tragikus eseménye akkor következett el, amikor a kecskeméti Főreáliskola új igazgatója, a János vitéz dalszerzője, Kacsóh Pongrác zeneszobává, majd tanteremmé szemelte ki Hollós gyűjteményének iskolai raktárát. Elkeseredésében a 40 ládányi gyűjtemény nagy részét megsemmisítette, elégette. A történet hírére megmozdult a hazai sajtó. Cikkek jelentek meg a magyar tudós-élet nehézségeiről és számon kérték az elmaradt segítséget. Az Est című lap a *Magyar tudós sorsa* címmel cikkezett: „*A híres városban, de az egész Magyarországon is kevesen tudják, hogy él Kecskeméten egy tudós – írta a lap –, aki a maga szakmájában a világ egyik első, legismertebb szakembere. Hogy kevesen*

ismerik, az nemcsak azért van, mert magyar tudósoknak többnyire az a sorsuk, s mert ... a botanikának ... egy speciális ágában: a gombászatban bűvárokodott, de azért is, mert az illető tudós a világnak talán a legszerényebb embere." A lapok egy része Hollóst is kritizálta a gyűjtemény drasztikus felszámolásáért, de a többség kiállt mellette. „Újra megint Hollós Lászlóról van szó ... ezek a csendes, világtól elvonult, gombákkal, bogarakkal foglalkozó emberek viszik előbbre a tudományt. ők találnak meg jelenségeket ... amelyeket később átvesz az orvos, vagy a természettudomány praktikus embere, és egy napon kevesebb van egy betegséggel...” Hollós 1912-ben a nyugdíjazását kérte. Tanártársai marasztalni próbálták, eredménytelenül. Gyengéd lelkű, szigorú, erkölcsre sokat adó tanárként emlékeztek meg róla, aki „Valóságos művésze a tanításnak.” Szekszárdra költözött, mikroszkópot, kutatást hosszú időre félre téve, az utólag kapott címzetes igazgatói nyugdíjából próbált megélni.

Kacsóh Pongrác 50 éves korában elmegyógyintézetben fejezte be életét. Haláláról értesülve, Hollós Szekszárdon így beszélt róla: „Hogy Kacsóh az érdemes zeneszerző, elmebajos volt, azt csak halálakor tudtam meg, és nagyon sajnálom a köztünk történeteket. Ha erről nekem fogalmam lett volna, akkor nem mondtam volna búcsút olyan hamar Kecskemétnak. Kacsóh tragikus sorsa mélyen megrendített...”

Kicsit önzően azt mondhatjuk: ennek az afférnak köszönhetjük, hogy a Szekszárdra hazatérő tudós, a sérelmeket kiheverve, folytatta tudományos munkáját. Akadémiai önéletrajzában írja: „Hazajöttem szülőföldemre, a kedves emlékű szent földre, ahol boldog gyermek-koromban tanultam a természetet és az igazságot imádni.” 1926-ban ismét munkához látott. Kutatni kezdte Szekszárd környékét és bejárta a megyét. Nagydorog, Kajdacs, Tengelic és Fácánkert környékén felgyűjtött 1386-féle gombát. Hollós nem csupán elméleti tudós volt. Érdekeltek a növények és a gyümölcsök gombakártevői elleni védekezés módzatai is. Felismeréseinek konkrét gazdasági haszna volt az alkalmazók körében.

Tudós Hollós László vitathatatlan nemzetközi szaktekintély lett, külföldön gombákat neveztek el róla. A magyar tudományos nyelv előrehaladása érdekében, szakirodalmi munkáit mindig magyar nyelven írta, melyeket aztán több nyelvre lefordítottak. Hazai publikációinak a száma 97, közülük 65 gombászati témájú, a többi a kémia, a régészet, a geológia és a növénytan tárgyköréből való.

Szakmabeli tisztelői a Tudományos Akadémia rendes tagjának javasolták, de az ajánlást szavazásra se bocsátották, mert – állítólag – tudományos ülésekre sem volt hajlandó „tisztességesen felöltözni.” Nyilván kiritt a tanácskozók közül részben maga varrta ruhájában. Pénzét nem szabóra, hanem inkább könyvekre, tanítványai ösztöndíjára és segítésére fordította. Egy újságíró így írta le öltözékét: „Bizonnyos, hogy divatra nem ad valami sokat. Mindegyik ruhadarabja más-más posztóból való, de azért tiszta, a mellénye széle gondosan cérnával beszegett – itt minden ruhadarabnak sokáig kell tartani, mert a ruha drága és a pénz kell a könyvekre.”

A sokoldalú Hollós László hagyatéka

Szekszárdon ismét foglalkozni kezdett másik kedves időtöltésével, a szépírással. Kevesen tudták róla, hogy az 1894-től Corvinus álnéven megjelenő írások az ő művei. Ezekben a novellákban kigúnyolta a nagyképű butaságot, a haráságot és a tunyaságot. Szépen írt a természetéről, a szerelemről, saját élményeiről, de a kiábrándulásairól is. 15 kiadott művét ismerjük. Feleségéről kisebb regényt írt *Egy óvónő története* címmel. Halálakor 37 kiadatlan kéziratot találtak íróasztala fiókjában. Hollós valójában nem volt szépíró. Az írás inkább szelep lehetett a számára, kifejezési lehetőség a sérelmei, az erkölcsről való felfogása, és az elhallgatott gondolatok közlésére. Az önmagát, képessége határait kereső ember pótcselekvése.

Amikor egyik külföldi kollégája azt kérdezte tőle; a tanítás mellett egyáltalán mikor van ideje a tudományos munkára, Hollós csak annyit mondott: háromkor kelek. Kitűnő rajzkészségét arra használta, hogy metszetei alapján az ábrákat maga rajzolta és festette. Az ő korában az ismert gombafajok száma 72 ezerre tehető. Hatalmas tudásra volt szükség ahhoz, hogy elmondhassuk róla:

500 új gombafajt ismertetett, ebből a földalatti gombafajok számát 52-vel gyarapította; Kecskemét környékén 309 fajt határozott meg; Szekszárd környéki gyűjtésekor 138 addig ismeretlen fajt írt le.

Tudományos munkásságának örökségén kívül, Hollós más „kincseit”, értékeit is megtalálták a hagyatékban. Szenvedélyesen gyűjtött könyveket (csak a földalatti gombákról 650 kötetet vásárolt külföldi antikváriumokból); bélyeget (halálakor 200 ezer db-os gyűjteménye volt, vízjel, stb. szerint rendezve); kitömött állatokból 150 db-ot; bogár- és lepkegyűjteménye 1387 db-ból állt; a saját preparátumaként készült madártojás-gyűjtemény 600 db-ját a bajai Tanítóképzőnek ajándékozta; a szekszárdi megyei múzeumra hagyott répipénz-gyűjteményében 670 db-ot számláltak össze.

Munkásságának eredményei közül Hollós László az utókorra hagyta a róla utólag megfogalmazott elismeréseket. Hagyaték a szülőhelyéhez kötődő érzései, időtálló gondolatai is. Idős kori visszaemlékezésében írja: „Szekszárdhoz kedves ifjúkori emlékek vonzanak. A szünidőben újra meg újra bejárom azokat a helyeket, ahol gyermekkoromban lepkét és virágot gyűjtöttem, s örömmel emlékezem vissza a bekalandozott titokteljes erdőre, a tarka mezőre, s így kirándulások, szórakozások kellemes élvezete közben sok természettudományi adatot szereztem. Eleinte csak Szekszárd környékén gyűjtöttem, főleg növényeket, míg későbbben mind több helyre tettem kirándulást a megyében, s így jelenleg majdnem 1200 faj vadon termő növénynek rendszeres jegyzékét állíthatom össze innen.”

Halálának 30. évfordulóján, 1970-ben Ubrizsy Gábor akadémikus így méltatta a tudós tanárt: „Szekszárd, e kies város nevét nemcsak nagy költője, Babits Mihály tette halhatatlanná, hanem egy olyan tudós is, akit csak a szűkebb szakmai közönség ismert életében és ismer halála után is. E tudós, Hollós László...”

Lassan elmondhatjuk, hogy dr. Hollós László akadémikus nemcsak a szakmai közönség elismerését vívta ki, hanem megszerezte szülővárosa megbecsülését is, és elfoglalhatja méltó helyét a hazai tudománytörténetben.

Kaczián János

Hollós László főbb művei: Úti jegyzetek a Kaukázusból. Bp. 1899.; Magyarország gaszteromicetái. Bp. 1903.; Magyarország földalatti gombái; Matematikai és Természettudományi Értesítő. 1905. 23. k. 203–254. old.; Magyarország földalatti gombái, szarvasgombaféléi. Bp. 1911.; Szekszárd vidékének gombái. Matematikai és Természettudományi Közlemények. 1933. 37. sz.

Száznegyven éves a kecskeméti újságírás

Száznegyven éve indult Kecskeméti Lapok első száma 1868. október 3-án jelent meg, a fejléccen szereplő alcím szerint az újság ismeretterjesztő hetilap volt.¹ Az új sajtótermék szerkesztősége és kiadóhivatala Kecskeméten az első tized 104. szám alatt volt, „hová a kéziratok és előfizetési pénzek küldendők”. A lap fejlécén még az is szerepelt, hogy „hirdetmények elfogadtnak Milhoffer János »Szentháromsághoz« címzett gyógyszerárában”. A lapot Kecskemét első nyomdájában, Szilády Károlynál állították elő. Előfizetési díja negyedévre egy forint ötven krajcár, félévre három forint, egy évre hat forint volt. A kecskeméti újság első felelős szerkesztője és kiadója az egyébként jogász végzettségű, kalandos életű világlátó *Madarassy László* volt, a lapkészítésben azonban főmunkatársként *Hornyik János*, a város jegyzője is részt vett.

Madarassy László (1840–1895) jogász, író, utazó. A pesti piarista gimnázium elvégzése után Kecskeméten tanult jogot. 1863-ban ügyvédi vizsgát tett, 1864-től a kecskeméti jogakadémián tanított. 1871 és 1881 között a városi törvényszék ügyésze. 1881–1882-ben Amerikában utazgatott, ahol többek között pincéerként, favágóként, kocsisként dolgozott. Publikált útirajzai a közönségsiker mellett jelentős jövedelmet is nyújtottak számára. 1889-től Kíspeszt jegyzője volt. (1868. október 3. és 1869. április 24. között a Kecskeméti Lapok felelős szerkesztője, majd 1871 januárjától decemberéig társszerkesztője volt.)

Hornyik János (1812–1885) városi főjegyző, történétíró, akadémikus. Középiskolai tanulmányait a kecskeméti piaristáknál végezte, majd a pesti egyetem bölcsészkarán tanult. 1834-től Kecskemét város szolgálatában állt. 1836 és 1843 közt írnok. 1843-tól 1847-ig, majd 1855-től 1861-ig levéltárnok. 1848-ban, 1861-ben, majd 1862 és 1883 között főjegyző. 1851-től 1854-ig a kecskeméti császári királyi társasbíróság ülnöke. 1860 és 1866 közt jelent meg négykötetes monumentális munkája Kecskemét történetéről, később Pustzaszer históriáját is feldolgozta. 1863-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak. Történeti tárgyú tanulmányait szakfolyóiratok közölték. (1868 októberétől 1869 áprilisáig a Kecskeméti Lapok főmunkatársa, 1869 áprilisa és októbere között társszerkesztője, 1869 októbere és 1872 áprilisa közt felelős szerkesztője, majd 1879 januárjától decemberéig főmunkatársa.

¹ Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: KL), 1868. október 3.

A Kecskeméti Lapok ideológiai és várospolitikai irányvonalát, valamint alapvető célkitűzéseit Hornyik János az első számokban megjelent cikkeiben olvashatjuk. „Igen sok szükséges tanulmány van a közéletben, mely akár az oskolai padok, akár az egyházi szószék hatályán kívül esik, mely a közművelődés, ipar, kereskedelem, földművelés, forgalom és közlekedés, közigazgatás és okszerű háztartás terén az új viszonyokhoz képest nélkülözhetetlen, hasznos és szükséges okulást feltételez azok számára, kik már kinőttek ugyan az oskola padjából, de kiket a közélet pályáján tüzetesen többé nem kalauzsolhat az oltár szolgálja. Sokan vannak polgártársaink között, kiktől a sors megvonta kezét, kik nincsenek vagyonnal annyira megáldva, hogy maguknak hasznos könyveket szerezhessenek vagy drága hírlapot járassanak; sokan vannak, kik könyveket és szaklapokat szerezni anyagilag képesek lennének ugyan, de nélkülözik a képzettség azon fokozatát, hogy tudományos szakavatottsággal kiállított könyveket, hírlapokat és folyóiratokat hasznosan és okulva élvezhessék. Hány birtokos polgár élvezi nagy vagyonát gondtalanul körükben, aki egész életében a tizgarasos imakönyvön s évenként beszerzett kétgarasos naptáron kívül semmi hasznos olvasmányban nem részesül; viszont hány jóra való munkás és cselédember áhítja közöttünk az okulás és felvilágosítás áldásait anélkül, hogy mestere vagy gazdája e vágyát kielégíteni tudná vagy akarná?! – E különböző viszonyokat is kiegyenlítőnk kell: alkalmat kell szolgáltatnunk egyrészt a független állású polgároknak arra, hogy hasznos olvasmányt nyerhessenek, mely őket saját körükben tájékoztatja, magukat és övéiket a hazai, vidéki és helyi viszonyokra nézve közvetlenül érdeklő társadalmi, gazdasági és üzleti állapot iránt felvilágosítsa, értesítse és oktasza, egyszersmind és különösen bennük az olvasás, tanulás korszerű művelődés vágyát felébressze; másrészt alkalmat kell szolgáltatnunk az alárendeltségben álló munkás és cselédosztályoknak arra, hogy maga is olvasson, de amennyiben ezt közvetlenül nem tehetné, amazok felvilágosítása útján, közvetve célt érhesen.”²

Ezen kívül az első lapszámban beszámolót olvashattak az érdeklődők a keddi (1868. szeptember 29-én tartott) kecskeméti hetivásárról – benne a gabona, baromfi és gyümölcs, állat és széna árak, valamint a faárak közlésével – és a város 1868. szeptember 3-i közgyűléséről. A fővárosi (pesti) levelező rovatban a lap szerkesztésében később szerepet is vállaló Horváth Döme, Kecskemét országgyűlési képviselője között írást, a Helyi újdonságok című rovat híreiből a város polgárságának társadalmi életébe nyerhető bepillantást az olvasó. Az első számban szerkesztői üzenetek is helyet kaptak, külön kiemelve az előfizetési díj befizetésére való fölszólítást. A hirdetések között Fleischer Bernát posztó- és divátárakat, Rainer Adolf – a Levélhez címzett fűszerkereskedés tulajdonosa – szódavizeket ajánlott.³ Az első időkben a lap négy oldalas volt, amelyhez alkalmanként – általában kétfelap – mellékletet is csatoltak.

A lap a város első nyomdájában, Szilády Károlynál készült. Szilády már 1833-ban benyújtotta nyomdalapítási kérelmét, de csak 1840 decemberében kapta meg a díszes kiállítású latin nyelvű privilégiumot V. Ferdinánd magyar királytól. Budai és pesti mesterek által készített berendezéssel, Bécsben vásárolt gépeken indult meg a kecskeméti nyomda 1841 júniusában. Pestről Eggenberger, Kilián és az Akadémia is dolgoztattott vele, ezért Szilády Károly kérte, hogy nyomdáját Pestre helyezhesse át. A Kecskeméten 1843-ben vándorszínészként föllépő Petőfi is kapcsolatban állt vele. Az 1868-ban megindult Kecskeméti Lapokat eleinte ötszáz példányban, a későbbiekben négyszázban állította elő. A Kecskeméti Lapok kiadását 1870-ben átvette az 1868-ban alakult Tóth László-féle nyomda. A Szilády-nyomda készítette az 1872. december 12-től megjelenő Kecskemét című – függetlenségi szellemű – hetilapot. (1918-ban Németh László siketnéma-intézeti igazgató vette meg a nyomdát.)

Tóth László Szilády nyomdaüzemében tanulta ki a mesterséget. Édesapja, Tóth István 1860. november 1-jén kötött szerződést Szilády Károllyal fia taníttatásáról. Szilády vállalta, hogy az akkor tizennégy éves fiút két és fél év alatt megtanítja a nyomdász mesterségre. „Ígérem, hogy az ifjút mindazon munkálatokra, melyek a könyvnyomtatáshoz tartoznak, – tehát nemcsak a betűszedői fogásokra, hanem egyszersmind a sajtó melletti foglalkozásra is kellően megtanítatom, – ezeken kívül más dologtételre nem kényszerítvén őt.”⁴ Ezért Tóth István négy részletben kétszáz forintot fizetett (1860. november 1-jén, 1861. május 1-jén, 1861. november 1-jén és 1862. május 1-jén ötven-ötven forintot).

A Kecskeméti Lapok – mint Hornyik János beköszöntő, programadó írásában ígérte –konkrét javaslatokkal és markáns vélemények megfogalmazásával igen hamar bekapcsolódott a város mindenna-

² KL, 1868. október 3.

³ KL, 1868. október 3.

⁴ BKMÖL XI. 9. A Szilády-nyomda (Kecskemét) iratai, I. doboz. 2. sz.

pi politikai életébe. A harmadik számban – amelyben elmaradhatatlanul szerepelt egy tudósítás az 1868. október 12-i közgyűlésről – Horváth Döme parlamenti képviselő a koldulás városi szabályozásának és a helyi dologházra vonatkozó (a kapitányság által kidolgozandó) javaslata kapcsán kijelentette, hogy azt a Kecskeméti Lapok hasábjain nyilvánosságra hozza. Ez jóval később, a lap 1869. május 1-jei számban jelent meg.

A hirdetések – ahogy akkoriban gyakran írták: hirdetmények – között Wajdits József nagykanizsai könyvkereskedő postai utánvételt ajánlott könyveket (a „Halljuk a szép szót” című tósztkönyvet és „Rajta fiúk, vigadjunk” című dalkönyvet) és cigánykártyát. Özvegy Gröber Józsefné a „ref[ormátus]. főiskolával” szemben havi nyolc forintért „jól készített” ételt kínált, naponta három tállal, csütörtökön és vasárnap négy tállal. Ugyanebben a rovatban Papp Mihály „fűszer, gyarmat árú, festék és bor kereskedő” belga szekerkenőcsöt, lámpákat és lámpabeleket hirdetett.

A harmadik szám egy lapos, kétoldalas mellékletet is tartalmazott: Kecskeméti Lajos Tájékoztatót az kecskeméti izr[aelita]. hitközség választóihoz című írását. A szöveg az 1868. évi izraelita országos kongresszus előtti napokban íródott, szerzője a zsidóság egységének fontosságát hangsúlyozta, de sürgette az oktatás magasabb színvonalúvá tételét és a lelkes- és tanítóképző intézet megszervezését is.⁵

Az első számtól kezdve Irgisi csigán vajda aláírással Tisztelt Serkestő uraság! címmel szerepeltek írássok a lapban, amelyek gunyoros hangnemben és meglehetősen egyszerű nyelvezetben ironizáltak a városi visszasságokon. Az újságban a szépirodalom is teret nyert. A Tárca rovatban elsősorban helyi szerzők irodalmi alkotásai voltak olvashatók, például Losonczy László, Varga Gyula versci vagy Merényi László novellái.

Az újonnan indult újság hamar nagy olvasottságra tehetett szert, mégpedig elsősorban a városi politika iránt érdeklődők forgathatták, köztük a Kecskemét közgyűlésének tagjai és a helyi pártok (ekkoriban a kormányzó, 1867-es alkotmányos elveket valló szabadelvű és az ellenzéki, 1848-as alapon álló függetlenségi csoport) vezetői, szimpatizánsai. A Kecskeméti Lapokban olvasható eseményekre és véleményekre az érintettek és az olvasók egyaránt reagálhattak a hirlap Nyílt tér című rovatában.

A Nyílt térben az első jelentősebb városi politikai pengeváltás Kiss Miklós városatyja – későbbi parlamenti képviselő – és Lestár Péter helyi közgyűlési képviselő – későbbi polgármester – között alakult ki 1868 októberében és novemberében. Lestár Péter október 21-én levelet írt, amelyben kiigazítás kért. Jelezte, hogy a „páhi ügyben” megfogalmazott városházi főlshózlalását a lap előző számában, az 1868. október 12-i közgyűlésről készült tudósításban pontatlanul idézték.⁶ Lestár azt állította, hogy Kiss Miklósnak a város fejlesztésében nincsenek érdemei, nem fizeti meg Kecskemétnek a köztartozásait és protekciót kér magának, hogy olcsón – és áron alul – szerezzze meg a Kecskemét melletti páhi pusztán lévő városi földbirtokot. Kiss Miklós a hirlap hasábjain közzétett nyílt levelében ezeket a vádakot visszautasította és Lestárt a „pénztári könyvek megtekintésére” szólította föl.⁷

A következő számban szerepelt Lestár Péter Válasz Kiss Miklós úrnak című írása, ugyancsak a Nyílt tér című rovatban. Ebben rávilágított az ügy hátterében húzódó gazdasági érdekekre és megerősítette a korábban megfogalmazott vádjait. Ezek alátámasztására azonban az ügy hátterét is vázolta. A városnak a páhi pusztán lévő „megmaradt” 240 hold földjét igényelte Kiss Miklós hatszáz forintot ajánlvá érte 1865-ben. A „gazdászati osztály” javaslatára a közgyűlés végül azt az utasítást adta 1866 márciusában, hogy a földet ezer forintért cserében osszák meg egyenlő arányban Kiss Miklós (1853 óta több száz hold földet szerzett meg a páhi pusztán a várostól, részletre) és Decsi János között.⁸ Lestár szerint ez nem volt jó döntés, hiszen Kiss Miklós még a korábban megvásárolt birtokának részleteit sem törlesztette, így a város ebből származó bevételei is kérdésesek.

A városi közgyűlés bizonyos tagjainak munkájával a város közvéleménye – vagy annak egy része – elégedetlen lehetett, ennek adott hangot Végh Ferenc Legyünk legközelebb önmagunkhoz című cikkében. Ebben arra szólított föl, hogy a csak presztízsből és saját előmenetelük miatt képviselőiséget vállaltak mondjanak le mandátumokról és adják át helyüket a közéletben és a város ügyeiben tevékenyen résztvevő kecskeméti polgároknak. Mint fogalmazott: „Akik pedig csak a névért vállalták a képviselőiséget, de nem felelnek meg hivatásuknak, hagyják ott helyeiket, hadd töltsék be azt oly egyének, kik

⁵ KL, 1868. október 17.

⁶ KL, 1868. október 24.

⁷ KL, 1868. november 7.

⁸ KL, 1868. november 14.

egész odaadással részt szívesen veendnek a közügyek tanácskozmányaiban.” Javaslatát természetesen pusztába kiáltott szó maradt.⁹

A kecskeméti társadalmi élet bemutatását és aktivizálását is szem előtt tartotta a hetilap szerkesztősége. Ennek jegyében 1868 novemberében bemutatták a városban működő városi, civil és vallásos alapítványok (céljuk, alapításuk, tőkájük föltüntetésével). A lap politikai irányultságát Fehér Péter Népkörünk hivatása című, Bevezető felolvasás alcímű írásában is tetten érhetjük. Ebben a szerző a helyi balpártok egyesülését sürgette és a kecskeméti népkör egységének megőrzésére hívta föl a figyelmet: „...egyesületünk érdekében óvakodjunk az egyenetlenségektől; a baloldali két pártszínezet maradjon együtt el nem váltan, mert csak az egyesülés ad erőt”. Kifejtette, hogy a bihari pontok elfogadása óta „alig van valami különbség az úgynevezett balközép és az 1848-as párt között; szélső baloldali párt pedig nincs hazában és nincs Kecskeméten sem”.¹⁰

Ugyanebben a számban a Helyi újdonságok rovat rövid hírei között a balpárt helyi képviselőjelöléséről is olvashatunk. „Baloldali polgártársaink tekintélyes része a jeles szónok, kitűnő hazafi és érdekekben gazdag főtisztelendő Fördös Lajos urat óhajtják a jövő választások alkalmával országgyűlési képviselőül megválasztani.”¹¹ Végül a párt nem Fördös Lajost jelölte a parlamenti választásokon. A lap nemcsak a helyi baloldal politikai egységesítését képviselte, de határozottan szót emelt a felekezeti béke megbontása, a vallási alapon való elkülönülés és az antiszemitizmus ellen is. „Hétfőn virradóra az izr. paplak utcára eső ablakait tégladarabokkal bedobálták. Nem tudhatjuk, kik legyenek ez embertelen tett elkövetői, de ily észnélküli vandalizmus után bizvást elmondhatjuk róluk, hogy városunknak csak sőpredékét képezik.”¹²

Ugyancsak a városi politikai élet időszerű kérdéseiről szolt a lapot szerkesztő Madarassy László egyik vezércikke 1868 novemberében (Sorakozzék egy szabadelvű haladó párt címmel). A szerző a nemzeti haladás egyetlen ideológiájaként a liberális politikát jelölte meg, amelynek vállalásából és képviseléséből szerinte nemcsak Kecskemét közéleté, de a gazdasági és társadalmi modernizáció időszakába lépett alföldi város ipara, kereskedelme és mezőgazdasága is profitálhat. „Egyesüljünk egy közös nemes célra: iparunk, gazdaságunk emelésére; az egyesülés e kornak különben is jelszava, mi reánk, kecskemétiekre nézve egyenesen életkérdés! Egyesüljünk a haladás terén szükkeblőség nélkül, nemes érzelmekkel a szabadelvűség, a haladás zászlói alatt.”¹³

Miközben a felelős szerkesztő a szabadelvű pártot és politikai mozgalmat igyekezett népszerűsíteni, a lapot kiadó Gallia Fülöp könyvkereskedő az izraelita kongresszusra delegált kecskeméti választásokról a helyi zsidó közösség tagjainak elmondott beszédét publikálta a Kecskeméti Lapokban. Gallia mint a helyi „iz[raelita], választási elnök” 1868. november 18-án a választás megkezdése előtt tartott beszédet. Szónoklatában a liberális vallás- és közoktatásügyi minisztert, Eötvös Józsefet dicsérte, akit olyan férfinak nevezett, „ki mint emberszerető, mint a zsidó nemzet régi jötevője ismeretes”. A lapkiadó nyíltan vállalta – de az újság korábbi a témát tárgyaló cikkeiből is ez kristályosodik ki –, hogy a neológ irányzatot támogatja. Ennek egyik fontos társadalomtörténeti tanulsága, hogy a korai dualizmusban a kecskeméti izraelita közösségben tevékeny vallási és társadalmi élet folyt, hiszen eszméik népszerűsítésére és nézeteik közvetítésére az éppen csak megindult sajtót is fölhasználták, ebből pedig a lap potenciális olvasótáborára is következtethetünk. Az sem elhanyagolható, hogy a város zsidóságának jelentősebb része – köztük a lapot megjelentető Gallia Fülöp – a neológ vallási áramlatot képviselte, amely pedig mind nyelvíleg, mind kulturálisan a magyarságba való beolvadást hirdette.¹⁴

A lapban nemcsak pesti levelezés, de külföldi tudósítás is megjelent már az első hónapokban. Párizsi tudósítás címmel Csiky Károly szíjgyártó írásait olvashatták az érdeklődők, aki első cikkében az ötven taggal bíró Párizsi Magyar Egyletről számolt be (amelynek elnöke a nyugati magyar emigráció egyik emblematikus alakja, Irányi Dániel, jegyzője Bíró Sándor, pénztárnoka pedig maga a cikkíró volt). Csiky külön megemlékezett a kecskeméti sajtó megindulásáról és üdvözölte azt: „...nagyon örvendetes mindnyájunkra nézve, hogy Kecskemét város kebelében keletkezett egy helyi és minden viszonyt összekötő társadalmi lap”.¹⁵ Érdekességként leírta, hogy egyetlen termét három arckép díszíti: Kossuth

⁹ KL, 1868. november 14.

¹⁰ KL, 1868. november 21.

¹¹ KL, 1868. november 21.

¹² KL, 1868. november 21.

¹³ KL, 1868. november 28.

¹⁴ KL, 1868. november 28.

¹⁵ KL, 1868. november 28.

Lajos, Petőfi Sándor portréja és a volt elnök, Horn Ede arcképe. 1868 és 1869 folyamán Csiky Károly rendszeresen hosszabb-rövidebb cikkekben számolt be a Párizsi Magyar Egylet tevékenységéről, tudósításait kifejezetten a Kecskeméti Lapok számára írta.¹⁶

Az 1868. november 28-án megjelent szám kétoldalas mellékletet is tartalmazott. Ebben volt olvasható Kiss Miklós Lestár Péterhez intézett válaszevele, a választáson kisebbségben maradt – ortodox – izraelita csoport közleménye. Valamint Madarász József országgyűlési képviselő a lap névtelen tudósítójának megnevezését követelő levele, azét, aki a november 14-i számban azt írta róla, hogy kecskeméti tartózkodása idején nem a választóhoz és a pártkörbe ment, hanem egyes személyek házába, ahol aztán meghívott vendégeket fogadott. Természetesen a politikus tagadta a lapban róla megjelenteket.

Érdekes a városkép és a térhasználat XIX. századi tudatosságára mutató cikket közölt a lapban Szalkay Gergely Egyesítsük temetkezési helyeinket címmel. Kiindulópontja az volt, hogy a református egyháznak négy, a katolikus és az evangélikus egyháznak három-három, a görögkeleti ortodox és az izraelita felekezetnek egy-egy temetője van, összesen hatvanegy hold területen. Mivel ezek közvetlenül a város tözsomszédságában vannak, telkeként ki kellene osztani őket – javasolta Szalkay –, s helyettük egy egységes, kisebb (kb. harminc hold kiterjedésű) temető kialakítása volna szükséges. Ezt az elképzelést azonban a város közgyűlése mellőzte.¹⁷ Viszont a cikk érdekes – elsősorban ellenző – reakciókat váltott ki és úgy a város vallásos közvéleményét, mint a Kecskeméti Lapok szerkesztőségét foglalkoztatta (Madarassy László szerkesztő és „egy katolikus polgár”, aki nevét nem közölte, szólott hozzá a témához a hetilap hasábjain).¹⁸

Miklós Péter

Felhasznált irodalom: A magyar sajtó története. Főszerk. Szabolcsi Miklós. 1. köt. (Szerk. Kókay György) és 2. köt. (Szerk. Kosáry Domokos–Németh G. Béla) Bp., 1979–1985.; Bács-Kiskun megyei sajtóbibliográfia. Összeáll. Birck Edit. Kecskemét, 1986.; *Heltai Nándor*: Százéves a Kecskeméti újságírás. (1.) In: Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről. Szerk. Heltai Nándor. Kecskemét, 1968. 297–331. old.; *Heltai Nándor*: „Örökre idefészkelem magam” Az első kecskeméti könyv- és lapnyomató Szilády Károly. Kecskemét 2000.; *Heltai Nándor*: 135 éve született meg a Kecskeméti Lapok. Kecskeméti Lapok 2003. október 9.; *Kemény János–Pintér Ilona*: A közművelődés Kecskeméten a dualizmus korában. In: Bács-Kiskun megye múltjából. 9. köt. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1987. 5–85. old.; *Kókay György–Buzinkay Géza–Murányi Gábor*: A magyar sajtó története. Bp., 2005.; *Péterné Fehér Mária–Szabó Tamás–Székelyné Kőrösi Ilona*: Kecskeméti életrajzi lexikon. Kecskemét, 1992.; *Székelyné Kőrösi Ilona*: Kecskeméti évszázadok. Fejezetek a város múltjából. Kecskemét 2003.; *Székelyné Kőrösi Ilona*: A Kecskeméti Lapok szerkesztői. Kecskeméti Lapok 2004. január 15.; *Szimyei József*: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1891–1914. Ezeken kívül fölhasználtam a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában őrzött, a kecskeméti Szilády-nyomdára vonatkozó iratokat, valamint a Kecskeméti Lapok 1868. és 1869. évi számait.

Harmincéves a Hajdúböszörményi Városi és Pedagógus Kórus

A Hajdúság fővárosa – Hajdúböszörmény – nagy múltú kóruskultúrával büszkélkedhet. Már az 1880-as évek végétől rendszeres tudósításokat olvashatunk a korabeli lapokban az énekkar és a zenekar sikeres fellépéseiről. A két világháború között a Törekvés Dalárda sikeresen szerepelt hazánk több városában, 1933-ban Budapesten is.

A II. világháború után, az 1960-as évektől több üzem és termelőszövetkezet is támogatott működő kórusokat, de ezek rövidéletűnek bizonyultak, az 1970-es években meg is szűntek.

1978-ban Oláh Emőd főiskolai tanár vezetésével folyamatos lett az énekkari élet: főként pedagógusközből női kart alapított. Néhány hónap elteltével Kiss Lászlóné a zeneiskola fiatal tanárnője vette át az együttes karnagyi vezetését, aki – 1979 novemberétől már egy erősödő vegyes karral – kisebb-nagyobb megszakításokkal 1985 nyaráig dirigálta a kórust. A zsűri 1983 áprilisában „arany minősítéssel” ismerete el a művészi teljesítményüket.

¹⁶ KL, 1869. január 9., 1869. február 27., 1869. március 20.

¹⁷ KL, 1868. december 19.

¹⁸ KL, 1868. december 26.

Az énekkari munka fellendítésében a legnagyobb érdeme Kéryné Mészáros Máriának volt, aki 1985 szeptemberétől két évtizeden át kitartó szorgalommal sikert-sikerre halmozott a dalosokkal. 1989-ben „Fesztivál kórus” fokozatot, 1995-ben a Budapesti V. Nemzetközi Kórusversenyen „ezüst diplomát” nyertek, amelyet a IX. Nemzetközi Kórusfesztiválon eredményesen védtek meg. Az énekkar repertoárjának válogatásából 2005-ben CD-lemez készült. A Magyar Rádióban nyolc alkalommal mutatkozhatott be. Sziszterés résztvevői az utóbbi időben évente két helyszínen megrendezett Országos Pedagógus Kórustalálkozóknak. Rendezőként – 2000-ben – millenniumi találkozót tartottak Hajdúböszörmény énekesei, melyért sok szép és elismerő köszönőlevelet kaptak az ország minden tájáról. Sikereségük ékes bizonyítéka, hogy Európa igen sok országa tisztelte meg őket meghívással, amelyeket mindig örömmel fogadtak. Első külföldi útjuk Csehszlovákiába vezetett 1985-ben, majd Németországban, Dániában, Romániában, Finnországban, Szlovákiában, Olaszországban, Görögországban, Lengyelországban, Franciaországban vendégszerepeltek. A felsorolt országok társkórusainak többségét ők maguk is vendégül látták. Széles repertoárjukban megtalálhatók a bel- és külföldi klasszikus művek, Bartók, Kodály, Ligeti György, Bárdos Lajos kórusművei, a kortárs zeneszerzők, Szokolay Sándor, Karai József, Keuler Jenő és a magyar népdalkincs legszebb darabjai.

Szabolcsi Miklós, a nagy tervekkel bemutatkozott karnagy 2005 szeptemberében vette át az énekkar vezetését, de 2007 májusában, súlyos betegségben elhunyt. Helyére Ágoston-Vincze Ágnes, a Bartók Béla Zeneiskola fiatal, agilis tanára lépett: őt azonban anyai teendői hamar elszólitották. 2008 szeptemberétől Gáll Pétert kérték fel karnagynak.

Botos Antal csaknem egy, Gajdán László majdnem másfél évtizedig látott el elnöki feladatokat az énekkarban. 2008 májusától Balla Zoltánt választotta elnöknek az együttes, aki a vegyes kari átalakulástól titkári szerepkört töltött be.

A kórus szerencséje, hogy Hajdú-Bihar Megye és Bőszörmény önkormányzata, a Silye Gábor Művelődési Központ és Közösségi Ház, valamint helyi adakozók és vállalkozók anyagi és pénzügyi segítségét élvezheti. A Közösségi Házban 2008. december 5-én rendezendő 30 éves jubileumi hangversenyen – az ünnepelő kórusral együtt – a debreceni Sol Oriens, a nyírbátori Tinódi Kulturális Egyesület Vegyes Kórusa, a hajdúnánási Maklár Lajos Városi Énekkar, a Törköly Népzenei Együttes és a Bocskai Néptánc Együttes mellett Massányi Viktor (az Állami Operaház magánénekes), továbbá Frech Zoltán (a Honvéd Férfikar és a Four Fathers Együttes tagja) is szerepel.

Sok sikert kívánunk a jubiláló együttesnek: az előttük álló újabb évtizedekben is éltesse a zene örömteli áldása és szeretete a kórus minden dalosát!

Dr. Varga Gábor

Húsz éve jelent meg Beke György *Csángó passiója*

*elmennek a harangok
minden nagypénteken
rómába mennek
odamenegetnek
s ott felejtí a nyelvünket
(Kányádi Sándor)*

Erdély kiváló költője *Csángó passió* című versét a csángóügy következetes és kitartó szószólójának, Beke Györgynek ajánlotta, annak az írónak, aki riportjaiban évtizedeken át az anyanyelvük és nemzeti identitásuk megőrzéséért küzdő csángók sorskérdéseit intő jelként tárta a nemzet elé.

A húsz évvel ezelőtt megjelent kötet* sajnos, ma sem veszített időszerűségéből. A huszonkét írást felölelő könyv időben több mint harminc évet ölel át, hisz az első 1957-ben jelent meg, az utolsó, Udvardy Frigyesnek címzett levél keltezése: 1987. Honnan ez a következetes, az életműben folyton vissza-visszatérő érdeklődés? Azt a Beke Mihály Andrással folytatott beszélgetésben – *Illúziók kora*,

* *Beke György: Csángó passió. Barangolások moldvai csángómagyarok között. Sajtó alá rendezte Ara-Kovács Attila. Európa Könyvkiadó Bp. 1988*

Erdély Pár- és perbeszéd apámmal, Beke Györggyel Erdély ismeretlen tegnapijáról (Széphalom Könyvműhely Bp. 1993) – ő maga indokolja meg: „Egy kallódó magyar népesoport sorsa nemzeti ügy. A romániai nemzetiségi politika lényege mutatkozik meg a csángók történetében. (...) Mit tudtam én tenni? Erdélyi, majd magyarországi folyóiratokban napirenden tartottam az ügyüket. Ez viszont legfőképpen a nemzeti közvélemény egy vékony rétegére hatott. Annyit azonban mindenképpen elértem, hogy a csángó írásaim miatt kezdődött el az üldöztetésem.” A hatvanéves Beke Györgyöt köszöntő levelében Sütő András lényeglátóan fogalmazza meg: „...elgondolom: milyen nehéz a sorsa annak, aki ügyet vállalt magára, mert nem tehetett másként; hiszen az az Ügy is őt választotta ki nehéz helyzetében. (...) Valakinek mindig állni kell a tornác küszöbére.” Tizenöt esztendővel később, a hetvenötödik életévét betöltő, Magyarországra költözött írónak küldött köszöntőjében mindehhez hozzászói: „...választott szabadságod pedig életre szóló rabságod is egyben: az erdélyi magyarság megmaradásának szolgálata; tegnapi és mai létének számbavétele; közösségi létjogainak világgá kiáltása; évezredes történelmének, kultúrájának írásos megőrzése, pusztuló – mert pusztított – szellemi kincseinek begyűjtése, a magyarságukból kiüldözött, asszimilációra szánt elesettek megsegítése, újra való beöltöztetése, ha lehet, az anyanyelv köntösébe.”

Nehéz keresztet vett a vállára, golgotás utakat járt meg, dacolva a kor ideológiai/politikai korlátaival, a „cenzorok és pártos hitnyomozók, karrieréhes szerkesztők, magyarfáló minisztériumi fejedelmek” akadékoskodásaival, áskálódásaival. „...a hatvanas évek végére Beke György kifőrt, megtalálta tartalmi, szemantikai és formai tekintetben azt az anyagot, terepet, hangot és szerkesztésmódot, amely életművét egyedivé, összetéveszthetlenné, fontossá és példaértékűvé teszi. A megtalált forma az irodalmi szociográfia, melynek fő építőeleme a beszélgetés, az irodalmi riport. A témavilág: Románia minden magyarok lakta tája, faluja, városa, különös figyelemmel olyan kevésbé felderített vidékekre, mint a Csángóföld, Moldva, a Tatros és a Beszterce völgye, a barcasági csángók községei.” (Somos Béla)

Az 1988-ban Budapesten megjelent kötet, természetesen, nem előzmények nélküli. A csángóság sorsával, életével foglalkozó, a különböző folyóiratokban, heti- és napilapokban megjelent írások, újraközlések vagy kötetekben is jelentkeztek: *A csángó krónika* (Beke György–Fodor Sándor–Mikó Imre: Orbán Balázs nyomdokain, 1969), *Demse Antal Klézséről, Gyimesi krónika, Kallós-motívumok* (Magunk keresése. Riportok, esszék, 1972.), *Zsók-krónika, Lakatos Demeter portáján, Csángó ácsok székelő csapatban, Gyimesi napló* (Feketeügy. Riportok, 1874.), „*Cserna vízen zúg a malom...*” (Beke György–Kenéz Ferenc–Marosi Barna: Csőposta, 1974.) – a Barcaságtól Moldován, Gyimesen át a dévai csángók közé vezet el bennünket, ismert meg e sokat szenvedett, szétszórtasukban is együvé tartozó néptörzsek sorsával. A riportok közül néhányal a Csángó passió lapjain találkozhatunk újra.

Megjelenéséről Erdélyben már szó sem eshetett. A hatalom keze Budapestig is elért, a Gondolat Kiadó évekig halogatta, végül nem vállalta megjelentetését. Az igazgató indoklása sokat elárul a korabeli magyar internacionalizmusról: „Itt járt Bukarestből Pezderka Sándor elvtárs, aki megnézte kiadói terveinket, és ő mondta, nehogy ezt a csángó könyvet megjelentessék az elvtársak, mert a román pártvezetés nagyon zokon veszi!” (Illúziók kora, Erdély) Elgondolkozhatunk azon, hogy mi gondja lehetett a bukaresti hatalomnak és janicsár kiszolgálóinak azokkal a riportokkal, esszékkel, amelyek az évek során külön-külön megjelentek, napvilágot láttak, első látásra/olvasásra bele is illettek a kor elvárásaiba? Az ötvenes évekbeli moldvai anyanyelvi oktatás léte, az 1907-es parasztlázadás hőseinek emléke, a termelőszövetkezetben szorgosan dolgozó asszonyok példája, az építőtelepeken levők munkája, az ingázás kérdése, a példásan dolgozó tanácselnök, a csángó népköltő élete, a Balladák könyve és az Új guzsalyam mellett című kötetek megjelenésének üdvözlése, a román kölcsönszavak számbavétele, a fogadott gyermekeket felnevelő anya dicsérete, az 1877/78-as függetlenségi háborúban elesett csángók emlékezete, a csángókutatás időbeni számbavétele... megjelenésük korában még egyöntetű elismerésre tarthattak számot.

Az ezerkilencszáznolcvanas évekre azonban nagyon változott a világ! A romániai kisebbségek jogainak említése, csakis pozitív módon volt lehetséges, számonkérésről, a visszaélések jelzéséről és felpanaszlásáról semmiképp! A csángóság kérdése, anyanyelvi oktatása gondjainak fölvetése a tabutémák, a tiltott kérdések közé soroltatott. A politikai köznyelv még az addig oly sokszor emlegetett együtt élő nemzetiségek fogalmát sem tűrte, helyette magyarul beszélő románokat emlegettek. Moldvában még ennyit sem! Az asszimilációra törekvő, a hegemonisztikus politikát hivatalos eszmévé avasztató hatalom a csángók magyar eredetének tagadását tette a „tudományos élet” feladatává. E törekvés cinkosa lett a jászvásári római katolikus püspökség is, amely templomaiból már egy évszázada kiüzte anyanyelvüket.

Ebben a politikai, szellemi miliőben Beke György csángóföldi riportjai visszamenőleg is tiltott gyűölcsök lettek, következképp az azokat esokorba kötő, egybefűző kötet, a Csángó passió is. A külön-külön megjelent írások adott időben a hatalom számára is elfogadhatók voltak. Am a csángóság égető gondjait részletekbe rejtő, kódolt üzenetek a kötet szegletkövei lettek. Az anyanyelvhasználat és anyanyelvi oktatás kérdésköre, a magyar nemzeti identitás még élő és megtartó erőforrásaira, különösképp a szellemi, műveltségi, néprajzi hagyományokban tovább élő nemzettudat, a templomaikból kiűzött anyanyelv sérelmezése búvápatakként tör a felszínre. Beke György írásaiban a kétségbeesésnek, a lemondásnak alig van nyoma. Ha valaki mégis előjön vele, nyomban szembehelyezi a maga tapasztalatait. Annál többször találkozunk ezen írásokban oly személyiségekkel, akik tudatosan, elszántan védik és őrzik azt, ami az ővék: a nemzedékeken át őrzött szellemi kincseket, köztük a legfontosabbakat, a szóbeliség, a szájhagyomány révén őrzött népköltészeti alkotásokat, amelyek mind a mai napig élő értékek. Találkozunk azokkal a személyiségekkel, akik azokat az őssmagyarság nemzeti értékeivé tették, akik kutatásaikkal támasztották alá a csángóság magyarságát, akik ma sem adják fel a küzdelmet, hogy megteremtsék, kineveljék azt a csángó értelmiséget, amely eredményesebben küzdhetne fennmaradásukért. Szól azokról a románokról is – Dimitrie Cantemir fejedelemtől a Kallós Zoltán balladagyűjteményét őszinte elragadtatással méltató Mihai Pop néprajztudósig –, akik elismeréssel, tárgyilagosan szóltak róluk.

Klőze, Lőszped, Forrófalva, Ploszkucény, Szabófalva, Pusztina, Somoska... ismerkedünk a kötetbeli helységnevekkel, amelyek évszázados kultúra bölösői, hordozói ma is. Beke György küzdelme sem fejezódott be e kötet megjelenésével, Magyarországra történt kényszerű távozásával. Újabb könyvek közt ott találjuk a *Csángók gyóntatója* (1999), *Csángó történet* (2002) című köteteket.

A Csángó passióban fölvetett kérdések mondhatni időtlenek, évszázadokra vezethetők vissza. Időszerűek is maradnak mindaddig, amíg a román hatalom nem mond le a csángókat elnyelő asszimilációs törekvéseiről, beolvastásuk nemtelen szándékáról. Aktuálisak maradnak mindaddig, amíg az Európai Unió a kisebbségek kérdését nem kezeli súlyának megfelelően, amíg annak megoldását semmiképp sem tekinti, kezeli az illető állam belügyének.

A küzdelem folytatódik. A „tényfeltáró” munkát olyan személyiségek és művek végzik, amelyek az utóbbi években ébren tartják a témát, valós nemzeti ügyként kezelik azt. Említsük közülük Ferenczes István *Moldovának árva népe* című, a Moldvai Magyarság című folyóirat 2001–2003-as évfolyamaiban közölt sorozatát; P. Jáki Sándor Teodóz *Csángókról igaz tudósítások* (2002) című könyvét, amely a csángók vallásosságára, az anyanyelvi imádságokhoz való ragaszkodására, népekeikben rejlő zenei értékekre hívja fel a figyelmet; Halász Péter *Nem lehet nyugtunk* című, a moldvai magyarságról szóló esszékötetét, illetve útirajzát (2004); Cs. Varga István *Rokonföldön* címmel ugyancsak 2004-ben megjelent szellemi útirajzát – melyek nem csupán a bemutatás, a hiteles tájékozódás és tájékoztatás igényével születtek meg, hanem a nemzet lelkiismeretét kívánják felrázni a 24. órában.

A Csángó passió megjelenésének huszadik évfordulóján hinnünk kell azt, hogy eleink és kortársaink küzdelme nem lesz hiába való, hogy az Úgynek mindig lesznek avatott kiválasztottjai, akik Beke György konok és kitartó úgyszeretével, lankadatlan és következetes elszántságával állnak ki a tornác küszöbére. Hinnünk kell azt, hogy nemzeti imánk, a *Boldogasszony anyánk* P. Jáki Sándor Teodóz atya által Pusztinán lejegyzett csángó variánsában foglalt könyörgés az égieknél is meghallgatásra talál:

*Boldogasszony Anyánk, – régi nagy Patrónánk,
nagy inségben lévén – így szólú még hazánk:
Moldováról, – édes hazánkról
Né felejtkezéssel – csángómagyarokról!*

Máriás József

Húszéves a nagytótfalusi tájház

Húsz évvel ezelőtt nyílt meg Nagytótfaluban Külső-Drávaszög „ékszerdobozá”, az Iskolatörténeti Gyűjtemény és Tájháza. Boldogok és büszkék vagyunk, hogy kis múzeumunk elérte, elérhette a nagykorúságot! Visszatekintve és mérleget készítve látjuk, hogy sok minden, ami az első években kritikára, támadásra adott okot, később javunkra fordult. Ezért születésnapunk alkalmából itt és most szívesen tekintünk vissza jóra és rosszra egyaránt.

Intézményünk sok nehéz időszakot túlélt. Mindeközben országos és határon túli ismertséget és elismertséget szerzett.

Felnőtté válásunk alatt megedződünk. Ezért köszönet jár azoknak is, akik ellenünk dolgoztak: sok tanulsággal, tapasztalattal lettünk gazdagabbak, küzdő- és problémamegoldó képességünk megsokszorozódott! Megtanultuk, hogy mindig a feladatot lássuk, ne a problémát; barátságainkat ápoljuk és ne a sérelmeinket. Küzdelmeinkben nem győztesek akarunk lenni, hanem nyertesek. Így váltunk éretté és felkészültté a következő húsz évre.

Megszületésünket 15 évig tartó, örömmel – fájdalommal teli magzati kor előzte meg: 1973-ban kezdte meg *dr. Simor Ferencné* a gyűjtő- és kutatómunkát az addig néprajzi szempontból kevésbé kutatott, feltáratlan területen, Külső-Drávaszögben. 1979-ben Nagytótfalu részéről mutatkozott hajlandóság az egyre gyarapodó gyűjtemény befogadására. Az 1846-ban épült, volt iskola és tanítólakás megmentésére a gyűjtemény létrehozója kezdeményezte annak népi műemlékké nyilvánítását. 1982-ben népi műemlékké nyilvánították a leendő Tájház épületét. 1985 Dr. Simor Ferencné és Imre Mária muzeológus számba vette a gyűjteményt; ennek eredményeképpen Imre Mária javasolta annak elfogadását múzeumi bemutatásra. 1986-ban megkezdődött a volt tanítólakás műemléki helyreállítása Nagytótfaluban. Ugyanebben az évben a Magyar Néprajzi Múzeum önkéntes néprajzi gyűjtőknek kiírt pályázatát dr. Simor Ferencné Bokody Éva dolgozata, a „Nagytótfalu viselete” nyerte meg. 1988. szeptember 8-án nyílt meg az Iskolatörténeti Gyűjtemény és Tájház.

A muzeális intézményektől az utóbbi években már elvárt „látogató- és gyermekbarát tájház” elvét elsőként valósítottuk meg. Oktatási programunk alapjára Drávaszögi mintakincsünk, és az országban egyedülálló szövszékgyűjteményünk. A 1980-as, 1990-es években szinte eretnek gondolatnak számított és kemény szakmai ellenállásba ütközött „élő múzeum”-ot létrehozni, kiállítóhelyet aktív foglalkozásra használni. Még 2001 végén is minősíthetetlen hangú, „fentről jövő” támadást kaptunk ezért.

Nem sokkal később, 2002. január 22-én, a Kultúra Napján ugyanezért a tevékenységéért megyei nivódíjat kapott a Tájház. Napjainkban egyre népszerűbb oktatási forma a múzeum-pedagógia, aminek úttörői voltunk. 2003. január 22-én Nagytótfalu elnyerte az Oktatási és Kulturális Minisztérium „Múzeum-pártoló Önkormányzat” kitüntetését. 2008. január 22-én, dr. Simor Ferencné Bokody Éva tájházvezetőt a Falvak Kultúrájáért Alapítvány a magyar kulturális örökség ápolása érdekében kifejtett életművéért a Magyar Kultúra Lovagja megtisztelő címmel tüntette ki.

Tevékenységünkhöz tartozik a régiókban még fellelhető melléképületek megmentése és behozása, felépítése a Tájház kertjében. 1994-ben épült a fészer, 2000-ben tornácós górénk, 2007 júniusában épült szabadtéri sütökemencénk (belső-Drávaszögi minta alapján, neves siklósi mester önkéntes munkájával), 2008-ban a 150 éves gabonahombár. Távlabbi terveink között szerepel még a megfelelő pajta betelepítése.

Az intézmény hagyománnyá tette Nagytótfalu nevezetes, nagy egyéniségeiről való megemlékezést: az emléktáblákkal, siremlékekkel és a '48-as honvédek kopjafájával segítve, erősítve a faluközösség öntékelését.

Mérlegünkhöz tartoznak még a Tájház vezetője és munkatársa által pályázati úton szerzett és az intézményre fordított támogatások. Húsz év alatt épületfelújításra és beruházásra 4,6 millió, kulturális és oktatási célokra 3 millió Ft-ot nyertünk.

A közelmúlt váratlan változásokat is hozott számunkra. Községünk vezetősége anyagi erejének végső megfeszítésével sem tudta fenntartani a gyűjtemény létrehozójának, a falu kulturális programja megteremtőjének állását, ezért ez év nyarán tragikus hirtelenséggel megszűntette azt. Helyette addigi munkatársát nevezte ki intézményvezetővé. Így az immár egyszemélyes intézményre háruló feladatok drámai módon megnövekedtek. Viszont kevesen mondhatják el magukról, hogy ilyen egyedülállóan gazdag életművet kaptak eszmei és tárgyi örökségül és feladatként, mint az új tájházvezető.

Nagytótfalu közösségi ünnepeivel és oktatási programjával hagyományt teremtett. Örömmel és megelégedettséggel látjuk, hogy akadnak követőink: 20 éves múltunkkal, sikereinkkel a kistérségünkben lévő településeknek is követendő példát mutattunk, felébresztve a faluközösségek igényét helyi gyűjtemény létrehozására. Nem egy közülük már megvalósult, amiben dr. Simor Ferencné (tudásánál, tapasztalatánál fogva) hathatós szakmai segítséget tudott nyújtani a lelkes gyűjtőknek. Ez is sikerünk kézzelfogható bizonyítéka.

Az idei „Reneszánsz Év” számunkra elsősorban azt jelenti, hogy – mint eddig is mindig – ez évben is készek vagyunk a megújulásra. Az elkövetkező időszakra sok új tervünk van. Bízunk mindazok baráti-pártoló segítségével, akik már eddig is sokat tettek, vagy ezután tesznek majd intézményünkért. Annál inkább, mert az Iskolatörténeti Gyűjtemény és Tájház, mint a magyar kulturális örökség jelentős része, mindannyiunk közös ügye.

Simor Eszter

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Györfy István:

Iskola és népismeret¹

A tanítóképzés és a népismeret

A néphagyományok értékelésére és megbecsülésére elsősorban a néptanítókat kell ránevelnünk, mégpedig mindjárt a tanítóképzőben. Tanító-növendékeink nagyrésze már a szülői házból népi hagyományokat hoz magával, de mert azt látja, hogy ennek a tanítóképző nevelési programjában jóformán nincs semmi szerepe, maga sem becsüli semmire. Mikor pedig az életbe kikerül, egy felsőbbrendűnek minősített műveltségideál nevében maga is pusztítójává válik a neofiták fanatizmusával minden népi hagyománynak, „parasztosság”-nak, s maga is igyekszik felismerhetetlenül elvegyülni a középosztályban.

„Ma már a környezetismeret pedagógiai követelmény. Ez azonban nem merülhet ki a 'szülőföld földrajza' fontosságának hangsúlyozásával. A tanítónak ismernie kell azt a népi közösséget, amely a tanítványt formálta s amelynek ismét részesévé lesz a tanítvány, ha az iskolából kikerül.” – írja Bálint Sándor.²

A tanítót arra kell nevelni, hogy a népi hagyományt legalább is annyira becsülje, mint az iskolakönyv-műveltséget. „Legyen tisztában azzal, hogy az iskolai nevelés csak időleges, maradandónak csak a hagyományos népi tudást tekinthetjük.” Az iskola nyújtotta tudás évek múlva a legjobb esetben is az írni-olvasni tudásra, a négy számtani alpműveletre, s a hit legelemibb ismeretére zsugorodik össze. Minél jobban be tudja kapcsolni az iskolai műveltséget a népi hagyományos műveltségébe, annál maradandóbb lesz az iskolai műveltség a nép körében.

A néprajzot a tanítóképzőkben nemcsak mint külön tantárgyat kívánjuk taníttatni, de az összes tantárgyakban is a népi szemléletnek kell uralkodnia. A helyi hagyomány legyen az az alap, amire az elemi oktatás ráépül.

A középiskola és a népismeret.

A néphagyomány a népi műveltség összessége. Nincs az életnek egyetlen olyan vonatkozása sem, amelyben a hagyomány törvénye, a szokás el ne tudná igazítani a falusi embert. Az iskola és a könyv nyújtotta műveltség a nép körében ehhez képest nagyon szűkkörű és nem pótolhatja a hagyományt, de nem is lehet célja, hogy teljesen pótolja.

A néphagyomány, a népi tudás a magyar nemzeti műveltség tartozéka. A középosztálynak annyira magáévá kell ezt tennie, mint amennyire sajátja a magyar nyelv. Nem elégedhetünk meg tehát azzal, hogy népi elemeket vegyünk át a magasabb műveltségünkbe, hanem a nemzeti műveltség alapjává kell tennünk a néphagyományt. Ezen kell tehát nyugodnia a középosztály nemzeti műveltségének is, mely így alátámasztva az elnemzetietlenítés veszélye nélkül hordozhatja az európai műveltséget is, mert hiszen az európai művelt népek közösségébe is beletartozunk.

A középiskola az az iskolatípus, mely alapot ad az európai műveltség szint elérésére. Ez az iskola azonban idáig csak a közép osztály hagyományait vette tekintetbe s elgondolásunk szerint a jövőben el

¹ Részlet *A néphagyomány és nemzeti művelődés* című 1939-ban megjelent mű 68–71. oldaláról. (Szerk.)

² Tanítóképzésünk reformja és a néprajz. Ethn. 1937. 107–114. old.

kell fogadnia alapul a néphagyományt is. Ha ezt megvalósítjuk, áthidaltuk azt a roppant szakadékot, amely a nép és a középosztály között fennáll.

A középiskolába azonban nemcsak önálló tantárgyként óhajtjuk bevinni a népismeretet, hanem valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni. Így a vallási órákban a néplélektant, társadalomrajzot, a magyar órákban a néphagyományt, a népi művelődést, társadalomrajzot, település- és népiségtörténetet, a földrajz-természetráji órákban a település-földrajzot, tárgyi néprajzot, az ének és zeneórákban a népzeneét, a tornaórákban a népi játékokat, táncot stb. Minden középiskolai tantárgynak a néphagyományból kell kiindulnia és az egész tanmeneten ezen alapulniuk kell végighúzódnia az első osztálytól egészen az érettségi vizsgáig. Még az európai művelődés csúcspontján sem mondhatunk le arról a kiaknázatlan, nagy nemzeti megújíthatóságot jelentő forrásról, amit a néphagyomány jelent, aminthogy eszünkbe sem jut a magyar nyelvet egy világnyelvvel felcserélni. Egyébként Európa is azt kérdezi tőlünk, hogy mi az, amivel az európai műveltséget a magunkéból gazdagítottuk, s nem azt nézi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat. Európa az egyéniséget keresi bennünk és nemzeti elfoglultág nélkül mondhatom, hogy azok is vagyunk. Ha nem kötök béklyóba a magyar iskolázást a nem-reánk szabott külföldi tanterv-sablonok, hanem magyar szemmel, szívvel, lélekkel és bátorsággal nyúlunk középiskoláink reformjához, ahhoz a nemzeti életosztón parancsára a magyar népi-nemzeti irányban kell haladnunk, különben elvesztünk. Ezzel az iránnyal érjük el az egységes magyar nemzeti művelődést, mely urat, parasztot egyformán összeköt.

A középiskolai tanterv ilyen irányú átdolgozását azonban csak magyarlelkű tanáriaktól várhatjuk. Akik ennek híjával vannak, azokban még ha megvan is a jóakarát, elsikkad bennük a lényeg, munkájuk csak „magyarkodás” lesz. Ebben a kérdésben megalkudni nem lehet. Vagy már most alapjává tesszük a középiskolai tantárgyaknak, vagy várjunk vele mindaddig, míg fel nem nő egy olyan magyarlelkű tanárnemzedék, mely a néphagyomány nemzeti jelentőségével tisztában van. Addig pedig a népismeret (néprajz, néplélektan, társadalomrajz) hallgatását tegyük kötelezővé az egyetemeken.

A középiskolával kapcsolatban kell megemlékeznünk a cserkészetről is. A cserkészlet igen jó jellemnevelő intézmény, azonban abban az időben vert gyökeret hazánkban, amikor még nem döbentünk rá, hogy a világon egyedül vagyunk, s nem számíthatunk senkire, csak önmagunkra. Hittünk az emberiség szolidaritásában és egy európai lélek kialakításának lehetőségében. A cserkészlet bizonyos mértékig nemzetközi intézmény volt, de lassanként mindenütt nemzeti irányt vett fel. Nem kicsinylem le a cserkészmozgalom nagy nevelő értékét, de kívánatosnak látom, hogy hazánkban is alkalmazkodjék korunk uralkodó eszméjéhez s a magyar népi-nemzeti hagyományokat minden vonalon juttassa érvényre. A cserkészben ne csak minta európai polgárt, de minta magyart is lássunk. Minta magyar pedig akkor lesz, ha nemcsak a középosztály, hanem a magyar nép értékeinek is képviselőjévé válik. Szükségesnek látjuk, hogy a cserkész a néphagyomány értékelésében és ápolásában elől járjon, és ne elégedjék meg holmi népi motívumok felvételével. Ne magyarkodjék, hanem lelkileg is egyesüljön a néppel, így lesz majd belőle igazi nemzetvezető réteg.

Gondolatok a honismeret iskolai alkalmazásának lehetőségeiről

1. Megtiszteltetés számomra, hogy Esztergom pedagógusai előtt a honismeretről szólhatok.¹ Időszerű a téma, mert nagy szüksége van a magyar társadalomnak, azon belül pedig a tanulóifjúságnak a *helyi tudatra*, a *nemzeti önismeretre*. Nem valamely iskolai tantárgyról kívánok beszélni, hanem olyan tudás- és készségrendszeréről, amelynek helye van a magyar óvodákban és iskolákban.

Bevezetésként két alapkérdést érintenem kell.

Az első az: *időszerű-e ma a honról beszélni*, a honról ismereteket, élményeket szerezni és terjeszteni. Hiszen napjaink folyamatait szemlélve akár anakronizmusnak, idejétmúltnak is érezhetjük a haza fogalmával, értékeivel való foglalkozást. Azt tapasztalom, hogy vannak, akik értetlenül, érzéketlenül

¹ Esztergomban az „Iskola és honismeret” című konferencián 2008. november 14-én, valamint a II. esztergomi pedagógiai napon november 24-én elhangzott előadások szerkesztett szövege. (a Szerk.)

hallgatják Kölcsey Ferenc érzelmekkel fűtött intelmét: „Mert tudd meg: a szóban – haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajítás tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által Istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált...” Nem értik ezt a vallomást, mert oltárt inkább az anyagi javaknak emelnek, a háztól főként modern infrastruktúrát várnak, a hazai helyett idegen földek gyümölcsére vágyanak.

Tapasztalva az ilyen, közvélekedésben eluralkodó nézeteket meg kell erősíteniünk magunkban – és az általunk elérhető emberek körében – azt a meggyőződést, hogy a változó történelmi idők ugyan módosítják az ember és a nemzet, a haza és a nagyvilág közötti összekötő szálakat, alapvetően megváltozhat a kapcsolatrendszer, továbbra is nélkülözhetetlen azonban valamiféle *talaj* az egyes ember és a közös sorsban élő embercsoport számára. Talaj, amelyben gyökerezik, amelyből – szellemileg, a hagyományok által – táplálkozhat, amelyre nehéz időkben is építeni lehet. Mind a történelem, mind a jelen bőséges példatárát mutat számunkra arról, hogy az emberi boldogságnak, boldogulásnak alapvető feltétele, velünk született igénye a valahová tartozás tudata, amely nélkül elgyengül, megbetegszik a személyiség.

Hogyan is jeleníti meg a kivetettséget Kölcsey a Himnusz hatodik versszakában? „Szerte nézett, s nem lelé / Honját a hazában”. Azt sugalmazza ez a nagyszerű költői kép, hogy az *otthon* az a haza fogalmának talán legerősebb eleme. Mindannyiunknak szükségünk van erre a *honra*. Tamási Áron Ábelnek szállóigévé lett mondata egyenesen azt állítja: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Németh László ezt úgy mondja ki: „Nincs ép lelki élet szülőföld nélkül.”

A haza, a hon tehát az a hely, ahová tartozunk. De nem csupán egy adott földrajzi táj, hanem a benne együtt élők történelmi közössége is, valamilyen kulturális örökségben való részesedés. A hon, a haza ismerete tehát egyéni érdek, belső érzelmi és értelmi világunk harmóniájának alapja. S ebből következik a másik kérdés, amely a honról szerzett képünk *tartalmát* keresi, s elvezet a honismeret *közösségi jellegéhez*. Ha fontos az otthonlét tudata, akkor abban benne van megismerésének fontossága. A honismeret tartalma pedig – az előző kérdésre adott válasz alapján – a tágabb vagy szűkebb pátria természeti és társadalmi adottságainak, a helyi közösség múltjának, valamint történelmi útja során kialakított kultúrájának, hagyományainak a feltárása, megismerése. Ebben a tartalommal már a *közös értékek* játsszák a főszerepet, ezek motiválják a honunkhoz való kötődéseinket.

Péter László szegedi professzor biztatása a honismereti tudat lényegét hirdeti: „az uniformizálódó világ szürkesége ellen szedjük össze a helyi örökség sajátos szírványszíneit, őrizzük meg, és adjuk át a 21. századnak”. Ha ezt komolyan vesszük, akkor a honismereti tevékenységnek szélesebb körű, társadalmi jelentőségét is igazoljuk. A két alapkérdést tehát úgy válaszolhatjuk meg: igenis időszerű a honnal foglalkozni, mert az egyed is és az emberiség is gazdagodhat a feltárt erőforrások által.

2. Előadásom címét készen kaptam, s megértésüket kérem, ha a rendelkezésemre álló félórában nem tudok annak minden elemére kitérni. A honismeret-helytörténet néven összefoglalt ismeretkör meglehetősen összetett tartalmú. Olyan tudáselemeket értünk rajta, amelyek kiegészítik a hagyományos tantárgyi keretben folyó oktatást. Része a népismeret – a magyarság néprajzi jellemzőinek bemutatása –, a szűkebb haza történetének megismerése, a helyi társadalmi és kulturális teljesítmények számbavetele, a lakókörnyezet hagyományainak ápolása. S bár a tanterv lehetőséget ad hon- és népismeret tanítására az 5. vagy 6. osztályban, a helytörténet oktatására a 8. vagy 9. osztályban, a honismeretre mégsem az önálló szaktárgyi struktúrává alakulás a jellemző hazai viszonyaink között, hanem inkább azt mondhatjuk: a honismeret olyan hálózatot alkot, amely több tantárgy ismeretanyagát áthatja. Egyre határozottabban hat az a tendencia, amely a differenciáltan elkülönülő szakismeretek helyett az integrációt erősíti, amely nem tantárgyakban, hanem kompetenciákban gondolkodik; ebben a szerkezetben a honismeretnek jó alkalma, sajátos szerepe lehet.

A honismeret-helytörténet iskolai helyét, közvetítésének lehetőségeit külső és belső tényezők határozzák meg. A külsőn azt a társadalmi környezetet értem, amelyben a munka folyik, a belsően pedig a tevékenységben résztvevők adottságait.

A társadalmi környezet leírására most nem vállalkozom, azt emelném ki csupán, hogy különféle konfliktusokkal kell megbirkóznia a ma emberének mind egyéni, mind közösségi életében. Ott nyílnak meg tágabb kapuk a honismeret számára, ahol az iskolafenntartó és a nevelőtestület felismeri: a konfliktusok kezelésének egyik eredményes módja a helyi kötődések megerősítése. Aki otthon érzi magát egy adott településen vagy régióban, az feltehetően egészséges lélekkel és tudatos felelősséggel él együtt környezetével. Határozott meggyőződésem, hogy az utóbbi évtizedek életmódbeli változásai, a hagyományos közösségek felbomlásából következő válságjelek kezelésében a honismereti nevelés

eredményes eszköznek bizonyulhat, kedvezően befolyásolhatja mind a társadalmi együttélés, mind a személyiségfejlődés harmóniáját. A társadalmi mozgástoktól függetlenül is szembe kellett nézni a közösségi és egyéni értékvesztés következményeivel. A kezdeményezésen, öntevékenységen és felelősségen alapuló polgári gazdaszemlélet szinte teljesen odaveszett; az állami gondoskodástól való függés hosszú évtizedei után nem csodálkozhatunk, ha gyengék az önmagunkról való gondoskodás erői.

Ez a külső környezet gátolhatja ugyan a honismereti munka sikerét, értelmét azonban egyáltalán nem kérdőjelezi meg. Sőt: úgy gondolom bekövetkezhet egy új felvirágzás mindenütt, ahol felismerik, hogy a helyi kötődések újratemetésében, a közösségformálásban, a történelmi folytonosság erősítésében hatalmas szerep várhat rá. Hiszen egy település önkormányzata aligha találhat jobb szövetségest a honismeret, a helytörténet művelő egyénekkel és szervezetekkel, mert azok a szűkebb pátria értékeit tudatosítják, gyarapítják. Nem véletlen, hogy egyre jobban odafigyelnek országszerte a műemlékek állapotára, hogy rohamosan nőtt az utóbbi 20 évben – különösen a milicentenárium éveiben – az emléktáblák, emlékművek, szobrok száma, hogy alig van falu, amely ne mutatkozna meg képeslapon, prospektuson, világhálós honlapon, mert számítanak értékeiknek az idegenforgalomban hasznosuló megmutatására, hogy a falvak és városok utcaneveiben a helyi jellemzők markánsan megjelentek, hogy tudatosan terjesztik a helyi termelvények hírét, hogy tartalmasabban igyekezünk megülni helyi és nemzeti ünnepeinket. Úgy vélem, a honismereti, helytörténeti motivációkból támadt kezdeményezések a legtöbb helyen sikerre számíthatnak, ha csak nem vetnek gátat ennek az önkormányzatok és kulturális intézmények gazdálkodásának egyre szűkülő anyagi keretei.

Biztató jeleket abban látok, hogy – tapasztalataim szerint – egyre több iskola ismeri fel a helyi értékek vállalásában rejlő löbbltet. Tudunk arról, hogy a tanárok épp azzal igyekeznek érdeklődést kelteni tantárgyuk, iskolájuk iránt, hogy nevelési programjukba a szűkebb haza történelmének, művészeti alkotásainak, néphagyományainak elemeit építik be. Mintha máris kedvező következményei lennének a helyi tantervek és tananyagok készítésének, hiszen ezek eredményeiről igen szép esztergomi példák nyomán is meggyőződhetünk. Ha ezeket a dícséretes kezdeményezéseket szakmai-módszertani tanácsadással, tapasztalatcserék szervezésével, a szükséges anyagi feltételek megteremtésével, a kezdeményező iskolák és pedagógusok elismerésével támogatjuk, bizonyára számítani lehet a hon- és népismeret tanításának felvirágzására akkor is, ha nem kerül sor a jelenlegi tantervi keretek bővítésére.

3. Most térhetünk át arra, milyen *irányok* kínálkoznak a honismeretnek, a helytörténetnek az iskolai és iskolán kívüli művelésére. Azt szeretném ezen a ponton hangsúlyozni, hogy a nevelés tényezői, a gyermekekre irányuló hatóerők közül mennyire fontos a *pedagógus* szerepe. A honismereti oktatás elterjedése és sikere ugyanis nagyrészt a pedagógusokon múlik. A pedagógusok megnyerésének pedig többféle útja-módja, eszköze van. Akkor foglalkozik szívesen és eredményesen a helyi értékek közvetítésével, ha a legalább négy feltétel biztosítva van:

- a) megkapja ehhez az indítékot, vagyis az ilyen irányú nevelést fontosnak tartja;
- b) rendelkezik a helyismereti oktatáshoz megfelelő ismeretekkel és metodikával;
- c) be tudja illeszteni nevelési programjába a helyismereti témaköröket;
- d) hozzá tud jutni a szükséges taneszközökhöz.

Ezeknek a feltételeknek az együttes megléte több forrásból ered. Ahhoz például, hogy nevelési programjában helyet kapjon a helyismeret, a *kerettanterv* megfelelő kínálata, sugalmazása a legerősebb hatóerő, de sokat jelent az iskola nevelési programja, légköre, *értékválasztása*, valamint a társadalmi igény is. Érdekes módon most éppen az úgynevezett *globalizáció* jelensége értékeli fel a nemzeti, a regionális és a helyi értékeket. Egyre általánosabb a meggyőződés, hogy a gazdaságban a multinacionális cégek mellett megmaradáshoz kell hozzásegíteni a szerényebb hazai vállalkozásokat, a kultúrában pedig a kisebb népcsoportok azonosság tudatának erősítésével kell gazdagítani a közös európai műveltséget. A környezetvédelemre helyezett erőteljesebb nyomaték ugyancsak kedvez a lakóhelyi mikrovilág megismerésének, gondozásának. Ezt a gondolkodásmódot vehetjük alapnak a honismereti (helytörténeti, lakóhely-ismereti) nevelés kiterjesztéséhez.

Az iskolás életszakasznak meghatározó hatása van a szülőföldhöz való viszonyulás kialakulásában. A kisiskolás már kezdi felismerni lakóhelye mikrovilágának jellemzőit, a későbbi iskolafokokban pedig – a különféle tantárgyi ismeretek szerencsés integrálódása esetén – kiformalódik a személyiség, s eldől – érzelmi és értelmi elemekből összeszöve – abba mennyi fogékonyság és felelősség épül a szűkebb és a tágabb hon szeretetéből, az értük való feladatvállalásból. A nemzeti alaptanterv lehetőséget ad arra, hogy az iskolán belül (ha akarják) kialakíthassák a közéleti és a honismereti érdeklődés felkeltésé-

hez, alakításához a szükséges alkalmakat, kereteket, ezeket azonban nem alkalmazhatják az iskolán kívüli környezet bekapcsolása nélkül.

A tanár, a tanító, az óvodapedagógus *tehetsége és felkészültsége* nagyrészt *pótolhatja, ami a társadalmi környezetből, a tantervi keretektől hiányzik*, átsegítheti az ügyet azokon a nehézségeken, amelyek a tényanyag tartalmi vagy kódolási nehézségeiből következnek. Tudjuk gyakorlati tapasztalatból, hogy a pedagógus minden társadalmi közegben – akár a tanterv előírásaitól függetlenül, tankönyvek hiányában is – átadhatja tanítványainak azokat a tartalmakat, amelyeket az adott hely értékeiből átörökítendőnek ítél:

- megtaníthatja a szülőföld népdalait, játékeit, szokáslemeit az óvodások, kisiskolások ének- vagy testnevelés foglalkozásain;

- beviheti óráira a helyi költődésű költők, írók, művészek alkotásait;

- elviheti diákjait a közeli emlékhelyre (emlékműhöz, emléktáblához) vagy közgyűteménybe (könyvtárba, múzeumba, kiállításra);

- elolvastathatja települése nagy szülőtteinek írásait, a róluk szóló irodalmat;

- gyűjtőmunkát végezteshet a gyerekekkel a családjuk, szomszédságuk körében a történelmi események (II. világháború, 56-os forradalom) emlékeiből, így a fiatalok élményszerűen jutnak ismeretekhez;

- színesítheti az egyetemes vagy magyar történelem eseményeinek és szereplőinek bemutatását helyi adalékokkal;

- alakíthatja a tanulók ízlését a díszítőművészet, az épített vagy természetes környezet helyben elérhető alkotásainak elemzésével;

- napközis foglalkozáson, erdei iskolában kipróbáltathatja a népi kismesterségek valamelyikét;

- pályamunkákat készíthet az érdeklődőkkel a lakóhely jellemzőiről;

- felfoghatóbbá teheti a nemzedékek egymást váltó sorának az életformában, a szokás- és hitvilágban bekövetkező változásait a közvetlen környezet példáján.

A legfrissebb európai törekvésekben is találunk a honismeret számára előnyös motívumokat. Hadd emlékeztessék arra, hogy 2000 márciusában az Európai Unió azt a stratégiai célt tűzte ki, hogy Európa a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás alapú gazdasága legyen, ehhez pedig magasabb színvonalú oktatási és képzési rendszerekre van szükség, ezért az utóbbi években kidolgozták az egész életen át tartó tanulás alapképességeinek rendszerét. Kialakították – többek között – a mindenki által elsajátítandó, a későbbi tanulás sikerének alapját képező kulcskompetenciákra vonatkozó javaslatot. Fontos tudni, hogy ezek többnyire általános vagy keresztterületi kompetenciák, amelyek tehát függetlenek a tantárgyi rendszertől. A *kompetencia* – ebben az értelemben – készségek, ismeretek, adottságok és attitűdök együttesét jelenti. A *kulcskompetencia* elnevezés pedig arra utal, hogy annak döntő szerepe van a személyiség kiteljesítésében (kulturális tőke), az aktív állampolgári szerepvállalásban (társadalmi tőke), illetve a foglalkoztathatóságban (emberi tőke), ezért ezeket a kötelező oktatás, illetve képzés időszakában kell elsajátítani. A kulcskompetenciák nyolc területe közül valamennyi kínál több-kevesebb lehetőséget a honismeret-helytörténet bekapcsolására.

(1) Az *anyanyelvi kommunikáció* referenciakeretébe számos olyan ismeret, készség, attitűd illeszkedik, amely a honismereti tematikával összefügg; például a szókinccs gyarapítása, a kommunikáció típusaiban és eszközeiben való jártasság növelése. Kiemelten eredményesek lehetünk a nyelv és a kommunikációs formák időhöz, földrajzi, társadalmi és kommunikációs környezethez való kötöttségének és változatosságának felismertetésében, vagy például a nyilvánosság előtti magabiztos megszólalás attitűdjének fejlesztésében.

(2) Az *idegen nyelvi kommunikáció* honismereti vonatkozása elsősorban több nemzetiségű településeken érvényesül, de mindenütt elősegíthető a honismeret által a kulturális különbségek iránti fogékonyság.

(3) A *matematikai* kompetencia olyan attitűd meglétét igényli, amely tiszteli az igazságot, amely indokokat keres az állítások igazolására, amely hajlandóságot eredményez a mások véleményének indokolt, bizonyított elfogadására, illetve elutasítására. Az ezzel összefüggő természettudományi kompetenciák nyitottságot jelentenek a tudományos ismeretszerzésben, erre a honismereti tevékenység is ösztönöz.

(4) A *digitális* kompetencia az információs társadalom technológiáinak használatára való képességet jelenti, s a honismereti feltáró tevékenységben ezt sikeresen gyakorolni lehet.

(5) A *tanulás tanulása* referenciatartományának elemei a honismeretben kiválóan érvényesülnek, hiszen természetes módon alkalmazhatók, fejleszthetők azok a képességek, amelyek az önállóan és csoportban történő sikeres ismeretszerzéshez szükségesek. Tapasztalataink szerint a honismereti-helytörténeti témákkal való foglalkozás motivációit nem nehéz kialakítani, s ezek más területre is átvihetők, megerősítik a siker elérésére való képességbe vetett hitet. Előny, ha az ifjú emberek az életet gazdagító tevékenységként fogják fel a kutatómunkájuk során végzett tanulást, miközben erősödik alkalmazkodóképességük, rugalmasságuk.

(6) A *személyközi és állampolgári* kompetenciák kialakulásában, gyarapításában elsődrendű szerepet kaphat a honismeret. Ebbe a referenciakeretbe tartozik a másik ember vagy embercsoport iránti érdeklődés és tisztelet, az előítéletek leküzdése, de ehhez kapcsolódik a szülőföldhöz, a lakóhelyhez, a hazához való tartozás érzése, továbbá a közéleti szerepvállalás iránti érdeklődés, valamint a különböző vallási és etnikai csoportok értékrendjei közötti különbségek tiszteletben tartása.

(7) A *vállalkozói* kompetencia legfeljebb első hallásra idegen a honismerettől, de ha a kezdeményezőkézségre gondolunk, vagy arra, hogy a honismereti kutatótevékenység a tervezés, a szervezés, az elemzés, a kommunikáció, a cselekvés, az eredményekről való beszámolás, az értékelés és a dokumentáció készségeit is kialakítja, akkor lehetőségek tág tere nyílik meg ebben a vonatkozásban is.

(8) A *kulturális* kompetencia a gondolatok, érzések, művészi élmények kreatív befogadásának és kifejezésének fontosságát jelenti, ebben a honismeret igen-igen nagy lehetőséget ígér. Hiszen az emberiség alkotásainak megismerése, a lokális, a nemzeti és az európai kulturális örökség átélése a honismeret alapfeladata. Elérhető általa a kulturális kifejezés sokfélesége iránti nyitottság, valamint a különbözőség tiszteletével párosuló erős identitástudat.

A friss európai törekvésekről összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy megfelelő lehetőségeket nyitnak a honismeret iskolai és iskolán kívüli jelenlétéhez. Aki megismeri a szülőföld, lakóhely népének küzdelmes életét, az megtanulja,

- miképp kell alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz,
- hogyan fejlesztheti a pozitív önérvényesítés képességét teljesítményre való törekvéssel,
- miféle nyitottsággal kell figyelni a belső és a külső világra,
- milyen magatartásra van szükség a másokkal való együttműködéshez,
- érzelmi kiegyensúlyozottság tesz képessé úrrá lenni a megterhelő, feszült helyzeteken,
- önismerettel vállalhat felelősséget tettéért, bontakoztathatja ki képességeit.

4. A honismeret kapcsán rendelkezésünkre álló eszközökre és a módszerekre ezúttal csak utalásszerűen térhetek ki. Sokat segíthet a *nyomatott könyv* formájú anyagok iskolai bevezetése. Az utóbbi években országszerte örvendően növekedett azoknak a helyi kiadványoknak a száma, amelyek tudatosan figyelembe veszik az iskolák igényeit, illetve közvetlenül az oktatásban való felhasználás céljából és szempontjai szerint készültek. Többféle válfajuk van jelen máris az iskolai gyakorlatban.

A leghasznosabbak a *munkáltató tankönyv* jellegű kiadványok, amelyek valamelyik iskolafokozatban az osztálykeretben folyó tanításban való közvetlen alkalmazásra készültek. Az ilyen könyv nagy értéke, hogy kézen fogja a tanulót, s bölcsen tanítva, gondolkodtatva, cselekedtetve viszi egyre közelebb a szülőföld, a lakóhely jellemzőinek szakszerű és élményszerű felismeréséhez. Ha az ilyen típusú helyi munkáltató tankönyvvel évről évre el tudják látni az egymást követő iskolás korosztályokat – amint arra Esztergomban jó példát mutatnak a „Szent István városa, Esztergom története” című gazdagon illusztrált helytörténeti tankönyvvel –, akkor ez tartalmi és módszertani szempontból egyaránt hatékony eszköz a tanulásban.

Szép példákat ismerünk egy másik műfaj, a *helyismereti olvasókönyv* vonatkozásában is. Ez a könyvtípus többnyire nem egy meghatározott korsztály speciális oktatására készül, hanem általánosabb célzatú: több tantárgy, iskolafokozat talál benne közös vagy önálló feldolgozásra alkalmas helytörténeti-helyismereti jellegű szövegeket, képeket.

Harmadik típus a helyismereti *tanulmánygyűjtemény*, amely az említett szövegyűjteményektől abban tér el, hogy nem történelmi dokumentumokat, eredeti forrásokat tartalmaz, hanem egy-egy kor vagy téma tudományos hitelű, de a szerényebb szakmai felkészültséggel rendelkező diákok számára is érthetően feldolgozott monografikus, elemző, szintetizáló tanulmányokat.

Megemlítendőek azok a *segédkönyvek*, amelyek nélkül nem lehet hozzáfogni egy-egy település múltjának és jelenének feldolgozásához. Ilyenek a bibliográfiák, a kronológiák, helyismereti lexikonok,

névtárak, statisztikai és egyéb adattárak. Külön csoportba kívánkoznak a *képeskönyvek*, amelyek a korábbi időknek és a jelennek rajzon, fotón megörökíthető arculatát őrzik meg számunkra. Régi képeslapokból több településen is összeállítottak kiadványt, amelyek kiváló szemléltetőanyagként szolgálnak, egyben leolvasható az ábrázolt valóság igen sok jellemző jegye, s maradandóbb hatású lehet a fiatalok körében az írott szövegnél. Becsesek a kéziratos *térképek* is, amelyekről máshonnan aligha nyerhető, helyhez kötött adatokat kapunk a táj jellemzőiről.

A tankönyv csak az egyik – bár fontos! – eleme a honismereti nevelés folyamatának, de nem pótolhatja a többi. Nem vállalja át a pedagógus munkáját, nem helyettesíti a nevelési programot, s nem válhat kizárólagos ismeretforrássá. Aki honismeretet tanít, honismereti könyvet állít össze, nem feledkezhet el a komplexitásról, amely a módszerekre is kihat. Hiszen miközben egy adott hely történeti folyamatait próbáljuk felmutatni, a tágabb, a nemzeti vagy európai keretekre is gondolnunk kell, hogy a rész és az egész viszonylatai valós kép kialakulását segítsék elő. Ideális esetben a pedagógus munkája és a tankönyv szerkezete egyaránt olyan módszereket sugalmaz, amelyek gondolkodásra, cselekvésre készítik a tanulót. Szükség van tehát önálló feladatokra – ami lehet adatgyűjtés, szövegértelmezés, csoportosítás, rajzolás, fényképezés, tárgykészítés, szerepjáték stb. –, ezek által élményszerűbb és maradandóbb az ismeretek elsajátítása.

Egyre általánosabb annak felismerése, hogy a honismeret egy fajta szellemi környezetvédelem, tehát a honismeret társadalmi közügy, s minden bizonnyal számíthat az önkormányzatok támogatására. A közös történelmi sors, a közös kultúra, a szellemi és tárgyi műveltség-javak feltárása mind az iskola tantárgyi keretei között, mind tanórán kívüli, önképzőköri vagy pedig iskolán kívüli egyesületi formában lehetőségek széles hálózatát kínálja, amelyekkel élni kell, élni érdemes.

„Nemzetemhez – bármely végzet adta közösséghez – azzal óhajtok tartozni, hogy vállalom”, írta Illyés Gyula. Sorsközösséget azokkal tudunk vállalni, akik közel állnak hozzánk, akiknek ismerjük történelmi útját, műveltségbeli értékeit. Ebben rejlik a honismeret *nemzetnevelő* jelentősége. Illő tehát fáradozni eredményességéért, felkutatni az előrehaladás módjait, kicserelni a tapasztalatokat, friss ösztönzéseket magunkba fogadni. A fáradozás önmagában hordja jutalmát, hiszen üzeneteinket ifjú szívek, lelkes tekintetek hordozzák majd tovább.

Kováts Dániel

A HONISMERETI SZÖVETSÉG az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2007. évi állampolgársági adó 1%-ából **177 141 forint támogatást kapott**. A szövetség elnöksége és szerkesztőbizottsága megköszöni a támogatást, s azt, hogy egyetértve céljainkkal és törekvéseinkkel, felajánlásával segítette munkánkat. Az összeget az **ifjúsági honismereti rendezvények (Ifjúsági Honismereti Akadémia, Iskola és honismeret tanácskozás, vetélkedők) szervezéséhez, valamint a Honismeret folyóirat** megjelentetéséhez használtuk fel.

*

Kérjük, aki továbbra is egyetért a Honismereti Szövetség célkitűzéseivel, a hazaszeretet elmélyítése, a hagyomány éltetése érdekében végzett munkánkkal, programjainkkal, folyóiratunk megjelentetésével, **2008. évi adója 1%-ának felajánlásakor** szíveskedjék **Honismereti Szövetségünket** megjelölni.

ADÓSZÁMUNK: 19624947-1-41

Segítő támogatását nagyra értékeljük és hálás szívvel köszönjük!

EMLÉKHELYEK

A rohateci Mária¹

Juhász Gyula, a hajdani piarista diák, váci novícius, gyakorló tanári évét (1906/7) Máramarosszigeten a kegyesrendiek gimnáziumában töltötte, majd 1907 őszén Léván ugyancsak a piarista gimnáziumban kezdett tanítani, de idegei néhány hét után fölmondták a szolgálatot, otthagyta az iskolát, a városkát, s *post tot discrimina rerum* hazatért szülővárosába, Szegedre. 1908 februárjától ideiglenes állást kapott Nagyváradon, ismét szerzetesi iskolában, a premontreieknél. *Az a három esztendő*, amelyet itt töltött, életének legboldogabb, legemlékezetesebb szakasza volt. Ám közben befejezte tanulmányait az a premontrei tanár, akinek addig üres helyén világi tanárként Juhász Gyula tanított, így 1911-ben, a tanév végével ott kellett hagynia a *Holnap városát*; a várost, *kinek nem látni mását*...

I. 1911 őszétől végre állami kinevezést kapott, de a világ végére, *Thulén túlra, Tomiba*: a szakolcai királyi katolikus főgimnáziumba.

Szakolca a történelmi Magyarország legkisebb szabad királyi városa: ekkor 5000 lakosából mindössze 500 magyar (főként tisztviselő, alkalmazott, kereskedő) s fele ennyi német. A többi szlovák. Nagy történelmi múlt után sorvadó település Magyarország és Morvaország határán, a Fehér-Kárpátok tövében, ahol mindig fúj a szél. Határállomás, *végállomás*, ahogy Juhász Gyula versében mondja:

*Utolsó állomás, közömbös, árva község,
Hol fonnyad az öröm, és elhervad a vágy,
Hol lassan omladoz az avatag örökség,
S Vak Béla lelke sir mohos torony falán...*

Sírvers, 1913

A gimnázium elődjét a jezsuiták alapították 1663-ban. 1777 után a pálosok, 1807-től a ferencesek vették át. 1861-től algimnáziumként folytatta tevékenységét. Egykori tanítványa, Csernoch János (1852–1927) esztergomi kanonok, 1901-től Szakolca országgyűlési képviselője, 1908-tól csanádi püspök, 1911-től kalocsai, 1913-tól esztergomi érsek, hercegprímás, 1914-től bíboros, érte el, hogy 1908-tól főgimnáziummá léptették elő. Éppen 1911 őszén nyílt meg a nyolcadik osztály; 1912-ben volt először érettségi vizsga.

Szalatnai Rezső (1904–1977) írta a legszebb könyvet Juhász Gyuláról, a költő szakolcai két esztendejéről *Juhász Gyula hatszáz napja* (1962) címmel. Ebben a költőnek számos szlovák diákját is megszólaltatta. Így leghíresebb tanítványát, a pozsonyi Nemzeti Színház tagját, Ján Blahót (1901–1981), akit 1972 nyarán szakolcai *bűdjá*² előtt még magam is láthattam. A kiváló operaénekes egyebek közt ezt mondotta: „Életem egyik legnagyobb élménye, hogy kis gimnazista koromban Juhász Gyula tanítványa lehettem.”

Ján Blaho kevéssel halála előtt is szeretettel beszélt Juhász Gyuláról. Tóbiás Áronnak a Magyar Nemzet 1981. február 11-i számában megjelent interjújában többek közt így emlékezett: „Sokszor elvitt bennünket kirándulni is Szakolca festői környékére.”

Először, mindjárt a tanév első napjaiban, szeptember 8-án, Kisasszony napján, Szűz Mária születésének emléknapján, a *Panenska Maria* megindítóan kezdetleges kegyképéhez, a *rohateci Máriához* még egyedül sétált ki. De emlékezetes maradt számára ez a nap, mert az őt 1929. szeptember 8-án a budai Schwartzer-szanatóriumban meglátogató újságírónak, a Délmagyarország munkatársának, kollégájának, Vér Györgynek is főlemlegette. „Akkor is ilyen szép ősz volt, emlékszem: kirándultam magamban, és irtam egy Madonna-verset... Szép kirándulás volt...”

¹ Elhangzott a *Szakrális kisépítmények a Kárpát-medencében* címmel rendezett 9. szegedi vallási néprajzi tanácskozáson október 10-én.

² Szülőhegyi préháza.

A rohateci Máriánál: ez volt első szakolcai költeménye. Jelképnek is tekinthetjük. Szakolcai „két keserű évének” (*Nefelejcs*, 1920) alaphangját ütötte meg vele. Először a Vársánap Újság 1911. október 15-i számában jelent meg, azután a *Késő szüret* (1918) című kötetében.

Első szakolcai napjaiban még nem a bűnbánat, hanem a szülővárosától oly messzire vetődés, a számkivetésnek érzett idegenség, a magány szomorúsága, letörtsége ihlette ismét, hogy Máriáról írjon verset:

*Morva határ és szeptemberi táj,
Oly kékek a hegyek.
Szívemben orgonál ma, ami fáj,
Máriához megyek.*

*Ó, idegeni, boldog Szüzanya,
Te fekete-fehér,
A születésed napja ez a nap.
S szívem már nem remél.*

*Idegen tájak gyermeke vagyok,
De hozzád jöttem én,
A glória, mely fejednen ragyog,
Ragyogjon ma felém.*

*Elhoztam ime, szűz Virág, neked
E táj virágait,
Kései, őszi mind, színükveszett,
De szívem is avitt.*

*S nem kérek én, költő és idegen,
Tőled már földi jót,
Csak engedd, hogy törött tekintetem,
Mely fényeket ivott,*

*Rajtad legeljen, mint híves patak
Vízén a szarvasok,
S lehessenek egykor én, fáradt gyerek,
Vidám és bölcs halott.*

2. Rohatec Szakolcától hét-nyolc kilométerre északnyugatra, túl a történelmi Magyarország határán, már Morvaországban, ma Csehországban van. A mai helyzet hasonlít az 1911-ihez. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a történelmi Magyarország és a Csehországgal egyenrangúként kezelt Morvaország határa csaknem ugyanott volt, ahol ma Szlovákiát és Csehországot választja el államhatár, de ugyanúgy útlevel nélkül járható át, mint akkor. Közben volt néhány év, amikor a határ menti területek szinte elszigetelődtek egymástól. Szlovákia önállósulása (1993) után még a közvetlen országúti kapcsolat is megszűnt. Szlovákiának és Csehországnak egyidejű csatlakozása az Európai Unióba (2000) állította vissza a régi szabad közlekedést. De az utat már nem. Szakolcáról Rohatec most csaknem húsz kilométeres kerülővel érhető el.

De a Mária-kép nem a faluban, hanem a Rohatec felé vezető hajdani országút mellett, Szakolcától két-három kilométerre van. „Talán országúti szerencsétlenség emlékét őrizte, vagy fogadalomból, *ex voto* emelte valamelyik jámbor parasztcsalád feje, ahogy ez szokásban van azon a vidéken” – vélte Szalatnai Rezső.

Négyszer jártam Szakolcán. Először 1963-ban, másodszer 1972-ben, harmadszor és negyedszer 2008-ban. Április 7-én Juhász Gyula emléktáblájának fölavatásán vettem részt, június 10-én azért mentem, hogy kiderítsem „a rohateci Mária” történetét. Útitársaimmal, a tolmács szerepét is betöltő dr. Hecht Tamásné dr. Házy Anna tanárnővel, az utunkat fényképpel, filmmel megőrkítő barátommal, Tóth László ny. területi postaigazgatóval, mgr. Eva Valachovičová tanárnővel, tanügyi szakelőadóval, valamint kalauzunkkal, a rohateci plébánia sekrestyésével, Jozef Pokornikkal fölkerestük a *kapličkát*, a

kápolnácskát. Egész nap ragyogó, napsütéses idő volt, épp csak amikor úttalan utakon a kis kápolnához autóztunk, akkor zuhogott trópusi eső...

A kápolnában levő föliratokból és a községházán mgr. Miroslav Králik polgármestertől kapott községmonográfiából³ a szakrális építmény tanulságos története kerekedett ki.⁴ A könyv közli Antonín Cigánek (1833–1894) 1886-ban írott emlékiratát. Őt 1858-ban szentelték pappá, és segédlelkészi éveit után 1880-ban lett rohateci plébános.⁵

„Rohatecbe jövetelem idején – kezdte emlékezését – a rohateci gáton, az erdőben – a Csaliban⁶ – egy kápolnácskát találtam: a Hétfájdalmú Szűz Mária⁷ kápolnáját. A Morava⁸ áradása miatt a kápolnácska eleinte elérhetetlen volt, csak augusztusban tudtam megközelíteni. A kápolna keletkezéséről, múltjáról a rohateci plébánia levéltárában leírt anyagot nem találtam, de tiszteletreméltó, megbízható idős emberek től a következőt tudtam meg. A töltesén, ahol ma ez a kápolnácska áll, 1850-ig út vezetett Rohatecbe. Itt az egész környéken 1870-ig sűrű tölgyerdő volt. Azon a helyen, ahol most a kápolnácska áll, már régóta függött egy tölgyfán a Fájdalmas Istenanya Szűz Mária képe. Ezt a hívek nagy tiszteletben tartották, és sűrűn látogatták.”

Cigánek plébános a szentkép eredetét idős híveitől – a néprajzi gyűjtés módszerével – ismerte meg. A szájhagyomány szerint 1754 előtt a közelen fulladt a Morába Anton Burda, Jiří Burda hulíni⁹ vízimolnár fia. Rohatecbe temették el. Özvegy édesanyja, Rozália, 1754. október 17-én levelet írt a rohateci plébániára. Levele 1886-ban még megvolt a plébánia levéltárában „az alapítványi iratok” között, amelyek a loretoi litániára vonatkoznak. Ez a litánia a rohateci plébániatemplomban minden szombaton elhangzott. Ebben a levélben sincs említés a kápolnácskáról, de „a legidősebb, tiszteletreméltó hívek” azt állították, hogy Anton Burda szülei építették a kápolnácskát a Hétfájdalmú Istenanya Szűz Mária tiszteletére. A tölgyön függő Mária-képet a kápolnácskában helyezték el.

Mária hét fájdalma a szakrális jelképrendszer szerint részint a bibliában, részint a folklórban gyökerezik.¹⁰ Művészi ábrázolása számos *Pieté*: Mária az ölében nyugvó halott Jézussal. A rohateci Mária, noha most is szeptember 15-én tartják ünnepét, mégsem ez, hanem Mária hagyományosan a gyermek Jézussal. A hétfájdalmú Szűzanya különleges szlovák kultuszára már Bálint Sándor fölfigyelt.¹¹ Tözsér Árpád szíves fölvilágosítása szerint a szlovákok a Hétfájdalmú Szűzanyát védőszentjüknek tartják. Több Mária-emlékhelyük van; legnevesebb a saštíni (sasvári, Nyitra megyében): az ottani bazilika Mária-szobra 1564-ből származik, és a környék lakói csodatévő erőt tulajdonítanak neki.¹² Ez is a Hétfájdalmú Szűz tiszteletét szolgálja. Ezekre a hagyományokra alapozva nyilvánította az állami ünnepekről szóló 241/1993. évi törvény – ha állami ünneppé nem is – munkaszüneti nappá szeptember 15-ét. Rohatec ugyan most megint más országhoz tartozik, de a Hétfájdalmú Szűz tisztelete, mint a példa mutatja, nem ismer határokat.

Az időjárás viszontagságainak kitett képet időről időre ki kellett cserélni. A kápolnában sem sokkal különbözött a helyzet. Cigánek plébános 1880-ban Szűz Mária olyan képét találta benne, amelyet szakolcai ferences, P. Norbert festett 1878-ban. Ez a kép is rövid két év alatt megrongálódott a hívők csókolgatásától.

Antonín Cigánek őszintén megvallotta, hogy Rohatecbe kerülése után eleinte nem tanúsított különleges figyelmet a kápolnácskának, és nem is helyeselte a nép spontán zarándoklatait a kápolnácskához. „Nem akartam – úgymond – az anyaszentegyház szándékaival szemben mellékes, titkos (zug-) ájtatos-

³ Rohatec. Minulost a současnost obce. [A község múltja és jelene.] Szerk. *Josef Jančár*. Obecno úřad [Községi hivatal] Rohatec 2003.

⁴ Valamennyi fordítást dr. Hecht Tamásné dr. Házy Annának köszönöm. Neki tartozom hálával sok közvetítésért, tolmácsolásáért is.

⁵ *Rohatec*, i. m. 186., 196. old.

⁶ „Na Přívlači.” A rohateci horgászok és halászok állítólag itt a Morávka-ágban csalétekkel fogták a halat.

⁷ Bolestné Panny Marie.

⁸ Magyar változata: Morva.

⁹ Község Brnótól északra, a Morava felső folyása mellett. Nem derül ki, mit keresett itt Anton Burda. Talán a szülei származtak innen, s ő rokonaihoz, nagyszüleihez jött Rohatecbe.

¹⁰ *Bálint Sándor*: Ünnepi kalendárium. 2. k. Bp., 1977. 279. old.; *Bálint Sándor–Barna Gábor*: Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Bp. 1994. 80., 107., 134., 165., 168., 169., 289., 343. old.

¹¹ I. m. 281., 284.

¹² I. m. 284.

ságokat támogatni, nehogy elvonjam a hívők figyelmét az egyházi szolgáltatásokról, a szertartásokról, amelyek a plébániatemplomban zajlanak le. Ebben tanácsaikkal és egyetértésükkel engem a szomszédos községek tisztelendő atyái is támogatottak. Ahogy teltek az évek, megváltozott véleményem a kápolnácskáról. Akárhányszor meglátogattam, föltűnt a kápolna körül az az árokszerű bemélyedés, amelyet az ott imádkozó hívek a térdükkel tapostak keményre, miközben térden csúszva mindig háromszor körbeimádkozták a kápolnácskában elhelyezett Szűzanya-képet. Megfigyeltem a távolról érkezők különleges, nem mindennapos hevületét ima közben ennél a kápolnánál. Kell, hogy elegendő oka legyen e különleges hevületnek. Kutattam az okokat, megtudtam maguktól az érintettektől – az imádkozó hívektől –, hogy a Hétfájdalmú Szűzanyácska a bajba jutottak, a betegek és a szenvedők imáit ezen a helyen kegyesen meghallgatja, és közbenjárásával a rászorulókat Szent Fia meghallgatja.

Ez a meggyőződés mélyen begyökerezve elevenen él az egész környéken, így én sem lehetek közömbös a kápolnácska iránt, amely végeredményben engem is megigézett, miután egyre gyakrabban hallottam meggyőző híreket a kápolnácskában végzett imádságok, kérések meghallgatásáról.”

A kápolnácska, folytatta beszámolóját a nép vallásosságától erős élményt kapó Anton Cigának, 1885-ben már nagyon tönkrement. 1886-ban „egy hitetlen” megrongálta az adományokat gyűjtő perselyt: megpróbálta föltörni. „Hiába próbálkozott – írta a plébános. – Nem vettem tőle rossz néven a csúnya persely megrongálását, mert arra készítettem, hogy csináltassak egy szépet, szilárdat, tartósat. Kár, hogy nem tudta a régit feltörni. Megláthatta volna, hogy csak 54 osztrák krajcár volt benne. Ilyen szerény összegért a rablónak nem érdemes feltörnie a perselyt.”

Az 1885-ig összegyűlt hetven aranyból Antonin Cigának önből tartós, krómózott domborművet készített, amelynek nem árthatott az eső meg a szél. Ezt 1886. június 23-án a régi templomban megáldotta, majd szeptember 5-én elhelyezte a kápolnácskában. Ez alá tette emlékiratát. Ma már ez a dombormű sínes a helyén, de megvan, a templom padlásán.

Szintén oda vitték be azt az eleven színű Szűz Mária-képet, amelynek fényképét a községi monográfia közli. Eredetije a hajót a szentélytől elválasztó oszlopon függ, arccal az oltár felé, a hajóból nem láthatóan. Juhász Gyula 1911. szeptember 8-án nem ezt láthatta, hiszen ő fekete-fehér festményről beszélt. A színes képet előtte vihették be az éppen 1911-ben épült mai templomba.

3. A kápolnácskában kifüggesztett és a rohateci községi múzeumi tanács 2004. szeptember 15-i kezeltetésével ellátott történelmi ismertetőjéből még megtudjuk, hogy ezt a helyet hajdan Gátmak vagy Gátaljának nevezték. A gát rőzsekötegekből és fából készült. Pihenőhely volt. A Kouty¹³ dülő helyén, ahol most a kápolnácskától Sudoměřice irányában földtelkek húzódnak, az 1870–1880-as években még sűrű tölgyerdő volt. Innen ösvények vezettek a mocsaras vidéken és az erdőn át. Ösvény vezetett Hodonínból a Rohateci-réven¹⁴ át. A révnél a folyón alacsony vízállásnál a gázlón, magas vízállásnál kompon vagy tutajon lehetett átkelni. Az ösvény, amely régen ezen a helyen haladt, fokozatosan elvesztette jelentőségét, mert a Moraván 1830–35 közt a mostani vasúti híd helyén hidat építettek. Ezen vezetett az út Strážniceból Rohatecbe, majd tovább Hodonín felé.

Lehet, hogy ezen a helyen már évszázadok óta vezetett ösvény. Lehetett itt ösvény Strážnice felől is, és Szokolca felől is, a mai Rohatec-Kolónia felé, és onnan Hodonínba is és Ratiškovice felé is. Csatlakozhatott ez az ösvény a fő útvonalhoz, amely Bécsből Lengyelországba vezetett. Ezzel kapcsolatban a híres *borostyánkőutat* is emlegetik.

E hely tengerszint fölötti magassága 165,3 m.¹⁵ Árvízkor, régen évente kétszer is, az egész környéket elöntötte a víz. Az ösvény tovább ezen a helyen haladt, Sudoměřice felé, ahol átlépte a Morava mellékágát, a Morávkát, majd tovább vezetett Sudoměřicéből Strážnice felé. Az ösvények a Moraván át egyrészt a történelmi Magyarország: Skalica (Szokolca), másrészt Morvaország: Strážnice (Straßnitz) felé vezettek.

1937-ben a Baťa-csatorna megépítésével az egész környéket átalakították, azóta ez a csatorna az államhatár a Cseh Köztársaság és Szlovákia között. Régen a határt a Sudoměřicei patak jelentette. Medre mára már jórészt benőtt, de pataknak még mindig jelentős. Régen valószínűleg nagy jelentősége volt. Kővet is szállítottak rajta a szokolcai hegyekből a mikulicei sánchoz.

¹³ Szöglet, zug.

¹⁴ Rohatec-Přivoz.

¹⁵ Az 1884. évi fölmérés alapján készült. katonai térkép 4458. sz. szelvénye 166 méterben adja meg tengerszint fölötti magasságát.

1977–78-ban a kis kápolna közelében vízgyűjtőt építettek; a vizet – a műút hídján át – a rohateci vízszabályozóba vezették.

Miután a környéken kiirtották az erdőt, és a Sudoměřice felé vezető új útról a kápolnát elérhetővé tették, a környékbeli hívek zarándoklatokat és körmeneteket (processziókat) szerveztek ide. Évente szeptember 15-e táján vezettek a kis kápolnához körmenetet Petrovból, Sudoměřicéről, Rohatecről, Ratíškovicéről és Vacenovicéről.

Ezek 1950 és 1990 közt szüneteltek, de a rendszerváltoztatás után föllevenedtek. Szlovákia önállósulása, az új országhatár megnehezítette a hagyományt ápoló szakolcaiak dolgát. A közvetlen országúti kapcsolat is megszűnt. Szakolcáról a kegyhely most csak nagy kerülővel érhető el.

4. A szájhagyomány a kápolnácska keletkezéséről másik történetet is őriz.

A környék erdeiben rejtőzködő betyárok itt támadtak meg egy rohateci lányt. Az apja Strážnicére küldte, hogy az uraságnak pénzt adjon át a kastélyban. Tartott attól, hogy pénzt a betyárok elrabolják, ezért lányának hajába fonta. A lányt másnap ezen a helyen találták halva: haját levágták, pénzt elrabolták. Ennek a történeti hűséghez aligha van köze, tiszta folklór.

A kis kápolnát legutóbb, 1973-ban, említett útímarsallunk, a rohateci sekrestyés, Jozef Pokorník javította meg, és rendbe tette környékét is. A kis kápolnáról családtagjaival és barátaival jelenleg is ő gondoskodik. Rokonszenves volt számomra, hogy erről ő egy szót sem ejtett.

Péter László

A párkányi csata emlékműve

Párkányban (Štúrovo) ebben az alig tízezer lakost meghaladó, Duna parti kisvárosban, az egykori Esztergom vármegye peremvárosában szinte megállt az élet a II. világháború utáni határmódosítás után. Az 1960-ig járási székhelyként működő központi település, a 25 km-es körzetben szétszóródó, többségében szintiszta apró magyar falvakkal, élte a maga csendes életét. Járási székhely jellegének megszűnésével az élet is lelassult, hisz az 50 km-re fekvő járási központ, Érsekújvár (Nové Zámky) nemcsak távol volt a délen lakóknak, de a lakosság nemzetiségi összetétele miatt is idegen maradt az ügyüket intéző falusi emberek számára.

Párkány város életében nagy változást hozott az 1970-es évek iparosító politikája, amikor megépítették a Nyugat-Szlovákiai Papír- és Cellulógyárat. A városka ekkor veszítette el sajátos arculatát, s a falvak is lassan, de biztosan a kihalásra ítéltettek. A tömeges betelepülés, a többemeletes lakástömbök megváltoztatták a városka képét. A múltnak egyetlen építészeti „őre” a több kilométer távolból látszó Esztergomi Bazilika maradt. 2001-től, amikor a Mária Valéria híd újjáépült, újra szellemi központ lett az egykori királyi város, azért is, mert Párkányban kulturális téren alig változott valami az utóbbi húsz évben. Párkány központját négy éve sétáló utcává változtatták, sajnos ezzel megnehezült a parkolási lehetőség.

A LIMES-ANAVUM Regionális Kulturális Társulás 2003-ban kezdte el a regionális szintű történelmi konferenciák szervezését, azzal a céllal, hogy amit a hazai történelemkönyvek nem írtak meg, megismertessék az érdeklődőkkel. Akkor volt a győztes párkányi csata 320. évfordulója, s ez volt a témája az első konferenciának. Olyan ismert történészek tartottak előadást, mint *Székelly György* és *Csaba Csaba* történész, *Csombor Erzsébet* levéltáros, *Horváth István* múzeumigazgató. Az akkor és ott elfogadott Memorandumban fogalmazódott meg az óhaj, hogy állítsassék Párkány központjában (háttérben az Esztergomi Bazilikával) a csatára emlékező alkotás. A Társulás felvállalta az ügyet, és egy „újkori csatával”, nemzetközi összefogással (mint egykor a török elleni kiűzés érdekében összeállt keresztény hadak) megszületett az elhatározás és elkezdődött az igyekezet. Ennek üzenete, hogy a jövőre nézve legyen jelképe a még létező fizikai határoknak Közép-Európa szegletében, az Európa Unió szívében, és hirdesse a jövő nemzedéknek: hogy a magyar nép nemcsak befogadó nemzet volt a történelem folyamán, de ha veszély volt, az összefogásra is hajlandóságot nyilvánított.

Ez a nemes cél vezérelte az ügyvivőket, amikor az egykori csata vezére, *III. Sobieski János lengyel király lovas szobrát megörökítő mű tervét elfogadták*. Az emlékmű hűen kifejezi a csatában részt vevő nemzetek jelképeit is (zászlók), és a csata veszteségei, tragikus kifejező eszközei is megjelentek a süttői márványkő talapzatában (eltörtött kocsikerék, szablya, stb.). A kő talapzaton, kimagaslóan álló bronz

lovasszobor feliratán az ismert latin szöveg olvasható: VENIMUS, VIDIMUS ET DEUS VICIT – Jöttünk, láttunk és Isten győzött.

Az emlékművet *Győrfi Lajos* püspökladányi szobrász készítette, akinek Magyarországon több lovasszobra és egyéb sajátos stílusú műve található.

Az eredeti elképzeléstől eltérően nem a városközpontban kapott helyet, de a Sobieski utcán e célra létrehozott parkban, a templommal szemben, a háttérben a Bazilikával méltó helye lett III. Sobieski János lengyel király lovasszobrának. Az emlékmű felavatására 2008. október 24–25-én a 325. évforduló alkalmából került sor, ugyancsak nemzetközi összefogással. Itt voltak a legfőbb adakozók: *Zenon Kosiniak Kamysz* lengyel honvédelmi miniszterhelyettes, *Szentiványi Gábor* magyar külügyi államtitkár, *Dušan Čaplovič* a szlovák kormány alelnöke, valamint *Csáky Pál* az MKP elnöke, Esztergom város képviselője és több száz érdeklődő. A díszőrségben is ott voltak a lengyel, a szlovák katonák, a Wysocki-légió hagyományörző katonái Budapestről, továbbá a magyar lovas huszárok is díszőrséget álltak a szertartás alatt. A hálaadó szentmisén is a három nemzet egyházi méltóságai működtek közre, a főcelebráns Székely János esztergomi segédpüspök volt.

A történelmi emlékművel jelt kapott a város és a térség a múltból, és utat mutat a jövőbe: csak közös összefogással, erős hittel tarthatja meg magát a nemzet a betolakodók, a területet foglalók ellen. A legfőbb küldetése volt ez ennek a nagyszabású eseménynek, s erről szóltak a három nemzet szónokai is.

A város és a régió igen értékes, jelentős művel gazdagodott, s jelentőségét nemcsak kulturális és turisztikai szempontból növelte, de mint Szlovákia első bronzból öntött lovasszobra is itt áll e Duna parti kisvárosban.

Dániel Erzsébet

PÁLYÁZAT

Vác Város Levéltára pályázatot hirdet **Családom története** címmel a következő feltételekkel: (1) A pályázatra csak váci kötődésű és vonatkozású – Vácott született, vagy itt élt, vagy innen elszármazott – család/személy történetét bemutató pályamunkát lehet benyújtani. (2) A pályamunka (monografikus feldolgozás, vagy visszaemlékezés) bemutathatja egy család egész élettörténetét, vagy annak egy jelentős szakaszát, vagy a család egy kiemelkedő tagjának egész élettörténetét és tevékenységét. (3) A pályamunkát nemcsak családtag, hanem külső személy is elkészítheti és beadhatja. (4) A pályamunka értékelésének szempontjai: a tartalom minősége, stílus, helyesírás, a mellékelt illusztrációk és dokumentumok sokfélesége, a források – levéltári vagy családi – pontos megnevezése. (5) A kézirat terjedelme minimálisan egy ív, ezen felül terjedelmi korlát nincs. Nem számítanak a terjedelemben a mellékelt dokumentumok. (6) Csak jellegével ellátott pályamunka nyújtható be. A kéziratot lezárt (nagy) borítékban, egy példányban kell benyújtani, melynek külsején *csak a jelige* szerepelhet. E borítékban kell elhelyezni egy kisméretű, lezárt borítékot, melynek külsején ismét csak a jelige tűntethető fel, s ebben kell elhelyezni a pályázó következő adatait: *név, lakcím, telefon, e-mail* (ha van). A kézirat digitalizált változatokban (szöveg, kép- és hangfelvétel) is beadható, de ez esetekben is benyújtandó a pályamunka egy legegyszerűbb/kinyomtatott példányban.

A pályamunkát **Vác Város Levéltárához** (2600 Vác, Múzeum u. 4., levélcím: 2601 Vác, Pf. 59.) postai úton vagy személyesen lehet benyújtani. Beadási határidő: **2009. szeptember 11.**

Eredményhirdetés: a Váci Levéltári Napon, **2009. október 1-jén.**

További felvilágosítás a következő helyen kérhető: Vác Város Levéltára, 2600 Vác, Múzeum u. 4., tel.: 06-27-305 444, fax: 06-27-310 147, e-mail: acarchivum@invitel.hu

Pályadíjak: I. díj 45 000 Ft, II. díj 35 000 Ft, III. díj 25 000 Ft, IV–VI. díj könyvajándék

Dr. Horváth Ferenc
levéltár-igazgató

HAGYOMÁNY

Berze Nagy János és Heves megye

Berze Nagy János a *Népmesék Heves- és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből* című mesegyűjteményének bevezetőjében szülőfalujának, Besenyőteleknek a fekvéséről így ír: „A falu a nyílt síkság kebelén található, de tőle északra már nincs messze a Mátra és a Bükk nyugattól keletig kéklő, ívben kanyarodó hegysora.” A hegy- és a síkvidéket nagyjából a Budapest–Miskolc vasútvonal választja el. Ez az országrészt mind néprajzi, mind nyelvjárási szempontból igen figyelemreméltó, s a szakirodalom pedig még palóc területnek minősíti. Berze Nagy *A hevesmegyei nyelvjárás* című művében nem kis büszkeséggel állapítja meg, hogy az itt sokáig elszigetelt életet élő palócság féltőn vigyázott hagyományaira, különösen nyelvére, amelyen a régi zománctól nem egy helyen csillog még valami...

Berze Nagy János Heves megyei kapcsolatainak három jelentősebb állomása van: *Besenyőtelek, Gyöngyös és Eger*. Krónikánkat mindenképpen Besenyőtelekkel, a szülőfaloval kell kezdenünk. A község rövid történetét Berze Nagy is összefoglalta a már említett mesegyűjteményének a bevezetőjében. A falut – történeti források alapján – besenyő településnek tartja, lakóit pedig hosszú ideig szabad, sőt kiváltságos népességnek, amelyre a környező községek is irigykedve tekintettek. Ezt mutatja az alábbi falucsúfóló mondóka is:

*Bessenő!...
El se kerü, be se győ!
Ott lakik a nemesség,
Kiben nincsen emberség.”*

De említhetnők azt a gunyoros szólásmondást is, hogy „akit Besenyőn még nem vernek, Dormádon még nem lopnak, az átalméhet az egész világon...” A helyi népnyelv és a népszokások mindmáig igen gazdagok. Berze Nagy szülőfalujában ismerte meg az akkori gyermekjátékokat, a hajtulipántozást, a húsvéti népszokásokat, az Iván-napi tűzugrálást, a fonóházi tréfákat és a téli szokásokról gazdag emlékeit. Dömötör Sándor emliti *Hevestől Baranyáig* című könyvében, hogy ez a környezet mély nyomokat hagyott a rendkívül érzékeny gyermeknek a lelkületében, nem is szólva a családi hagyományok meghatározó szerepéről.

A *Berze Nagy* családnév kialakulásához az első fogódzó az akkor még *Nagy János* tanárjelöltnek egy névkijeztési kérelme 1904-ből. Az adatokat maga a kérelmező derítette fel a besenyőtelki egyházi anyakönyvek alapján. A *Berze* név – úgy látjuk – eredetileg tulajdonságjelölő melléknév, ragadvány-név lehetett (l. *berzes* – *borzas*, jelentése: ‘merev, kócos hajú’, átvitt értelemben: ‘makacs’), amely a huzamos használat és a téves anyakönyvezések következtében válhatott vezetéknevvé.

Az anyakönyvezés korábbi pontatlanságára jellemző, hogy a dédapát *Nagy István*, a nagyapát *Nagy Mátyás*, ennek valamennyi testvérét *Berze*, az apát *Joannes Nagy, alias Berze*, az ő gyerekeit (így mesekutatónkat is) ugyancsak *Nagy* néven jegyezték be. A következetlenség oka bizonyára az, hogy Besenyőtelken a ragadványnevet a keresztnévvel együtt használják, pl. *Gyűrű Klári, Barbók András, Birka*

János stb. Ha viszont vezetéknevén említik az illetőt, akkor utána mondják a keresztnévet, és csak ezután a ragadványnevet, vagyis Kriston Klári *Gyűrő*, Ragó András *Barbók*, Veres János *Birka* stb. A néprajztudósnak tehát nem *Berze*, hanem *Nagy* az eredeti vezetékneve, a *Berze* elnevezés pedig későbbi ragadványnév, amelyet Nagy János megkülönböztető névként vett fel.

Visszatérve a családi hagyományhoz: főhősünk unokatestvére, Nagy Ilona írja levelében, hogy a nagyapa, id. Nagy János a századforduló táján nekik, gyerekeknek sokszor beszélt sérelmükről. Arról, hogy a Berzék tulajdonképpen kurtanemesek voltak, de a kuruc szabadságharc után elveszítették jogállásukat. Amikor ugyanis a falu egy része labancpártivá vált, ők változatlanul kuruc érzelműek maradtak. A Berze familiában azonban nemcsak a kuruc időkről, hanem a korábbi törökvilágról is éltek olyan hagyományok (sőt írásos dokumentumok is fennmaradtak), amelyek azt mutatják, hogy az ősök az egri vár védelmében is részt vettek, vagyis kemény, harcos, makacs, ellenszegülő (berzenkedő) emberek voltak.

Az apa, id. Nagy János 1833. december 29-én született Bessenyőn, és ott is halt meg 1904. január 10-én. Az édesanya, Koncz Borbála születési helye ugyancsak Bessenyő, dátuma pedig 1841. január 18., és 1915. január 10-én halt meg Mezőkövesden. A szülők 1857-ben kötöttek házasságot. Visszaemlékezések szerint, amikor összeházasodtak, olyan szegények voltak, hogy amíg az egyikük evett, a másikuk a háta mögött a kanálra várt. Id. Nagy János ebben az időben módosabb parasztemberek gulyáját legeltette a Besenyőtelek melletti Tepély pusztán, ahonnan a valamennyire is felhízott göbölőket Bécsbe hajtották.

Szintén családi hagyomány, hogy a világosi fegyverletétel után az apa testvérét és nagybátyját – büntetésképpen – tizenkét évre osztrák ezredbe sorozták be, és külföldi állomáshelyre, Majlandba vezényelték. A fiatal Nagy János, az apa, aki nagyon szerette rokonságát, elhatározta, hogy a tepélyi hajásárokkal Bécsbe megy, és „ustorhégyre vészi” Ferenc Jóskát az önkényuralom alatti kegyetlenkedések miatt. (Ebből ugyan semmi sem lett, azonban ez volt az első útja a németországba, és persze nem is az utolsó).

Nagy János fiatalabb korában többször részt vett ilyen vállalkozásokban, s a kalandos utak során rengeteg tudásra, tapasztalatra tett szert. Ismerte a titkos csapatokat, ahol a szegénylegények segítségével dézsma nélkül hajthatták át a határon az állatokat. Úti élményként hazavitte a Hanság dalait, meséit, betyártörténeteit, így pl. Hanyi Istók históriáját is az otthoniaknak.

Nagyék ekkor a mostani Vörösmarty u. 17. sz. épületnek a helyén, egy nádfedeles házban, az ún. Krakó nevű fáluszélen laktak. Ezt a részt egyébként a Nagy család lakóhelye után Berze-hadnak is hívták. A gyerekek időközben sorra érkeztek a családba (bár csak minden második maradt életben): Lőrinc, Brigitta, Teréz, Margit, Katalin és János a felnevelkedők névsora. Különösen jócsú volt a legidősebb gyerekek, Lőrinc és a legkisebb, János. Lőrinc sok küszködés után kántortanító lett (a Szolnok megyei Köretelek, Tiszasüly és Nagykőrű állomáshelyeken). Maga is írogató ember: meséket, dalokat, szokásokat jegyzett le, rigmusokat faragott. Ő karolta fel a legkisebb testvérét, Jánost, aki az elemi iskola első osztályát még Besenyőteleken, a másodikat pedig már Tiszasülyön végezte.

Lőrinc különös hatással volt öccsére, benne akarta megvalósulva látni mindazt, amit ő – körülményeinek alakulása folytán – már nem érhetett el. A szülők akarata ellenére is tovább taníttatja: Egerbe, Gyöngyösre, majd ismét Egerbe és Jászberénybe viszi; végül Pest, az egyetem az utolsó stáció, bár közben a költségek fedezésére váltót kellett aláírnia. Önzetlenül örült János előmenetelének: irodalmi, majd tudományos sikereit is úgy tekintette, mint saját vágyainak, törekvéseinek a beteljesülését.

Végeredményben tehát a szülőfalu, az itteni gazdag néphagyományok és a család, főként Lőrinc bátyjának a hatása indította arra a tizenégy éves gimnáziumi tanulót, hogy népmeséket gyűjtsön, majd tevékenységét Heves megye más helységeire, így Gyöngyösre, Egerre, sőt Szolnok megyére: Nagykőrűre és Csataszögére is kiterjessze. A még ösztönös vonzódáshoz járult később a tudatos ismeretszerzés, az iskola, elsősorban a gyöngyösi gimnázium, majd az egyetem, itt pedig Katona Lajos professzornak az egy életre elkötelező útmutatása.

Berze Nagy Besenyőteleken az első években 4, később még 91, azaz összesen 95 népmesét gyűjtött, de innen járt át Pusztahanyiba is, ahol 5, Dormádon 1, Fűzesabonyban ugyancsak 1 és Tiszafüreden pedig 6 mesét jegyzett le. Ha ehhez hozzáadjuk a Gyöngyösön gyűjtött 3 és az Egerben gyűjtött 26 mesét, kiderül, hogy Heves megyében összesen 137 népmesét jegyzett le a századfordulón, s ezek nagyobb részét közölte is.

Ismertebb mesemondói szülőfalujában: az édesapa, id. Nagy János, Bozsik Imréné, Dankó Anna, Guba Mátyás és felesége, Gyűrő Klári, Molnár Alajos, Ragó János és Lajos, Szabó Borcsa, Éva és Julcsa, valamint Vermes Miklós.

Nem véletlen, hogy első nyomtatásban megjelent közleménye egy *Tréfás mese* (a *Magyar Nyelvőr* 1900-as évfolyamában) ugyancsak innen való, a „szép hazugság”-nak, a semmi sem lehetetlen – avagy éppen a minden lehetséges – felfogásnak a megnyilvánulása, amelyet egy öreg béres beszélt el, amikor télvíz idején egy este körülülték az istálló közepén rakott szalmatüzet. Íme: „Kivezetem a fakót, ráülök a deresre, elnyargalok 77 mérföldnyire... Kert alatt esett hálásom, kipányvázom a nyergét, fejem alá tesszém a derest. Félébredék reggel, hát a nyergét mégette a farkas, a derest mérgrágtá az eger. Kapom ijedtemben, bészaladok a káposztás kertbe, elejbem áll egy ici-pici únyi ember, úgy ütött fejbe, hogy most is csak úgy csüng-büng, mint a fene. Mégint ijedtemben felszaladtam a kürtöbe, belekavaróztam a csépbübe... Kavarom a kását, főzöm a tarhonyát. Úgy jóllaktam tökmaggal, hónap is négyzögre áll a hasam a szilvátú”.

Ugyancsak helyi vonatkozású a *Harangok párbeszéde* című lejegyzése *A hevesmegyei nyelvjárás* szövegközléseiből: „A besenyi ember azt tartja, hogy az abanyi még a dormánygyi harangok összbeszégetnek. Az abanyi (Füzesabony) harang aszongya: *Tiszta búza, jó kenyér! Tiszta búza, jó kenyér!*... A dormánygyi pegyig csak annyit mond: *Akkarminő, csak légyék! Akkarminő, csak légyék!*”

A besenyőtelki népnyelv az alapja értékes nyelvjárási tanulmányának, a hangtani, szótani (alak- és jelentéstani, frazeológiai) megfigyeléseinek, tájszó-kölzéseinek, valamint a tanárjelölt korában közzölt népköltési gyűjteményeinek, szokáslejegyzéseinek is.

Berze Nagy János a besenyőtelki zsüpfedél alól jutott el a világhírre. A magyar folklór terén kifejtett munkálkodásával szülőfalujának is megbecsülést szerzett. Ha a szaktudomány kutatói (ithon és külföldön) ismerik Besenyőtelek nevét, az Berze Nagynak köszönhető. De hálás a község is: 1961-ben róla nevezték el az általános iskolát, mellszobrát pedig az iskola előkertjében állították fel. 1982-ben az azóta már átépített szülőházát emléktáblával jelölték meg, és ugyanezen évtől a község főutcája is az ő nevét viseli.

A továbbiakban tekintsük át Berze Nagy János gyöngyösi kapcsolatát! Az akkor még Nagy János gimnáziumi tanuló 1889 szeptemberében kezdte meg tanulmányait Gyöngyösön, a ferences gimnázium I. b. osztályában, a Szent Bertalan templom mögötti régi épületben. Középiszkolai tanulmányainak nagyobb részét, a hat alsó osztályt végezte itt (időben 1889–1896-ig), mivel ennek a gimnáziumnak 1868-tól nem voltak felsőbb osztályai. Az intézet tehát – az említett időszakban – egyházi iskolaként működött; 1898-ban államosították, s ekkor költözött át a mostani épületbe.

Nagy János tanárai az 1890-es évek derekán jórészt még ferencrendi szerzetesek. Igazgatója Vágó Ferenc, 1848-as veterán; magyar és latin nyelvre, irodalomra Laukonidesz János, később pedig Cserny Ernő tanította (ő ekkor a német nyelv és irodalom tanára is). Cserny aktív és közvetlen ember volt, akit a félnék kis gimnazista különösen csodált és tisztelt, de ugyanígy kedvelte történelemtanárát, Szabó Kázmért is. A mennyiségtant Zörög József, majd Plischka Norbert, a természetrajzot Ulmanek Gyula, a földrajzot Tóth Marián, a görög nyelvet Pintér Kornél, a rajzot Pásztor József, a testnevelést Novoszád János, az éneket pedig Fehér József tanította. (Az utóbbi három világi tanár volt).

A beilleszkedés után Nagy János a jó tanulók közé küzdötte fel magát; 1894-ben és 1895-ben már a jutalmazott és az ösztöndíjas tanulók között szerepelt a neve, az iskolai és a városi millenniumi ünnepségen ő volt a tanulóifjúság szónoka, sőt gyakran verset is mondott. Gyöngyösi diákévei alatt – a távoltság és az akkori közlekedési viszonyok miatt – bejáró tanuló nem lehetett, s mivel akkor kollégium még nem volt Gyöngyösön, így kollégista sem. Bizonyos, hogy a városban (rokonnál vagy ismerősnél) lakhatott, feltevésem szerint a város felső részén, a Szent Orbán templom közelében. Erre a Gyöngyösön lejegyzett népmesékből (*A hamis mesterlegény, a Háj, háj, majd elmasírozunk már, A légy meg a bolha*) és a *Lendorvári Dorka* című balladából közvetkeztethetünk; ez utóbbinak az adatközlője. Vámos Nagy Maris 58 éves parasztszönyvű. azon a környéken lakott, mint ahogy Kovács Mariska 16 éves leány is, akitől pedig népdalokat jegyzett le.

Nem véletlen, hogy az ifj. Berze Nagy Gyöngyöستől és gimnáziumától nehezen szakadt el, s az itt már javában folytatott néprajzi gyűjtés útjáról a későbbiekben sem tért le. Gyöngyös tehát ugyancsak jelentős állomás Berze Nagy János életében: ha diákkorára, a gimnáziumi évekre gondolunk – emberi megalapozódására, tudományos hajlamainak az ébredésére –, elsősorban is a város nevét kell említenünk. Azt a várost, amelyben Nagy János tanárai között olyan lokálpatrióták akadtak, mint Ulmanek Gyula, az első gyöngyösi múzeum alapítója és vezetője, vagy Pásztor József, a színvonalas *Gyöngyösi Kalendárium* szerkesztője, a Turistaegylet elnöke, a Mátravidék történetének tudós tanulmányozója és mondavilágának összegyűjtője. Ilyen környezetben az arra érzékeny tanítványnak is hasonulnia kellett.

Berze Nagy János nevét Gyöngyösön először a gimnázium néprajzi szakköre vette fel 1962-ben, majd 1964-ben márvány emléktáblát kapott; 1966-ban utcát neveztek el róla, és portréját az intézet nagyjai között – Bajza József, Bugát Pál, a Vachott-testvérek, Török Ignác és Zalár József társaságában – a díszteremben helyezték el, végül 1971-ben egykori gimnáziumának a névadója lett.

Ami az egri kapcsolatokat illeti, itt előbb az elemi iskola harmadik és negyedik osztályát végezte 1887 és 89 között, majd Gyöngyös után, az 1896–97-es tanévben a ciszterci gimnázium hetedik osztályát. Tanulmányi eredménye – az iskolaváltoztatás következtében – kissé visszaesett, bár itteni osztálytársa, Kriston Dániel eleven észjárású, fejlett beszédkészségű tanulóként jellemezte. Magyartanára Maczki Valér, a latin nyelv tanára Greksa Kázmér, a görög nyelv tanára Káposztássy Jusztinián volt, és sorolhatnók tovább az akkor országosan is ismert tanárneveket.

Nagy János gimnáziumi tanuló tagja volt az intézet Vitkovicsról elnevezett Önképzőkörének, és pályamunkájával (*Nemzeti kritikánk Kölcséig*) a kitűzött tízkoronás pályadíjat is elnyerte. Személye, viselkedése ugyanakkor nem tetszett előkelősököd matematikatanárának, Erdőssy Bódognak: „vaksi és szemtelen” parasztyereknek tartotta, aki nem való középiskolába. Ezért ment át a következő tanévben a jászberényi gimnáziumba, és ott is érettségizett.

A fiatal Berze Nagy Jánost – gyenge látása miatt – mint póttartalékost Egerbe hívták be katonai felülvizsgálatra. Egy későbbi népnyelvi közleményében írja le az előtte történt esetet. A palóc káplár haptákot komandérozott a póttartalékosoknak. Közülük egy ugyancsak szomorú lehetett, mert mindig a földet nézte. Nem is tűrte a káplár sokáig, mert rákiáltott: „Ugyan mit néz maga abba ja szomorú földbe!... Lakhatyik még benne eléget!”

De nemcsak kellemetlen élmények fűttek Egerhez. *A hevesmegyei nyelvjárás* című tanulmánya – amely bölcsészdoktori értekezésének is tekinthető – Heves vármegye támogatásával jelent meg 1905-ben, a *Nyelvészeti Füzetek* 16. számaként, sőt 26 népmesét is gyűjtött itt, amelyből 14 a *Népmesék Heves- és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből* című kötetében látott napvilágot 1907-ben.

Ugyancsak Egerben, 1905. május 2-án vette feleségül Losonczy Emma tanítónőt, Losonczy István nyomdai betűszedő és Bozsik Róza leányát, aki később a Besenyőtelek határában lévő Hanyi pusztán tanított, minősítése szerint „kitűnő szorgalommal és eredménnyel.” Nagy Jánossal 1904-ben Besenyőtelken, egy tanítógyűlésen ismerkedett meg.

Losonczy Emma 1883. február 11-én Székesfehérvárott született; innen költöztek Egerbe, és itt végezte el a tanítóképzőt 1903-ban. A család a megyeszékhelyen az Arany János u. 6. sz. alatt lakott. Emma asszony nemcsak hűséges felesége, hanem áldozatos gyűjtő- és munkatársa is volt Berze Nagy Jánosnak. Ő 1955. június 25-én Pécsen halt meg.

Eger város dicséretéről szól egy Berze Nagy által helyben feljegyzett népdal szövege is, mely az *Égigérő fa* című mitológiai művében jelent meg:

*Eger város szép helyen van,
Mert a világ közepin van,
Környeskörű arany csipke,
Rászállott a bús gerlice.”*

A néprajztudós egykori egri középiskolája, a ciszterci gimnázium (akkor Gárdonyi Géza Gimnázium) 1966-ban emléktáblát állított a tiszteletére, 1972-ben pedig a Lajosváros területén új utcát neveztek el róla.

Berze Nagy János és Heves megye bensőséges kapcsolatát példázza a fiatal tudós *Idegenben* című költeménye is, melyet 1905-ben, a megyéből való kényszerű távozásakor írt. A búcsúvers jól érzékelteti, hogy mit jelentett számára a feledhetetlen szülőföld és a felnevelő környezet:

*Isten veled, erdő... Sötét bükkfalombok
Mennyezetes sátra!
Szálló fellegeknek nyugalmas szállása,
Violeaszín Mátra!
Sebes vízű Eger, gyorsan folyó Gyöngyös,
Cseregedező Tarna!
Ahol mentek, áldást teremjen a földnek
Minden völgye, halma.*

*Kacsingatnak reám kék kőpönyegükben
Az erdélyi bércek...
Mintha az emberrel kacér szép leányok
Farkasszemet néznek...
... Ne kacsingass énrám erdélyi hegy orma!
Ne kacsingass énrám!...
... Az én lelkem ott jár valahol... valahol
A hevesi rónán...”*

Fülöp Lajos

Kalapos Sándor kiadatlan kézirata a hajdúdorogi kisbundáról

1964 szeptemberében szűkszavú újsághír jelent meg a Hajdú-Bihar Megyei Naplóban, amely bejelenti, hogy a rendőrség lezárta a vizsgálatot dr. Kalapos Sándor klinikai adjunktus halála ügyében s megállapították, hogy öngyilkosság történt.

Hajdúdorogot és az elhunyt családját azonban nem nyugtatta meg a közlemény. A faluban arról beszéltek, hogy valójában meggyilkolták a közülök származott, mindenki által szeretett, sokaknak segítő orvost. A gyilkosság okát is találgatták, de biztosat senki nem tudott. Beszélték, hogy megromlott több mint tíz esztendeje tartó házassága, a falubelieknek az is eszükbe jutott, hogy Kalapos Sándor, aki korábban gyakran és szívesen járt haza Dorogra, házassága után egyszer sem hozta el feleségét szülőfalujába. Tudni vélték, hogy már hónapok óta nem élt a feleségével, benn lakott a Klinikán, ahol ágy is volt a dolgozósobájában. Hajdúdorog népe egyszerűen nem tudta elhinni, hogy a derék, kisportolt alkatú, jó kedélyű, mindig mosolygós Sándor csak úgy felakasztja magát az irodája telefonzsinórjára, ahogyan felesége és néhány kollégája állította. Gyanús volt az a hír is, hogy amikor az eset történt, rövidzárlat miatt áramszünet volt a Klinikán. A rendőrség pedig sokáig hallgatott, pedig a fővároshoz hoztattak hatósági orvos szakértőt.

Dr. Kalapos Sándort 1964. szeptember 8-án temették, hatalmas tömeg jelenlétében. Nem csak Hajdúdorogól mentek el sokan, tanítványai is feltűnően nagy számban adták meg tanárjuknak a végtisztelessége. „Rengetegen voltak a temetésén – emlékeznek a dorogiaiak – valóságot tüntetés volt.”

Az elhunyt testvére megpróbált utánajárni a történeteknek. A rendőrségen is elmondta, hogy a halott lába érte a földet, megrogygant terdekkel találtak rá. Egyebet nem tudtak meg, mint hogy a fején 13 cm-es seb (repedés?) volt. A rendőrségen azt mondták a hozzátartozóknak, hogy ha fölmerül az esettel kapcsolatban valami gyanús körülmény, jelentsék. Az özvegy azonban nem jelentett semmit, testvérbátyjának pedig csak sejtései voltak. Például az, hogy Kalapos Sándor hosszabb időre külföldre – talán Tuniszba – készült, franciául tanult, esetleg ezt az útját akarták – vagy akarta valaki – ilyen áron megakadályozni.

A kétségeket tehát nem temették el Kalapos Sándorral, azok tovább éltek, és élnek mind a mai napig – szóbeszéd formájában. Nyilvánvalóan ezért kérte a család a temetés után Kalapos Sándor exhumálását, s a halál körülményeinek megállapítását. Az eredményről az újság is beszámolt: „minden kétséget kizáróan” megállapították, hogy öngyilkosság történt. Másrészt azonban a gyanút táplálta az új feltárás, mert megállapították, hogy a halott egyik karja el volt törve. Amiről többeknek eszükbe jutott, hogy annak idején, a helyszíni szemle alkalmával dulakodás nyomait találták a doktor úr szobájában.

Kalapos Sándor hajdúdorogi kisbundáról szóló dolgozatának bemutatása természetesen nem kriminalisztikai céllal készült. Megkerülni sem lehet azonban ezt a témát, hiszen Dorogon nem lehet Kalapos Sándor nevét szóhozótni úgy, hogy a *gyanú*, mint valami sötét felleg ne vesse árnyékát a doktor úr életére, sorsára. A falu – ma már város – közössége számára legalábbis tisztázatlanok maradtak dr. Kalapos Sándor halálának körülményei. Mint egyik gyermekkori ismerőse mondta: „Nem találkoztam olyan emberrel, aki elhitte volna, hogy öngyilkos lett.”

De ki is volt Kalapos Sándor, aki 1937-ben, hetedik gimnazista korában példás szorgalommal és páratlan tehetséggel összegyűjtötte az akkor már hanyatló, de még javában művelt népi mesterségre és annak termékére, a szücsmunkára és asszonyok hordta kisbundára vonatkozó ismeretanyagot, szakszókincset és szokásvilágát? Hogyan jutott egyáltalában erre az elhatározásra, milyen emelő szelek röpitették?

Kalapos Sándor mindkét szülője tősgyökeres dorogi, görög katolikus családból származott. Édesapja, Kalapos György 1886-ban, édesanyja, Székely Erzsébet 1897-ben született. Az apa őt, az anya tizenöt holdat hozott a házasságba, így a család jómódúnak számított. A földnek azonban egy részét eladták. olajűtőt vásároltak, a napraforgót préseltek. Kalapos György azonban nem csak a két keze után élt. Ungváron elvégezte a görög katolikus kántorképzőt, de nem Dorogon, hanem mintegy 30 km-re, ma már Szabolcs megyében lévő Bökönyben kapott állást, ahol 1907. január elsejével megválasztották kántortanítónak. Innen vonult be katonának, majd szerencsésen ide került vissza az orosz hadifogság után.

Hajdúdorog – korábban Dorog – honfoglalás kori település, amely a XVI. század második felében több alkalommal is elpusztult, de a Szolnok és Gyula török kézre kerülésekor elmenekült lakossága utóbb – részben vagy egészben – valószínűleg visszatért. Bocskai 1605. évi korponai kiváltságlevele idején – B. Papp János szerint¹ – lakott település volt, s a hajdúk a letelepítést követően együtt éltek az „öslakossággal”. A hajdúkról tudjuk, hogy a XVI. században kialakult társadalmi réteg, a hajdú szó kezdetben elsősorban foglalkozást, életmódot (barompásztor, marhahajtó) jelentett; olyanokat, akik a nyugati piacokra lábbon hajtott szarvasmarhát kísérték, védtek. Társadalmi és etnikai származását illetően a hajdúság meglehetősen vegyes társadalmi csoport volt, többségük a dél-magyarországi végekről elmenekült magyarokból kerültek ki, de csatlakoztak hozzájuk különböző délszláv népekből származók is. A törökellenes harcok erősödésével jelentős katonai erővé váltak, soraikat földönfutóvá vált jobbagyok és kispapok is gyarapították. Az 1606-évi bécsi békében Bocskai tízezer hajdút mentesített a földesúri kötelezettségek alól és kiváltságokkal ellátva a hajdúvárosokban – többek között Hajdúdorogon – telepített le őket.

Ily módon a görög katolikus vallás Dorogon jóval többet jelentett, mint mondjuk a nánásiaknak a református. Mégpedig nem csak saját identitásuk szempontjából. A visszatért Felvidékről 1938 után számos görög katolikus vallású magyar gyermeket láttak vendégül az egyházi gimnáziumban. Mikor 1945-ben lezárták a határt, Kalapos György, az akkor már Dorogon szolgáló kántortanító feljárta a falut, megszervezte, hogy ezeket a diákokat sorkosztra fogadják.

Kalapos Sándor tehát egy tősgyökeres dorogi, de immár 14 éve a részben görög katolikus vallású Bökönyben élő családban született 1924. március 6-án, a család második gyermekeként. Bátyja, György később tisztviselő, húga Erzsébet pedig orvos lett. A négy elemi osztályt is Bökönyben végezte el, innen került az oda legközelebb eső, Nagykállóban lévő gimnáziumba, internátusba. Oda járt édesapja nyugdíjazásáig, 1937-ig, amikor is a család visszaköltözött Dorogra. Itt az édesapa nyugdíjasként „besegített” Posta Istvánnak, a már öregedő dorogi kántornak. Posta halála után pedig, 1941 februárjában megválasztották dorogi kántornak.

A tizennégy esztendő Kalapos Sándor életében változást hozott a család visszatelepülése a Bökönyhöz képest városias Dorogra. Nemesak közelebbi és távolabbi rokonokra talált itt, de ettől kezdve Hajdúnánásra járt gimnáziumba, ahol kiváló tanárai voltak. Különösen jelentős hatással volt rá az osztályfőnök, Molnár József (1905–1986), aki nemesak a cserkészmozgalomba vonta be a fiút, de ennek keretében a hagyomány, a népi kultúra értékeivel is megismertette, s az ő biztatására gyűjtötte össze a hajdúdorogi asszonybunda néprajzi ismeretanyagát.

Az egykori iskolatársak úgy emlékeznek vissza, hogy Kalapos Sándor volt a nánási polgári gimnázium legkiválóbb tanulója. Rendkívül segítőkész, kiváló képességű fiú volt, a legjobb korecsolyázó, a legjobb táncos, a lányok bálványa és így tovább. Ha e dicsőhimnuszokból le is vonjuk az utólag nagyvárosi embernek, az egykori diáktársaktól szinte kötelezően kijáró elragadtatás túlzásait, akkor is könnyen magunk elé képzelhetjük a jó megjelenésű, átlagosnál magasabb, széles vállú, életvidám Kalapos Sanyit, aki nem mindennapi osztályfőnöke útmutatásával szinte a „kisujjából rázza ki” az asszonybunda dolgozatot, ami fizikai teljesítménynek sem utolsó egy gimnazistától. Gondoljuk csak el: magnetofon nélkül, kézzel jegyzetelve több mint húsz szücsöt kérdezett végig, ehhez jöttek a bunda használatáról beszélő dorogi asszonyok, s a dolgozat legfőbb értékét jelentő rajzok sokasága, amit legalább kétszer – vázlatosan s véglegesen – kellett papírra vetni. S hogy ez mennyire nem teher, hanem jóízű időtöltés volt a nem mindennapi tehetséggel megáldott fiú számára, azt mutatja az eset, amikor valamelyik barátja, nyilván ugyancsak Molnár József osztályfőnök úr biztatására, hajdúsági szólásokat, közmondásokat gyűjtött egy pályázatra. Talán panaszkodhatott Sándornak a munka nehézségeiről, mire ő rövid idő alatt összegyűjtött egy rakás szólást, mondást, helyi nyelvi fordulatot, s azt „cetlizve” átadta barátjának, akinek csak fel kellett dolgoznia az anyagot.

A diákkorban lévő Kalapos Sándor érdeklődését mutatja, hogy a cserkészekkel együtt részt vett a Dorog határában (a Görög-útban) folyó ásatásokon is, ahol Árpád-kori leletek kerültek elő a földből. Sándor akkor már helyettes cserkészparancsnok volt, s ő szervezte a dorogi fiatalok sátoros táborozását. Így jutottak el a dorogi cserkészek az Ungvár mellett szervezett táborba, ahol meglátogatták a Nevicek várát, s nagy élmény volt számukra, amikor a közös lengyel–magyar határon útlevel nélkül átengedték őket a határőrök, hogy nézelődhessenek a lengyel oldalon. Más esztendőben Erdélyben, Csikmenaságon táboroztak, s onnan járták a környező falvakat.

¹ B. Papp János: Hajdúdorog iskolatörténete (1638–1948). Nyiregyháza 1988.

Ezzel az érdeklődéssel, ezzel az elkötelezettséggel természetes volt, hogy tanár és a népéért dolgozó politikus akart lenni. Érettségi után, 1944-ben beiratkozott a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarára, s a Nemzeti Parasztpártba. Debrecenből járt ki Dorogra, gyűléseket tartott, nyaranta táborozni vitte a gyerekeket. Közben egyetemet váltott, s átiratkozott az orvosira. Hogy miért, arról megoszlanak a vélemények. Mondják, hogy egy téli síelés közben megfázott, beteg lett, s alig tudta befejezni az első félévét. Mások úgy tudják, hogy a családja rábeszélésére adta fel a tanárságra való készülést.

Orvos-egyetemista korában is sokat járt haza. Amíg lehetett, foglalkozott a cserkészekkel, túrázni vitte őket. A lányok békákat gyűjtöttek a szeretetre méltó egyetemista fiú kísérleteihez. Vidám lelkületét azokban a nehéz időkben is megőrizte. Egy alkalommal találkozott egy rövid ideig miniszterrel lett falubelijével, Pogácsás Györggyel. Otthon kérdezték tőle, hogy néz ki, mint miniszter? „Hát úgy Margitka – válaszolta Sándor –, ahogy eddig. A nyakkendője félre, a kalapjának eleje van hátul, a mandzsetta kinn lóg, a cipője félretaposva.” Mindig ilyen vidám volt – emlékeznek rá a kortársak.

Persze a kifelé mutatott derű nem mindig jelent lelki kiegyensúlyozottságot. Nem tudjuk, hogy Kalapos Sándor hogyan élte meg a cserkészmozgalom betiltását, a Parasztpárt felszámolását. Nem tudjuk, miként nézte az 1940-es évek végén kibontakozó hazug és kegyetlen diktatúrát, az erőszakos téveszesítést. Nem tudjuk, hogy beállt-e a kommunista ifjúsági szervezetbe, vagy talált kibúvót, hogy elkerülhesse. Csak azt tudjuk, hogy 1951-ben megkapta az orvosi diplomáját és a debreceni egyetem klinikájára került.

Hamarosan megnősült, ezzel meg is szakadt a korábbi rendszeres kapcsolata Hajdúdoroggal, az ot-tani barátokkal, ismerősökkel. Felesége Szilágyi Vera jó módú, kikeresztelkedett debreceni zsidó családból származott, szülei szőnyegkereskedők voltak. A leánynak már volt kapcsolata a görög katolikusokkal: az üldözések idején, állnéven a máriapüzi kolostorban bujtatták őt, vagy talán az egész családot. 1945 után felszámolták a nagy szőnyegüzletet és egy kisebb kézimunkaboltot tartottak fenn. Két lakásukból az egyiket átengedték a fiataloknak. Kalapos Sándor felesége ugyancsak orvos volt, s már korábban ismerték egymást az egyetemről. Két gyermekük született, 1952-ben Judit, nem sokkal később, 1954-ben Palika.

Ez a házasság meglehetősen titokzatos dolog volt Kalapos Sándor életében, legalábbis a hajdúdorogiak szemében. Az a körülmény, hogy Sándor nem hozta el az új asszonyt „bemutatni” a dorogi ismerősöknek, sokféle találgatásra adott okot. Beszélték, hogy nem saját akaratából vette el Szilágyi Verát. Felesége a házasság után egy debreceni ideggyógyászaton dolgozott, az 1960-as évek elején pedig mentőorvos volt.

Annál többet tudott (vagy vélt tudni) Hajdúdorog népe Kalapos Sándor munkájáról, karrierjéről. Orvosi tevékenységének lényegét természetesen nem ismerték, de az, hogy az egyetem után mindjárt a Klinika Anatómiai Intézetébe került – illetve ott maradt –, nagyon imponált a dorogi barátoknak, ismerősöknek. Tanársegédként, majd adjunktusként tanított, rendkívül népszerű ember volt, más csoportokból is jártak az óráira, a gyöngébbeket ingyenesen is korrepetálta – ilyenekre emlékeznek a dorogiak azokból az időkből. Az általa készített metszeteket még halála után is sokáig használták az egyetemen – mondják olyanok, akik talán életükben nem láttak klinikai metszeteket. Külföldi kongresszusokra is járt Sándor, amiből a falubeliek arra a következtetésre jutottak, hogy „világhírű” volt.

Annál jobban meg tudták ítélni falusfelei Kalapos Sándor emberi kvalitásait, és örömeikre szolgált, hogy e tekintetben nem kellett benne csalódnuk. Haza-haza látogatva ugyanaz a természetes, segítőkész, az ő nyelvükön beszélő ember volt, akinek korábban ismerték. „Senkivel sem érzékeltette, hogy hát ő orvos, hogy ő tanult ember.” Pedig hát nagyon is érzékelték orvososságát, hiszen a derék dorogiak számtalanszor fölkeresték a klinikán egy kis „protekcioért”, eligazításért, soronkívüliségért. Dr. Kalapos Sándor pedig segített mindenkinek. Azt, hogy tesztség dolgában valóban a régi Kalapos Sándor maradt, mutatja, hogy 1964-ben, tehát tizenhárom évvel a diploma kézhezvétele után, még mindig adjunktus volt. A földjei által számon tartott szakmai képességekkel – ha pártvonalon is fut – már alighanem egyetemi tanár lehetett volna.

Kalapos Sándor tehát – bármi vagy bárki tényleg el eredeti szándékától – mégiscsak tanár lett, ha nem is „középszintű fokozaton”. Született képességeit az orvosi, tudósi pályán kamatoztatta, munkáját megbecsülték, tanítványai szerették. 1964-ben már többet volt a klinikán, mint otthon. Akkor hatasz-tendős leánya emlékszik egykori szobájára az Anatómiai Intézetben. Keskeny, hosszú szoba volt, benne egy nagy asztal meg egy ágy, a szomszédból egy laboratórium kapcsolódott hozzá. Itt élt, itt dolgozott dr. Kalapos Sándor adjunktus, itt készült előadásaira, itt tanulmányozta metszeteit, itt szívta maga föl-tötte cigarettáit.

1964. szeptember elején különösen sok dolga volt. Észak-Afrikába készült hosszabb útra, kórházi munkára. Franciául tanult, s mint egykori eminens diákhöz illik, napi adagokra osztotta a megtanulni valót, s úgy bifláza a penzumokat. Itthoni munkájának átadása is szaporította gondjait. Mégis, mikor egyik dorogi ismerősének feleségénél terheességmegállapító vizsgálatokat kellett végezni, tőle kértek segítséget. Fél napon át kísérgette őket laboratóriumból laboratóriumba, ne kelljen annyi időt vesztesíteniük a várakozással. De meg jól is esett feleleveníteniük az egykori dorogi éveket.

Annak a hétnek a végén, vasárnap éjjel halt meg Kalapos Sándor.

A kéziratoknak – akárcsak a könyveknek is – megvan a maguk sorsa. A hajdúdorogi asszonyos kisbundáról szóló dolgozatot 1937-ben, 13 esztendőskorában készítette Kalapos Sándor, harmadikos gimnazista korában, ami már mércével mérve VII. osztályosnak felel meg. A nem mindennapi munkát – mint tudjuk – hajdúnánási osztályfőnöke, Molnár József biztatására végezte el. Molnár tanár úr azonban nem csupán gyűjtőmunkára ösztönözte a jó képességű diákot, hanem az elkészült dolgozatot el is küldte Budapestre, a Néprajzi Múzeumba, ahol valamilyen formában díjazták. Molnár József tanár úr bizonyára a Debrecenben dolgozó nagyhirű néprajzprofesszor Györfly István hatására bízta diákjait néprajzgyűjtésre; esetleg az ugyancsak debreceni, fiatal Gunda Béla ösztönözte őt ilyesmire, de az sincs kizárva, hogy a szomszédos Szabolcsból származott, és akkor már a fővárosi Néprajzi Múzeumban gyakornokoskodó Morvay Péter, a hazai önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom későbbi létrehozójának legelső hálókivételének egyik eredményét láthatjuk Kalapos Sándor dolgozatában. A hajdúdorogi asszonybundával foglalkozó kézirat mindenestre bekerült a Néprajzi Múzeumba, ahol nem kisebb személyiségek, mint Újváriné Kerékgyártó Adrienn és Lükő Gábor véleményezték. Mindketten valóságos elragadtatással írnak a 13 esztendőskorú diák dolgozatáról, hangsúlyozzák tudományos jelentőségét, javasolják megjelenítését, aztán ezt a kéziratot is elnyelte a múzeum adattára, mely „ápol és eltakar”: őrzi az odakerült anyagokat, de el is rejti őket a nagyobb nyilvánosság elől. Amikor pedig 1950-es évek elején megalakult a Magyar Nemzeti Múzeum Etnológiai Adattára, a kis Kalapos Sándor tizenöt esztendővel korábban készült dolgozatát annak rendje és módja szerint nyilvántartásba vették. Az EA 3118-as számot kapta. A szerző, az akkor már tanársegéd Kalapos Sándor aligha értesülhetett erről.

Volt azonban valaki, aki számon tartotta a dolgozatot, mégpedig nem más, mint a Múzeum Etnológiai Adattárának helyettes vezetője, dr. Morvay Péter, aki talán a kézirat elkészültében is bábáskodott. Nem tudjuk, mikor kezdett foglalkozni a tanulmány megjelentetésének gondolatával, tény, hogy már az 1940-es években nekem is többször emlegette, mint számtalan megvalósítandó terveinek egyikét. 1994-ben bekövetkezett halálával, mint annyi sok szép szándékát, ezt is a sírba vitte.

Magam az 1980-as évek végétől kezdtem foglalkozni Kalapos Sándor kisbundás kéziratával. Amikor megismerkedtem a hajdúdorogi lelkes lokálpatriótákkal, akik maguk is szorgalmazták a kézirat megjelenését elhatároztuk, hogy megpróbáljuk közkinccsé tenni a dorogiai szemében különösen becses, de az egész néprajztudomány számára értékes is kéziratot. Hiszen alig tudunk valamit erről a sajátosan alföldi, de természetesen településként eltérő szabású, díszítésű, használatú, a hagyományos viselethez szervesen hozzátartozó ruhadarabról. Dorogi Márton lelkiismeretes alapossgal feldolgozta ugyan a hajdúsági és a kunsági bundák ismeretanyagát², de a dorogi több tekintetben is eltér azoktól.

Kalapos Sándor az utolsó pillanatban gyűjtötte össze a dorogi asszonybunda ismeretanyagát, szókincsét, motívumvilágát. Az 1940-es évek végétől ugyanis „rohamosan ment ki a divatból”, s egyetlen évtized alatt gyakorlatilag eltűnt. Hiszen korábban is csak a módosabb gazdák asszonyainak volt kisbundájuk, mégpedig családonként rendszerint egyetlen darab. Ezeknek a módosabb gazdáknak pedig az 1950-es évek kulákküldözései, beszolgáltatással nyomorított, téves szervezéssel fenyegetett éveiben egyéb gondjuk volt, semhogy kisbundát csináltassanak. Erdélyből sem lehetett már annak való jó bőrt hozni, lassan kihaltak a híres böszörményi, vasvári szücsök is. Meg mikor is hordták volna? Nem volt akkoriban ünnepnapja a parasztembereknek.

A meglévő bundákat parasztosnak tartották, beléjük esett a moly, elhányták őket. Arra a paraszti életre emlékeztette őket, amely az akkori politika szemében lenézendő, megtagadandó volt. Még jó, ha egyik másik kisbunda bekerült Debrecenbe, a Déri Múzeumba.

² *Dorogi Márton* szücsmesterséggel foglalkozó fontosabb munkái: A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és a Nagykunságban. Ethn. 1956. 3. sz.; Népi bőrkikészítés a Nagykunságban. Jászkunság 1956.; Adatok a szarvasi szücsmesterséghez. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 13. Szerk.: Dankó Imre. 1960.; A bunda. Adatok a nagykunsági népviselethez. Jászkunság. 1958.; A kunsági kisbunda. A Denjanich János Múzeum közleményei. Szerk.: Kaposvári Gyula. 1962.

Dr. Kalapos Sándor kutatóként – bizonyára jól szolgálta az orvostudomány előmenetelét. Egyetemi oktatóként számos leendő orvos tudásának megalapozásához járult hozzá. Mi most mégis a tizenhárom esztendő Kalapos Sándor diák emléke előtt tisztelgünk értékes néprajzi gyűjtése részletének közlésével. A teljes kéziratot, amely megszerkesztve, nyomdára előkészítve várja sorsának jobbra fordulását, számos próbálkozás ellenére sem sikerült mindeddig megjelentetni. Pedig közkinccsé tétele jelentős nyereség lenne a néprajztudomány számára. Az itt következő rövid közlés talán hozzájárulhat Kalapos Sándor teljes kéziratának megjelentetéséhez.³

Halász Péter

Kalapos Sándor: A hajdúdorogi kisbunda (1937) (részlet)

A bőr kidolgozása

Az örményektől vett erdélyi bőrről már nem sok munka van. Azonban nem minden bőrt vesznek az örményektől. Akad teljesen kidolgozatlan bőr és azon a munkát az elejétől, az áztatástól kell kezdeni, és minden munkát a szűcsnek kell elvégezni.

A bőr kikészítésének menete általában az összes kisbunda-készítő mesternél ugyanaz. Van némi eltérés a részletmunkáknál. Aszerint, hogy ki hol tanult, mindig csak asszonybundát csinált, egyes mozzanatok mások lehetnek. A mesterek szavaival mondom el a bőr kikészítésének egész menetét. A kifejezéseknek a munkálatok nevéinél nagy jelentőségük van. Több mesternél voltam, mindegyiket megszólaltattam. Ez az eljárás teljesen tökéletessé teszi a munkálatok leírását, mert mindegyikkel elmondtam a bőr teljes kidolgozását, és ha valamelyikük kihagyott valamit, a másik szűcs közlése pótolta.

Nagy Sándor, 60 éves böszörményi mester kezdi a bőr kidolgozásának elmondását. „*Este beáztatom a bőroket. Az üres kádba rakom, a szőrivel befelé, a keresztibe kettéhajtott bőroket. Azír kell a bőrivel kifelé, hogy jobban kiázzon. Tizenöt bőr fér egyszerre a kádba. Ha más mind a tizenötöt beleraktam, telehúzom a kádat a kútból vízzel. Így áll a kár lefedetlenül egész izzaka. Reggel egyenkint kiszedem őket. Ráteszem kiterítve, szőrivel felfelé a hűmosódeszkára. Tiszta vízzel locsolom a bal kezembe fogott csuporból a bőrt (a tiszta víz, amellyel locsolom, a másik kádban van), jobb kézzel vakarom a vakaróval a szőrit a piszoktól.*

Más szűcs bűsmosókéssel, vagy közönséges lóvakaró mintájára, kovács által csinált erősebb vakaróval dolgozik. A vakarást fenn kezdem. A víz a kikapart piszokot viszi le. A vakaróból is kiviszi a víz a piszokot. Mikor teljesen megvan, a szinelőráma teszem (más a külön erre a célra készített csorgatóra), hogy a víz kicsorogjon belőle. A napnak nem szabad írni, mer megpállik. Így kimosom az egész kád bőrt, ha megvan az összes, hűvös helyen kiterítem a bőroket egy kis időre száradni.”

A második mosás, amikor szappangökerrel a zsírt mossák ki a szőr közül, kétfele. Nagy Sándor csak kézzel mos, Jóna Béla pedig lábbal tapossa a bőrt. Az utóbbi a régibb eljárás, az első újabb. A kisbundának való hosszabb szőrű bőrt az előbbi első módszerrel nagyon nehéz kimosni és a munka szaporátlan. Inkább a rövid szőrű birkabőrök mosásánál lehet jobban alkalmazni. A kádban való bőrtaposás gyors és aránylag könnyebb, amellet a bundának való szőrt is jól ki lehet mosni vele.

Leírom mind a két eljárást. Először a kézzel való mosást, aztán a taposást.

A mosás

„*A betonkádot telehúzom tiszta, hideg vízzel. A katlanban vizet melegítek, az üstben. Az üstbe apróra vágott szappangökeret teszek. Egy kád bőrre két kilót számítok. A szappangökeret egy öreg szegényember szedi a hadházi földön, homokos helyen. A' hozza ide énhozzám is. Anyyit veszek eccerre, hogy egész esztendőre elég legyen. 50-60 kilót veszek eccerre. A padra teszem, ott szárad, amíg csak nem*

³ A hajdúdorogi asszonybunda kézírata az 1940-es évek elején készült, helyzetbemutatója, idővonatkozásai így értelmezendők. A kézirat előkészítése során annak tájnyelvi eredetiségén gyakorlatilag semmit nem változtattam. Néhány stiláris javítást végeztem, amikor arra a jobb érthetőség érdekében szükség volt. Ezen kívül csak a szöveg jobb tagolására és a tipográfiai kép kialakítására került sor.

használok. Mikor a víz föni kezd, a szappangyökér is elkezd buborékolni, meg habzani. Megvárom, míg felforr a víz.

A fakádba öntök egy vedér hideg vizet és egy vedér forró szappangyökeres levet. Nem szabad sem forrónak, sem hidegnek lenni. Elkezdem a mosást. A szikkadó bőrök közül leveszek egyet és beleteszem a kádba. Megmártogatom benne és mosni kezdem kézzel, mint ahogy az asszonyok a ruhát szokták. Felül a nyakán kezdem és lefelé haladok balról-jobbra egész az aljáig. A lábakat is jól megdörzsölöm, ha odaérek. Amíg dörzsölöm a bőrt, a víz habzik. Az áztatás azir kellett, hogy a bőr kiázzék, meg azir, hogy a zsíros piszok kimennyik a szőr közül. Kiveszem a bőrt és a szappangyökeres kádba kicsavarom.” Nem úgy, ahogy az asszonyok a ruhát szokták. A bőrt a nyakánál fogva csüngeti a kád felett, jobb kézzel erősen marékra fogva. Megszorítja jobb markábul jól a bőrt úgy, hogy arról a helyről, ahol fogja a bőrt a lé lehetőleg kimenjen. Utána a bal kezével, a jobb keze alatt szorítja ki belőle a vizet, aztán ismét a jobb kézzel a bal kéz alatt. Addig nyomja így, míg az egész bőrből ki nem nyomta a szappangyökeres levet. „Szíjjelbontom, oszt csak úgy belelököm a hidegvizes kádba. Veszem a másik bőrt, kezdem annak a mosását. Három büre elig az egy vedér szappangyökeres melegvíz. Három bőr kimosása után a piszkos vizet kiborítom, és új, tiszta mosólét csinállok. Így mosom ki mond a tizenöt bőrt, azután belelököm mindegyiket a hidegvizes kádba. A kádba kiázik belőlök a szappangyökeres lé, ami a kicsavarás után benne maradt.

Kiszedem a bőröket egyenkint, mindegyiket kicsavarom a víztől úgy, ahogy az előbb a szappangyökeres létől. Szőrivel kifelé, hosszába, kétfelé hajtom és egy rúdra, vagy a szinelő rámára teszem őket. Kitéríteni most a napra nem szabad. Ezzel kész a mosás. A szőre tiszta, a büre ki van ázva. Lehet húsolni.”

A húsolás előtt leírom a kádban való taposás módját is.

Bűrtaposás

„A szappangyökeret hosszába és keresztbe felvagosom apró darabokra és felteszem az üstbe, vízzel. Az üst 32 literes, két kiló gyökér kell hozzá. Forrás után addig főzöm, amíg jó barna nem lesz. Kosarat teszek a dézsa tetejére és azon keresztül öntöm bele az egész üst szappangyökeres lét. A lé lefolyik, a gyökér meg fennmarad. Ha kiszárad a gyökér, még egyszer lehet használni. De a másoccori taposáshoz való használatnál a 32 literes üstbe már négy kiló használt gyökér kell. Másoccori használat után el lehet lökni a szemétdombra, többet nem lehet használni.

A kád kerek alakú, fából készült. Rígebben nagy, hosszúkás alakú vót. Abba több bőr fért el. Hideg vizet öntök rá addig, amíg langyos nem lesz. Akkor kezdem belérakni a bőröket. Keresztbe kettéhajtom a bőröket szőrivel kifelé, mind a két oldalukat megmártom a szappangyökeres lébe, oszt mégeccer keresztbe kétfelé hajtom szőrivel megint kifelé és leteszem a szappangyökeres lébe a kád ajjára. Így először a kád szilít rakom körül a bőrökkel, azután a közepire is teszek, ha fér. Egy sor után gyön a másodík. Addig rakom, amíg a bőrük fel nem isszák a szappangyökeres lét. Felgyűröm a nadrágszárt és beállok a kádba. Elkezdem taposni, de nem úgy, mint a káposztát sarokkal, hanem egész talppal. Körbe-körbe taposom először a szilín, azután a közepin. Taposás közbe a kád szilít fogom, hogy jobban meg tuggyak állni. A lábom közé is fogom a bőröket, oszt úgy dörzsölöm a bőrt az egyik talppal a másik lábfejemen.

Egy kis idő múlva megfordítom a bőröket, hogy az alsók felülre kerüljenek. Később megint fordítok rajtuk. A hús bőr taposása, mer annyi fér eccerre a kádba, eltart egy óráig is. A zsírt a mosás kivitte a szőrből.

Kiszedem a bőröket a mosókádból, kicsavarom belőlök a szappangyökeres levet (ugyanúgy mint az előbb Nagy Sándor), a hideg vizes kádba kéccer kiöblítem és rálököm a csorgatórúdra. Minden bőrt így kiszedeck a taposókádból és kiöblintem őket. Ha mind megvan, kieresztem a hidegvizes kádból a mán piszkos vizet és újból telehúzom hideg vízzel. Mégeccer kiöblintem mindegyiket. Fontos ez a kétszeri öblítés, mert a szőr közt nem szabad maradni szappangyökér-lének, mert megsárgítja. Megint csorgóni teszem, hogy a húsolásra ne sok víz maraggyik benne.”

A húsolás

A nyúzásnál nem mindig sikerül elkerülni azt, hogy valami hiba ne történjen. Vagy a bőrt vágják ki, vagy a húsdarabokkal együtt kerül le a bőr. Azért kell a bőrt lehúsolni, hogy ezek a húsdarabok és más hárták lekerüljenek a bőrről, mert különben nem lehetne festeni.

A húsolást Nagy Sándor mondja el. „Először a nyakára húsolok. Keresztbe kettéhajtva teszem a bűrt a szinelőrámba. A nyaka van felül, a fara meg alul. Fent kezdve a húsolást mindig haladok lefelé. A szinelőkést jól rányomom a bűrrre, hogy a húst teljesen levigye róla, mán a nagyobb darabokat értem. A vizet is kiszedi belőle a húsolás, mer' annak se szabad benne maradni, mert akkor a csávázás után kírges lesz a bűr. A nyakrész után a farka következik. Ezután hosszúra terítem fel a bűrt, először az egyik oldalát, azután a másik oldalát, úgy is lehúsolom.

Egy bűr kihúsolása ¼-½ óráig tart. A húsolás által a nagyobb húsdarabok lekerülnek a bűrről, nem maradnak rajta csak a különböző hártványk. A bűroket, amékek már teljesen kiszén vannak, arra az ajtó-ra teszem szőrvél lefelé, szípen kisimítva, a lábakat is kinyújtva egymásra, máglába, améken legelőször a bűrt mostam. Itt állnak addig, amíg a kikészítőt vagy máskppen a csávát elkészítem a csávázásho.”

Csávázás

A csávázás kétféle lehet: egy napos és két hetes, vagy poshasztott csáva. Az előbbit inkább a juhász-bundához való bőrök kidolgozásánál, az utóbbit pedig festett szücsmunkák bőrének az elkészítésénél használják. Mind a kettőnek van előnye, de van hátránya is. A kisbunda készítésénél jobb a kéthetes csáva, mert finomabbá teszi a bőrt, ezért a festése könnyebb és szebb, még az asszonybunda bőrének a kikészítésénél is, mert azt mondja, hogy a bőr így erősebb marad, a csáva nem rágja el a bőrt, a bunda tovább tart. Leirom mind a két eljárást. Ismét Nagy Sándor és Jóna Béla közlése alapján.

„Legelőször is elkészítem a kikészítőt, vagy másképpen mondva a csávát. Kis, vájt teknőbe szoktam csinálni. Tizenöt bűrhő kell hat liter víz, minden bűrhő 2-3 deka só és az egészhe " dkg kénsav. (Ha állott, több.) Ezzel kész is van. Egy kenyírszakasztó kosárba korpát teszek. A csávát kis dézsába öntve felteszem a burmosódeszkára a bűroktől jobbra. A bal oldalon áll a kosár a korpával.

El is kezdem a csávázást. Jobb kézzel a csávából egy ronggyal bekenem a bűrt. Annyit kenek rá, amennyit a bűr be tud inni. Balkézzel egy marék korpát szórók rá, egyenletesen. A korpa beissza a csávát, nem engedí lefutni. Aztán egyenletesen jól bedörzsölöm. Összehajtogatom. Először a ngy lábát, de úgy, hogy a bűrt írjék. Szípen kinyútom a lábát, kisimítom és úgy hajtom be. Utána a két hasszilt hajtom be hosszába úgy, hogy középen a girincénél ír egymást a két hasszil. Utoljára mégeccer hosszába kettéhajtom, hogy a két hasszil szőre egymásra borul. Most mán csak keresztbe kell összehajtogatni. Jobb kézzel a farát egyharmadáig behajtom és a nyakát bal kézzel ráfordítom. Többet mán nem kell hajtogatni. Az egisz összehajtásnál arra kell vigyázni, hogy a csávával bekent bűr be írjék a szőrhő. Most mán beleteszem így összehajtogatva az üres kádba.

Ugyanígy becsávázom az összes bűrt és mind berakom az üres kádba, egymásra.

Egy ijjel így hál kint a bűr. Vízet húzok rá. Még esőnek sem szabad érni. Ha látom, hogy nagyon neki van keseredve, lefedem a burmosódeszkával.

Másnap reggel kiszedem a bűroket, kihajtogatom őket, oszt a szárítókötélre, meg a kerítésre, meg mire teszem őket. Ha nagy meleg van szőrvél kifelé, mert a bűrt az erős nap összerántaná. Mikor a szőre megszáradt, bűrrre fordítom. Jó napos időben, nyáron, egy nap alatt is kiszárad. Rossz időben négy nap, meg vót rá eset, hogy két hétig is száradt. Ha eső gyön rá, összeszedem. Ha még vizes, nem száradt meg, a hordóba teszem, ha meg mán félig megszáradt, a házba viszem, kiterítve, ponyvára rakom őket, amíg az esős idő el nem múl.

Télen a hideg szíjja ki a bőrből a vizet. Ha teljesen kiszáradtak a bűrök, máglába rakom őket a műhelyben. Nyáron ezeket a kicsávázott bűroket benaftalinozom a moly ellen, télen nem.”

A poshasztott csáva Jóna Béla közlése alapján:

„Húsolás után következik. A kerek kádba szoktuk csinálni. Rígen vót külön csávázókád. Csak sóval, meg korpával szoktam csinálni. Az üres kád ajjára tőtok egy marik sót, azt elkaparom a kezemmel úgy, hogy a hordó egisz ajján legyik. A kihúzott bűrt mingyán a húsolás után kell csávázni. A szőrvél lefelé keresztbe hajtom és leteszem a kád aljára. Ráhintek egy marik sói, aztán egy marik korpát. Rámegy erre a bűrrre a második bűr, megint keresztbe hajtv, azt megint sózom, meg korpázom. Így rakom egymás tetejire a bűroket, míg teli nem lesz a kád. Akkor meghúzom a kádat vízzel. Addig húzom, amíg a víz a legfelső bűrt is el nem lepi. Ezt este csináltam, mert a többi munkával eltelt az egisz nap. Másnap reggel kezdem a fordítását. A másik üres kád mán ott áll a bűrokkal telirakott kád mellett. Kiveszem az első bűrt és az üres kádba kicsavarom (úgy, ahogy a mosásnál) és kiterítve (keresztbe kettéhajtva úgy mint először, bőrvél kívül) leteszem az üres kád aljára. Kiveszem a második bűrt, azt is kicsavarom, a lé arra a bűrrre csorog, méket az elébb tettem belé a második kádba. Azt is beleteszem kétrét hajtv a másik

bürre. Így átrakom az egész kád bürt a másik kádba, a bőrök a sósvizet nagyrészt átviszik a második kádba. Ami esetleg ott marad a hordó ajján, beleborítom az új bőrös kádba.

Napjába háromszor kell nyáron fordítani, reggel, délben, este. Azir fontos e mer a bür a melegben felmelegszik és ha sokáig egy hordóban hagyom, a bür megpállna. Hűvösebb időben elég csak kéccer, reggel meg este kell fordítani.

Két hétig tart a csávázás. Akkorra lesz jó a bür. Ha sürgős a munka, hamarabb is el tudom végezni, de akkor vitriolt teszek a vízbe. Akkor egy hét alatt is kisz van. Innét tudom meg, hogy jó, hogy levágok egy darabot egy bürből, rendszeren a máljából, kiszáritom, oszt ha jól nyúlik, fehér, puha, akkor jó. Ha nem jó, még tovább csávázom.

Kiszedem őket a kádbul, a kádba kinyomkodom belőle (ugyanúgy, mint a mosásnál) a vizet. azután ráteszem egy rúdra, ugyanúgy mint a mosás után. Mikor mind kinn van, kicsapom belőlök a vizet. Először a nyakánál fogom meg, oszt mint az ostorral szokták, csapok vele. A víz kimegy a farából, most már a farát fogom meg és ugyanúgy a nyaka résziből is kicsapom a vizet. A kicsapott bőroket a rúd másik végére teszem úgy, ahogy éppen van, nem hajtogatatom össze. A csapásnál a korpa is kihullott belőle, a szőre közül.

Mikor mind megvan, a bőröket kiterítem az udvaron. Ha nagyon meleg van, a padon szoktam őket kiteríteni. Az udvaron hűvösebb időbe először a büre szárad, osztán a szőre."

A bőr törése, puhítása

A kicsávázott bőr, ha megszárad kemény. Ha megfogja az ember a faránál, vagy a nyakánál nem csuklik össze. A következő eljárások tüntetik el a keménységet és teszik bársonyossá a fogását.

Első ezek között a munkák között a **törís**. A hajdúsági szücsök egy fajtát ismernek, a káköval való törést. Ezt Zolnay Márton böszörményi szücs mondja el.

„Egy nap alatt hat bürt szoktam kinyújtani, meg kitérni. Ennyit hozok ki a kamarából. A kicsávázott bür nagyon kemény, nem lehetne úgy kitérni, előbb a curholón meg kell nyújtani. Felterítem a hat bürt az asztalra bürrivel felfelé, egymásra. Vizes ronggyal vékonyan bekenem a bür minden részit, összehajtogatatom, leteszem az asztal mellett álló ponyvára. (Az összehajtogatás ugyanolyan, mint a csávázásnál.) Az után a másodikat, azután a többit, sorba, mind bevezetem. A bevezett bürt nem jó, ha szél iri, mer kiszáritja. Azir, ha kinn, a szinbe vizezem nyárba, olyan helyre teszem, ahun nem iri a szél. Ha benn a műhelybe csinálom télbe, akkor erre nem kell ügyelni. Várok egy kicsit, hogy a bür a vízbű megpuhuljon, akkor egyenkint kinyújtogatom a bőröket. Eccerre csak egyet nyútok ki, ha oszt kitértem, akkor kezdem a másikat nyújtani.

Bürrivel kívül ráteszem a bürt a nyakánál a curholóra. Innét kezdve megnyútom a bürt egészen a farkáig az egyik ódalon, majd a másik ódalon. Ha így nem nyúl ki jól, hosszájára is megnyútom. A lábakat is kiszoktam nyújtogatni.

Mikor kisz van, a kákóho viszem törís alá. A gerendán vaskarika van, arrul kötél csüng le. Arra a kötéltre kötöm fel a bürt először a nyakánál. Bal kézzel marikra fogom a bürt, jobb kézzel a kákó nyelit fogom, jobb lábom a kengyelbe. Ráteszem a kákót a kezimél a bürrre, a nyakra. Felülről lefelé húzom a kákót, jól rányomva a bürrre, jobb lábbal meg rugdosok lefelé. A nyaka után az első lábba, utána a hátsó lábba, a farára, a másik hátsó lábba, utójjára meg a másik első lábba kötöm fel, és mindig végéig töröm a bürt. A törís finomítja, puhítja a bürt. A húsdarabokat és a hárttyákat a bürhárttyát feltáskásítja, felszaggatja.

Egy fél marik lisztet szórok rá, hogy fehérebb legyik, meg a második törísnél nem csúszik a kákó a bürön a lisztől és jobban le tudja vinni a rulla a hárttyákat. A bürrre ráragad a liszt, nem hullik le rulla, mert a bürrbe még van egy kis nedvesség. Kiviszem az udvarra, bürrivel kifelé kiterítem, hogy hagy szikkaggyik. Addig szikkad, amíg a másik bürt töröm. Akkor azt kiviszem, ezt meg beviszem és bürrivel befelé hosszába a girincin behajtom és úgy teszem le a ponyvára. A bürrinek most már nem szabad piszkolódni. Kitéröm egymás után mind a hatot.

Következik a második törís. Ugyanazzal a káköval töröm másoccor is. Megintcsak hat vigrül. A hárttyák, amelyek a szikkadás alatt felszártattak, felrepedeznek a második törísnél.

Egy bür kitérőse 1 óráig tart. Egy bürt kéccer török, így hát fél óráig kell egy bürt törni.

A második törís után már finom a bür. Már csak a szinelis van hátra."

Zolnay Márton a törés után már csak színel és azzal kész is van. Akad azonban olyan szücs, aki a színelés előtt még cúrholja és kaszálja a bőrt. A kaszálás régi eljárás. A legtöbb szücs ugyan ismeri, de nem használja. Egyedül a nánási Papp Sándor használja még, meg a büdszentmihályi 82 esztendő Róka Bálint. A kisbunda bőrének a kidolgozásánál ezelőtt 30 évvel még általánosan használták. Papp Sándor nemcsak a kisbundának való bőrt kaszálja, hanem a bekecsnek való bőrt, mert ő kisbundát nem csinál.

A kaszálás menete a következő. A szücs ráül a kaszaszékre. A kaszafával egyenesre kihúzza a bőr egyik szélét, a kaszafát és a bőrt fogva az egyik kezével. A kaszakéshez teszi a bőrt. A másik kezével is marokra fogja a bőrt, abban azonban nincsen kaszafa. A bőrt erősen a kézhez szorítva jobbról-balra és balról jobbra húzza a bőrt. A kaszafa azért szükséges, hogy a bőr sima legyen, a markolásnál ne képződjön ránc. A másik kezébe veszi a kaszafát és most jobban a bőrnek azt a részét kaszálja. A kaszálás 10-15 percig tart.

Juhász Miklós hajdúdorogi szücsmester a kaszálás helyett a törés után cúrholja a bőrt. Jó éles a cúrholó, finomra kidolgozza a bőrt. Ha kopik az éle megreszeli. Reszelni kell a kaszakést is.

A színelés éppen úgy történik, mint a húsolás. A színelőrámban először a nyakáról, azután a faráról és a két oldaláról színel. Ezáltal a bőr már teljesen kész. Fogása bársonyos, színe szép fehér, zsír nincs se a bőrre, se a szőrébe. Csupán a szőr kartácsolása hiányzik még.

Felteríti a bőrt egy ajtóra és a két kézzel fogott kis bundakartáccsal a bőrt szőrös oldalán felülről lefelé, a szőr között lévő piszoktól megtisztítja. A gallérnak való rövidebb szőrű bőrt a nagy bundakartáccsal kartácsolja ki. A bőr ezzel kész, lehet szabni. Amíg a bunda bőre teljesen fehér volt, tovább nem is kellett kikészíteni. Most azonban a kisbunda bőre mindig festett.

A festés

Zolnay Mártonné, böszörményi szücsmester így festi a bőrt: „*Gubicsot szoktam festeni. A gubicsot szegényasszonyok szedik az erdőn. Ősszel szokták hozni, 15-20 kilót szoktam venni. Egy kila 30 fillér.*

50 bürre 2-3 kila gubics kell. Kalapáccsal összetöröm és üstbe teszem, 20 liter vízbe. Mikor felforrat a víz, még egy fél óráig főzöm. Csukát dugok bele és egy kis darab bürön kipróbálok, hogy elég jó-i? Ha elég jó, leveszem és hűlni hagyom. Melegen nem szabad a bürre kenni, mert összerántja a bürűt. Azokat a büröket, amékeket festeni akarom, egy deszkapadra teszem egymásra bürivel felfelé. Ronggyal, vagy meszelőfejjel festek. A festést a nyakánál kezdem és a faráig megyek hosszába. Ha valahun főt marad, ott újra festem, mert az első festésnek be kell fogni a bürűt.

Bürivel befelé a girincin hosszába összehajtom és leteszem egy ponyvára. Lefestem így mind, az összeset. Mikor mind megvan, bürivel kifelé, a girincin hosszába kifordítom mindegyiket és kiteszem száradni a drótra. Ha az egyik ódala megszáradt, a másik ódalát fordítom kifelé. Mikor teljesen megszáradnak, összeszedem őket öltre és fakákóval a nyakáru, meg a faráru rövid ideig töröm mindegyiket. A színelőrámban színelem, húsolom őket.

A festett bür a húsolás után tarka, mer a még rajta maradt húsdarabok lejönnek rúla. A bürön nem szabad húsnak maradni, mer azt nem fogja a festék.

A festésnél látszik meg, ha a bürnek van valami hibája. Van jeges, meg pittykés bür, ezeket nem lehet festeni. A jeges bürön vannak sima részek, lefolyik rúluk a festék. A pittyke meg kis fehér fínyes görcs és arrul is lecsorog. A pittykék csak a festésnél láccanak, ezt a bürűt olyan helyre teszem, ahun nem láccik nagyon.

Az első festés után a bür sötét színű, majdnem fekete. Ez az alapfestés. A második festésnél már festiket is teszek a gubicslébe, ez a festis már színefestés.

Gubicsot megint kell főzni, mert a 20 liter már elfogyott. A második festésre már nem kell annyit festék. 10 liter vízbe 1½ kila gubicsot megfőzök úgy, mint az elébb. Külön főzöm a barna festiket. Háború előtt olzánt használtunk, még rígebben berzsenyt, most meg vezovint. Egy liter gubicslébe teszek 10 deka vezovint és felfőzöm. Mikor megfőtt, hozzáöntöm a 10 liter gubicslébe. Ha kihűl langyosra a festik, lehet másoccor festeni. Ugyanúgy lerakom a büröket a deszkára és megint lekenem a büröket a ronggyal hosszába húzva. Addig kenem, amíg beissza. Most már nem isszik be annyit, mint az első festésnél.

Megint kiterítem őket száradni, mikor mindet befestettem.

Van bür, ami nem festődik meg kéccerri festéssel. Az lehúsolom újfent és harmaccor is festem. Némék bürűt öccör is kell így festeni.

A dorogiak a setít színt szerették. A dorogi kisbundák bürinek a festisinél a második festiskor nem tesszünk csak félannyi festiket a gubicslébe. Akkor barnább lesz a büre. A bösörményiek az élénkebb sárga színt szeretik, azokéba több festiket teszünk. A bundát is sárgabundának hívják. Mikor már jök, az összeszét átdörzsölöm kézközt. Az összesnek a kisimitása után habkúvel kidörzsölöm mindegyiket, hogy bársnyos, bolyhos legyik.

Festíshe legjobb a pállasztott bür. Azt a hosszú csávázás meghizlalja és a festik hamar fogja."

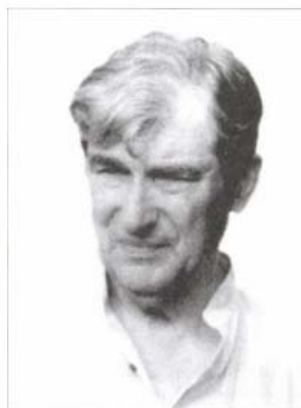
Ezzel a bőr kidolgozása teljes. Lehet akár már szabni is. Régen az asszonybundához a bőrökön kívül írha is kellett. Régen, a Dorogon használt *szironyos* (írhás) bundákhoz a zöld szirnyot maga a szücs el tudta készíteni. A fiatal szücsök nem ismerik a szirony készítését. A szironyos bunda eltűnte óta nem is készítik azok sem, akik tudják, mert nem szükséges.

Dobó Imre még tudja a készítését, ő maga még csinált szironyos bundát. „A sziront magam is ki tudtam készíteni. A dögbürt, meg a nagyon pállottat csináltuk meg szironnak, másra nem lehetett őket alkalmazni. A többi bürrel együtt, ezeket is be kellett áztatni. Reggel kiszedtük őket, kihúsoltuk. Azután meszes, hamus vízbe tettem. Ótolt meszet kevertem hamuval és kis dézsába összekevertem. Beletettem a bür, legtöbbször 2-3-ot, mer annyi elég vót egy évre is a meszes vízbe. A víz ippen felírta a büröket. Ott ázott a bür 2-4 napig. A dézsát a színbe teszem, lefettem deszkával, mer a kuttyák elhurcolták vóna a bürt belőle. 2-4 nap múlva megníztem, hogy levette-e már a szört a büről. A máljánál níztem meg. Ha ment, jó vót, ki lehetett szedni. Tiszta vízbe kiöblítettem a büröket hatcor egymás után a méstül, meg a hamutul. A kaszaszéken a késsel a szört lehúztam rúluk. Könnyen lement, csak egyik ódalra húztam a bürt szép lassan, hogy a bürt meg ne sértse. Mikor levettem a szört, lehúsoltam. Akkor kifeszítettem a szíronfeszítő rámára. Olyan alakú volt, mint a bür, a fejinél keskeny, a faránál széles. Először a ráma szilít körülraktam tengeriszemekkel, 50-60-at is raktam rá. Rátettem a rámára a bürt. A bür puha vizes vót. Ahun tengeriszem vót alatta, a bürt megcsiptem, hogy a tengeriszemre ráugrott a bür. Alól egy spárgát ráhúrkoltam, oszt a spárgát a ráma szilibe vert szegre kötöttem. Az összes tengeriszemet így odakötöttem a spárgával a ráma sziléhez, a bür kifeszült. Az az ódala vót felfelé, amékrül a szört lekaszáltam. Szalmiáksó darabbal a bürt lekentem a nyakánál kezdve sorba a faráig, hogy mindenütt írje. Rézporral leszórtam az egészet. 2-3 napig állt úgy a bür a színbe, hűvös helyen. Akkor megkapartuk rajta egy kis helyen a port, hogy befogta-i már a bürt. Ha jó vót, lekapartam rúla a port és a tengeriszemek mellett belül körülvágtam. Szép zöd vót a színe, a hátujja nem annyira. Napon nem szabad vót tartani, mer a kivette vóna a színt. Felhasgattam két újjnyi széles darabokra az egészet, hosszába. Azután meg tovább, olyan szélesre, mint amilyen a szironyozáshoz kellett. Egy-két milliméterre. Előbb a vígít behasgattam ollóval anyyi helyen, mint ahány szálat akartam belőle. Azután a szabókéssel hasítottam. Az asztalba vót egy kis vágás, abba tettük a sziront, rá a kést. A bal kés felé eső első behasításba igazítottam a kést, jobb kézzel fogva, bal kézzel meg azt a kis szálat felrántottam. Eccerre az égisz kikészített szíront felhasgattam, eggyel átkötöttem az egészet, felakasztottam a gerendára egy szegre. Ha kellett, levettem, vettem belőle, a többit meg visszaakasztottam.”

Gömöri vallomás¹

Az élet kivételesen jó volt hozzám: a nehézségek, küzdelmek, megpróbáltatások ellenében, az élet legkülönbözőbb területein eseményekben, eredményekben gazdag életpályámon növekvő rangot és sikereket, sok jó barátot, kedves rokont, szép családot adott.

Gömörrel való kapcsolatom a keretet jelentette, életutamhoz a harmóniát. Hogy önmagamat idézzem: Gömör az a legkisebb, számomra osztatlan földrajzi egység, amelyen keresztül én mind hazámhoz, mind a világhoz kapcsolodom. Itt születtem, és feltehetően az avar honfoglalásig visszamenőleg legtöbb őszám is. Más tájhoz, későbbi lakóhelyeimhez való kapcsolatom nem halványította el,

¹ Horpácsi Sándornak, az Északmagyarország napilap újságírójának kérésére 1983-ban szülőföldjéről írt, de meg nem jelenített lírai vallomás közlésével köszöntjük Gömör kiváló kutatóját, dr. Czenhe Zoltánt 80. születésnapja alkalmából. (A Szerk.)

nem zavarta öröklött vagy belém itatott, lehatárolt gömöri világot. Egy teljes történelmi folyamat minden szálával, nagy és kis eseményeivel és röghöz kötöttségével vagyok gömöri.

Olyan családban, környezetben nőttem fel, ahol Gömörből mindenfelől és mindenféle emberek megfordultak. Mire felserdültem, véremlen volt, hogy Gömörben mi szép, mi nem; mi ismert és mi homályos; mi a valóság és mi a legenda; mi és ki a tiszteletre méltó, avagy megszólt; mi húzódik meg a nevek mögött: a jelenben és a közel- vagy régmúltba visszamenőleg is. „Köszönj mindenkinek, akit csak ismersz, de azt tudnod kell, hogy kinek milyen mélyen hajts hozzá fejet”, ez volt az egyik legfontosabb intelem, amit apámtól kaptam. Gyerekkoromtól kezdve mindent a maga helyére tudtam tenni Gömörben: éreztem Gömört.

A nagyság nem összemérhető az ügyességgel, az erő az okossággal, a nagy ősök a neves mesterral, a gazdagság az emberséggel, de mindennek külön-külön és összességükben van valami közös mértékké váló súlya, és ha valaki beleszületett ezek gömöri érzékelésébe, akkor ott mindent meg tud érteni, mindent bele tud tenni annak a gömöri széfnek megfelelő rekeszébe, amelynek eligazító kódrendszere évszázadokon át alakult – vagy dermedt – teljessé. Én ebbe a teljes rendszerbe próbáltam mélyen betekinteni.

Ha valamiről nagyon sokat tudunk, és állandó a kapcsolatunk vele, akkor az egy határon túl már nemcsak érdekes, majd érdekel, hanem lassan azonosulunk vele, részünké és szenvedélyünké válik. Én így vagyok Gömörrel.

Megpróbáltam mindent megismerni a tájból, történetéből, rég- és közelmúltjából, hogy az egész még egyszer – valószínűleg utoljára – egy élő egységként bennem testet öltson. Ezután már csak helytörténeti, néprajzi kategóriákban fog tovább élni. Mert amidőn Gömör Gömör volt, lassan a múlté. Szétesett a történelmi keret; megváltozik a táj, folyómedrek helyeződnek át, megközelíthetetlen mész-kőmeredélyekre kényelmes utat törnek, települések mennek tönkre, és karakterükből kivetkőzve uniformizálódnak; kis és nagy családok az új olvasztóba sodródva veszítik el megkülönböztető jegyeiket; a mesebeli házikók hímporukat veszítik, a temetők nemes anyagú és rejtelmes üzenetű fejfáit hitvány „mű” kő váltja fel; az abrosz nem hímzett, hanem nyomtatott és praktikus, könnyen mosható, a fálvédő többé nem úgynevezett „naiv giccs”, hanem „hatóságilag zsűrített”; az emberek arca barázdákkal nem tagolt, de sima és könnyen összetéveszthető; az élet nem emberien küzdelmes, hanem globális nagy erőknél kiszolgáltatott. Míndezeke azonban a régi kód már nem érvényes.

De én megköszönöm Gömörnek, amiért tudatta velem:

– hogy a történelem hajnalán itt is népek tűntek fel és tűntek el, de létükről leletek sokasága, ősi eredetű földrajzi nevek, a kis etnikumok megmagyarázhatatlan azonosságai és különbözőségei máig is árulkodnak, tehát létük nem volt jel nélküli;

– hogy Rakottyás tőszomszédságában volt egy nevében ma is élő *Centeháza* falu, a *Cente-rét*, a *Cente-erdő* és a *Cente-hegy* az *Óvár-pallag*gal mint helynevek tanúsítják, hogy családunk hajdan nem volt „kutyaütő”;

– hogy ezeréves történelmünkben a sors viszonylag kegyes volt megyénkhez, a régi családok zömét a közelmúltig folyamatosan helyben megtartotta, így a Vály-völgyben napjainkig találkozhatunk ezeréves, patinás családok mai képviselőivel, és hogy ismerem és ősi rokonaimnak vallhatom azoknak a vályiaknak az egyszerű de büszke leszármazottait, akiknek elődjektől IV. Béla király a muhi csatában tanúsított önfeláldozó bátorságukért a *Magnus* (Nagy) melléknévvel tüntette ki, vagy a Forgonokat, akik a Nápoly melletti Forgon-vár ostrománál, illetve a Bodonokat, akik Bodon-vár (Vidin) ostrománál mutatott bátorságukért kapták Nagy Lajos királyunktól a számomra ma is megbecsülést parancsoló nevet;

– hogy Mátyás királyunk hajdan minket is megtisztelt látogatásával, és a regényes múltú Sajógömörön lévő kapás szobra ma is mementő: „Magyar, te is hajlamos vagy megfélemlkezni azokról, akik náladnál lejjebb vannak”;

– hogy a sajógömöri kapás-szoborral szemben, a régi temetőben valahol ott porladnak Czinka Panna csontjai, vele együtt Amati-hegedűje, és az öreg matrikula még őrzi a dátumot: földbe tétetett anno...;

– hogy miként is tért be a sajógömöri csárdába az eperjesi költőversenyéről hazatérőben Petőfi meg Tompa, az a Tompa, akiről még ma is mint saját szent költőjükről beszélnek legendákat a hagyományokra oly büszke rimaszombatiak, bejeiek, kelemérik és hanvaiak;

– hogy még élő öregeknek mit meséltek a gömöri 48-asok;

– hogy mit mesélt Korokvai Laci bácsi Przemyslről, Blechner Ernő Doberdőről, Gyúrke Andor Otrantóról és apám Gorlicéről;

– hogy miként „áldoztak” még a közelmúltban is Nemesradnóton ősi nemzeti szokásaiknak a büszke és tehetséges Póság, akik a legszeretettebb költőt, Pósa Lajost adták a magyar kultúra gazdagítására;

– hogyan éltek a maguk magyar operett-világát a vendéglátásukról híres szuha-völgyi hétszilvafás kismesek, akik a Petőfi által is megénekelte 48-as Lenkey János huszártábornok és Bartók Béla elődei vallják magukénak, számos derék embert adva az elmúlt évszázadokban a magyar értelmiségi középosztálynak;

– hogy hallgathattam a minden iziglen zsellér származású agg Barta András bácsit mesélni, miként vette birtokba a család becsülettel és emberfeletti szorgalommal és tette rövid életű tündérkertré jogos, ezeréves örökségét, az eredőrengetőtől karéjzott kis tanyát, hogy ugyanezt a „szocializmus” aztán letarolja. Ebben az itt maradt utolsó édenkertben családommal három felejthetetlen nyarat tölthettem;

– hogy megtapasztalhattam: Gömörben régen jobban megértették a nemzetiségek egymást, mint ma; és karakterükkel, valamint az ehhez tapadó hagyományos foglalkozási kultúrájukkal egy munkamegosztáson alapuló egymásrautaltság békéjével néztek a következő, békétlenebb idők elé;

– hogy gazdag órákon át lebbenthetünk fátylat a régi udvarházak belső életéről a borzovai Kis Farkas Károlyval, a keleméri Veres Andrással meg a gortvakisfaludi Trenka bácsival, akik velük született intelligenciájukkal az őket megbecsülők iránti kutyahűségük mellett is megtartott önrzetükkel az emberi értéknek általam igen tisztelt magaslataira emelkedtek;

– hogy csendes órákban hallhattam a tornaljai Baglyos-hegy lankájáról az ablakunkig leszaladó zeneszóját a messze földön híres trombitás csordásnak, Puskás Bélának;

– hogy szeretettel gyönyörködhettem az ezer éve földjét gondozó és őrző magyar szelíd szemű, de edzett arcélű, húsba öntött szimbólum-szobrában: Deme Feri bácsiban;

– hogy meghányhattam-vethettem a gondokat olyan múltunkat a jövőnkért féltőkkel, mint a Tornallyayak, a nagy Hanva nemzetségből származó Soldos Béla, a krasznahorka-betleri Andrassy Géza gróf, a Tornaljához kötődő Hámos Ottó, a tornaljai Iván László, a gömörorszölösi É. Kovács László, a tornaljai-rimaszombati Veres János, a balogi-tornaljai Zsámbok Tamás; a nagy hanvai pap Szakall János, vagy a szuha-völgyi nagy narrátor, Kemény Lajos bácsi;

– hogy kifaggathattam Magyar nénit az első paraszt-proletár pártsejtek hajdani titkos összejöveteleiről, akik a petróleumlámpa kis fényénél nagy dolgokra készültek, hogy aztán még nagyobbakat család-janak;

– hogy betekintheztem sasfészkekbe, ahol – vallom – igenis voltak magasröptű sasok, még ha tőlünk azt várták is el, hogy csak szárnyaszegett fakókat, netán keselyűket emlegessünk;

– hogy meggyőződhettem: Lorántffy Zsuzsanna és Teleki Blanka, vagy Tompáné Soldos Emilia nyomán a közelmúltban is voltak emelkedett gondolkodású, tettekben is tiszteletreméltó utód-nagy-asszonyok, akiket Gömör magáénak vallhat;

– hogy sok példa szolgált arra, hogy a parasztemberekben is éppúgy voltak nemes érzések, mint a nemesezben a fordítottja;

– hogy engem ott mindenki befogadott, én ott mindenhol otthon vagyok;

– hogy gyerekként nem szabott nekem határt a rét és nyaranta a Sajó visszavárt;

– hogy kora gyermekkoromban állított elem példaképeket az élet,

– és hogy gyermekeimnek a kicsin belül még egy kisebb hazát is tudok saját örökségül hagyni, amit

– ha benzingőzzel is – de egy nap alatt átölelhetünk: Gömörországot.

(Az Úr 1983. évében)

Dr. Czenthe Zoltán

Garamsalló múltja és jelene

Általános jellemzés

Garamsalló a Lévai járás csaknem négyszáz lelket számláló faluja. Lakosai nagyobb részt magyarok és romák, kisebb számban szlovákok; felekezetiileg reformátusok és katolikusok. A község, amely már az neolitikus korban is települt hely volt, a történelmi Bars és Hont megye határán, a Szikince patak völgyében található, az Ipoly menti domboság nyugati felében. Határa a Garam déli folyásánál sík terület. Tengerszint feletti magassága a község közepén 168 méter. Összterülete 1904 hektár. A határ nagyobb része ugyan dombos és nehezen művelhető, de jó gabonát terem, a Garamvölgy termékeny síksága pedig kiváló minőségű szénát ad. Garamsalló határa tehát sokszínű és változatos: dombok, meredek lejtők, erdők, rétek egyaránt felbukkannak errefelé. Csontos Vilmos, a falu jeles szülötte így ír róla Gyalogút című irodalmi szociográfiájában: „Szülőfalum, Garamsalló, lankás hegyoldalba épült. Szétszórt házaival, girbegörbe utcáival messzire ellátszott a Garam mentén. A hegy tetején szőlőparcellák sorakoztak. (...) A hegytetőről nagyon messzire el lehetett látni, egészen Léváig, de még azon túl is, egészen a Selmeci-hegyekig. Dél felé meg Esztergomig. Éppúgy látható volt a börszőnyi és a szőgyéni templom. Ha tiszta volt az idő, szebb panorámát el sem lehetett képzelni, mint az innét látott Garam menti róna falvaival, tarka mezőségeivel. Közvetlen a falunk alatt kanyargott a Szikince, alig másfél kilométernyire a Garam folyó, kelet felől pedig az Ipoly.”¹

A garamsallói református templom (Csáky Károly felvétele)

Már régi geográfusaink is írtak a helységről: *Vályi András* például megjegyezte, hogy „határja jó, vagyonyjai különbfélék, marháji is számosak”.² *Fényes Elek* a „sok és jó rét s legelő”-ről írt meg a „nagy juh és lótenyésztés”-ről, hangoztatva természetesen azt is, hogy „szőlőhegye jeles bort terem”.³ *A Borovszky-monográfia* a Szikince patak mellett fekvő magyar kisközségként emlegeti a falut, melynek a XX. század elején 189 háza és 1085 református és katolikus vallású lakosa volt, s akkor körjegyzőségi székhelyként működött, postával, iskolával, lelkészlakkal s egyéb középületekkel. Az Esterházyak itteni birtokát az időtájt, *Mária-* és *Sándor-majornal* együtt Breuner Ágoston örökősei műveltették.⁴

¹ *Csontos Vilmos*: Gyalogút. Bratislava 1972. 13–14. old.

² *Vályi András*: Magyar országnak leírása. Pest 1799. 225. old.

³ *Fényes Elek*: Magyarország Geographiai Szótára. Pest IV. 1851. 6. old.

⁴ *Borovszky Samu* (szerk.): Magyarország vármegyéi és városa. Hont megye és Selmecbánya sz. kir. város. Budapest É.n. (1906) 44. old.

Kissalló neve 1280-ban szerepelt először az oklevelekben *terram Sorlou* alakban.⁵ A névváltozatok közül Győrffy György könyvében találkozhatunk még a *Sarlow* (1300) és a *Kywssarlow* (1327) alakkal is. Az Árpád-kori Magyarország történetiföldrajzának kutatója megjegyzi, hogy a falu neve „*kapsolatban állhat a sarlókészítéssel; erre utalnak a falu szélénél északra lévő Csitár rét és Kovács ér helynevek is (1868. kataszt.felv.)*”. Salló egyébként a király, a nemesek és az Esztergom-szigeti apácák birtoka volt, melynek 3 ekényi lakatlan részét IV. László 1280-ban a *Hontpázmány* nembeli *Honthfia Demeter* barsi ispánnak adta.⁶ *Bakács István*, a Mohács előtti Hont vármegye kutatója a falu további birtokosai közül megemlíti még a *Bátmonostori Töttös* (1324), a *Vannay* (1358), a *Kissallói* (1353), a *Várday* (1466), és az *Erdődy* (1517) nevűeket. A helység legrégebb jobbágynevei közt szerepelt a *Csiba*, *Aba*, *Hazug*, *Cseres*, *Doboló*, *Fazekas*, *Kapa*, *Molnár*, *Péli* és a *Czallahó*. A nevek nagy része magyar eredetű, s felbukkan közöttük egy-egy a mai névanyagban is. Ugyancsak Bakácsnál olvashatunk a helység XV. századi urbáriumáról, amely 23 *jobbágyról*, 7 *libertinusról* és 4 *zsellérről* tesz említést. Az uraságnak (Várdaynak) akkor 22 lakott és 10 elhagyott *jobbágytelke* volt itt.⁷

Hogy Salló a XVII. században már a jelentősebb települések közé tartozhatott, bizonyítja az is, hogy az *Újvári ejalet*hez tartozó községként a töröknek 32 690 akcsa adót fizetett évenként. Ezt akkor 79 háztartástól, illetve 126 adófizető személytől hajtották be. E között szerepelt *búza- és kétszerestized*, *méhkas- és mustized*, *fa- és szénaadó*, *len- és kendertized*, *legeltetési- és sertésadó*, *hordóadó* és *csőszdíj*. A hajdani adófizetők közt pedig ott találjuk a *sallói Tar*, *Terebesi*, *Molnár*, *Batár*, *Verebes*, *Zímon*, *Kuráli*, *Karacsik*, *Tót*, *Fejes*, *Nagy*, *Kosa*, *Varga*, *László*, *Zsigmond*, *Kovács*, *Batár*, *Tóbiás* nevű jobbágyokat. Ez is bizonyítja, hogy a helység teljesen sosem néptelenedett el, hisz a névanyag egy része a mai napig fennmaradt.⁸

Érdekes Garamsalló nevének további alakulása is. 1773 táján a helységnevet *Kiss-Sallónak*, 1808-ban *Kiss-Sallónak* és *Garam-Sallónak*. 1837-ben *Sallónak*, 1873-ban *Garam-Kis-Sallónak*, 1913 után *Garamsallónak* írták.⁹ Az első Csehszlovák Köztársaság idejében nevezték *Hronské Šarlouhynak*, *Tekovské Šalluzkynak* és *Šalov-Sallónak* is. Ma *Šalov-Garamsalló* a neve. A sokféle változat a történelmi fordulokat is tükrözi.

A lakosság összetételének alakulása az elő világháborúig

Garamsalló a magyar honfoglalás első évszázadaitól folyamatosan lakott település. 1951-ben a falutól északra, a *Kisfalud* nevű határrészben régi temető nyomaira bukkantak. Valószínűleg ez lehetett az itteniek első temetkezési helye, s erre felé állt az első helység is. A *tatárjárás* e vidéket sem hagyta érintetlenül, s ezt követően alakíthatták át egyféle erődítménnyé is régi templomukat a helybeliek a *Kút-vár* közelében. A templom a XIII. század elején már állhatott, hisz, mint a községi krónika egyik szerzője, *Csontó Géza* református lelkész is írja, erről már az *1233-as* pápai tizedjegyzék is megemlékezett.

A környék legszebb templomai közé tartozott *sallói Isten háza* két részben épült magas zsindeyes toronnyal, erős köfalakkal, gótikus ablakokkal és támpillérekkel. Szent László volt a védőszentje. 1864-ben még a *Vasárnapi Újságban* is írtak róla (Szobi Pál), s közzéttek Szabó István templomról készült rajzát is. Ez látható ma a községi krónikában. Az egykori templom körül terület el a falu második temetője. A mai református templomot 1896-ban emelték a régi helyén.

A község lakossága a reformáció idején korán tért át a *protestáns* hitre. A régi feljegyzések *antiquissima ecclesianak* mondják Garamkissallót. Katolikus templomáról *Rómer Flóris* is megemlékezett, a református gyülekezetnek pedig már a XVII. század közepéről ismert a prédikátora: *Orosz János*, valamint *Kálnai János*. Ez időtájt már iskolamestere is volt a gyülekezetnek, mégpedig bizonyos *Kissallai János*. Az anyakönyvek vezetése *1726-ban* kezdődött, *Sárai János* idejében.

A török kiűzése után 1689-ben állt vissza itt is az egykori birtokviszony, és Salló újra az *Esterházyak* tulajdonába került. A település régi magyar eredetéről vallanak a *dülönevek* is, mint például a *Pagony*, *Megyevíz*, *Sülyedés*, *Kisfalud*, *Dutkás*, *Farkasvölgy*, *Erdőtálat*, *Pusztaszőlők*, *Csárda*, *Cseres*, *Csárda*.

⁵ Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Bp. 1987. 242. old.

⁶ Győrffy i. m. 243. old.

⁷ Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt. Bp. 1971. 141. old.

⁸ Blaskovics József: Az újvári ejalet török adóösszeírásai. Pozsony 1993. 228. old.

⁹ Jeney Andrásné: Történeti összehasonlító helynévtár. Budapest Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 2. kötet. 1900. Budapest 1992. 116. old.

Kerek-domb, Nagyerdő, Fazekaspiac, Borz-lik, Eresztély stb. A falu fokozatosan négy részre tagolódott, úgy mint az *Alvégre*., *Fölvégre, Kútvarra és Lúdvégre*. A falurészekben általában csoportos utcai építkezés figyelhető meg. A mai napig megmaradt több XIX. századi és XX. század eleji parasztház, melyek homokkőre, sárból vagy vályogból épültek. A háromszatú házak tetejét zsúppal fedték, ami itt is rozsszalmából készült. A házak talaja döngölt, mennyezete gerendás volt. A régi beépített kemenék közül is megmaradt néhány a faluban.

A XIX. század gazdag volt eseményekben. A század elején fellendült a *szőlőművelés* Sallón. Az *Estérházy grófok 1816-ban* felépítették hatalmas, 180 méter hosszú U alakú *borospincéjüket*, amelyben 50 literestől a 10 000 literesig boroshordók sorakoztak. A falu zselléreinek a szőlők nyújtottak munka-lehetőséget, de többen pincemesterként, vincellérként is el tudtak itt helyezkedni. A sallói uradalmi szőlőművelés és pincészet nyilván nagy hatással volt a helybeli östermelők borkultúrájára is. A helybeliek mindig is büszkék voltak az itteni szőlők levére. Amikor őket a más falubeliek „*gehéros kissalóiaknak*” (sovány, girhes) csúfolták, hetykén mondogatták: „*Görhönt eszünk, de bort iszunk rája!*” A falu egykori lelkésze, Csontó Géza nagytiszteletű úr egyébként úgy jellemezte a garamsallóikat, hogy azok megfontoltak, de konzervatívizmusra hajlóak, s csak nehezen fogadják el az újat. Volt például némi mentalitásbeli különbség az itteniek s a szomszédos kisölvédek közt. Ezért járta e vidéken az alábbi szólásmondás is: „*Lassan, lassan, kissallaiasan!*”, vagy: „*Frissen, frissen, kisölvédesen!*” (Községi krónika, 19. old.)

Ugyancsak fontos szerepet töltött be a helybeliek gazdasági életében a Szikince patakon megépült *vízimalom*. 1836-ban megásták a Filepere nevű malomárkot is, hatékonyabbá téve ezáltal a molnárok munkáját. Az utóbbiak szerepét hosszú időn át a *Bedross* család töltötte be egészen a XX. század első feléig.

A XIX. század hozott kellemetlenebb dolgokat is. 1832-ben a *kolera* tizedelte a lakosságot: mintegy 42 ember lett az áldozata. Aztán magas volt a *gyermekhalandóság*, de pusztított a *tüdővész* is. Az 1848/49-es *szabadságharc* eseményei sem voltak visszhangtalanok e helyütt. Bár közvetlen harcokra itt nem került sor, csupán a cári hadsereg egyik szárnya vonult át a falun, ám a nagysallói csata híre felrázta a helyieket is. S a harcokban itteni önkéntesek is részt vettek, például *Nagy János Tatár, Idősebb Karácsonyi Géza, Horváth Pál Tüzér* vagy *Süketi János*. 1848-ban megindult a tagosítás, s kialakultak a nagyobb uradalmi központok, mint a *Sándor-* vagy a *Mária-major*.

A kiegyezés után a faluban 886-an laktak, s ez a szám 1880-ra 963-ra emelkedett. Salló *körjegyzőségi székhely* lett. Az első jegyzők közt megemlíthetjük *Hollósi-Somogyi Antalt, Fuchs Endrét* és *Németh Lajost*. 1896-ban *posta* létesült a faluban, a föld nélküli embereknek pedig munkát adott az 1893-ban beindult oroszka cukorgyár is. Az 1890-es népszámlálás *Garam-Kis-Sallón 951* lakost jegyzett. Ebből 948-an magyarnak, 1 németnek, ketten pedig szlováknak vallották magukat. *Vallásfelekezeti*leg a lakosság így oszlott meg: 769 református, 167 katolikus, 11 izraelita, 4 pedig evangélikus. A lakott házak száma 214, a határterület nagysága 3273 katasztrális hold volt.¹⁰ Az 1900. év népszámlálási adatai szerint *Garamkissallón* 1055-en laktak, ami az egyik legnagyobb szám a helybeli népességszaporulatban. Ebből 554 volt a kereső, 551 pedig az eltartott. Az *iparban* 44 kereső, a *kereskedelemben* 3, a *közlekedésben* 1, a *közfoglalkozásban* pedig 7 dolgozott. Volt még 115 *kisbirtokos*, illetve *bérlő*, 34 *mezőgazdasági cseléd* és 157 *egyéb munkás*. Tulajdonképpen iparral 21-en, háziiparral 11-en foglalkoztak. Akadt még 8 egyéb vállalkozó, 4 fém- és vasipari dolgozó; 34-en pedig az iparral mellékesen foglalkoztak.¹¹

A XX. század újabb lendületet hozott a sallói nép életében. Könyvtár létesült a faluban (1907), megindult az építkezési hullám, korszerűsödött a mezőgazdaság: megjelent a gőzgép, a cséplőgép stb. Ugyannakor tragikus eseményektől is terhelt ez az időszak. Ország-, állam- és közigazgatási határok váltják egymást, háborúk sorjázának, munkanélküliség üti fel a fejét, sztrájkokra kerül sor, megindul a kivándorlás stb. Később kezdetét veszi errefelé is az *egykezés*.

Az első világháború és az azt követő két évtized

Az *első világháború* Garamsallón igen mély sebeket ejtett. Amint a község egyik kis kiadványában olvassuk: „*Az 1914–18-as világháború csaknem az egész falu férfitlakosságát fegyverbe szöliotta. A háború idején lovakat, szekereket, gabonát rekviráltak. Később a rézüstökre, sőt a harangokra is sor került. De minden anyagi áldozatnál fájdalmasabb veszteség volt az a 48 hősi halott, kiknek emlékét*

¹⁰ *Jekelfalussy József*: A Magyar Korona országainak helynévtára. Bp. 1892. 234–235. old.

¹¹ Magyar Statisztikai Közlemények 1904. 39–41. old.

1922 óta emléktábla őrzi a templomban.”¹² Az itteni nagycsaládokat, hadakat szinte megtizedelték a háború frontjai. A Tóth nevek közül például 6 férfi, a Veszeleiekből 5, a Bálintokból, Kovácsokból és a Csontosokból 3-3 veszett oda. De meghalt a. Karácsonyi, Balázs, Hárs, Török, Bukó, Tar, Nagy, Vladár hadak tagjai közül is 2-2 férfi. Aztán volt háborús áldozatuk a Zsigmond, Sípos, Fazekas, Terelmes, Baka, Molnár, Laszlovik, Varga, Majer, Pető, Kelecsényi és a Takács nevű családoknak is.

A trianoni döntés értelmében Sallót a Csehszlovák Köztársasághoz esatolták. A húsz év múltán bekövetkező visszacsatolásig sok mindent történt a faluban. Csontos Vilmos írja falukönyvében, hogy a Trianont követően „Néhány nap múlva csakugyan kalapos cseh katonák szállták meg a falut, talán húszan lehettek. A bírót keresték, akivel aztán kimentek a határba, és kijelölték a demarkációs vonalat. Itt lesz az országhatár, mondták. Mi gyerekek a közelükbe settenkedtünk, s láttuk, ahogy embermagasságú karókat vernek a földre. A karók felső végére szalmacsutakból csomócskát kötöttek, hogy jól látható legyen. A karók mentén aztán elkezdték az őrségjárást, felváltva, éjjel-nappal. Akinek a földjét derékon találta a demarkációs vonal, vagy azon túl esett a szántója, annak igazolványt állítottak ki. Más a vonalon nem léphetett át”.¹³ 1919-ben magyar vöröskatonák árasztották el a falut, de ittlétek nem tartott sokáig. Aztán újra visszatértek a dolgos és keserves hétköznapok, újra beindult a munka a falu köré települt uradalmakban: az oroszokai cukorgyár által bérelt egykori esztergomi hercegprímási földeken, a Szeszler nagyságos úr birtokán, a gróf Breuner Ágoston uradalmában, az Ároki-, a Sándor- és a Mária-majorokon, no meg persze a néhány 20-30 holdas parasztgazda birtokain s a szétszórt parcellákban elterült földeken, a 3-6 holdas kisparasztkok gazdaságaiban. Munkálkodtak a cselédek és a zsellérek, a részesaratók meg a gazdák is. Nem volt könnyű senkinek sem, de volt ebben a népben óriási kitartás és akarat, élni akarás és felemlkedés utáni vágy. Szinte csoda, hogy három évvel a viláégégés után, az 1921-es népszámlálás alkalmával 1458 sallóit írtak össze, s ez volt az ismert adatok szerint az eddigi legnagyobb népességszám. Volt életkedv a gazdáknban, a református gyülekezetben. Az előbbiek közül Fejes András 1922-ben járgányos lovas gépét már gőzgéppel váltotta fel. De mások is vásároltak cséplőgépeket, például Duba András vagy Csenger Lajos, akinek már benzinmotorja is volt.¹⁴ Aztán híressé vált Szvornyik Nándor sallói asztaloműhelye is. Bedross Endre malombérlő 1920-ban már saját maga s néhány lakos szükségletére villanyáramot is termetet a Szikincén, de a faluba csak 1957-ben vezették be az áramot. Az elektrvirált harangok helyett a reformátusok önkéntes adakozásból hat mázsa tiszta ércsúlyú harangot öntettek Budapesten, s 1926-ban sor került a templom első általános javítására is.

Az 1920-as választások után új pártok alakultak, mint a Magyar-Német Szociáldemokrata Párt, a Magyar Kisgazdapárt, a Magyar Nemzeti Párt vagy a Köztársaság Földműves Párt. A legtöbbnek Sallóban is volt bázisa. S megalakult itt a Kommunista Párt is, lévén a faluban több szegényebb ember, akik szociális érzékenysége utat nyitott a munkásmozgalmi eszméknek. A párt titkára Laszab Ferenc volt, aki részt vett a spanyolországi mozgalmakban is. Nem volt ritka errefelé az uradalmi birtokokon kiróbbant nyugtalanság, az aratósztrájk sem. A harmincas évek válságos időszakában pedig néhányan (Balázs Vince, Kassai Vilmos, Búcsi Elemér) nyugatra, Franciaországba vándoroltak munka után.

A faluban 1927-ben Hitelszövetkezet létesült, 1932-ben pedig megépült a Fogyasztási Szövetkezet reprezentás háza. Működött a községben a Hanza, az SZMKE, tevékenykedtek a színjátszók, az énekkar s a zenakar is. A kulturális élet mozgatói voltak a református lelkészek és a református egyház által fenntartott iskola pedagógusai, mint például a sokak által nagyrabecsült, Teleky Miklós és az évtizedeken át itt oktató Nagy Pál. Teleky Miklós vezette az országos hírű Garamsallói Református Földműves Énekkart, amely a húszas években sorra aratta sikereit, s 1931-ben, a lévai országos rendezvényen, a Szlovenszkói Magyar Dalos Ünnepen 2. helyezést ért el.

Az 1938-as visszacsatolástól a második világháború végéig

1938 második felében feszültebbé vált a helyzet a két állam, Magyarország és a Csehszlovák Köztársaság közt. A határzónában már előbb is érezhető volt némi mozgolódás. Sallóba is vezényeltek a távolabbi falvakból munkaszolgálatosokat, akik lövészárkokat ástak, vasbeton bunkerokat építettek. Fegyveres összecsapásokra azonban nem került sor.

1938. november 8-án Garamsallót is visszafoglalták a „magyarok”. Igaz, nem az előre elkészített díszkapun jöttek, mert „eltévesztették” az utat, de végül is megérkeztek a községbe. Csontos Vilmos

¹² Zsigmond István (összeáll.): Garamsalló 1996. 2. old.

¹³ Csontos i. m. 31. old

¹⁴ Csontos i. m. 51. old

visszaemlékezésiben olvassuk ezzel kapcsolatban az alábbiakat: „Ujjongott a falu. November nyolcadika volt. Déltájban érkezett községünkbe a magyar hadsereg. Öregemberek kerekedtek táncra, amikor megszólalt a honvédbanda a Fazekaspiacon.”¹⁵ Megalakult a Községi Nemzeti Tanács, és Zsigmond István lett a bíró. Tudjuk azonban azt is, hogy az első köztársaság rebelleit, a földosztó agrárpártiakat és a kommunistákat nem nézték jó szemmel a bevonuló anyaországiak.

A visszacsatolás után a szegénység okozta problémák nem oldódtak meg. Mint az egykori helyzetjelentésben olvassuk: „A leszegényedést csak növelte, hogy a napszámber mind alacsonyabbra süllyedt. Egy pengő nyolcvanra, a kaszálásért két pengőt fizettek a munkásoknak.”¹⁶

Garamsallónak 1940-ben 1021 lakosa volt, ebből írni-olvasni tudott 862, a felnőttek közt 30 analfabéta is akadt. A reformátusok száma 667, a katolikusoké 333, az evangélikusoké 17, az izraelitáké pedig 4 volt. A lakosság 99,5%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A már régóta működő Szlovenszói Magyar Kultúr Egyesület nevet cserélte, s *Széchenyi Magyar Kultúr Egyesületként* működött tovább. Tagjai szindarabokat tanultak, zenekart alakítottak. 1941-ben „távbeszélő” és távíró létesült a faluban, 1942-ben új községházát építettek. Mielőtt a nép egy kicsit újra talpra állott volna, megint jöttek a katasztrófák: a háború és a nyilasuralom. A régi jegyzőt, dr. Kara Lajost leváltották, összeszedték és elvitték a kommunistákat, elhurcolták a falu két zsidó családját. A nyilasuralom alatt a terror áldozata lett Karácsonyi Lajos és Karácsonyi András, Gál Ernő, Molnár Géza és Tar Gyula.

A második világháború újra sok szállói áldozatot követelt. A templomban elhelyezett emléktáblán huszonöt helybeli polgár neve szerepelt, közülük a frontokon tizenhatan pusztultak el. A községben és annak környékén hatalmas ütközetekre került sok. A falu lakosságát ezért egy hónapra kitelepítették innen. A harcok ideje alatt a községi temetőben mintegy 120 orosz katonát temettek el, a németeket pedig elszórtan földelték el. Mint azt Csontos Vilmos megörökítette könyvében, a háború után „A faluban egyetlen aprójóság sem maradt. (...) Néhány kutya és macska lézengett lesaványodva, amikor visszavertünk a faluba. Egy-két tehén, esetleg beteg ló volt a falu összes igavonója. Keservesen indult a szántás-vetés is, s ha már vetni lehetett volna is, nem volt mit vetni.”¹⁷

Az 1945 utáni évek

A második világháború végével Garamsallón sem fejeződött be a katasztrófák sora. Azon kívül, hogy csökkent a lakosság száma s tönkrement a birtok, a kevéske vagyon, az itteni magyarok jövője is teljesen kilátástalanná, reménytelené válik. Hontalanokká lettek: elveszítve állampolgárságukat, megfosztva az anyanyelv használatának jogától.

A falu ismét Csehszlovákiához tartozott. A bíró helyett komiszárt neveztek ki *Jozef Horniak* személyében, aki az első köztársaság idején Észak-Szlovákiából telepedett a községbe. Helyettese *Vácho Jozef* lett, aki nyomban vendéglőt nyitott. Aztán jött a deportálás, a „reszlovakizáció” és a kitelepítés. A községi krónika szerint *Csehországba* mintegy 42 családot deportáltak kényszermunkára. Ők általában a szegényebb réteghez tartoztak, s időközben hazaszöktek a messi idegenből, vagy 1948 után tértek vissza. Magyarországra 34 családot telepítettek át, elsősorban Tólnába és Mór községbe. Helyükbe ugyanannyi szlovák család érkezett Szarvasról, de ők sokkal népebbek voltak. Az itt csak „*tyirpákoknak*” nevezett anyaországiak szegényesen érkeztek, s egy sem volt köztük igazi gazda, nem úgy, mint a Sallórol kitelepítettek közt.

Popély Árpád tanulmányából tudjuk, hogy Garamsalló is szerepelt a Lévai járás ama 37 községe közt, amelynek magyar lakosságát kitelepítésre szánták. Ugyancsak ott volt a 66 reszlovakizálandó község közt is. Popély adatai szerint az itteni *reszlovakizáltak* száma 206 volt; *deportáltak* 50 személyt; *Magyarországra telepítettek* 122 szállót, 55 pedig oda menekült.¹⁸ A szállói magyarok deportálását örökíti meg az a jegyzőkönyv is, melyet 1946. december 21-én a pozsonyi magyar meghatalmazott hivatalában vettek fel. Csontos Vilmos asztalosmester, író, garamsallói lakos így vallott: „*A zselizi járásban levő Garamsalló községet december 17-én zárták körül, és a magyarok munkára való elszállítása 19-én fejeződött be. Összesen 44 család került elszállításra. A kidoboláshoz nyíltan áttelepítésről, nem pedig közmunkára való elvitelről beszéltek, bár a kijelölés közmunka behívóval történt. Csontos István 60 év körüli beteg ember a vonatban meghalt, és Párkánynál tették ki. Garamsallótól 30 km-re. Garam-*

¹⁵ Csontos i. m. 137. old

¹⁶ Csontos i. m. 140. old

¹⁷ Csontos i. m. 236. old

¹⁸ http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasok/kk2003_01

sallóról a csendőrök Kisölvédre mentek, ahonnan 19-én 20 családot szállítottak el. A csendőrök borozgatás közben azt mondták, hogy 18-a után szabadságra mennek, és az áttelepítést január 6-a után fogják folytatni.¹⁹

Csontos Vilmos falukönyvében az erőszakos reszlovakizáltatás furcsa eseteiről is számot ad. „Hogy mennyire a sovinizmus uralkodott, arra egy jellemző esetet kell elmondanom. Laszab Ferenc a harmincas évek derekán elment Spanyolországba, s kilenc év múlva, a háború végén mint szovjet kapitány tért vissza a községbe. Most szülőfalujában szeretne megpihenni. Amikor híre jött, hogy aki reszlovakizál, vagyis szlováknak vallja magát, azt nem telepítik ki, Ferenc bácsit is elhívták a komiszár elé, ahol egy Zselizről jött fiatal párttitkár felszólította, hogy reszlovakizáljon, akkor a kommunista pártba is beléphet... Ferenc bácsi – mindenki Ferenc bácsija –, aki az internacionalizmust évtizedeken át szívta magába, megbotránkozva válaszolta: – Mit beszélz öcsém? Soha! Az eset annyira felkorbácsolta idegeit, hogy a kitéleptéskor egyik ismerősével árvitette holmiját [a határon – Cs.K. megj.], maga pedig illegális úton hagyta el az országot. Amikor e sorokat írom, Börzsönyben él, Magyarországon.”²⁰

Salló lakossága 1948-ra 1964-re csökkent. A népességfogyás azóta folyamatos, annak ellenére, hogy a magyarság újra visszakapta jogait: 1950-ben megnyílt Sallón is a magyar iskola, megalakult a Csema-dok, s lassan gyógyultak a háború, meg az azt követő időszak sebei. A lassú eszmélés után a magántulajdonnal rendelkező polgárok csak nehezen nyugodtak bele az újabb megpróbáltatásba: földjeik erőszakos elkobzásába. Elvették a legjobb gazdákat, a Zsigmondok, Törökök, Mészárosok, Fejesek földjeit, akiket kulákoknak nevezett a végrehajtott hatalom. Földjeiken alakult meg aztán a szövetkezet. az uradalmi birtokokon pedig az állami gazdaság. Néhány év után az új helyzetbe kénytelen volt belenyugodni a sallói lakosság is, s a polgárok újra megtalálták helyüket a mindennapok forgatagában. Lassan felésmélt az itteni református gyülekezet is, bár soraikat az idő igencsak megnyírálta. Lélekszámuk 427-re csökkent, de a hívek összefogásával, önkéntesen felajánlott segítségével 1959-re kijavították templomuk háború okozta sérüléseit.

1961-ben már csak 887 sallóit írtak össze. A falu népe tovább küzdött fennmaradásáért, de a létszámszökkenést nem tudták megállítani. 1970-re 737-re zsugorodott a lakosság száma. Közben az állami gazdaság pincészetében zajlott az élet, 1961-ben még az akkori köztársasági elnök, Antonín Novotný is megfordult itt. 1966-ban felszámolták a falu végén a cigánytelepet, s lakóikat beköltöztették a község öreg, de a népi építészeti szempontjából értékes házaiba. A romaprobléma innen csak fokozódott, s nem történtek e téren nagy előrelépések. 1970-ben felépült az új kultúrház, ahol helyet kapott a könyvtár is, s gyakran felléptek itt a komáromi színház művészei.

A bársonyos forradalom után

A bársonyos forradalmat követő évek egyszerre jelentették a reményt s a reménytelenséget Salló életében. Fokozatosan leépült az állami gazdaság és a szövetkezet, megszűntek a környék nagyobb üzemei Zselizen és Oroszkán; romlott a közlekedés, így a napi ingázás sem lett könnyű. 1995-ben már csak 407 garamsallói lakost írtak össze. Ebből körülbelül 150–180 roma származású volt. A munkanélküliség itt volt a legmagasabb egész Szlovákiában, elérte a 85,6%-ot. A község kisiskoláját, melynek valamikor 2 magyar és 1 szlovák osztálya volt, már csak néhány roma tanuló látogatta. A szövetkezet is csak 35 dolgozót foglalkoztatott. Ezen kívül működött még a Sztranyák-pékség, valamint Gál Lajos pálinkafőzéje.

A református gyülekezet lélekszáma a bársonyos forradalom ideje táján már alig érte el a 165-öt. Ennek ellenére 1996-ban megünnepelték az új templom százéves évfordulóját, s azóta is szépen rendben tartják azt. A katolikusok számára egy imaházat alakítottak ki, ahol havonként Szakál László zselizi esperesplébános tartott szentmisét, de néhány éve kifosztották, s azóta használhatatlan. 1997-ben az önkormányzat megvásárolt egy XIX. századi parasztházat, amelyben később múzeumot rendeztek be. 1998-ban a falu díszpolgárává avatta jeles szülőjét, Csontos Vilmos szlovákiai magyar költőt. A református gyülekezet Ambrus Erika személyében új lelkipásztort kapott. 1999-ben a Szlovák Gázművek kidolgozta a gázművesítés koncepciójait, de mára ez is időszerűségét veszítette, mert nincs iránta érdeklődés. Ennél nagyobb szükség lenne itt a vízvezeték kiépítésére, mivel a fűt, illetve ásványos vizet tartalmazó ivóvizet tartalmaznak, s igen mélyen fakadnak.

¹⁹ <http://209.85.104>

²⁰ Csontos i. m. 242. old

A 2001-es népszámlálás adatait a községi krónika így interpretálja: Sallónak akkor 445 lakosa volt. Tizenhat éves korig 114 lakost írtak össze. A produktív korúak száma 258, a nyugdíjasoké pedig 80. A lakók közül 83 szlováknak, 323 magyarnak, 3 csehnek, 28 pedig romának vallotta magát. Az utóbbi szám koránt sem fedi a valóságot. A reformátusok száma 115-re csökkent, a katolikusoké pedig 256-ra emelkedett. Főleg a romák és a szlovákok vallották magukat katolikusoknak. Gyurgyik László Magyar mérleg című tanulmánykötetében más adatokat találunk. Eszerint a községnek 2001-ben 421 polgára volt, ebből 373 (88,60%) magyarnak, 45 (10,69%) szlováknak vallotta magát. Az átlagéletkor 34,50.²¹

A jelen problémái – a remény s a kiút keresése

Garamsalló jelenéről s jövőbeli kilátásairól 2007-ben Kassai Lajos polgármesterrel (1965), Dulai Ferenc igazgatótanítóval (1947), Zsimond Istvánné Pereszlényi Jolánnal (1942), a református gyülekezet gondnokával és Pereszlényi Vilmos (1912) egykori gazdával beszélgettünk. Kassai Lajos 2001-től polgármestere a falunak, akkor mondott le ugyanis elődje, Tar Gyula (azóta Kassai Lajos is lemondott.). Az általa irányított település lélekszáma pillanatnyilag 395, s ez 12%-os csökkenést jelent az előző felméréshez viszonyítva. S ehhez hozzá kell még tennünk, hogy a lakosságnak körülbelül a fele roma származású.

A romaprobléma bonyolultságáról, illetve a romák viselkedéséről vallanak a községi krónika lapjai is. A 107. oldalon például ezt olvassuk: „1995-ben a község életében semmi jelentős esemény nem történt. Folytatódtak a lopások, pincebetörések. Szinte naponta kell kihívni a csendőrséget, akik kijönnek, felveszik a jegyzőkönyvet, aztán a legtöbb esetben nem történik semmi. A legtöbb büntettet a cigány származású lakosok követik el. Ezzel kapcsolatban több újságcikk is megjelent, de segíteni senki sem tud. Még a községházába is betörték, elvittek két pisztolyt, telefaxot, másolót és némi pénzt. Romlik a közbiztonság. Az idős emberek félnek, este nem mennek ki az utcára, mert megverik, meglopják őket a roma lakosok.”

1996-ban az alábbi sorokat jegyezte fel a krónikairó: „Az idősebb emberek és az egyedülálló egyének állandó rettegésben élnek. Kirabolják, megverik őket; karácsony előtt is kékre-zöldre vertek egy magányos asszonyt, pénzét elvették, őt pedig hetekig a kórházban ápolták. Az emberek nem mernek kimenni az utcára, de ha otthon vannak is, rájuk törnek, és elviszik, amit akarnak. A több mint százéves vizimalom hatalmas kerekét világos nappal leszerelték (állítólag hatan voltak), és 5600 koronát kaptak érte a vasgyűjtésben. A bútorokat, épületanyagot széthordták, csak a csupasz falak állnak lebontásra várva. Bizonyos lakók tönkreteszik a házakat, eltűzelik a kerítéseket, községünk rosszabbul néz ki, mint a második világháború után. Nincsenek községi rendőrök, mert fenntartásukra nincs pénz a községnek. Az önkormányzat különféle hivatalokhoz fordul segítségért, de kedvező választ sehonnan sem kap.”

Vannak feljegyzések a romák által elkövetett pincebetörésekről, a lelkeszlak, az imaház feltöréséről, a tájház kútkerekének leszereléséről stb. A romákkal nemrégiben Soóky László készített riportot az Új Szó számára. Ebben Miklós Ottó helybeli lakos elmondta, hogy „a romát senki sem akarja alkalmazni”, s „minden évben csak rosszabb a helyzet”. Azt viszont ő is elismerte, hogy nem mindig tudnak elfogadhatóan viselkedni, mert, mint mondta: „ha beiszunk, akkor verekszünk, meg mindent összetörünk. Kocsma nélkül is, ha bál van, vagy akármi, ahol inni lehet, biztos, hogy erre szíriénáz a mentő, mert vér nélkül nemigen ússzuk meg.”²² A polgármester elmondta, hogy tavaly 19, romák által lelakott és tönkretett épület bontott le. Ezek egykor takaros falusi parasztházak voltak, melyekben hosszú évtizedeken át laktak hajdani tulajdonosai.

Dulai Ferenc igazgatótól megtudjuk, hogy a helybeli magyar iskolát, melyre az önkormányzat és a református gyülekezet egyaránt sokat áldozott, ma csak roma tanulók látogatják. A beiratott diákok száma húsz, de ennyi sosincs egyszerre az iskolában. Pedig ott főznek is számukra, szinte egésznapos ellátást kapnak, időnként pedig tanszereket és egyéb ajándékosmagokat is. Magyar vagy szlovák gyereket nem íratnak a helybeli iskolába, inkább Zselizre járatják őket. A tanulókat magyarul oktatják. Az óvodások 90%-a is roma gyermek. A magyar szülők néhány kisgyermeket a kisölvédi óvodába járatnak. Amint az igazgató elmondta, az „itteni cigányoknak nincs hagyományos cigány beosztású kasztrendszerük”, nem üzték azelőtt sem a tipikus mesterségeket – a zenélést, kovácsmesterséget, kötélfontást vagy teknőkészítést –, zömmel a helybeli szövetkezet „gyalogmunkásai” voltak. Ma szétszórtan élnek a

²¹ Gyurgyik László: Magyar mérleg. Pozsony 1994. 155. old

²² <http://209.85.135.104.www.ujso.com>

faluban. Legtöbbjük azelőtt is itt lakott, de jöttek hozzájuk újabbak is. A szaporulat náluk hét-nyolcszorosra a helybeli magyarok vagy szlovákok átlagszaporulatának. Az iskolalátogatásról nehéz beszélni. „*családja válogatja*”, hogy állnak ehhez hozzá. A legtöbbjük azért megtanul írni, olvasni, s elsajátítja a legalapvetőbb számtani műveleteket is. A negyedik osztálynál azonban csak kevesen jutnak tovább, s ha el is mennek Zselizre, a tanulással már leállnak.

A faluban jelenleg 50 szlovák lakos él. Azelőtt nekik is volt az iskolában szlovák osztályuk. Egy időben a községi krónikát is szlovákuul vezették. Az országos szlovák pártoknak is volt néhány alapszervezetük Sallóban, főleg a választások előtt. Jelenleg ilyen párt nincs a faluban, az önkormányzati képviselők is mind magyarok. A kétnyelvűség ennek ellenére érvényesül a községben: ilyenek a feliratok, s két nyelven történik a helyi rádió információközlése is.

A faluban újabban a Csemadok is „*csak papíron létezik*”. Pedig a csemadokosoknak, elsősorban a nemrég elhunyt *Raj Andrásné*nek is köszönhető, hogy a tájház tárgyai összegyűltek, azokat jegyzékekbe vették s szépen kiállították. Háttérbe szorult a tűzoltók munkája is, s nincs sportszervezet sem. Egyedül a Vadásztársaság dolgozik példamutatóan. Ezenkívül van alapszervezete a Magyar Koalíció Pártjának.

A református gyülekezetéről már többször is szoltunk. *Zsignomd Istvánné Pereszlényi Jolán* gondnok elmondása szerint a kéthetente tartott istentiszteletekre már csak 15 és 30 körüli lélekszámban jönnek össze. Nagy ünnepekkor 50-60 ember vesz úrvacsorát. „*Valamikor, amikor még 1200 körüli lakosa volt a falunak, a hívek be se fértek a templomba.*” Az utolsó tiszteletes, aki még a lelkészlakban lakott, *Csontó Géza* volt. Neki nemrég állítottak emléktáblát a templomban. A lelkészlak azonban ma üresen áll. A falu beszélő lelkésze *Ambrus Erika* tiszteletes asszony, aki törődik híveivel, rendszeresen tartja a *bibliórákat* is. Férje a helybeli iskola nevelőpedagógusa, a reformátusok hitoktatója s a gyülekezet kántora is egy személyben. Az egyházközség megünnepli a jeles évfordulókat, 1996-ban egy kis kiadványt is megjelentettek, a temetőben pedig nemrég emléket állítottak a templomépítő lelkésznek, *Paál Jánosnak*. Kapcsolatot tartanak a *móri, a budakalászi* testvérgyülekezetekkel, s odafigyelnek a református egyház nagyobb eseményeire is. A gondnoknő szerint Garamsalló lélekszámának visszaesése összetett folyamat eredménye s egyben törvényszerű következménye mindannak, ami az utóbbi évtizedekben itt történt. Gondoljunk csak a jómódú református gazdák kitelepítésére, a háborús áldozatokra stb. A lakosság fogyását okozta az *egykezés* is, ami főleg a birtok védelmével függött össze. Aztán a falu sem lett vonzó az új nemzedék számára. Különösen a műveltebb réteg távolodott innen el. Mert – mint hallottuk – „*Aki kitanót egyszer, az egy se gyűn vissza.*”

Pereszlényi Vilmos valamikor Ipolypásztőről jött ide vőnek. Református faluból református községbe. Apósa tehennel dolgozott, de ő már lovakat tartott. Körülbelül 5 hold földjük volt, de akadt 3-4 harmincholdas gazda is. Akadtak 10-15 holdasok is, de nagyon soknak csak 5-6 hold földje volt. S akadt jópár zsellér, napszámos is. Főleg búzát, rozst, kukoricát és cukorrépat termeltek, de néhány gazdának dohányültetvénye is volt. Szőlővel csaknem mindeki rendelkezett, akárcsak kenderfölddel is. A falunak volt külön kanásza, gulyása és juhásza. A szőlőkre két *szőlőpásztor* vigyázott, s volt választott *hegybírójuk* is. Híresek voltak egykor a *sallói aratási és szüreti bálók*. A faluban három kocsmá működött. Ezenkívül voltak itt *kovácsok, asztalosok, cipészek, molnárok, pincemesterek, fuvarosok* stb. A létszámcsökkenést a régi gazda, aki a második magyar hadseregnek is katonája volt, abban látja elsősorban, hogy tönkretették a gazdálkodó embereket, megkeverték a lakosságot, s elbizonytalanították a népet.

A polgármester a sok-sok csalódás ellenére sem látja reménytelennek a helyzetet. Bár a nagy érvágásokat, a keveredések okozta zavarokat nem lesz könnyű kiheverni. Ám, mint mondja: „*Hosszú távon mégsem látom elvesztetnek a helyzetet. Talán eljön az idő, hogy változás áll be, s jobbra fordulnak a dolgok.*” Bár így lenne minél előbb. A történelem s a múlt nagy tanítómester lehet e téren. Talán ezt a *sallóiak* is tudják. Talán a kevéske tősgyökeres *garamsallói* lakos is érzi, hogy érdemes lenne még legalább egyszer megpróbálni az összefogást. Ehhez vannak még tartalékok a házuk táján. Hisz a gyönyörű *Garam* menti tájhoz, a csendes *kis faluhoz*, annak sokszínű határához, a múlt emlékeihez, szüleik hitéhez ragaszkodnak még azok is, akik elköltöztek innen. Ők még mindig visszajárnak ide, s mint a polgármester mondta, hetente háromszor is hazajönnek. A múltat dokumentálja a tájház több száz, szépen rendbe tett és katalógusba vett tárgya is. S itt a gondosan rendben tartott templom szép szószékével és emléktábláival, itt a nagytemető szépen megmunkált beszélő sírköveivel, sírverseivel. Ezen kívül építení lehet a már nem látható emlékekre, a régi ünnepekre: a szüreti hagyományokra, a *Luca-napi* szokások, alakoskodások és a *Szent György-napi szokások* felelevenítésére is. S nem szabad feledésbe vesznie a *szövés-fonásnak*, a *pányvakészítésnek* sem. Aztán itt a jeles szülöttük, *Csontos Vilmos* szellemi ha-

gyatéka meg a református egyház gazdag története, lelkészeik, tanítók példaadó tevékenysége. Az állami erdészet, a pincegazdaság s a többi mezőgazdasági vállalkozó talán, ha fellendülőbe jönne, egyre több embernek is tudna munkát adni.

Fel kellene fedeznünk Sallóban újra a szepet s a jót, az értékeket, a termékenyítő emlékeket. A rosszból úgyszólván elég. Persze vigyáznunk kell, hogy ne az győzzön a jó felett. Ehhez viszont talán másoknak, politikusainknak, képviselőinknek, tudósainknak is jobban oda kellene figyelniük. Főleg az olyan településekre, mint Garamsalló. Mert nem biztos, hogy lesz még elég önerő az újabb feltámadáshoz.

Csáky Károly

Kodály Pécssett és Baranyában

Az 1920-as évek elejétől Magyarországon bontogatni kezdte szárnyait a újabb magyar zene griff-madara. Az „új idők dalai” helyet kértek az iskolák és a hangversenytermek falai közé.

Az új magyar zenei mozgalom élharcosa *Kodály Zoltán* volt. Törekvései Pécssett kedvező visszhangra találtak. Művei közül elsőként a *Zongoramuzsika* (Opus 3.) néhány darabja hangzott el a magyar zeneművészet másik XX. századi csillaga, vezéregyénisége, *Bartók Béla* 1923. október 30-ai, egyetlen pécsi hangversenyén.

Kodály Zoltán és Pécs zenei élete közötti kapcsolat elindítása – kórusművei által – Agócsy Lászlónak, az akkori polgáriskolai énektanárnak és karnagynak volt köszönhető. Agócsy László 1926-ban került Szegedről Pécsre, ahol elnyerte a Pécsi Polgári Fiúiskola énektanári állását. Agócsy egy budapesti hangversenyen hallotta először Kodály kórusműveit, amelyek közül elsőnek az *Ót Tantum ergo*-t szólaltatta meg kórusaival 1931. június 7-én Pécssett, a Kodálynak írt levele nyomán kezéhez jutott kottákból.

Betanításában ezt a karművet a „Lengyel László”, „A süket sógor” (melynek szövege a Szigetvár melletti Becefáról való) és még számos követte. Később nemcsak az ő bemutatásaiban hangzottak el Pécssett Kodály-kórusok, hanem akkori kollegái: *Ország Margit* (Református Leánynevelő Intézet), *Horváth Mihály* (Pius Gimnázium), *Nyolcas Ipoly* (Ciszterci Gimnázium), *Tóth Aladár* (Püspöki Tanítóképző), *Vadas Gábor* (Pécsi Karének Egyesület) és más karnagykórusainak előadásában is. Kodály ma már világszerte népszerű *Esti dalát* Pécssett – 1938-ban – szintén Agócsy László mutatta be.

Kodály Zoltán 1940-ben küldeményt kapott Pécsről, éspedig dr. Berze Nagy János szerkesztésében és tanulmányaival megjelent „*Baranyai magyar néphagyományok*” című háromkötetes gyűjteményét. Kodály levélben köszönte meg azt: „Kedves Tanfelügyelő Úr! Hatalmas és szép munkáját sietek megköszönni – írta –, még mielőtt érdemlegesen foglalkozhatom vele, mert ahhoz idő kell. [...] Bárcsak minden vármegye követné a példát. Igaz, ehhez folklorista is kellene mindenhova.”

1942-ben Kodály 60. életévébe lépett. Ebből az alkalomból 1942. május 3-án a Pécsi Nemzeti Színházban Énekklő Ifjúság-i hangversenyt rendeztek a pécsi ifjúsági kórusok Kodály karműveiből (a hangverseny rendezősege táviratban köszöntötte Kodályt).

1944-ben – szintén a Pécsi Nemzeti Színházban – a pécsi Szekesegyház – fiúkból és férfiakból álló – énekkara Kodály „*Jézus és a kufárok*” című kórusfreskóját, a Szeráfi Kórus az „*Ének Szent István királyhoz*” című ünnepélyes karművét és az akkor közel 100 éves Pécsi Dalárda a „*Mátrai képek*” című kórustablóját adta elő Mayer Ferenc, Agócsy László és Maros Rudolf vezényletével.

Varga Imre Kodály-szobra a pécsi sétateren

1945-ig Kodály művei – elsősorban kórusművei – által „járt” jelképesen Pécsen, személyes, testi kapcsolata 1945-ben valósult meg. Pécs elkerülte a háború pusztításait. Könnyebben indulhatott meg az élet minden területén. A háború befejezésével a pódiumokat ismét elfoglalták az előadóművészek, és miként „a zöld Meccsek a földre, fákra íriss tavaszt festett”, úgy gyógyított a dal, a muzsika. Pécs szellemi életének egészséges újjászületése is „része” lehetett annak, hogy Kodály 1945 szeptemberében hosszabb időre (két hónapra) Pécsre érkezett. Ittléte nagy pezsgést indított el. Kodály pécsi tartózkodásáról, amelyet első feleségével, Emma asszonnyal (Sándor Emmával) együtt töltött el, vázlatosan ez mondható el:

Szeptember 27-én (csütörtöki napon) délelőtt érkeztek Pécsre, a Magaslati úton álló (ma Surányi Miklós út 46. számot viselő) Kabdebő-villába. A Kabdebő-család leánya így emlékezett vissza Kodályék pécsi napjaira: „...nagyanyám főzött Kodályéknak abból a nyersanyagból, amit a város adott. Kodályék az emeleten két szobát és a mellékhelyiségeket használtak. Étkezésre a földszinten lévő ebédlőbe jöttek, s velünk együtt fogyasztották el az ételt. Az ebédlőben volt a zongora is, melyet a Mester használt.”

Kodály Pécsre érkezése másnapján értesült arról, hogy nagyrabecsült művésztárs, Bartók Béla (szeptember 25-én) New Yorkban meghalt. A szomorú hír közlöi elmondták, hogy a haláleset hallatán a villa ablakához ment, és ott szótlanul nézett ki percekgig a messzeségbe... Napjai ezután szomorúan teltek, tapasztalták a vendéglátók.

Agócsy László emlékeztében a későbbi napok történései eképpen maradtak meg: „Mi, pécsi muzsikuskok nem zavartuk a Mestert magányában, mert tudtuk, hogy Cinka Panna daljátékán dolgozik. Am egyik nap megjelent közöttünk a zenekonzervatóriumban. Magához hívatta a tanári kart, és feltette a kérdést: Miért nem vesszük igénybe a segítségét? Erre a bátorításra néhány nap múlva ismét összejöttünk, hogy meghallgassuk terveit az új magyar zenei nevelésről. Célkitűzését idézem: „*Mit kell tenni? Az iskolában úgy tanítani az éneket és zenét, hogy ne győzrelem, hanem gyönyörűség legyen a tanulóknak, és egész életére beleoltsa a nemesebb zene szomját.*”

Irányításával elkezdődött a munka, amelyet minden tanár támogatott. Kodály naponta bement a konzervatóriumba (a Mátyás király u. 15-be), beült az elindított szolfézsórákra, tanácsaival segítette az ott folyó „újkeletű zeneoktatást”.

Más is történt ekkor. Egy hónap múlva, egész pontosan 1945. október 21-én – Budapestet megelőzve – a pécsi Székesegyházban szólalt meg először Kodály „Missa brevis”-e, melyet Pécs hajdani jeles muzsikusa, Horváth Mihály – igen találóan – „*Kodály sokrétű lelkének egy értékes darabjára*”-nak nevezett. A mise a pécsi Dóm kórus, a piros ruhás „hecsedlősek” és Halász Béla székesegyházi orgonaművész előadásában hangzott el, Mayer Ferenc főtisztelendő karnagy vezényletével.

A bemutató után egy nappal, 1945. október 22-én, a Pécsi Nemzeti Színházban, Bartók Béla emlékére hangversenyt rendezett a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete. Az emlékbeszédet Kodály Zoltán tartotta, amelyben többek között ezeket mondta: „*Bartók Bélát élete delén és alkotó erejének teljében érte a halál... Bartók nagy művész volt. Nem gyászolni jöttünk. Meg kell gondolnunk, mit nyertünk életével, milyen örökséget hagyott ránk. Feladataink Bartókkal szemben: tiszta fejjel, tiszta füllel és tiszta szívvel közeledjünk az ő muzsikájához. A közönséget hozzá kell nevelni. Tervszerűség nyilvánuljon meg a művek ismertetésében. Zenetaniásban használjuk fel a gyermekeknek írt darabjait, iskolákban tanítsuk gyermekkarait.*”

Kodály pécsi tartózkodásának emlékezetes eseménye volt az a középiskolai *népdalismereti verseny* (mai szóhasználattal népdaléneklési verseny) is, amely a pécsi Ciszterci Rend Gimnáziumában került megrendezésre, 1945. november 9-én Nyolcas Ipoly ciszterci tanár szervezésében. Kodály ezen a versenyen, mint annak elnöke: tanulságos megjegyzéseket fűzött a megszólaltatott népdalokhoz. Harmincegy középiskolás népdalénekes vett részt a versenyen, akiknek népdalaikról jegyzéket kellett készíteniük. A beadott népdalok száma, azok minősége és a kiválasztottak éneklése döntötte el a helyezéseket.

Tíz nappal azután, hogy lezajlott a pécsi *népdalismereti verseny*, amely minden bizonnyal első volt a magyar zenei életben, a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete *Kodály hangversenyt* rendezett a Pécsi Nemzeti Színházban (1945. november 19-én). Ezen Kodály karművei mellett hangszeres kompozíciói is elhangoztak. A hangversenyen Kodály előadást tartott a „Magyar zenei nevelés” címmel. Két gondolat-kör az előadásból. Az első: „...*nincs olyan egyéni eredetiség, amely nem gyökerezik valamely nemzeti eredetiségben* – mondta Kodály. *És ez nemcsak az alkotó, hanem az előadó-művészre is áll. Minden nagy előadóművészen nem az érdekli a külföldet elsősorban, hogyan játssza Bachot, Beethovent, hanem, hogy mivel tudja őt a neki rejtélyes magyar pszichéhez közelebb vinni.*”

A másik a Pécssett megindult szolfézs-oktatással kapcsolatos, amelyről Kodály a következőket mondta: „Az eredmény elé nagy várakozással tekintek és kérek mindenkit, akinek módjában áll, hogy e vállalkozásokat minden erejével támogassa. Ez az eljövendő magyar zenei műveltség magvetése.”

Kodályék négy nap múlva (1945. november 23-án) utaztak el Pécsről. Kodály egy év múlva (1946. május 17-én) néhány napra ismét eljött Pécsre, ahol a város zenei rendezvényein vett részt.

Kodály Zoltán, hátralévő élete során, többször látogatott el Pécsre. A különböző hangversenyeken és próbákban való részvétele lázas órákat és perceket teremtett, valamint maradandó emlékeket eredményezett a mindenkori előadókban és hallgatóságban egyaránt.

Három Kodály kórusmű köszönheti megszületését, illetve megszólalását Pécsnek. A Petőfi versére írt „A magyar nemzet” című, melyet a pécsi Bőrgyári Dalárdának és karnagyának Maros Rudolfnak ajánlott 1945 őszén, az 1962. december 8-án felcsendült „Az éneklő ifjúsághoz” című kórusműve, dr. Vargha Károly főiskolai tanár szövegével, melyet „Agócsy Lászlónak, a pécsi éneklő ifjúság vezérének” komponált, és a Kisfaludy Károly versére íródott és 1965-ben napvilágot látott „Mohács” című karműve, amelyet a pécsi Nagy Lajos Gimnázium énekkara mutatott be Ivasivka Mátyás vezényletével a Keszthelyi Helikon Ünnepségek ifjúsági kórushangversenyén Kodály jelenlétében, 1965. május 28-án.

Baranya megyében négy helyen járt Kodály Zoltán. Ezek közül három ismert, a negyedik kevésbé. Kodálynak két baranyai kórusallat volt kapcsolata. Az egyik a Komló Belvárosi Általános Iskola énekkara, a másik a neve viselését is engedélyezett Mágocsi Vegyeskar volt.

Komlóra 1958 májusában látogatott először Kodály. A Pécsi Tanárképző Főiskola tízéves fennállása alkalmával rendezett ünnepségre jött le Pécsre. A pécsi hangverseny délelőttjén Komlóra látogatott el, és meghallgatta a „Zenélő május” című hangverseny-sorozatnak azt az előadását, amelyen a belvárosi általános iskola énekkara is fellépett. A komlói gyerekek éneke, a vendéglátás őszinte hangulata meghatotta. Azokra a szavakra, hogy „nagy múltú nemzet vagyunk, s gazdag múltunkat a művészet eszközeivel is az utókor birtokába kell adni”, azt válaszolta: „Hiszem és vallom, népünkre nem az a legjellemzőbb, hogy nagymúltú, hanem nagyjövőjű nép”. Kodály szívébe zárta a bányászok városát. Ez a látogatás alapozta meg és indította el az ének-zenei tagozatos osztályok életrehívását Komlón.

1961 őszén járt másodszer Komlón Kodály. A debreceni nemzetközi kórusversenyeken III. helyezést elért komlói gyerekeket jött meglátogatni. „Köszöntöm a győzőket – mondta – és büszke vagyok rájuk, kik megmutatták az egész országnak, sőt Európának, hogy fiatal bányászvárosban is magasra lehet emelni a kórusművészetet.” Ennek a komlói látogatásnak új Kodály-mű lett az eredménye. Hamarosan megérkezett az új kórusmű kottája, a XIX. századi dalra írt „Harasztosi legények” című.

1962 tavaszán Tóth Ferenc, az iskola énektanárának, énekkarvezetőjének vezényletével megszólalt a mű, a Mester jelenlétében. Ez alkalommal szólott Kodály a gyerekeknek a zene embernevelő erejéről és általában a zenéről, mely „a jóság és béke hordozója”, emelte ki elbeszéléséből.

A Komlón tett látogatásokra emlékezve egyszer megkérdezték Kodálytól: A zenei kézség szempontjából a falusi vagy a városi gyermek a jobb tanulóanyag? „A tanuló egyformán tehetséges, akármilyen származású – hangzott a válasz. A komlói bányászgyerekek – akárcsak régen a Wesselényi utcai proletártífúk – semmiben sem maradnak a városi értelmiségiek mögött, ha jól vezetik őket. Újra bebizonyult, hogy az iskolai ének tanításának egyetlen problémája a tanító.”

Kodály és a komlói gyerekek között a kapcsolat később sem szakadt meg. Szívesen és boldogan hallgatta éneküket (szerenádjukat) budapesti lakásán és a pécsi Péczely-villa kertjében.

A Mágocsi Földművelésügyi Vegyeskara 1959-ben kereste fel levélben Kodály Zoltánt és kérte hozzájárulását nevének felvételéhez. A névadásra 1960. november 13-án került sor. Kodály Zoltán és a második felesége, Péczely Sarolta a jelzett idő előtt másfél órával érkezett meg, hogy „a várakozással járó feszült hangulat minél előbb feloldódjék.” A hangversenyen több mint nyolcszázán szorongtak. Kicsinek bizonyult a Mágocsi Művelődési Ház. A környékből is összesereglettek a galántai járásból való felvidékiek. A nagy sikerű névadó ünnepi hangverseny második felének kezdete előtt Kodály beszédet mondott. Beszédének következő mondatára, mely dermesztő csendet teremtett, sokan emlékeznek még: „Mindig aggodalommal mentem kisebb városokba és falvakba hangversenyekre és énekkarok meghallgatására, mert igen sok csalódás ért: itt is csalódtam, de nagyon kellemesen.”

A hangverseny után hosszan elbeszélgetett a kórus tagjaival, vezetőivel, Balatoni Mátyás karnaggyal, a közreműködő mohácsi kisszimfonikus zenekar akkori vezetőjével, Tar Imrével, a régi budapesti ismerőssel és a mágocsi gyermekkar vezetőjével, Radványi Józseffel.

Sokáig az volt tudott, hogy Kodály Zoltán Baranyában csak Komlón és Mágocson járt. Kersics Ánka énekesnő és Schneider Lajosné nyugalmazott tanítónő elbeszéléséből derült fény Kodály mohácsi látogatására.

– 1950. szeptember 4-én történt – emlékezett vissza a látogatás előzményére Kersics Ánka. Ezen a napon vizsgáztam mint I. éves operatanszakos zeneművészeti főiskolai növendék Kodály tanár úrnál népzeneből. A kitűnőre sikerült vizsga után – amire még most is büszke vagyok – három kérdésre kellett felelnem.

– Hová való? – kérdezte Kodály tanár úr.

– Mohácsi vagyok.

– Ismeri Schneider Lajost?

– Igen. A tanítóbácsim volt.

– Vannak még Mohácson olyan emberek, akik népdalokat énekelnek?

– A református magyarok között több jó énekest emlegetnek még ma is. Tessék erről személyesen meggyőződni, szeretettel meghívom a tanár urat Mohácsra.

– Jó, akkor jövő vasárnap megyünk.

Kertész Gyula zeneszerző és Kersics Ánka kíséretében érkezett meg Kodály Mohácsra, ahol három napot töltött. Első nap délelőttjén Schneider Lajost kereste fel lakásán. Körülbelül tíz óra lehetett, amikor betoppantak – mesélte Schneider Lajosné. Későbbre vártuk. Én éppen a padlót súroltam. Szerencsére a férjem szobája már rendben volt. Ott beszélgettük, több mint két órát.

Másnap, mielőtt Baracsára mentek, öreg énekeseket meghallgatni, a mohácsi „zeneiskolások”, Tar Imre növendékei virággal köszöntötték Kersicséknél Kodályt. Az eseményről fénykép is készült.

Harmadnap délelőttjén a mohácsi „nótafákat” Schneider Lajos énekesét, Balázs Pált, Pécsi Istvánt hallgatta meg Kodály és rögzítette éneklésüket magnetofonnal. Kodály Schneider Lajos igazgató tanító, tanfelügyelőre és népdalgyűjtőre minden bizonnyal a Berze Nagy János gyűjteményében található feljegyzései révén lett figyelmes.

Amikor Kodály elbúcsúzott Mohácstól, meleg szavakkal szólt a vendéglátásról, Kersics néni főztjéről és a kvartélyról, Kersicsék „szép-szobájáról”.

A látogatás után levélváltás alakult ki Kodály és Schneider Lajos között, amelynek eredménye az lett, hogy a *Magyar népzene tára* című kiadványokban több Schneider Lajos gyűjtötte mohácsi népdal is napvilágot látott. Schneider Lajos 1960. június 7-én halt meg. Kodály 1964. október 12-én kelt levelében ezt írta özvegyének: „Mi igen nagyra becsüljük az ő munkásságát.”

Kodálynak szobrot állított Mohács a város egyik központi területén. A Kossuth-díjas Borsos Miklós szobrászművész alkotását 1982. december 16-án avatták fel.

A negyedik baranyai település, ahol számon tartják Kodály Zoltán látogatását, az Szigetvár város. Molnár Imre gimnáziumi tanártól, aki a szigetvári várban lakott családjával, vált ismertté Kodály ottani látogatása, amely 1965. május 27-én volt. „Kodályék Keszthelyre igyekeztek a Helikon ünnepségekre – mondta el Molnár Imre. Szigetváron megszakították útjukat. Kodály Zoltánnal volt neje, Péczely Sarolta, apósa, Péczely László és felesége, akik megtekintették a várparkot és a múzeumot. A látogatás befejeztével a vár akkori teremőre megkérte Kodályt, írjon be a vár vendégeknyvébe. Kodály öt párhuzamos vonalat húzott a vendégeknyvbe, majd hangjegyeket írt azokba, aztán aláírta az alábbi szöveget: „Sardis városa megvételekor... Ne bánts a magyart!” (A kottasor és a szövegtöröredék Kodály 1954-ben alkotott „Zrínyi szövege” című kórusművéből való, amely a költő és hadvezér Zrínyi Miklós „Török áfium” című röpiratának szövegére készült.)

Kodály Zoltán szeretettel beszélt és emlékezett meg Pécsről és Baranya megyéről. Egyik alkalommal a következőket mondta: „Legszébb emlékeim egyike egy baranyai faluhoz fűződik, ahol az elmúlt évben az ottani kórus névadó ünnepélyén vettem részt és szép produkciókat hallottam.”

Pécs és Baranya megye kegyelettel őrzi meg emlékét és a költő Fodor Andrással együtt óhajtja:

*„S maradj velünk, hogy általad
szeresse meg e nép a sorsát;
hogy nem vészett el, megmaradt
a dalban-élő Magyarországot!”*

Dr. Várnai Ferenc

ZSENGE TERMÉS

„A föld valóság”¹

Gondolatok Babits Mihály
esztergomi tájverseihez

*„Hazánk a lét, de benne ring a mérték,
mint esti kútban csillagrendszerek,
és arcát is az ég tükrébe mérték
elektronoktól zizzenő erek.”*

Nemes Nagy Ágnes: Kettős világban

Ahogy a kút szűk víztükrébe beleférnek csillagok ezrei, úgy fér bele egész létünk, személyünk testünkbe is. A szépségre való törekvésünk segít, hogy az anyag, a föld égi voltát is szemlélni tudjuk. „(...) a föld valóság” – írja Babits Mihály az Esztergomi riport című írásában, és valóban: a föld, amely beitta az évszázados csaták halottjainak vérét, ugyanaz a föld, amelyen most talán megépül a legújabb igényeket kielégítő szálloda.

*„Magyar korok mélyeiből, nagyapákon, apákon át
ide értem ahol kiáltok a csillagokig,
csillagokig!”*

Babits Mihály: Csillagokig

És ugyanaz a föld, amelyen emberek százai taposnak napról napra, nem is sejtve, mi az, ami valójában ott van a lábuk alatt – bennük. Mert akár elfogadják, akár nem, a föld valóság, és a föld örök, ahogy az ember itt a földön sosem lesz örök.

Mert a külső, konkrét világon kívül ott él az emberben a belső táj, ami a megtapintható világból építkezve egy magasabb rendű és tisztább valóságot térképez fel. Egy festő és egy költő ugyanazt a látványt használja fel műve megalkotásához, de míg a költő a szavakkal festi le lelkének belső képeit, a festő a fények változatosságát, a homály és a fény csodálatos kontrasztjait használja ki azonos érzéseik megörökítésére.

*„(...) mint a piktor,
aki ugyanazt a tájat reggel, délben, délután és
este újra és újra festi, fények játékát tanulja;
én is óráról órára, ahogy jön és megy a felhő,
lelki fényeim játékát festegetem újra és újra,
fények és árnyak játékát amik jönnek és eltűnnek. (...)”*

Verses napló

¹ A Komárom-Esztergom megyei Péczeli József Honismereti Egyesület 2008. márciusában pályázatot hirdetett Babits Mihály születése 125. évfordulója tiszteletére. A pályázat eredményhirdetésére 2008. november 16-án, az Iskola és honismeret konferencia keretében került sor. A felhívásra az általános iskolás kategóriában 2. a középiskolásban 19 pályamunka érkezett. A középiskolás kategóriában I. helyezett Demján Eszter, II.: Kanovszky Vivien, különdíjasok Balogh Orsolya, Kovács Fanni, Kovács Kinga, Árpád-házi Szent Erzsébet Középiskola (Esztergom), tanulói, felkészítő tanáruk Tóth Franciska, valamint Szűcs Ádám – Szt. István Gimnázium (Esztergom), felkészítő tanár: Erősné Vörös Viktória. Díjazott továbbá: Strbavi Melinda (Eötvös Iskola, Dorog – felkészítő tanár: Balázs Miklósné). Itt közöljük az első és a második helyezett írását. (Szerk.)

Hiszen egy napkeltekor a hegyről letekintő-szemlélő lélek mit lát? Nem csupán a fákat, virágokat. Ennél fényévekre távolabb lát a művész: igényli a korai Nap köszöntését, hallja, ahogy a szelid szellő ébresztgeti a levelet, megérzi a reggeli fény reményadó melegét. De még ennél is tisztábban figyel. A táj: belső lényünk, vágyódásunk a tökéletes -vagy valamiképpen a transzcendens- felé. Mindez benne van a reggeli madárcsicsergésben. A szubjektum vágyakozik a külső, megtapasztalható valóság megismerésére, hogy motivációul és példaként szolgáljon felfedezéseire. Mert a művészet különböző inspirációból tett belső felfedezések halmaza. Babits így írja le ezt *Útnapló* című novellájában: „(...) – a jó vers szintén tájkép: a mikrokozmosz belső tájainak képe – (...)”

Talán az eszközök mások, de a cél ugyanaz: új, feltérképezetlen szigetek meghódítása. Ezek a „honfoglalások” semmi esetre sem kevésbé fontosabbak, mint a főleg a XV. században a tengerészek, conquistadorok által meghódított addig talán lakatlan, vagy csak alig lakott települések Amerikában. Ezért láthatjuk, hogy Babits Mihály is a tájat nem csupán néhány fának, és földnek tekintette, hanem a földnek, melyben a múlt és a jelen együtt él, melynek segítségével közelebb kerülhet saját lényének megismeréséhez.

A művészet szárnyalásához pedig tér kell. A művész lételeme az emberfeletti meglátása, érzékelése. Amiként a telihold tisztá, méltóságteljes fénye átragyog a komor felhőkön is, úgy tündöklük ki a művészet a hétköznapi világ sivár magányából.

Különleges, ünnepi pillanat, művészi látélet, amikor a városjárásban megfáradt költő a kávéházból kinéz, és elmereng a lámpák felgyulladó fény során, ahogy az *Esti kérdésben* is olvashatjuk:

„(...) vagy kávéházban bámészan vigyáz,
hogy gyujtják sorban a napfényű gázt (...)”

Vagy pedig az éjszaka kivilágított sétálóutca lámpájának fénye kitudnik a gesztenyefa sűrű lombkoronájából: az emberen túli látvány. Vagy ahogy a Nap lemenő fénye gazdag színárnyalataival visszatükröződik az esztergomi nyári lak faláról.

„(...) Most szép a falunk, örülj neki!
Egy égi festő festette ki! (...)”

Győzelmi ének, estefelé

Nem az emberek kell ezeket megteremtenie. Még csak figyelembe sem kell vennie, mégis körülvesznek bennünket, és az élet mélyebb jelentőségét mutatják meg hálából azoknak, akik nemcsak megállnak és eltöprengenek felettük, hanem örömmel fogadják.

Minden kultúrában megjelenik a táj, és a természetes-mesterségesen túli, és talán még a természetnél is magasabb „szép” csodálata, mert a látvány, a történelem és a lét színhelyének részletes megismerése mindig is motiválta az embert. Ezért is alakulhattak ki különböző motívumok a természetből, melyekhez önmagukon túli jelentés társult az évszázadok során. Ilyen a hegy motívuma, mely Babits számára nagyon fontos jelkép. A hegy, melynek csúcsáról rálátás nyílik az alatta elfekvő tájra, mely nem csak fizikai, de szellemi magaslatokat egyaránt jelent, melyről letekintve a horizont csupán egy nagy, beláthatatlan végtelenséggé olvad össze. Így válik a művész maga is bejárhatatlan hegységrendszerré: mélységek és magaslatok sorává, melynek talán mindkét véglete megismerhetetlen. Hasonló jelkép lehet még a Nap is, mely a világosságot, az új kezdetet hozza meg a világra minden reggel. Így vált keresztény (és nem csak keresztény, hanem általában vallási) jelképpé is. De fényt és utat mutat az embereknek, akárcsak a költő, aki fényével ragyogja be korának szellemét. Ezt láthatjuk a már korábban említett *Verses naplóban* is:

„(...) de versem mint fénysugár, a távol ürbe viszi őket,
a jövőbe, mint a fénysugár a táj képét az ürbe,
ahol él és száll örökké, az Isten szemébe gyúlve. (...)”

A táj azonban szól az otthonról is, arról az elfeledhetetlen helyről, melyhez, bárhol is él az ember, évtizedek emlékei kötik, melyek nem kopnak meg egy egész élet porrétege alatt sem.

„Ki elhagytam szülőhelyem,
s ki jöttél mindenütt velem...”

Babits Mihály: Szekszárd, 1915 nyarán

A gyermekkori élmények, a ház, melyben születünk, az emberek, helyszínek, melyek talán már csak az emlékeinkben élnek. Babits Mihály *Temetői tavasz* című versében is találkozunk ezzel az érzéssel: a tavaszi temető látványa felébreszti a kiolthatatlan tüzet mely az otthon szeretetét árasztja valamiképpen még a temetőből is. Kevés fájdalmasabb, mint megválni az otthontól hosszú időre – talán egy

egész maradék életre – és csodálatos kitekinteni egy költő/művész otthonából, és látni a tájat, amit ő minden reggel megpillantott az esztergomi Előhegyen álló házból. Babits nyári otthonából látni az *óriás csigát kétszarvú dómjával*, mely a költő világ-kertjében terül el. Hallgatag és néma a város, csöndes és gyámoltalan a természet ezen a tájon. Az otthonhoz való kötődés nem szűnik meg még fényévnnyi távolságból sem. Az ember lelkében megmaradnak a kert közepi diófa lehullott leveleinek őszi színei. Mégis, tűnhet-e az otthon idegennek a hazavágyódó ember számára? Okozhat-e csalódást, és áraszt-hat-e ridegséget a jól ismert ablakokon kinézve a fűszálak tánca a szélben? A táncparkett kiürül, és az emlékek már többé nem a valóság tükörképei. A múlt elfáradt múlt lenni, és csak egy tündérmese részévé vált:

*„Napjaim mint az elgurult gyümölcsök
botlanak, futnak, sárban hemperegnek,
végre megállnak, éjjel, s vég időkig
kicsi gödrökben poshadnak, felejtve.”*

Elgurult napok

Múltunk elfelejtett, láthatatlan tájain merengve lépdelünk, nem is sejtve a mögöttünk levő évek hiányát, csak a fájdalmas kiszakítottságot érzékeljük szüntelen, ahogy az ímént idézett vers záró strófájában is megjelenik az elmúlás:

*„Másodpercenként lép egyet kegyetlen.
És a táj dobban, mint az ágyuzott vár.
A fiatal fák inganak, recsegnek.
S a vének lepke levelei fogynak.”*

A haza, az otthon azonban tágabb, mint csupán a lakóhely, egy ház, egy udvar. A haza, még akkor is, ha a történelem megcsönkította, körül vesz minket, meghatározza lépteinket, cselekedeteinket, ott van önmagunkban.

*„Hol a szem, szemével farkasszemet nézni
Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát? (...)
Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar: (...)
Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos fűzérbe görbitve- légy szabad
virág szabad földön”*

Babits Mihály: Petőfi koszorúi

Tudatos életre van szüksége a hazának, meglátni, és tanulni elmúlt korok szétesett fejezeteiből, meghallani a jövő képtelen zajai között a múlt csitító, bölcs tanácsait, hogy a mára már fehérre meszelt sírból mégis új élet támadjon fel, mely még évezredekken keresztül virágzik.

*„Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre
mert nem holt rög, hanem élő lélek.”*

Hazám!

A haza, szabadság, mára már mind elharsogott, összegöngyölt szavak, mégis hatalmas jelentőségük van a nemzet, és azon belül az egyén életében. Még ha nem is gondolunk bele (és legtöbbször nem tesszük meg) akkor is meghatározó tényezői vagyunk mindannyian a haza jövőjének alakulásában. A múlt csak a korlát, a jelen az út, melyen járni kell, és ami meghatározza az útkeresztvezetőket, választutak következményeit, a jövőt. Ahogy Babits A gyémántszóró asszony című versében is olvassuk: *„Éjszaka ez, testvér!... Szükség van a fényre”*

Éjszaka a sűrű viharban lehetetlen megtalálni a helyes utat, mennyivel reménykeltőbb viszont pirkadatkor indulni el az ösvényen, mikor a világba új fény köszönt be, és meghozza a bizakodást az út sikerére. A művészet, mint fény, vagy mint iránymutató minden korban szükséges. A művészet emlékszik a múltra, szem előtt tartja a jövőt, és kora számára hoz világosságot és útmutatást. Babits, *Sziget és tenger* 1921–1924-es kötetének verseit összegző hitvallásában megdöbbenő optimizmussal és őszinteséggel szól a művészet erejéről: *„Hiszek a művészetben, mely kinyitja elénk a világot, mely kiröpít a pontból és pillanattól (...), mert éppen az, hogy nem helyi és pillanatnyi célért harcol, éppen az teszi egy nagyobb*

ügynek harcosává. Hiszek a művészetben, mely nem tagad meg semmit, sem a l'art pour l'art-ot, sem a naturalizmust; de túlnő mindenikben, mert nem rabja semminek. Hiszem, hogy érdemes..."

A haza tája, csillagképei, virágai, folyói bennünk csörgedeznek, nyílnak tavaszról tavaszra. Az öntözése a mi feladatunk, akik koronként benne élünk. Elődeink vértükkel öntözték a bennük levő földet, és így ők is a föld részévé váltak.

A tájat szemlélhetjük önmagunk, belső lényünk külső megvalósulásaként, így önmagunk részeként. De mi is része vagyunk egy sokkal nagyobb egésznek, aminek összefüggéseit talán képtelenek vagyunk megérteni, miként egyetlen fűszál sem tölti ki az egész mezőt: számtalan, sokféle virágra, fűszálra van szükség, hogy a mező életteli, gazdag és virágzó legyen. Mégis minden virágja fontos, még ha nem is mindig tűnik úgy. Örömet és szépséget csak a teljes látvány nyújt, kimagasló, égbetörő fáival, és hullámzó, zöld tengerével együtt.

A táj, habár emberi létünk szemlélése, túlmutat az emberen, és megláttatja a teremtés csodáit. A természet létrehozta azt is, amit az ember sosem lenne képes önmagától megépíteni. A haza otthont ad a természetnek, a benne lévő és alkotó embernek, de a táj is otthont ad a hazának, így összekapcsolódnak, és szétválaszthatatlan eggyé állnak egybe. Visszahozhatatlan és kimondhatatlan egy-egy napnyugta látványa, mely minden pillanatban változó, és sosem ismétlődő. Tökéletes, és a lelket szemlélődésre és örömmre fakasztja, vágyat támaszt benne ennek a mérhetetlen változásnak a megismerésére. Az egészre vágyunk, mégis legtöbbször csak a részleges megtapasztalás lehetséges, hiszen az ember még saját magát sem tudja tökéletesen kiismerni. Mindehhez kitartásra, és türelemre van szükség a változás nagysága és az idő rövidsége miatt. Ez a szemlélet segít, hogy észrevegyük a minket körülvevő világ részeit, és ne váljunk közömbössé, mint Babits Mihály versében az ember:

„Óh, egek kékje, lombok zöld frisse
fiatal állatok kedvessége!
Hogy vágyik felétek a teremtés véne,
az ember!
Ó későn jött, lelkében küzdve
vonaglik a láng már.
S a legjobb dolgokra az mondja
hogy: Nem kell!”
Óh egek kékje, lombok zöld frisse

A föld tehát valóság, és szilárdabb és maradandóbb az embernél. A földnek nincs szüksége az ember figyelmére, a mi életünk alapvető pillére viszont a minket körülvevő dolgok figyelembe vétele. Babits Mihály művészetében is meghatározó a táj szerepe, de nem csupán a külső, valóságos tájé, hanem a belső kimeríthetetlen tájé is, amelyről *Ildikó* című versében írt, jellemezve azt a lelkületet, mely egész életét áthatotta:

„hogy még az a némább táj
amit magamban hordok
én sose boldog, ...”

Felkészítő tanárok: *Tóth Franciska, Urbán Péter*

Demján Eszter

A Babits-pályázatra készült rajz

„...kertem az egész táj”

Meghatározó élmények Babits Mihály költészetében

Bevezető gondolatok

Mindegyik alkotásban azt a közös fonalat veszem észre, amit ellentétnek hívunk. Ilyenkor sokszor felhangzik a kérdés: mi lenne a világgal ellentétek nélkül? Talán összeolvadnánk egy tájjá, mely egységesít minden elemet. Mielőtt azonban jobban szemügyre vennénk a tájszemlélet mélységeit Babits Mihály írásművészetében, fontos életének meghatározó élményeiről írni, s azokról a hatásokról, melyek meghatározták költészetét.

A bennünk lakozó szellem kibontakozása már ifjú korban elkezdődik. Nagy hatást gyakorol ránk ez az életkorszak, hisz még nyitottak a belső kapuk, amik időközben, sajnos, gyakran becsukódnak. Az ifjú Babits hamar kibontotta szárnyait. Verne, Vas Gereben, Jókai, Arany János műveit igazán rajongott. Formálódott benne az alkotás tüze, mit gyakran elfojtanak a mai világban. Ötödik gimnazista korában elvesztette édesapját, s ettől kezdve anyja, Kelemen Auróra (kivülről tudta a Toldi szerelmét, A délibábok hőstét és az Anyegint) családjának hatása szellemi fejlődésben egyre jobban érvényesült. Az ottani préház volt az, mely Babitsot több vers és a családregény megírására készítette. Mintha magam látnám ebben a fiatal alkotásvágyban, hisz mindegyik költőben közös, hogy az alkotás tüze kialudhatatlan (Herakleitos alkotásaiban is ezzel a gondolattal találkozhatunk). Ez azonban néha kialudhat a környezettől függően, de csak kis időre, mert szükséges, ahogyan a hit is folyton istenimádásra készítet. Babits ön- és művészszemlélete az egyetemen mélyült el. A híres Négyesi László stílusgyakorlatain is részt vett, és ezen a magas szintű önképzőkörön kötött barátságot Juhász Gyulával és Kosztolányi Dezsővel. Már a gyakorlatokon föltűnt élelátása: barátja, Rédey Tivadar Horatius-fordításait bírálta. Ebből látható, hogy a lélek egyre fejlődött, mohón izlelgette az ismeretlenség ízeit, így teljesítette be fiatal korának céljait.

Szólok Babits helyzetéről a világban és arról, hogyan láttat a művein keresztül, ezért megértésképpen a legismertebb művei bemutatásához kellett folyamodnom, hogy megértsük azt a szemléletmódot, mely most is meghatározza, egyetlenné teszi az írók, költők között. Korának egyik legnagyobb költője volt. Gondolkodásmódját a sokrétűség, a „több szálon való futás” jellemezte. Rendkívüli formaismerettel és hatalmas költői-poétikai tudásanyaggal rendelkezett, formakultuszával és különleges nyelvi készségével szinte minden versének saját, egyedi formát teremtett. Első kötete (*Levelek Írisz koszorújából*) mutatja, hogy tárgyiasabb költészetet akart teremteni, egyúttal bölcsesleti igényvel lépett fel. A versek a kötetben a szerző szellemi életének útját követik. A kötet élén az alkaioszai óda, az *In Horatium* áll (ebben az alkotásban a költő merészen szembeszáll a horatiusi szemléletmóddal, az „arany középpáttal”, és a soha meg nem elégedést, az örökös megújulás vágyát hirdeti). Testvérversében (*Óda a Bünhöz*) még merészebb menő hangot üt meg. A lázadás erkölcsét hirdeti: ostromozza a kispolgári jellemtorzulásokat és lantját a fennálló renddel ellentétes bűnöknek ajánlja. E két vers máris „ellenfélre” talált a *Himnusz Írishez* című vers képében, mely a természet és az ember kapcsolatát méltatja. A kötetben észrevehető az ellentétek sorozata, mely teljessé, érdekessé teszi a világot (Herakleitos szerint ezek az ellentétek alkotják meg az életet). Ez a gondolat lett a fiatal Babits tág költői tárgyköre. Ezáltal az érzéki benyomásokkal fölértő képzetek művészi megjelenítését vetíti elő, amit alkotáslélektani alapfeltételként következetesen megvalósít. Ahogy sok más költőt, őt is kritizálták az egyik legkorábbi közreadott, kötetzáró *A lírikus epilógja* című művéért (*Megfogalmazódik benne a világ megismerhetetlenségének gyötrelme is, az emberi értelem csak a jelenség, nem a lényeg megmaradására képes. A lírai én küszködik az érzelmeivel, a világról szeretne írni, de nem lát túl saját problémáin. A mindenséget akarja megismerni, de vágya akadályokba ütközik*). A kritika a magánélet lírai panaszának fogta föl, holott a lírikus szerző az általános alaphelyzetét tárgyasítja.

Gyakran félreértelmezik a lírai én és a szerző fogalmát, ezért magyar órán ez az első mondat, amit tisztáznak velünk, diákokkal: „a lírai én nem egyenlő a szerzővel.” Az egyenlőségjelet pedig, szemünk láttára, szépen áthúzzák krétával, legalábbis mindkét magyart oktató tanárom így tett az első órán. Babits szerint az emberi én önmagán túl látja a világot, önmegismerésre viszont nem képes maradéktalanul. Ezért gyakran félreértelmezhetőek az irodalmi alkotások. A *Fortissimo* is félreértések áldozatául esett, amiért Babitsot istenkáromlás címén perbe fogták, ezért kénytelen volt értelmezni saját költeményét. A cím csak a „*Süket! Süket!...*” felkiáltásig felel meg a vers üzenetének (*hogy a világgal nem törő-*

dő Isten csak az egyre fokozódó hangerővel lehet a világba való beavatkozásra bírni), önértelmezése azonban ellenkező jelet ad a címnek, miszerint nem Isten fordult el az embertől, hanem az ember lépett ki az isteni és teremtet világból, s ennek tragikumuma és következménye a háború és a zűrzavar. „... sohasem éreztem annyira az Isten és a Gondviselés szükségességét, mint az utolsó években. (...) Rettenetes idöket élünk át, s alig hiszem, hogy valakinek közülünk – de akár a bírák és ügyészek közül is – eszébe ne jutottak volna hasonló gondolatok, mint amilyenek ebben a szerencsétlen költeményben önkénytelen kifakadtak. A világháború halmozott és véget érni nem akaró szörnyűségei éppen a hívő lélekben okoznak nagy megrendülést; az ateista, kinek számára a Gondviselés semmit sem jelent, nem érezheti annyira lehetetlennek, borzasztónak a dolgot, nem annyira egész világképét romba döntnek vagy megingottak, mint a hívő. Éppen a hívő az, akinek szeme és keze önkénytelen az ég felé emelkedik: hát nincs Isten? vagy süket? vagy alszik? Az Istenhez szól a léleknek e felkiáltása, és ha a lélek nem hinne Istenben, nem fordulna így hozzá, nem kiáltana így. A szerencsétlen lélek tusakodása ez az Istennel, mint a Jákobé, aki Istennel vitázott, mintegy kényszeríteni akarva, hogy áldja meg őt: 'Nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engemet!' Nagy szerencsétlenségek idején éppen a legszentebb lelkek jutottak gyakran ilyen hangulatba, és a Bibliából sok példát idézhetnénk annak ellenében, aki azt mondaná, hogy vallásértő dolog az Isten jószágán kétségbeesni és az Úrnak mintegy szemrehányást tenni. (...) Idéz-nem lehetne a 22. zsoltárt is az elkeseredett hangulat példájául – azt a zsoltárt, amelyet Krisztus is idézett keresztjén: 'En erős Istenem, én erős Istenem, miért hagytál el engem? (...) Ha Krisztus elhagyatva érezhette magát Atyjától, és kifakadhatott szenvedései között: mennyivel természetesebb ez egy gyarló embernél! És mikor volt olyan természetes, mint manapság?' (Babits Mihály: Fortissimo)

A trianoni békeszerződést követő időszak első kötete a *Sziget és tenger* (1925) tartalmi és formai szempontból is új korszakot jelentett Babits lírájában. A kötet tartalmi újdonsága a magánlírában a hitvesi szerelem, de mint minden nagy műben, itt is ellentétekkel találjuk szembe magunkat: a közéletben fennálló renddel szembeni elégedetlenség megszólalása bontakozik ki. A házasság révén kialakult biztonságot adó élethelyzetre utal a kötet címében szereplő sziget, ami a pozitív értékek szimbólumát jeleníti meg. A tenger ezzel szemben csupa negatívum, mely folyton háborog, sosem nyugszik meg, s egyetlen célja az, hogy elöntse a partot. Vissza lehetne vonulni a védelmet nyújtó szigetre, de az nem elég magas, hogy az érzékeny lélek elől elrejtse a nemzet és az emberiség szenvedéseit. Nem hallgathatja el, hogy kétségbeesőnek látja a nemzet sorsát. A közélet torzulásaira először a Petőfi-centenárium kapcsán figyelt fel annyira, hogy verssel (*Petőfi koszorúja*) tiltakozott ellene. A húszas évek közepétől egyre többször hangsúlyozódik Babits költészetében az önvizsgálat. 1929-ben megjelent kötete: *Az istenek halnak, az ember él.* A kor válsághangulatát a természeti környezet részleteinek szimbólummal nagyításával fejezi ki. Lényege a hagyomány megőrzése, mely elhalni látszik környezetében. Az 1934-ben megjelent a *Versenyt az esztendőkkel* című kötet, melyben még inkább kiteljesedik a küldetéses költő magatartása (*Petőfi is ezt a köteleltségtudatot hangsúlyozza A XIX. század költői versében*). Már a kötet nyitó verse, a *Mint a kutya a silány házban*, felvillantja a próféta szerepben való el nem vezíthető hitet.

Közelítések

Babitsot 1908-ban Fogarasra helyezik tanárnak. Itt írt verseinek jelentős része második kötetében jelent meg. A kötet nyitó verse: Ballada Írisz fátyoláról, amely formai újítást mutat. Eredetileg a Klasszikus álmok címet szánta a kötetnek, ami azokra a görög tárgyú versekre utal, amelyekben Babits az impresszionizmust meghaladó poétikát alakított ki. Egyetemes lírát akart teremteni, s ennek érdekében fordult a klasszikus ókorhoz. Legtöbbször a dionüszoszi szenvedélynek, valamelyik tragikus küzdelemnek utójátéka fogalmazódik meg ezekben a versekben. Babits a görög hagyományt díszítőelemként alkalmazza, a versekben szereplő görög szavaknak zeneiségük folytán van jelentőségük a szövegekben.

Babits Fogarason ismerkedett meg Bergson műveivel. A *bergsoni filozófia* (abban az állításban gyökerezik, hogy minden közvetlen eszméleti adottság tiszta minőség, valamilyenség. Ezek a minőségek szakadatlan, sőt eredetiségük meghamisítása nélkül feldarabolhatóan folytonosságot alkotnak, mi több, egymásra hatolnak. Eszméleti lényünk leglényegesebb pontja éppen e minőségek szakadatlan tolongása, s mint elemeire nem bontható élmény, mint az időnek, a létnek, az eszmélésnek tartóssága jelenkezik) legszemléltetőbb példája az Esti kérdés című vers. Bergson nyomán megkülönböztethető az órával mért idő (objektív, külső idő) és az egyén által átélt szubjektív, belső idő. Babits filozofikus költészetében fontosabb a kérdés, mint a válasz, s ez megerősíti az örökkévalóság tudatlanságát: Miért létezzünk? Mi végett vagyunk a világon? A létfilozófiák keletkezése is azt bizonyítja, hogy ezekre nem lehet felelni, de szerintem csak mi tekintjük ennyire bonyolultnak e kérdéseket. A szentek mindig egysze-

rú választ adtak a nehéz problémákra. Rákérdeztek az élet okára, céljára, a születésre és a halálra, a létre és a nem létre. A válasz, egyszerűségében, így hangzott tőlük: „*önmagunkért vagyunk itt, azért, hogy fejlődjünk*”. Nemcsak értünk van a világ, hanem mindenkiért, minden életért. Igaz, hogy ez csak egy darabka a kérdés megfejtéséhez, de én is hiszem azt, hogy ez az egyik ok, amiért itt élünk a földön.

Valahol mindig lesz egy táj az alkotó léleknek, hol nyugalomra lelhet, s ahol minden félelem nélkül felfedheti önmagát. *Anatole France* írja a *Lis rouge*-ban, hogy minden tájat más-más isten fest, és hogy mindenkinek megvan a maga művészi stílusa. Erről eszembe jut egy régi történet a gabonaistenekről, kik termést hoztak a földre, ezzel megszépítve a tájakat. A gabonát az „újjaszületés” szimbólumaként testesítette meg a hiedelem. Már az ókorban a meghaló és feltámadó isteneket (pl.: Adonisz, Tammuz, Ozirist) kötötték e növényhez. A gabonaszellem minden betakarításnál elpusztul, de a legközelebbi vetés után újraéled, mint ahogy a fű megnő, s elszárad. Ebből az alapgondolatból alakultak ki a földműves istenségek, köztük a görög Démétér és Persephoné. Nemcsak lelki világunk által testesül meg egy alkotásban a táj, hanem a körülöttünk lévő valóság, hiedelem, hit is befolyásolja a belsönket. Ez az alapja a tájszemléletnek, és innen elemezhető tovább.

Babits Mihály 1924-ben vásárolta meg Esztergomban azt a kis kerti házat, mely nagy hatással volt szellemére. Nagy szüksége volt arra az otthont teremtő asszonyi gondoskodásra, amely elősegítette számára az alkotói munkát. A költő a Dunakanyarba vezető kirándulások is inspirálták. Dömös, Gizellatelep után Esztergomba is eljutott. Költői lelkét örökre rabul ejtette a hajdani királyi székhely városa. Rögtön el is döntötte, hogy itt lesz második otthona, mivel a táj a székszárdi dombokra emlékeztette.

Sok vers született Babits Mihály esztergomi bölcsőjében. Ezek két csoportra bonthatók: a helyileg itt született versek, mint pl.: *Dal az esztergomi bazilikáról*, és az Esztergomot tematizáló versek, melynek példája: *Szent király városa* című verse. A versekben szereplő lírai én mindig a város egészét veszi figyelembe az Előhegyen. Maga a költő is szimbólummá válik, hisz hegyről figyeli a tájat, mint valami felsőbb hatalom, tapasztalt vezér. Ezt az otthont gyakorta azonosították Parnasszussal, vagyis a műzsák hegyével. Halálakor, akarata ellenére, szakították el kedves helyétől, mert a tapasztalatlan lelkek nem hisznek abban, hogy a legősibb lélek képes megérezni a test halálát. Néha ártunk a segítséggel, s ezt a gondolatot az előbbi mondatom is megerősíti. Mégis a költői hagyaték itt, Esztergomban világholhat fel teljességében.

A tájköltészet a leíró költészet egyik műfajcsoportja. Azok a művek tartoznak ide, amelyek nem kizárólag, de meghatározó mértékben az embert körülvevő élő és élettelen természeti környezetet jelenítik meg, beleértve az ember által alkotott épületeket, tárgyakat. A természetleírás része is lehet egy nagyobb műnek, a szoros értelemben vett tájköltészet Európában a felvilágosodás és a romantika szülőite. Ekkor a táj nagyon gyakran érzelmek, hangulatok kifejezésére szolgál. A tájköltészet a XX. században is jelentős, de gyakrabban kapcsolódik más témakörökhöz – olvashatjuk a meghatározást közismert adatbázisokban, de valójában mi lehet a tájköltészet lényege, s az, ami izgalmassá teszi alkotói szempontból? A tájszemlélet önmagában nem fogalom, inkább a lélek kihatásának tűnő jelenség, minek a megértéséhez vissza kell mennünk a művészet alapjaihoz. Az ember a félelmetes jelenségek alapján teremtette meg a mítoszokat, miket így valóban a pusztá képzelt alkotott. Ezek alapján észrevehető, hogy a külső világot az ember, hangulata szerint, a mesebeli országtól kezdve a pokol látomásáig, akár egy pillanat alatt élheti át. A költői látomás formába öntése jelenti igazán a tájköltészet vagy a leíró költészet definícióját. A külső világ cselekvés közbeni ábrázolására Homérosz jött rá, de a költőutódok éppen ezt a leleményt nem vették figyelembe, így az alkotások unalmassá váltak, minek következménye az, hogy csak átlapozzuk a könyveket. Lessing jött rá a homéroszi lelemény lényegére. Az igazi leíró költészetben csak két dolgot keresünk elemzéskor: a cselekvő, mozgó világot és a költői lelket, mely kihat a mozgó világra, amit a költő magára vonatkoztat. Petőfi tekinthető a legjobb példaadónak a táj szemléletmódjának leírásához: az alföldi táj „megtörténik” az ő lelkében, megfigyeli a részleteit éleslátásával. A világ bensőséges látásának színei kifejezik azokat az eszközöket is, amiket összefoglalva *képalkotásnak* nevezünk. A poétikák ki is emelik a költői kép(ek) különböző formáit, típusait: hasonlat, metafora, szimbólum, allegória, megszemélyesítés, de ezen képek megválasztását a pillanatnyi hangulat és a világszemlélet dönti el. Mint ahogy a nyelvet a közösségtől kapja a költő, úgy a képalkotásban szebben, egyénibben adja vissza azt.

Babits Mihály mindezt magas költészetű emeli az esztergomi verseiben. Mielőtt bemutatok néhány esztergomi verset, a kérdés az, hogy mi ragadja meg az embereket Esztergom látványában? Nem pusztán a külső esztétika, sokkal inkább a történelmi hangulat. Esztergomba jönni olyan, mintha egy záran-

dokszállásra tértünk volna be, ahol megpihenhetünk. Ezen kívül a város művészi motívumokban, értékekben gazdag, így az alkotói szellemet is felébreszti, ahogy mondani szokás: minden helynek meg van a megkapó, sajátos, utánozhatatlan varázsa. Egy külön kis világ ez a város, amely egyként áll a történelmi időben, és mégis felemelően illeszkedik az egyetemes egészbe. A három domb a hegy archetipusát ébreszti fel, hisz ezek egyikére építették a királyi székhelyet. Babits az Előhegy őrromyából a latin-olasz és keresztény-magyar hagyományokat elevenítette fel művében. Ezen a vidéken haladtak át Traianus és Marcus Aurelius légiói, s maga Marcus Aurelius, a filozófus császár is itt töltötte napjait. Az *Elmélkedések* című filozofikus alkotás 12. fejezetét Solvában – a mai Esztergomban és környékén írta. Babits előhegyi távlatában Janus Pannonius, Zrínyi, Berzsenyi – a magyar Horatius –, Vörösmarty ismerős hangja is megszólal. Babits szelleme mégis sokkal latinosabb, mint más tájakról való nagyjainké, olykor műveinek zeneisége, szinkompozíciója Vergiliust és Dantét elevenítik fel. 1908-ban Itáliába utazott, és ekkor határozta el az Isteni színjáték lefordítását, így hát nem csoda, hogy a régi latinítás fel-elevenítője és „birtoklója”. A pannóniai táj titkos mélysége fedezhető fel benne, ha a táj „elsajátítását” vesszük figyelembe, hisz több szemléletmódja is megeleveníthető a vidéknek. Például egy híres festő minden napszakban lefestett egy épületet, ez alapján következtethetünk arra, hogy a táj nem csak bennünk válik széppé, hanem környezeti hatása is van: az idő, a tér, az értékek.

Esztergom az éjszakában álomnak tűnik, néha olyan, mintha a csillagok leköltöztek volna a földre. Ha a leíró költészet egyik alkotásával kerülünk össze, mindig érdemes megfigyelni a napszakokat, hisz az időszakok és az évszakok találkoznak, metszik egymást. A táj és felépítése természetesen motívumokban gazdag, főleg a hegy-archetipus, ami Babitsnak az egyik legfőbb jelentéshordozó eleme. Innen szemügyre vehette a külvilágot. A másik fontos öskép a kerthez kötődik. Ez is szerepel a *Dal az esztergomi bazilikáról* című versben, s megjelenik *kert-metaforaként*. Így, nyelvbe szelidítve, egyfajta sajátos látásmódot elevenít meg a lírai én. Lelki határokat szab meg, amely már határtalanság. Mivelhogy ez az alkotás, esztergomi szempontból, Babits egyik leghíresebb verse, ezért magam is nagyobb figyelmet fordítottam olvasataira. Az első két sorban máris megfigyelhető az első ellentét, mely mozgásba lendíti a művet. A tipikus „lent és fent”-motívum jelenik meg, mely felnagyítható „a föld és az ég” képerre. Az ilyen jellegű kettősség az értékviszonyokat is meghatározza, amely rangsort teremt. A fent világa világos, szabad, egészet látó, az élet világa, a lent világa pedig sötét, néma, a halál világa. A romantikában is jelen volt e két világ: a metafizikai világ, ahol mindennek van értelme, és a valóságos világ, ahol az ember nem érti önmagát, ki van szolgáltatva a mindenségnek. Az égi világhoz kötődés egy hegy tetejéről nem mindig az optimizmus jelképe, mert ott is feltűnik a magány érzése. Van egy érdekes formája a táj megelevenítésének, amely a belső tájakra, a lelki síkokra kalauzolja a betűk vándorát. A lenti és fenti világ további bontásához nagy segítséget ad, sőt segít értelmezni ezt az ellentétet a *Danaidák* című vers, hisz az értelemkereső elemzéshez kevés egy mű. A költő műveltségének egy részét összesíti, foglalja magába. Egy kevésbé ismert mítosszal találkozunk, amit a szerző átértelmez a saját nyelvére. A mítosz Danalosz király 50 lányáról szól, akik megölték saját férjeiket, mert édesestvéreik voltak, ezért büntették, hogy feneketlen hordóba kell hordozniuk a felejtés vizét, de a műben nem jelenik meg a testvérkapcsolat, így konkrétan nincs motíválva a gyilkosság, de mégis érezhető a szokatlan vágy miatt. Itt is két világ jelenik meg: a fenti, az élet világa és a lenti, a halál világa. Vajon tényleg a lenti, vagyis az *itteni* világban teljesedik ki a halál? Ez a két világ egy különleges, belső tájként elevenedik meg előttünk, amit természetesen a képzelet nyit meg. Babits az emberi lelket akarja ábrázolni e két világ árnyékában, mint tudatos, tiszta világ, és mint tudattalan, alvilág. Rájött, hogy a keresztény elemekkel ugyanúgy ábrázolhatja a világot válságosnak, így maguk a tájak is valóságos alapra épülhetnek fel.

Visszatérve a *Dal az esztergomi bazilikáról* című vershez: ez a költemény nagy tragédiát hordoz, amely a költészet rejtjelező nyelvén talán még elevenebben szól, mint közvetlenül ismertette. Hiába csonkították meg a verset, a negyedik versszak hiányzik több kiadásból, mégis az esszé-pályázat címadó verssora kifejezi, hogy hiába nem teljes az országunk, Babits számára mégis: „...kertem az egész táj”.

A költő a *Mint különös hírmondó* című versben az emberi életet magába foglaló természet ősjelenségeire figyel fel, melyek mögött ott a létezés törvénye áll. E vers kompozícióbéli helyét a *Verseny az esztergomi kötetben* Babits az esztergomi *Verses napló* (1932) után jelölte ki. Ide került sok empirikus, napi, laza esetleges ügyködést, tapasztalatot, benyomást a folyón inneni és túli két kis szomszéd ország mindennapjairól. Ennél fogva alárendeli a létezés mindent összefogó egyetemes erejének és áhitatának, mely bizalmat sugall.

Free Trade (Szabad kereskedelem!) című versben vitába keveredik a természet a hétköznapi dolgokkal. Ha már határ a Duna, Dráva, legyen akkor szabad a kereskedelem, átjárhatóság (mint ahogy sugár, szél, illat, szín sem ismer határt) legyen egymást gazdagítás két kis szomszéd ország között. Babits köl-

tészetében láttatja mindazt, aminek nem lehet határt szabni. Az országot tematizáló képek jelzik, hogy hiába csonkították meg anyaföldünket, mégis magyarok maradtunk. A teljes táj: egységet jelent. Marcus Aurelius nyomai és az előhegyi szellemi örhely a Duna két partján terül el, mégis itt és ott is egyazon európai keresztény és latin kultúra örökösei vagyunk.

Vajon Babits mit láthat itt és innen? Azt, amit a közéletbeli ember képtelen látni az eltorzulások miatt, míg az érett ember tiszta vonulatok mentén szemlélődik, s javítani próbál a hibákon ősi eszközeivel, hogy nemesedjék, felemelkedjék a világ. Talán pont ezért van a művészet is?

Mint sok tájköltészeti remekműben, itt is megfigyelhetjük a távolságokat, még inkább a távlatokat. Ismerős az a gondolat, amit csak úgy hívunk: *a vonzás törvénye*. Talán ez is belevonzza az idegen határokat a tájunkba? Hisz e törvény azt is megleveníti, amit nem akarunk. Babits esztergomi alkotásaiban észrevehető, hogy a szerző a szívéhez közeli vidékeket szorosan magához húzza, ezáltal kialakul a szimpátia szerint felosztott távlat. Nem csak az archetípusok fejezik ki a táj-értékeket, a távolság ezeket személyessé teszi.

Az *Esztergomi riport* című esszében a város a világ középpontjába helyeződik, mivelhogy a mű olvasása közben az az érzésünk támad, mintha ott lennénk, így a hatalmas távlatok eléggé közelivé válnak. A műnek ez a célja: közelivé tenni, és érzékeltetni Esztergomot és annak értékeit, amik alátámasztják az európai kultúra és annak elindítóját, a kereszténység szoros kapcsolatát. Felülről nézve a távolság egyfajta szintrétegződésnek is tekinthető, hisz legtávolabb Európát látjuk, közelebb már Magyarországot, még közelebb Esztergomot. Tehát ez a tájszemlélet kétféle távolság szemléletet biztosít, melyek szintekre bonthatóak: a vízszintes és a függőlegesen rétegződő távlatokra. Lehet, hogy a világ is e logika szerint alakot teljes egységet? Csak egy kis részt adódik a kezünkbe a mindenségből, de mintha mindent már azelőtt szétosztottak volna valami belső, irratlan törvényszerűség szerint, s ezért a kis darabkáért, ami nekünk jutott egykor, felelősek vagyunk. A táj is a vonulatokban szép, színei tökéletesek, és ez az egység alkotja a birtokot, mit művelünk eszközeinkkel. Babits azért is nevezi kertnek az esztergomi tájat, mert felelősséggel kell lennünk a világért, benne hazánkért, városunkért, aminek élő részei vagyunk.

Felkészítő tanár: *Tóth Franciska*

Kanovszky Vivien

Források, idézetek: *Rába György:* Babits Mihály. Bp. 1983.; *Benedek Marcell:* Irodalmi hármaskönyv. Bp., 1996.

Esztergom az előző századfordulón

A 80 éves Kishegyi Simon köszöntése¹

Megtisztelő lehetőség, hogy a *Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya*, a *Honismereti Szövetség*, a barátok és munkatársak nevében is köszönhetjük *Kishegyi Simont*, ezen az ünnepélyes fórumon. Ünneplésünk oka kettős: egyik, hogy *Kishegyi Simon* 80 esztendő, a másik, hogy tartalmas pályafutása elismeréseként ez év augusztus 20-án nyújtották át számára a parlamentben a *Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetését.

Köszöntjük hát az arra érdemes nagyszerű embert, a népművészeti hagyományok őrizőjét, a honismereti tevékenység szorgalmazóját. Köszöntjük a különböző állami és társadalmi feladatkörben a magyar, német és más kisebbségi kultúra fennmaradásáért, de, szűkebb hazája, a bajai térség javára is mindmáig fardadatlanul tevékenykedő embert.

Emlékeztetőül élete fontosabb fordulópontjainak lapjait szeretnénk fellapozni., amely akár egy közép-európai történelemkönyv tipikus illusztrációja is lehetne.

Kishegyi Simon 1928. augusztus 31-én a született Nemesnádudvaron, német nyelvű családban. Azon kevesek közé tartozik, akik az elmúlt több mint háromnegyedik évszázad mozgalmas, sőt viharos évtizedei után, szerterágazó, járási, megyei, sőt országos hatású tevékenysége ellenére is mindvégig ragaszkodott szülőfalujához, ma is ott lakik, ahol született. Nem véletlenül szeretnénk ezt a tényt is kiemelni. Most, amikor a falvak leépülésének korát is éljük, az ő személye jó példázat arra, hogy városon kívül is van ország, ahol nagyszerű, megbecsülésre érdemes, alkotó emberek élnek.

Gyermekkorában még látta az első világháború rokkantjait, gyermekként megélte a Horthy-korszak nagy gazdasági válságát, paraszt szülei kemény küzdelmét, a második világháború készülődését, szinte ifjú fejjel a háborút s majd a német családokat sújtó üldözéseket, a ki- és áttelepítéseket. Az öt elemi iskolát saját falujában járta ki magyar és német nyelven. 1939–1947 közt Kalocsán a *Jézus Társasági Szent István Gimnázium* tanulója. Érettségi előtt áll, amikor német származásuk miatt szüleit is háborús bűnösnek nyilvánítják és 1947 áprilisában minden vagyonuktól megfosztják és elhurcolják. Történik ez velük annak ellenére, hogy mint magyar érzelmű család, kitelepítésre nem kerülnek, sőt 1946 márciusában nem is németről, hanem kun eredetű *Kimernikről Kishegyire* magyarosítják nevüket.

1947-ben még felveszik az állatorvosi egyetemre, ahonnét, mint osztályidegent 1948-ban eltávolítják. Mint jó focistát ismervén, tanára tanácsára különbözettel beiratkozik a kalocsai tanítóképzőbe, ahol 1949-ben tanítói oklevelet szerez. Kinevezést nem nyer, 1949 októbertől kinevezés nélkül kezd matematikát, kémiát, fizikát, technikai ismereteket tanítani Nemesnádudvaron. Közben a Földműves Szövetkezetben, és másutt vállal állást. Pedagógusnak 1950-ben előbb Mélykútra, majd szülőfalujába nevezik ki.

Kishegyi Simon közéleti pályája is itt kezdődik. Első feladatának tekinti, hogy bekapcsolódjék a helyi ifjúsági sportéletbe, majd ösztönzőleg segíti más községek sportéletének kibontakozását. Ekkortájt kezdi összegyűjteni szülőfaluja népi hagyományait. Legjobb népzenei forrása éppen nagyanyja volt. 1950/51 telén német táncsoportot alakít Nemesnádudvaron, amely akkor bátor kiállást jelentett, hiszen éveken át csupán egyetlen ilyen német nemzetiségű kulturális közösség volt Magyarországon. (Az akkori politikai állapotokra jellemző, hogy az első táncos fiúkat német éneklésért a rendőrség tetteleg is bántalmazta.) Szívós és lelkes tevékenységére jellemző, hogy mindezek ellenére 1955 májusában Gyulán rendezett *Országos Népművészeti Fesztiválon* Bács-Kiskun megyét már Kishegyi Simon német kulturális csoportja képviselhette. Itt figyel föl rá *dr. Wild Frigyes*, a Német Szövetség későbbi főtítkára és *Rábai Miklós*, az Állami Népi Együttes vezetője.

¹ Elhangzott 2008. december 3-án Baján, a Türr István Múzeumban rendezett ünnepi felolvasó ülésen. (Szerk.)

1955-ben egyike azoknak, akik megalakítják a *Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségét*, illetve annak Ifjúsági és Kulturális Bizottságába választják. A *Művelődési Minisztérium* ez időtájtban rendszeresíti a nemzetiségi kulturális körutakat. A Pest, Győr-Sopron és Komárom megyék németlakta településein szervezett első német körútra is Kishegyi Simon nemesnádudvari német táncsoportját kéri fel. Mindehhez abban az időben még bátor kiállás kellett, ugyanakkor ez az akkori légkörben óriási élményt és előrelépést is jelentett hazai nemzetiségi körökben. *Kishegyi Simon* azok egyike, akik az anyanyelvi oktatás fontosságát felismerve, a német iskolai nyelvtanítás beindításában jégtörő munkát vállal Bács-Kiskun megyében. Szinte személyesen házal, járja a falvakat, melynek eredménye, hogy a két első iskolában Garán és Nemesnádudvaron, sőt mellette Baján a *III. Béla Gimnáziumban* is sikerült a német nyelvtanítást bevezetni. Ősztönzésének, személyes közreműködésének része van abban, hogy 1963-ban Hajóson és Hartán is beindul a német kulturális tevékenység.

Saját szülőfaluján túlrá igazán 1964-ben sikerül tevékenységét kiterjeszteni, amikor a *Hazafias Népfront* bajai járási titkára lesz. Munkásságának köszönhetően szinte minden településen sikerül honismereti szakkört szerveznie. 1968-ban már közművelődési felügyelő a bajai járásban, 69-ben pedig Bács-Kiskun megye kulturális bizottságának elnöke és a bajai járás TIT titkára.

Ebben az időben a megye sokat nyert azáltal, hogy olyan széles látókörű megyei tanácselnöke volt, mint *Gajdócsi István*. Ő Kishegyi Simonban felfedezvén a lendületes, kreatív kultúrmunkást, azzal bízta meg, hogy a Népművelési Intézzel közösen készítsék elő és szervezzék meg Baján az első *Dunamenti Nemzetközi Folklorfesztivált* 1971-ben. Mint ismeretes, későbbiekben már Kalocsa központtal, a négyévenként megrendezett nagy nemzetközi rendezvénynek óriási sikere és visszhangja lett. 1972-ben megszervezi a *Bácska Művészeti Együttest*, amely a megye négy legjobb táncművészeti együtteséből (Érsekcsanád, Bátmonostor, Hercegszántó, Nemesnádudvar) állt össze. Az 1980-as évek elején személyesen segíti a magyar-NDK államközi szerződések alapján hazánkban kutató *dr. Axel Hesse* német népzene, és *dr. Kurt Petermann* néptánc kutató professzorok gyűjtőmunkáját a bajai régióban, mindenekelőtt Nemesnádudvaron. De hasonlóképpen kalauzolta az általa már ismert kiváló adatközlőkhöz *Hollós Lajos* hazai német népzene-kutatót is.

Úgy hírlík, hogy mint a megyei kulturális bizottság elnöke, minden magyar, német, szlovák és „dél-szláv” művelődési tevékenység, művészeti együttes ügyét egyformán szívén viselte. Saját munkáját illetően is mindig igényes, pontos volt, ugyanakkor munkatársaihoz baráti és segítőkész, jó kapcsolat fűzte, de következetes és szigorú vezető.

Kishegyi Simon a szerteágazó megyei munkakör helyett 1973-ban iskola igazgatóságot vállalt saját falujában, ahonnan 1988-ban vonult nyugdíjba. Mint említettük, ma is szülőfalujában él.

Manapság nemzetiségi ügyekben mindent illik lekicsinyelni, ami a szocializmus 40 esztendeje alatt történt. Pedig állíthatjuk, hogy ha azokban az évtizedekben nincsenek olyan lelkes emberek, mint többek között *Kishegyi Simon*, ma már nem lenne kisebbség, nem lenne miről beszéljünk.

Mint már említettük, mint bátor kezdeményező, egyike a *Magyarországi Németek Szövetsége* megalapítóinak 1955-ben. Előbb az *Országos Ifjúsági és Kulturális Bizottságnak* vezetőségi tagja s egy időben a *Bács-Kiskun Megyei Németek Szövetségének* elnöke is. A későbbiekben egészen 1998-ig a Német Szövetség elnökségének tagja és 1995-ig a Kulturális Bizottság elnöke. Az 1995-ben alakuló kisebbségi önkormányzatok idején a bajai térségben szervezi, segíti az újonnan alakuló helyi német önkormányzati egységeket.

Kishegyi Simon eredetileg állatorvosnak készült, ahonnan osztályidegenként eltávolítják. Habár kényszerből kerül a tanítói pályára, felfedezvén az oktatói munka szépségeit, levelező úton a *Juhász Gyula Tanárképző Főiskolát* is elvégzi. Tehát ebben a roszban is volt valami jó, mindenesetre személyében a bajai régió, elsősorban Nemesnádudvar egy kiváló pedagógust, igazgatót és művelődés-szervezőt nyert. Mint pedagógus sem rekedt meg iskolája falai között, számára nem volt elegendő a tantervi és óratervi feladat. Azon túl is nagy figyelmet szentel az anyanyelvi oktatásnak, gyermekei mindenütt eredménnyel vettek részt a különböző nyelvi, matematikai, kémiai és más tantárgyi vetélkedőkön. 1972-ben a Bajai Tanítóképzőben *Magyar Pedagógiai Társaságon* belül megalakítják *Nemzetiségi Szakosztályt*, annak ma is tagja. Ez irányú tevékenységét a „*Gyermekekért Érdemem*” és a „*Pedagógus Szolgálati Emlékéremmel*” jutalmazták (1988-ban).

Kishegyi Simon honismereti és helytörténeti tevékenysége tulajdonképpen 1964-ben kezd kibontakozni, amikor a *Bajai Járás Hazafias Népfront Bizottságának* titkára lesz. Akkor „szinte a járás minden falujában sikerült honismereti szakkört szerveznie” – mondja. Szorgalmazza a helyi történelem rögzítését, a történelmi dokumentumok feltárását, a helytörténeti monográfiák írását. Odafigyel, hogy a né-

met népművészeti együttesek tiszta forrásból meríthessenek. Egyik szervezője a *"Reicht Brüderlich die Hand!"* című országos német kulturális vetélkedőknek. *Solymos Ede* kiváló bajai muzeológussal együtt gyűjti az anyagi kultúra értékes emlékeit. Nem kevés érdeme volt abban, hogy Nemesnádudvaron 1973-ban már helytörténeti múzeum született, amelynek megnyitására *Ortutay Gyulát* kérte fel. Ettől kezdve folyamatosan jegyzik a község krónikáját, amely a helyi könyvtárban található. 1988-ban, nyugdíjba vonulása után első dolga volt a Mainzi Gutenberg Egyetemről *dr. Schwedt* professzort és feleségét 10 doktorandusz tanítványával együtt néprajzi kutatómunkára falujába meghívni. Az anyagból azóta *"Leben und zusammenleben in Nadwar"* címmel jeles monográfia született.

Csak sajnálhatjuk, hogy több kötetnyi honismereti anyagát eddig nem publikálta. Ő is abba a hibába esik, hogy nincs szíve kitenni a pontot, hogy eddig tartott a gyűjtés, most következnek a kiadványozás. Merthogy *Kishegyi Simon* a jelenben is fáradhatatlanul kutat, jegyzetel, egyházi dokumentumokat is elő. Felfedezéseiből otthon és másutt előadásokat tart. Szívesen járul hozzá, hogy főiskolások, egyetemi hallgatók eddigi gyűjtéseiből merítsenek. Mint mentor, eddig több mint 30 végzős hallgató szakdolgozatához nyújtott segítséget.

Kishegyi Simon a közművelődés ezermestere volt Bács-Kiskun megyében. Munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el. Többek közt: *„Pro Cultura Minoritatum Hungariae”* (2006); *„Ehrenmüdel in Gold”* (a magyarországi némettség legmagasabb elismerése); *Országos Honismereti Emlékérem*; s végül a *Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje* (2008).

Kishegyi Simon ma is egészséges, fáradhatatlanul szervez és kutat. Kívánunk neki még hosszú és termékeny éveket!

Eperjessy Ernő

Az I. Pest megyei „Honismereti Barangoló” Vándorgyűlés Kiskunlacházán

Évek óta törtük a fejünket, hogy milyen rendezvényforma volna legmegfelelőbb ennek a szétagolt, sok tájegységet magába foglaló Pest megyének, amely minél több, a honismeretet szerető, kedvelő, ezt a tevékenységet örömmel és eredményesen végző, elsősorban nem szakembert mozgósítana. Olyan rendezvényre gondoltunk, ami nemcsak találkozási lehetőséget, de fórumot, továbbképzési és tájékoztatói lehetőséget is ad a résztvevőknek. Olyanra, ahol a megye különböző tájain lakó honismeretesek megismerkedhetnek megyéjük más sarkában élő és tevékenykedő kollégáik által végzett munkával.

Az ötlet három évvel ezelőtt született meg: szervezzünk „honismereti barangolót”, olyan vándorgyűlést, mint amilyenek régen is voltak. Így minden évben a megye más részében találkozhatnánk. Lehetne több napos, hogy legyen időnk odautazni, ne kelljen az órát nézni, mikor indul vissza a vonat, vagy a busz, hogy még éjfélre hazaérjünk. Legyenek érdekes előadások azokról a kérdésekről, amelyek segítik a résztvevők munkáját és legyen egy kicsit több idő, hogy megismerkedhessenek a vendéglátó helység nevezetességeivel, szépségeivel, érdekességeivel, illetve annak környékével, az ott folyó honismereti-helytörténeti-hagyományörző tevékenységgel. *Találkozóra akartunk hívni mindenkit*, aki szereti szűkebb pátriáját és szeretne tenni is érte. Szeretné megtudni, mások hogyan teszik mindezt és szeretné a szerzett tapasztalatokat otthon kamatoztatni.

Hagyományteremtő céllal kezdeményeztük ezt a találkozót, amit vándorgyűlés formájában minden évben, Pest megye más tájegységében, más település szervezésében szeretnénk megrendezni. *Célunk volt*, hogy Pest megyében, vagy az új meghatározással – Budapestiekkel közösen – a közép-magyarországi régióban a honismeret-helytörténet-hagyományörzés valamely ágával foglalkozó civil szervezetek tagjai megismerjék a megyében tevékenykedő civil szervezetek munkáját.

Így a vándorgyűlés-jelleggel megrendezett találkozó alkalmával nemcsak a honismereti munka módszereinek új vagy más formáival, de minden évben a megye egy-egy újabb településével, annak környezetével is megismerkedhetnek a résztvevők. Azt akartuk, hogy ezek a találkozók ne csak formailag, de tartalmukban is hozzájáruljanak ahhoz, hogy Pest megyében minél szélesebb körben helyet kapjanak az értékeket őrző, hagyományokat ápoló civil szervezetek, hogy jobban megismerkedhessenek a

megye és a régió lakói saját megyéjükkel, annak történeti, művelődéstörténeti értékeivel, erősítve a szülőföld szeretetét és a megye lakóinak identitását. Tenni akartuk ezt annál is inkább, mert tapasztalataink szerint a honismerettel foglalkozó civil szervezetek csak a saját lakóhelyükön belül tevékenykednek, s idestova húsz éve nincs vagy alig van olyan megyei platformjuk, ahol közösen megszólalhatnak, tapasztalataikat kicserélhetik, vagy módszerbeli, szakmai támogatást kaphatnának munkájukhoz.

Két évig sikertelenül pályáztunk, önerőből azonban sosem volt annyi tehetségünk, hogy ilyen három napos, sok embert mozgató, szállást-étkeztést és programot is nyújtó rendezvényt szervezzünk. 2008-ban végre siker koronázta a próbálkozásunkat. A januári közgyűlésünkön a kiskunlacházi tagjaink felajánlották, ha sikerül pályáznunk, ők vállalják a házigazda szerepét. Elsőnek a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyertünk, majd az NCA-nál kaptunk segítséget működésünkhöz, végül a Művészeti és Szabadművelődési Alapítványtól is kaptunk támogatást. Sajnos, a megyei pályázatunkat „forrás hiányában” elutasították. Bár ez a pénzalap sem volt elegendő, de elég volt az induláshoz.

Összeállítottunk egy lehetséges programtervet, nyár végén az elnökség leutazott Kiskunlacházára, ahol felkerestük a tervezett programok színhelyét, beszéltünk azok gazdáival, illetve működtetőivel. Nem várt, kellemes fogadtatásban volt részünk az önkormányzat részéről. Dr. Répás József polgármester úr felajánlotta, szeretne a nagyközség is vendéglátó-szervező házigazdaként a rendezvényen szerepelni, így rendelkezésünkre bocsátják a *Petőfi Sándor Művelődési Ház* dísztermét és a Ház munkatársainak segítségét, valamint a vasárnapi, környékbéli „barangolásunkhoz” két mikrobuszt adnak. A rendezvény mellé állt a *kiskun kapitány* is, amely tisztséget 2008-tól három éven át egy kiskunlacházi kiskun, *Fábián József* tölt be. Megkerestük a helybéli vendéglátókat az étkezések bonyolításához és náluk is kaptunk némi kedvezményt. A *Református Egyházközség* részéről a vasárnapi programhoz megkaptuk a *Közösségi Ház nagytermet*, illetve lehetőség nyílt szálláshelyek igénybevételére is. A többi szálláshelyre a lacháziai *falusi vendéglátó* családi házaiban kaptunk lehetőséget.

A toborzó levelet tagtársainkon kívül elküldtük a Budapesti Honismereti Társaságnak, akikkel egyesületünknek együttműködési szerződése van, s akikkel mi Pest megyeiek egyébként is a Közép-magyarországi Régiót alkotjuk, valamint a határon túli ipolyságiaknak és ipolyvarbóiaknak, továbbá a megyében működő helytörténeti könyvtárosoknak is. A *vándorgyűlésen való részvétel térítésmentes volt*. (a résztvevőknek csak az utiköltséget kellett fizetniük). A *résztvevőket előzetes jelentkezés alapján* a Pest megyei Honismereti Egyesület és a Budapesti Honismereti Társaság, valamint északi szomszédaink egyesületi tagjai közül vártuk, de a *rendezvény nyitott volt* a honismeret-helytörténet valamely ágával foglalkozó személyek, város- és faluvédő-szépítő, néprajzi bemutatóházak működtető, hagyományörzéssel foglalkozó klubok, egyesületek, népdalkörök tagjai számára, és szeretettel vártuk azokat is, akik csak egy-egy napot kívántak, vagy tudtak velünk tölteni. Eredetileg 60 főre számítottunk, végül, több mint hetvenen írták alá a jelenléti ívet. Am ha a programokat is figyelembe vesszük, a nem regisztrált érdeklődőkkel együtt csaknem százan fordultak meg a három nap alatt az előadásokon és az egyéb programokon.

A vándorgyűlés megrendezésére 2008. november 7–8–9-én került sor Kiskunlacházán és annak egy régen beolvadt településén, Peregen. A rendezvény házigazdája a *Pest megyei Erdy János Honismereti Egyesület*, valamint annak kiskunlacházi tagszervezetei és tagjai, az „*Örökségem az Örökséged*” Egyesület, a *Peregi Nyugdíjas Hagyományörző Egyesület* és a *Lacházi Kiskun Nyugdíjas Egyesület*, valamint *Kiskunlacháza Nagyközség Önkormányzata* és a *Petőfi Sándor Művelődési Központ és Könyvtár*. A rendezvény helyi szervezői és háziasszonyai: *Erdélyiné Horváth Terézia* népi iparművész és *Gál Róza* nyugdíjas tanár, helytörténész voltak, akiknek lelkiismeretes munkájáért ezúton is köszönetet kell mondanunk. A szervezést *Halminé Bartó Anna* egyesületi tükár irányította.

Az első napon, pénteken a hivatalos köszöntök után a kiskunokról hallgattunk meg egy igaz mesét „*Itt születtem én...*” címmel dr. *Peterdi Vera* muzeológustól (Magyar Nemzeti Múzeum), amit a kiskun-kapitány, *Fábián József* egészített ki a mai valósággal és a kiskun-hagyományok őrzéséről mondott szavaival. A következő előadó *Szonda István* etnográfus volt (a Magyarországi Tájházak Szövetségének elnökségi tagja), aki a néprajzi bemutatóházak létesítésének lehetőségeiről, problémáiról, hivatalos eljárásokról, a fenntartás feladatairól – valamint – a falusi turizmus lehetőségeiről a honismeret-helytörténet, hagyományörzés és a hagyományörző rendezvények felhasználásáról beszélt igen részletesen és szemléletesen, példákkal, képi bemutatókkal kiegészítve mondandóját. Az előadásokat *konzultáció* követte, majd a helybéli könyvtáros segítségével honismereti *kiadvány-börzét* rendeztünk a résztvevők által hozott könyvekből, prospektusokból, helyi lapokból, ismertetőkből és honismereti tankönyvekből.

Az este fénypontja a „Lacházi” Vendéglőben rendezett „lacházi nemzetiszínű vacsora” volt, melynek március 15-ék alkalmából immár százéves hagyománya van a helybeliek körében.

A második nap reggelén a Református Gyülekezeti Házban folytattuk az előadások sorát, ahol a helytörténeti kiadványok és a helytörténetírás problémáival foglalkozott dr. Csorba Csaba nyugalmazott főiskolai docens, majd a helytörténetírás egy speciális ágáról, a krónikairásról, annak feladatairól és munkamódszereiről beszélt dr. Egey Tibor nyugalmazott levéltár-igazgató. Ezután felkerekedtünk és falunézó barangolásra indultunk Kiskunlacházán és Peregen az öreg utcákat és öreg házakat vallattuk a múlttól, az itt élő emberekről, a falu történetéről, szokásairól, híres-neves embereiről. Megkoszorúztuk a házat, ahol valaha Petőfi járt, és ahol Volly István, népdalgyűjtő született. Hűséges és fáradhatatlan helyi vezetőink, magukat tős-gyökeres kiskunnak, kiskunlacházinak vagy éppen pereginek vallották. Láttuk a műemlék református templomot, az előtte álló, ma már szinte sehol nem látható „szégyenkövet”, a romantikus szerelmi történetet idéző „angyalosházat” és Pokorniyik István bácsi régmúlt idők gyermekjátékainak lelkes bemutatóját. Este „Élőszóval, muzsikával” idéztek meg ma is élő, vagy régi, de újjáéledő szokásokat, hagyományokat a helybéli kiskunlacházi és a peregi vendéglátó egyesületek a vacsora előtt, közben és tartogattak meglepetést még a vacsora utánra is. Lacházi népdalok közös éneklésével fejeztük be az estét.

A harmadik napon, vasárnap autóbusszal Kiskunlacháza környékét barangoltuk be. Először Dömsödön, a Petőfi-házban jártunk, majd Szigetbecsére mentünk, ahol a Kertész-féle Fotómúzeumot és a nemrég elkészült biológiai bemutató-ösvényt néztük meg, végül Ráckeve történetével és nevezetes műemlékeivel ismerkedtünk Huszár István vezetésével. Késő délután, jó hangulatban ért véget a kirándulás.

Úgy gondoljuk, hogy a résztvevők igen kedvező véleménye alapján még több ilyen vándorgyűlés megszervezésére kell sort keríteniünk. Reméljük pénzünk, paripánk, fegyverünk és ugyanilyen lelkes segítők is kerülnek majd hozzá. A kiskunlacházaiak magasra tették a mércét, nem lesz könnyű dolguk a következő „Honismereti Barangoló” szervezőinek. Köszönet mindenkinek, aki hozzájárult a rendezvény sikeréhez. (A vándorgyűlésen készült fotók megtekinthetők a www.honismeret.hu honlapon)

Halminé Bartó Anna

Honismereti nap Füzesgyarmaton

2008. szeptember 6-án tartotta hagyományos Megyei Honismereti Napját a füzesgyarmati Csánki Dezső Helytörténeti Egyesület megalakulásának 35. évfordulója jegyében. Fekete János, az egyesület jelenlegi vezetője rövid áttekintést adott a szakkör majd egyesület történetéből. A Borbíró Lajos nevével fémjelzett szakkörnek hatalmas anyagot sikerült összegyűjtenie, megmentenie, amit az 1978 óta működő tájházban láthatnak az érdeklődők. Az Egyesület, mint a Karácsonyi János Megyei Honismereti Szövetség tagcsoportja működik, valamint a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének is tagja. Különböző témakörökben helytörténeti füzeteket is megjelentetnek, immár a 74.-nél tartanak. Az 50 fővel működő, Pro-Urbe díjas egyesület gondol az utánpótlás nevelésre is, immár több éve rendeznek helytörténeti vetélkedőt fiataloknak március 15-én, illetve nyári ifjúsági honismereti tábort szerveznek a Tájháznál.

Idézet a beszámolóból: „A szakkör, később egyesület hivatalosan 1973 óta működik bejegyzettként, de a gyűjtőmunka már sokkal korábban elkezdődött. Az első nagyobb rendezvényünk 1973-ban az *Őseink hagyatéka* című kiállítás volt, amely alig fért el a hatalmas kultúrházban. Óriási lelkesedéssel fogadta a lakosság a bemutatót: milyen szépek a leporolt régiségek. Valóságos népi mozgalommá alakult (sok iskolás részvételével) a szűnik, padlások átvizsgálása, s naponta hoztak újabb tárgyakat és ajánlották fel a szakkörnek. Az alapító tagokhoz újak csatlakoztak. A különleges szarmata-korabeli leleteket a MTA munkatársai is megcsodálták. Egymást érték a népi írókkal rendezett író-olvasó találkozók. Hegyesi János – alapító tag – mellett Szabó Pál, Szabó Magda (füzesgyarmati kötődésű), Erdélyi József, Ladányi Mihály, Timár Máté s mások voltak a résztvevők a 150–200 fős hallgatósággal sorra került estéknek. Egymást érték a helytörténeti előadások. Akkor még könnyű volt toborozni az érdeklődőket egy-egy rendezvényre. A nagyközségben 24 jelentősebb szocialista brigád működött, és többekkel a szakkörnek együttműködési megállapodást is sikerült kötnie. Felelevenítettük a cuhárét, termé-

A Csánki Dezső Honismereti Egyesület tagjai 2008 nyarán, a fűzesgyarmati tájház udvarán

szetesen citeraszó mellett. Az egykori szocialista brigádnaplóból 19-et sikerült megmenteni, összegyűjteni, továbbá 32 nagy fotóalbum őrzi a kor eseményeit, 3300 fotóval.

A 35 év rövid idő Fűzesgyarmat történetében, de a kedvező és kedvezőtlen hatásaiban is jelentős változást rögzítenie kell a helytörténetnek.

A rendszerváltás előtti évtizedekben az üzemek, tsz-ek, szolgáltató vállalatok szinte elsöpörték a magángazdálkodást félreszorították az iparos mestereket, akik „művészei” voltak tanult szakmájuknak. A tehetséges iparosoknak nem volt életterük az üzemekben, csak egy-egy részfeladatot végeztek. A régi családi házakat lebontották és újakat építettek, ami korszerűbb volt ugyan, de csak napjainkban kezdik sajnálni az egyre nagyobb energiaszámlák miatt, hogy talán kisebb üvegfal vagy ablak is elég lett volna, s valahogy a kemencét is érdemes lett volna átmenteni. És persze a padlásról is kidobtak mindent a „szemétkébe”. Elképzelné is szörnyű, hogy mennyi érték semmisült meg vagy került kepecék által Nyugatra, s csak kevés helyen „kapsoltak” időben (mint nálunk is) a lelkes aktivisták, hogy jó lenne ezeket a régi dolgokat összegyűjteni, hogy ne vesszenek kárba, s bemutatni a későbbi nemzedéknek.

S jött a rendszerváltás időszaka. Nincs tsz, nincs üzem és gyár, de nincs kőműves, asztalos, bádogos, gyékényes, kosárfonó sem, pedig exportcikk lenne a kosár, a himzés, s hogy mikor lesznek megint szakmák mesterei... Jó szokás szerint kidobódott minden, s maradt a nosztalgia, amikor egykori tsz és Áfész dolgozók, „ikaruszosok”, „barneválosok” majálison készült fotóit nézegetjük a Helytörténeti Egyesület albumában, amit sikerült megmenteni.

Folyik a közelmúlt, a „szocialista” időszak emlékeinek gyűjtése, mert ahogy tapasztaljuk, mára már ez is történelem. A honismeret a helytörténet szerepéről egy korábbi fűzetünk bevezetőjében ezt olvashatjuk: a honismeret értelme, jelentősége kézen fekvő... a múlt a maga idejében jelen volt, s a mostani jelenünk egyszer múltunkká lesz. Fűzesgyarmat történetében kiemelkedő helyet foglal el Gacsári István református lelkész egykori krónikája. A 170 éve megjelent krónikában azt írja, ajánlva gyűjtését: „Mí végre semmi fáradságain nem kimélve még szoros dolgaimmal és hivatalos foglalatosságaim közepe tettem is, valamint mind azt, amit csak itt helyben össze meg összefűrkésztem – micsoda szép kifejező szó – nyújtok, hagyok és ajánlok azzal a szíves kéréssel, hogy ezt megőrizzék.” S mi őrizzük becsülettel, hűen és mi is hagyományozzuk az utókor számára.

Harmincöt év alatt felbecsülhetetlen értékű szolgálatot tettünk, amikor összegyűjtöttük a múlt szellemi és tárgyi értékeit. Bizonyosság erre a Tájház óriási anyaga, fénykép- és iratgyűjteménye, az emléktáblák sora a szülőföld legkiválóbbjainak, az eddig megjelent fűzetek.

Fekete János

Honismereti események Somogyban

Kárpát-medencei Honismereti Találkozó Mesztegyőn

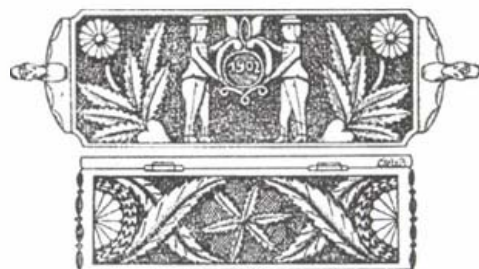
A XXII. Kárpát-medencei Ifjúsági Honismereti Találkozóra került sor 2008. augusztus 15–21. között Mesztegyőn, a Faluház és a helyi honismereti és természetvédő egyesület szervezésében. Kövesdiné Panyi Antónia vezetésével. A Kárpátaljáról (Beregszász, Nagymuzsaly), Erdélyből (Arad, Nagyalambfalva), és a Vajdaságból (Csantavér, Horgos) érkezett csoportokat és tanáraikat Nemes László polgármester, F. Tóth Mária, a Kulturális Minisztérium főtanácsosa, dr. Csorba Csaba az Országos Honismereti Szövetség alelnöke és Gálné Jáger Márta a Somogy Megyei Honismereti Egyesület elnöke köszöntötte. Gelencsér Attila, a Somogy Megyei Közgyűlés elnöke nevében Mayer István mondott megnyitó beszédet felolvasva a megyei közgyűlés elnökének üdvözlő levelét.

A reneszánsz jegyében szervezett gazdag program részeként a reneszánsz izek konyhájából adott különleges, több fogásos ízelítőt, Molnár Vilmos, a Nagyszakácsi Királyi Szakácsok verseny győztese. Reneszánsz dívatbemutatót és kézműves foglalkozásokat tartottak F. Tóth Mária és Székely Éva iparművész vezetésével. A rendezvényen több előadás hangzott el: a magyar várakról dr. Csorba Csaba történész, a somogyi konvent hiteleshelyi működéséről Gálné Jáger Márta főlevéltáros, Mátyás uralkodásának évtizedeiről és a népmondákról Hosszú Csaba és Árvai Ilona tanár beszélt. A magyarságtudatról, a határon túli magyarság helyzetéről Szászfalvi László országgyűlési képviselő beszélgetett a találkozó részvevőivel. A Biblia évről Kiss Iván marcali esperes plébános és Galambos Ferenc helyi plébános tartott megemlékezést és vetélkedőt is szerveztek. Az esti programokat a marcali Calypso kórus, a Bajtársi Egyesület énekkara és a mesztegyői népdalkör fellépése tette színesebbé.

Honismereti találkozó Somogyváron

A Somogy Megyei Honismereti Egyesület regionális honismereti találkozót és konferenciát szervezett 2008. október 16-án Somogyváron a Széchenyi-kastélyban a Somogyvári Bencés Apátság Történelmi Emlékhelyé avatásának 25. évfordulója alkalmából. Gálné Jáger Márta főlevéltáros, az egyesület elnöke, a tanácskozás vezetője köszöntőjében emlékeztette a résztvevőket arra, hogy az egykori avatási ünnepség a Kaposváron és Somogyban rendezett XI. Országos Honismereti Akadémia rendezvényének kiemelt eseménye volt. A jubileum tiszteletére szervezett találkozót és konferenciát Gelencsér Attila, Somogy Megye közgyűlésének elnöke és Möring József Attila polgármester, a térség országgyűlési képviselője nyitotta meg. Az Országos Honismereti Szövetség nevében dr. Csorba Csaba alelnök mondott köszöntőt és Honismereti Emléklapokat adott át: Möring József Attilának, Lőrincz Sándornak, a megyei önkormányzat fősztályvezető-helyettesének, dr. Sipos Imre helytörténész miklósi szerzetesnek, Bognár Zoltán kapolyi és Tóth Dénes vörsi helytörténészeknek. A honismereti mozgalom támogatásáért első ízben adományozott Emléklapot a Honismereti Szövetség országos elnöksége, az elismerést Somogy Megye Közgyűlése kapta, az Emléklapot Gelencsér Attila, a közgyűlés elnöke vette át. A rendezvényen előadást tartottak: a régészeti kutatások történetéről dr. Aradi Csilla régész, a Szent László-kultuszról dr. Csorba Csaba történész, a somogyvári helynevek névtani tanulságairól dr. Király Lajos nyelvész, a somogyi konvent oklevélkibocsátó tevékenységéről dr. Gál József ny. múzeumigazgató, Somogyvár jövőképéről Möring József Attila. Délután a résztvevők megtekintették a somogyvári Széchenyi-kastélyt és a bencés apátság romjait, tisztelettel adózva első temetkezési helyén nagy királyunk, Szent László emlékének.

Gálné Jáger Márta

Dunántúli borotvatartó (Csete Balázs rajza)

Príma-díjas honismereti kutatók

Dr. Kolta László, a Tolna megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület alapító tagja

Nagyapja a XIX. század második felében Kossuth-párti volt. Édesapja burgenlandi parasztcsalád tizenkettedik gyermeke, evangélikus lelkész. Édesanyja Kőszeg környéki magyar óvónő. Vas megyéből települtek Bátaapátiba, itt született Laci bácsi 1922. január 29-én. Többször hívták nagy városokba, ő azonban ragaszkodott ahhoz a vidékhez, ahol szülei éltek, ahol ismeri az embereket. Tanítványait arra nevelte, hogy a múlt kavalkádjában tudjanak rendet és rendszert teremteni, amihez a családi múlton át, a lakóhely tradícióinak ismeretén keresztül vezet az út.

Az egyetemi évek után, 1944 szeptemberében tanítani kezdett. Október 20-án behívót kapott. Hajmáskér, Lengyelország, Csehország, majd hadifogolyként Franciaország következett. Megjárta a poklot, s életét itt befejezettnek tekintette. Szívósságának és szerencsésének köszönhetően 1946 májusában mégis hazatért. Édesapja lelkészi foglalkozása miatt klerikálisnak, hűségmozgalmi tagsága miatt sovínisztnak, nacionalistának kiáltották ki. Ennek ellenére fiatalon a bonyhádi diákokthoz, rövid ideig a közgazdasági technikum, majd a gimnázium igazgatója lett, ahonnan azonban később eltávolították. Ekkor megfogadta, nem vállal vezetői pozíciót. 1960-ban a megye középiskolai szakfelügyelőjévé választották. Huszonkét esztendőig ellenőrizte, irányította, tanácsokkal látta el kollégáit. Közben tanított.

Egyetemi szakdolgozatát és doktori disszertációját Perczel Mórról írta. 1956-ban, a bonyhádi gimnázium alapításának 150. évfordulójára kezdte kutatni az iskola múltját, pedig abban az időben kockázatos volt előállni egyházi alapítású iskola múltjával. Aztán a közgazdasági technikum megalakulásának körülményeit boncolgatta. Foglalkozott a Perczel családdal, a Hűség-mozgalommal, Bonyhád életének neves személyiségeivel, a város közművelődésével, a nyomdákkal, az egyesületi élettel, a munkásmozgalommal és feldolgozta szülőfaluja történetét. Elkészült a bonyhádi emlékhelyekről, szobrok-ról és emléktáblákról szóló dolgozata. A művelődési központban 1982 óta, 25 éve vezeti a honismereti kört.

Kolta Tanár Úr ma már kevesebb időt tölt kutatással. Unokái körül forog a világ. A gyermekszobában Európa-térkép díszíti a falat. A három fiúval gyakran bebarangolják azokat a helyeket, ahol a nagy-papa járt.

Munkásságát számos elismeréssel jutalmazták. A legrangosabb díjai: az Oktatás Kiváló Dolgozója, Kiváló Tanár, a Munka Érdemrend ezüst fokozata, a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje, Béli Mátyás-díj, Alkotói-díj. Bonyhád város 1987-ben díszpolgárává választotta, közéleti tevékenységéért 1998-ban Perczel-díjban részesítette.

Dr. Tóth Ferenc, ny. múzeumigazgató

A muzeológia, a helytörténeti kutatás és a kiadványszerkesztés eszközeivel ápolta Makó kulturális tradícióját, ébren tartotta a kistérség művelődési értékeit, és új tartalommal töltötte meg azokat. Működése során intézmények, múzeumi gyűjtemények születtek, városi szintű szellemi megújulás, módszeres tudományos kutatás bontakozott ki. Szakmai konferenciákat és tanácskozásokat szervezett; emléktáblák, szobrok fölállítását kezdeményezte. Országos egyesületeknek tagja, több helyi szervezet megalapítója. Egyaránt fontosnak tartotta a tudományos búvárkodást és azok közkinccsé tételét; vagyis a kutatást és a népművelést. Az általa írt és szerkesztett művekből több mint hétezer oldalnyi a világhálón is elérhető.

Makón született 1928. január 4-én. Középiskoláit a helyi Csanád Vezér Gimnáziumban végezte. A Szegedi Tudományegyetemen magyar-történelem szakos tanári oklevelet szerzett, de régészeti, néprajzi és művészettörténeti stúdiumokat is hallgatott. 1952-től a makói gimnáziumban tanított, két évig tanársegéd és könyvtáros volt az egyetem történeti tanszékén. Bölcsészdoktori disszertációját *Makó népi építészete*ből írta, Summa cum laude minősítéssel doktorált.

A néhány éves múltra visszatekintő József Attila Múzeum élére 1964-ben nevezték ki. Az intézménynek akkor se írógépe, se telefonja nem volt, helyiségei üresen tátongtak, de az új vezető tudta, hogy a kis múzeum nagyra hivatott intézmény lehet, hiszen Makó évszázadokig megyei székhely, piac-

körzeti központ; a hagymatermesztés átformálta gazdaságát, a parasztpolgári átalakulásban országosan élen járt. Igazgatóként elsők a múzeumi baráti kört alakította meg. A lokálpatriótáknak ez a lelkes csoportja hetente összeülve elhivatottan tervezte a város és a múzeum jövőjét. Havi rendszerességgel nyíló időszakos kiállításaival létrehozta a múzeum iránt érdeklődők szilárd táborát. Az intézmény néhány száz darabból álló gyűjteményét módszeresen gyarapította. Fokozatosan kialakította a néprajzi, képzőművészeti, irodalmi és történeti gyűjteményt. Negyed évszázad során sikerült elérnie, hogy a népelet tárgyai szám szerint megközelítették a nagy múltú szegedi múzeumét. József Attila kéziratokból és relikviákból pedig csak az Országos Petőfi Irodalmi Múzeum rendelkezett nagyobb gyűjteménnyel.

Fontosnak tartotta új múzeum és kiállítóhelyek létesítését. Elsők az irodalmi emlékmúzeum készült el, amelyet a neves mecénás, Espersit János születésének centenáriuma, 1979-ben avattak föl. A következő esztendőben fölépült a Pusztaszeri Nemzeti és Történelmi Emlékparkban a makói kertészkező életmódot bemutató hagymásház. 1981-ben adták át rendeltetésének az új múzeum főépületét. Megírta mindhárom épület állandó kiállításának forgatókönyvét. A rá következő esztendőben a múzeum telkén városi skanzen létesített, amely állt putriból, kovács-bognár műhelyből, apátfalvi házból, gazdasági melléképületekből és a rekonstruált Erdei Ferenc szülőházából. A skanzen épületeknek berendezéséhez forgatókönyveket írt. Mivel a pusztaszeri Emlékparkban hagymás ház létesült, kezdeményezte a szentendrei Országos Szabadtéri Múzeum részére makói gazdaház kiválasztását, melynek vásárolása megtörtént.

A múzeum szellemi kutató műhellyé is vált. Az igazgató megindította a *Múzeumi Baráti Kör Értesítőjét*, a *Makói Múzeumi Füzeteket*, a *Makói Múzeum Forráskiadványait* és a *Makói Múzeum Adattára* sorozatot. A kiadványok száma 25 év alatt meghaladta a százat.

Egyik kezdeményezője volt a Maros-menti Művésztelep szervezésének és a József Attila Irodalmi és Művelődési Bizottság megalakításának. Jeles évfordulók alkalmából tudományos üléseket, konferenciákat szervezett, több tucatnyi emléktábla állítását indítványozta. Mivel köztéri szobrokban szűköldött a város, mozgalom indult: váljon Makó szobrok városává. Kezdeményezésére készült el a *Megfáradt ember*, a „kalapos” József Attila, Dózsa György, Erdei Ferenc, dr. Tóth Aladár szoborportré; továbbá bronzreliefek Kőszeghy László, Horváth Mihály, Erdélyi Vazul püspökökről, Róka József püspöki helynökről. Hazakerült és fölláttották a Návay-emlékmű két beolvasztásra ítélt mellékalakját, illetve megszűletett a múzeum homlokzatán a karakteres épületplasztika.

Tóth Ferenc publikációinak száma meghaladja a négyszázat. Kutatta a szülőváros köztörténetét, politikátörténetét, településtörténetét, gazdaságtörténetét, művelődéstörténetét, egyháztörténetét, irodalomtörténetét, képzőművészetét, néprajzát. A hagyatéki leltárak, az inventáriumok kutatásával 1978-tól részt vett az *MTA Történelmi és kulturális emlékeinek és hagyományainak komplex kutatása* tudományos főirány vizsgálatában. Bekapcsolódott a Népművelési Intézet *Építészeti-lakásmódlakáskultúra* témakörben szervezett – Makón 65 családra kiterjedő – alapkutatásba. 1979-ben három makói ház teljes eszközfelvetelét végezte el.

Nagyobb önálló kötetei: *Egy makói hagymás család életútja*, *A makói ház*, *József Attila makói évei*, *a Száz magyar falu kincsháza* sorozatban *Apátfalva*, *Makói útkalauza* magyar, angol, német, francia, román nyelven jelent meg.

Az általa szerkesztett kiadványok száma megközelíti a kétszázat. Főszerkesztője a *Makói Monográfia* sorozatnak, amely nagyságrendjében az ország egyik legnagyobb terjedelmű ilyen vállalkozása. A hatkötetes sorozatban jelent meg két önálló munkája: *Makó régi térképei és A makói hagyma*. Szerkesztette és részben írta a monográfia 3. és 6. kötetét, több tanulmánya látott napvilágot a 4. kötetben. Hasonlóképpen szerkesztette és részben írta *Csongrád megye építészeti emlékei* összegző munkát, a *Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzeteit*, a *Makói Életrajzi Füzeteket*, a *Makói Hagymás Köteteket*, a *Szirbik Miklós Társaság Füzeteit*, az *Erdei Ferenc Társaság Füzeteit*, a *Makói Újságok Bibliográfiája* sorozatot, a *Földéaki történetek* kiadványait. *Révai Új Lexikona* munkatársa volt.

Tagja olyan országos egyesületeknek, mint a Magyar Néprajzi Társaság vagy a Történeti Társulat. Elnökséget vállalt a Keresztény Értelmiségi Szövetség városi csoportjánál, titkárságot a Szirbik Miklós Társaságnál, vezetőségi tag az Erdei Ferenc Társaságban. Elnöke a gimnázium Csanád-vezér alapítvány kuratóriumának.

Munkásságát kitüntetésekkel ismerték el: Szocialista Kultúráért (1970), Munka Érdemrend ezüst fokozat (1979), Makó Díszpolgára (1988), Móra Ferenc Emlékérem (1988), Tömörkény-díj (1994), a Csongrád Megyei Közgyűlés Alkotói Díja (1998), Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje

(2002), Bél Mátyás Notitia Hungariae Emlékérem, Pápai Áldás (2003), Fraknoi Vilmos-díj (2006), Nagy György-alapítvány díja (2008), Arany Hagyma-díj (2008).

Tiszteletére megjelent kötetek: *Emléklapok Tóth Ferencnek* (1988.); *Tanulmányok. Tóth Ferenc köszöntése* (1998.); *A legmakaiabb makai. Tanulmányok a 75 éves dr. Tóth Ferenc tiszteletére* (2003.). T. Bernátsky Sára: *Tóth Ferenc, a 75 éves helytörténész* (2004.); *A 80 éves Tóth Ferenc köszöntése* (2008.), Buzás Péter–Forgó Géza–Mátó Erzsébet–Fári Irén: *Dr. Tóth Ferenc 80 éves. Makói História*, 2008/1.

Lexikoni méltatások: *Révai Új Lexikona* 18. 84. Szekszárd, 2006.; Bodrits István: *Szeged és Csongrád megye múzeumainak munkatársai. A hagyomány szolgálatában*. Szerk.: Lengyel András. Szeged, 2002.

Brassó – és az Apáczai Csere János Egyesület

Brassó a Kárpát-kanyarban fekvő Barcaság-medence központja, amely Terra Borzaként szerepel először egy 1211-es oklevélben, amikor II. Endre király a német lovagrendet idetelepítette, hogy védje Magyarország délkeleti határát a kunoktól. A lovagrend két várat alapított itt, Földvárat és Brassót, azonban önkényeskedésük miatt a lovagoknak 1225-ben el kellett hagyniuk az országot. A kutatások szerint a szász telepesek a mai Németország nyugati feléből, a Rajna völgyéből érkeztek, a szűk völgyben kialakult kezdeti városmagot 1235-ben Corona néven említi egy oklevél, később, a tatárbetörés elmúltja után, 1252-ben már Barasu-ként, 1288-ban Braso-ként említik. Hunyadi János kormányzósága idején Brassó, akárcsak Kolozsvár, kerített várossá fejlődött.

Brassó – németül Kronstadt, románul Brasov – címeréhez legenda fűződik. A város legdélibb pontján, a Salamonkőnek nevezett helyen barlang található. Itt rejtőzött az ellenségei elől bujkáló Salamon király – szól a város megalapításának legendája. Salamon magyar király volt – ezért még mindig nem állítottak szobrot emlékére sehol a városban –, Árpád egyik utóda, 1052–1087 között élt, történelmi személy tehát, Szent Lászlót megelőzően uralkodott. Erdélyben is megfordult, harcolt a besenyők ellen, és egy alkalommal üldözői elől menekülve a mai Salamonkőnek nevezett helyen rúgattott át paripájával a sziklaszoroson, imát mondott, erre meghasadt a szikla, és a szakadékba estek az üldözők. A koronáját elásta egy fagyóker alá, amit aztán a városalapítók megtaláltak. Innen Brassó címere, a koronás gyökér, ezért is emlegetik Korona városaként.

Brassó sokszínű város – különböző nemzetiségűek és sokféle felekezetűek élnek egymás mellett. Talán ennek köszönhető, hogy ma is toleránsak egymás iránt az emberek. A Cenk tövében meghúzódó város patinás hangulatú: középkori épületei és a magasba tornyosuló, gótikus Fekete-templom turisztikai látványosság. Iparváros volt – a 1960-as években két hatalmas tehergépkocsi-, illetve traktorgyárat építettek, felduzzasztva román betelepítettekkel Brassó óshonos lakosságát. Ezáltal a hagyományos életvitel megbomlott Brassóban, és a patriarchális léggör odalett, a művelődési élet szinte kihalt.

Az 1990-es évek változása (a brassói gépipar csödbe jutott, az állami vállalatokat magánosították, illetve bezárták, nagyon sokan elköltöztek a városból) a gyárvárosnak tartott Brassó kulturális életének is impulzust adott. Brassó megye lakosságának, a Barcaságon élőknek mintegy 10%-a magyar nemzetiségű. Jelenleg egy kompakt közösség él Hétfalu-Brassó-Barcaújfalu-Apáca-Ürmös-Rákos-Kőhalom összefüggő területen, mintegy 35 ezer magyar. A megye művelődési életét meghatározza, alakítja a Brassói Lapok hetente megjelenő magyar újság (főszerkesztője *Ambrus Attila* a romániai magyar újságírószövetség elnöke), a magyar dalárda (karvezető *Klára Mária*), a helyi magyar TV (főszerkesztő *Bálint Ferenc* informatika/mérnök tanár, színimozgalm vezetője), a Brassai Társaság (elnöke *Héjja Gyula* mérnök, nevéhez fűződik az évente megrendezésre kerülő Széchenyi-bál). A brassói magyarság számára létfontosságú az Áprily Lajos Főgimnázium, ahol több mint ezer 1-12. osztályos diák tanul.

Manapság Brassóban élénk magyar kulturális élet zajlik. A magyar kultúra jeles erdélyi, magyarországi, nyugat-európai és vajdasági képviselői fordulnak meg itt. A Megyei Tanács pozitív diszkriminációt alkalmaz: a kultúrára szánt költségvetés 14 százalékát a magyar rendezvények támogatására fordítja, a 10%-ban magyarok lakta városban azonban nem működik Magyar Ház.

A brassói magyar kulturális élet fémjelzője az Apáczai Csere János Kulturális Egyesület, amelynek elnöke *Házy Bakó Eszter*. *Őt kérdeztük az egyesület létrejöttéről, történetéről, célkitűzéseiről?*

HBE: Az egyesület 1991-ben alakult, hivatalos bejegyzésére 1992. januárjában került sor. Én 2000. február 11-én vettem át az elnöki tisztséget. Alapszabály szerint egyesületünk célja: valódi kulturális értékek terjesztése, közösségfejlesztés, hagyományok ápolása, identitástudat erősítése a szörvényban, kapcsolatteremtés a Kárpát-medencében élő magyar közösségekkel.

E gazdag feladatsort hogyan, milyen rendezvények során sikerül megvalósítani?

HBE: Ismeretterjesztő előadásokat tartunk, hagyományápoló rendezvényeket szervezünk, megemlékező ünnepségeket történelmi eseményekről, vetélkedőket, könyvbemutatókat, író-olvasó találkozókat, különböző kiállításokat.

Vannak rendezvényeik, amelyek már átlépték a megye-, sőt az országhatárokat, és olyan ünnepségek, amelyekre naptár szerint már készül a magyar közösség...

HBE: Vannak évi rendszerességgel szervezett rendezvényeink. Januárban megünnepeljük a Magyar Kultúra Napját, a Költészet Napját, februárban szervezzük a Barcasági néptánc-találkozót, amit táncház követ, március 15-ére és Szent-István napra ünnepi műsorral készülünk. Húsvét előtt hímestojás-írást tanulnak a gyerekek, az írott tojásokból kiállítást is rendezünk. 2000-tól, minden év májusában, szervezzük a Reménység Házi Sokadalmat, a brassói magyar közösség majálisát. Ősszel a Bartalis János vers- és énekmondó versenyt szervezzük, 2008-ban az iskolások 15. adventi karácsonyváro rendezvényére és koncertjére került sor. Rendezvényeinken rendszerességgel fellép a brassói magyar dalárda, különböző népi táncsoportok, színjátszó csoportok, valamint egyéni előadók, hívatásos művészek.

A tavalyi évadot reneszánsz ünnepséggel kezdték, majd Brassó megyei néptánc-találkozóra került sor Bodolán, abban a községben, amely a Beldy grófok kastélyáról és udvarházáról is híres.

HBE: Sorrendben ez volt a harmadik néptánc-találkozó. A brassói Búzavirág-, Bokréta-, Sirülő-, Törpefenyő-együttesek mellett felléptek a megye településeiről érkezett néptáncosok – Bodoláról, Fűrészmezőről, Apácáról, Keresztvárról, Négyfaluból, Pürkerecről, Tatrangról és Ürmösről. Több mint 300 táncos és zenés ropta a táncot, húzta a talpalávalót.

Az Egyesület életében a legrangosabb, illetve a legnagyobb visszhangnak örvend az évente megrendezett, a Kárpát-medencéből érkező versenyzők közreműködésével, a Bartalis János vers- és énekmondó verseny. Hogyan is kezdődött?

HBE: 1993-ban, az RMDSZ Brassó megyei szervezete, Apáca, a szülőfalu és az Apácai Csere János Kulturális Egyesület közös szervezésében, nagy ünnepségsorozattal emlékeztünk Bartalis János költő születésének 100. évfordulójára. Márk Attila énekmondóval közösen, már akkor Bartalis mellé szegődöttünk. Bemutattuk *Ez olyan idő...* című pódiumműsorunkat, amivel a bemutató után bejártuk a Barcaságot.

Azóta, évről évre, egy gyönyörű őszi hétvégén, amikor mindig süt a nap, Versünnep van Brassóban. Ilyenkor nem is a verseny a fontos, hanem a találkozás egymással és a verssel, a megmutatkozás, a kitárulkozás vágya, a világ vers általi megvalthatóságának reménye. Én, személyesen a verseny zsűritagjaként vettem ki a részem a verseny munkálataiban, majd a hetedik versenytől (2000) szervezem is a rendezvényt.

Tizenöt év alatt 470 versenyző (ha csak az országos döntőbe jutottakat számítjuk) lett Bartalis János-verssel gazdagabb. Számos díjnyertesünk magyarországi versenyeken képviselte példásan az erdélyi magyarságot. Sokan bejutottak színházművészeti egyetemekre, irodalmi pályát választottak, vagy beálltak a közművelődésben tevékenykedő önkéntesek táborába. És nagyon remélem, gazdagabbak lettek azok a vershallgatók, a befogadók, akik, eljöttek a versenyekre, hogy felfogják az üzenetet.

Boros Erika

In memoriam

Győri János (1922–2008)

Mély fájdalommal búcsúzunk a hazai honismereti mozgalom legaktívabb és leghosszabb ideig tevékenykedő munkásától, a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Kör megalapítójától és három évtizeden át vezetőjétől, a helytörténeti gyűjtemény és tájház létrehozójától, Jászkisér nagyközség diszpolgárától, a helyi közművelődés nagyra becsült öregjétől, az iskolai oktatás és népművelés kiemelkedő munkásától, az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatok fáradszaktalan résztvevőjétől, Csete Balázs örökségének lendületes folytatójától és kiteljesítőjétől. A felsorolást még folytathatnám, hiszen olyannyira

széleskörű és kiterjedt életpálya zárult le 2008. december 30-án, amely az eltelt negyven esztendő alatt Győri János és felesége, Szentpéteri Julianna tevékenysége révén Jászkisért a hazai közművelődés és honismeret területén az egyik legismertebb településsé avatta. Országos mintát és példát adtak a vidéki honismereti szakköri és a helyi értékeket megőrző tájházi munka szervezésére és működtetésére.

Az egyetlen református jász település kulturális életének több mint négy évtizeden keresztül lankadatlan energiával és nagytáji hatékonysággal működő motorja azonban nem jászsági születésű. Győri János Jászkiséren lett valódi jásszá, ugyanis 1922. október 19-én a Heves megyei Nagyrédén látta meg a napvilágot. A katolikus palóc Győri János történelem-népművelés szakos tanári diplomát szerzett, majd romantikus körülmények között nősült be a protestáns jász településre, ahová 1955-ben kapott általános iskolai tanári kinevezést, mégpedig – és ez talán nem is a véletlen műve – az akkor nyugdíjba vonuló Csete Balázs helyére. Ettől a perctől élete utolsó órájáig feleségével együtt folytatta azt a helytörténeti és honismereti munkát, amit neves elődje rátestált. Maga Csete Balázs sem remélhetett volna szellemi hagyatékának jobb és alkalmasabb megőrzőjét a Győri házaspárnál, akik egész életüket ennek a nemes ügynek szentelték. Győri Jánost hamarosan befogadta lakóhelye közössége, akinek a Jásszág iránti rajongása nemcsak pedagógiai munkájában, hanem kiváló és lelkes népművelői tevékenységében is megmutatkozott. 1955-től egészen 1982-es nyugdíjazásáig a jászkiséri általános iskolában tanított. Hosszú időn keresztül sportköri elnökként is tevékenykedett, valamint történelmi szakkört vezetett. 1960–1963 között tiszteletdíjas igazgatója volt a helybeli művelődési háznak.

1970. március 15-én, a neves előd születésnapján feleségével és tíz jászkiséri lakossal megalapította a *Csete Balázs Honismereti Szakkört*, amelynek vezetését 2001-ig látta el. A rövidesen több mint hetvenfőssé lett szakkör kezdettől komoly és hatékony munkát végzett a helyi hagyományok és tárgyi világ feltárása terén. A rendszeres szakköri foglalkozások, a néprajzi pályázati dolgozatok készítése, a határon belüli és túli szakmai kirándulások, a rokonszervezetekkel való kapcsolattartás, a szakköri tagok munkájának összefogása komoly erőpróbát jelentett. Egykori tanítványai, munkatársai, s mindazok, akik vele dolgoztak, őszinte csodálattal adóztak fáradhatatlan lelkesedésének és lendületes tevékenységének.

Az országos viszonylatban is nagy létszámú honismereti szakkör hamarosan kinötte a kultúrházban való rendszeres összejöveteleket, különösen a mind nagyobb számban gyarapodó tárgyi gyűjtemény miatt, melynek elhelyezéséről szintén a Győri házaspár gondoskodott. 1981-ben sikerült megszerezniük a régi óvoda épületét, amit a szakkör tagjai felújítottak, és hat helyiségét a maguk által gyűjtött és dokumentált jelentős helytörténeti anyaggal rendezték be: a gazdálkodástól a kismesterségeken, népviseleten keresztül Csete Balázs tárgyi hagyatékával, a település történeti emlékeivel, melyek sorát két hagyományos lakószoba enteriőrje zárja le. A *Csete Balázs Helytörténeti Gyűjtemény* az eltelt évtizedek alatt országos viszonylatban is figyelmet érdemlő, elismerést kiváltó szakmai megalapozottságú tájház-zá fejlődött. 1995-ben az udvar hátsó területén kialakították a *Jász-portát* a hagyományos gazdasági épületekkel és eszközökkel, amihez egyedülálló szépségű emlékpark kapcsolódik a jászok történeti emlékezetének megidézését szolgáló kopjafákkal és díszeserjékkel. A gyűjtemény vezetője húsz éven át Győri János volt.

Példaértékű az a szoros együttműködés, szimbiózis, ami Jászkiséren megvalósult a honismereti szakkör és tájház munkálkodásának összekapcsolódása révén. A honismereti tevékenység jelentős tárgyi és szellemi anyaggal gyarapította a tájházat, melynek eredményességét Győri János szigorú szakmai igényessége biztosította. Rendszeres kapcsolatot tartott a megyei múzeumi szervezettel, valamint a Néprajzi Múzeummal, ennek köszönhetően az egyik leghitelesebb tájházi kiállítási anyaggal rendelkezik a település. A másik terület, melyben Győri János lankadatlan szorgalma megmutatkozott, a néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatokon való rendszeres részvétel, mind személyesen készített dolgozatai, mind a szakköri tagok révén, olykor kollektív pályázatok benyújtásával. Megadott számomra, hogy több mint két évtizeden át figyelemmel kísérhettem a rendszeresen érkező pályamunkákat, amelyek között minden évben több nyert előkelő díjat. Öröm volt látni a tájház falán sorakozó és egyre gyarapodó számtalan oklevelet, melyeket a szakkör tagjai nyertek el, és amit János bácsi mindig nagy büszkeséggel, könnybe lábadt szemmel mutogatott. Hogy a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázatán való részvétel mennyire fontosnak tartotta, kellően reprezentálja, hogy halála előtt néhány héttel, nagybetegen maga vette át a néprajzi pályázataért járó első díjat a Néprajzi Múzeum dísztermében, az ötvenedik önkéntes néprajzi gyűjtőpályázat alkalmából. Ekkor találkozottunk utoljára, és a maga sajátos elégedetlenségével reklamált, hogy a test már nem bírja a szellem aktivitását, pedig még mennyi dolga, feladata lenne. Hiszen csak 86 éves volt!

Amint a Honismereti Szakkör 30 éves történetéről szóló összegzéséből (Jászsági évkönyv, 1999) kiténik, a néprajzi pályázatok sorát számos egyéb munkája egészítette ki, mint pl. 1978-tól az országban elsőként megindított játszóházi foglalkozások Csete Balázs szellemiségének jegyében, 1979-től az Apáról-Fiúra hagyományörző bemutatók rendszeres megszervezése, valamint jelentős konferenciák, ünnepek (Kossuth emlékülés, Csete Balázs emlékünnepek, szakköri évfordulók) tartása, melyek mind a település hírét-nevét növelték.

1990-től szinte minden évben sor került országos hatáskörű rendezvényre, melyeken magam is gyakran részt vettem, minden alkalommal konstátálva a magas szakmai színvonalat és a helyi közösség nagyszámú, érdeklődő részvételét, valamint a Győri házaspár iránti tiszteletet, szeretetet. Közösségformáló tevékenységük elismeréseként 1995-ben a Honismereti Szövetség legrangosabb kitüntetését, a Bél Mátyás Emlékplakettet nyerték el, 1996-ban a Jászságért-díjat kapták a Jászok Világtalálkozóján. De Győri János mindig büszke volt a helyi kitüntetésekre is: a Csete Balázs díjra, valamint díszpolgárságára, mely megérdemelten dokumentálta jászai válását. Mindig nagy nosztalgiával emlegette, és élete egyik legnagyobb eseményének tartotta, hogy 1998 nyarán a Karcagon rendezett XXVI. Országos Honismereti Akadémia mintegy kétszáz résztvevőjét vendégül láthatták Jászkiséren. A Honismereti Szövetséget tartotta legfőbb támaszának, csaknem minden Honismereti Akadémián részt vett feleségével, olykor több szakköri taggal. Mindvégig a honismeret érdekében munkálkodott, egész életében igyekezett hasznára lenni fogadott hazájának, a Jászságnak, és ezen keresztül egész nemzetének, azon gondolat jegyében, melyet Csete Balázstól oly gyakran idézett: „Minden szépség legtermészetesebb kútforrása: a hazaszeretet!”

Selmezi Kovács Attila

Dankó Imre (1922–2008)

2008. december 15-én, életének 87. évében elhunyt Dankó Imre nyugalmazott megyei múzeumigazgató, az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár, a magyar múzeumügy, a néprajz, a művelődéstörténet, s a honismeret közismert, közmegebecsülésnek örvendő személyisége. 2009. január 5-én Debrecenben helyezték örök nyugalomra. A hosszú, ám eredményeiben az emberi élethez mérten mégis valószínűtlenül gazdag életpálya felületes számbavétele is jelzi, hogy Dankó Imre nagyon nehezen betölthető űrt hagyott maga után. Bár az elmúlt egy-két esztendőben alkalmanként fáradtabbnak, a testi megpróbáltatásai miatt olykor türelmetlenebbnek éreztem a megszokottnál, figyelme és munkabírása élete végéig változatlan volt. Ezt igazolja például, hogy a karácsony és Szilveszter közötti posta kézbesítette a *Rálátás* című honismereti-kulturális lap 2008. évi utolsó számát, amiben a szerkesztő Dankó Imre még 2008. november 30-án lezajlott rendezvényről is tudósított. Szerencsések lehettünk, akik közelebről ismerhettük, mert az egykori tanítványokra kiterjedő figyelme, segítőkészsége mellett talán valamit megérthettünk abból a személyiségből, akiben organikusan élt együtt a sokféle tudás, a legkülönbözőbb szakterületen megszerzett jártasság. Amennyire olykor úgy érezhette a fiatalabb pályatárs, hogy Dankó Imre öröktől van, s örökké lesz, annyira fájdalmas immár megmásíthatatlan hiánya.

Dankó Imre a Gömör megyei *Hanvárról* származó édesapa, és *Hajdúböszörményből* a fővárosba került édesanya gyermekeként, *Budapesten* született 1922. január 22-én. *Kunszentmiklóson* nevelkedett, ott érettségizett. Egyetemi tanulmányait Debrecenben kezdte magyar–angol–történelem szakon, azután Budapestre iratkozott át, ahol a *Bolyai Kollégium*, majd az abból kinövő *Györffy Kollégium* alapító tagja volt. Bár múzeumi kapcsolatai már diákéveiből datálódhatnak, az egyetem befejezése után először tanítani ment: *Hajdúnánáson*, *Kecskeméten*, *Szentendrén* és *Türkeven* volt gimnáziumi tanár. Az utóbbi helyen került először múzeumi státusba 1953-ban, miután 1951-ben az ő irányításával nyitott meg a *Türkevei Múzeum*. 1954-től *Sárospatakon* a *Rákóczi Múzeumot* irányította, 1958–1964 között *Gyulán* az *Erkel Ferenc Múzeum* igazgatója volt, majd 1964. július 1-jén *Pécsett* a *Baranya Megyei Múzeumi Szervezet* irányítását vette át. 1969. július 1-jétől nyugdíjazásáig, 1983. január 1-jéig *Debrecenben* a *Déri Múzeum* és a *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Igazgatóság* igazgatója volt. Az általa irányított kiváló munkatársi gárdával multhatatlan érdemeket szerzett Hajdú-Bihar jelenlegi múzeumi intézményrendszerének kiépítésében, s Debrecen adott keretet Dankó Imre tudományos életművének teljes kibomlásához is. (Hozzá kell tennünk, hogy a város művelődéstörténetével sokkal korábban eljegyezte magát: 1944-ben a *Sorsunk* című, néhány éven át Pécsett megjelenő irodalmi, művészeti és társadalmi lapban

Tehetségmentő debreceni kollégium címmel írta a – bibliográfiája szerint – legelső cikkét, 1945-ben pedig a Református Kollégium partikula rendszeréről készült bölcsészdoktori értekezése.)

Megszámlálni is alig lehet az általa gondozott, szerkesztett, megjelentetett kiadványokat és kiadvány sorozatokat, saját publikációiról nem is szólva. Szinte minden munkahelyén szerkesztett, gyakran maga indított könyvsorozatokot, illetve olyan periodikákat, amelyek a szaktudomány mellett az érdeklődő nagyközönséget is informálták (sárospataki, gyulai, bajai múzeumi füzetek, Pécsen a Dunántúli Dolgozók és a Múzeumi Körlevél, Debrecenben a Múzeumi Kurír).¹ Az 1944–1996 közötti időszakból – nem a teljesség igényével készült – bibliográfiája csaknem 1600 tételt számlál.² 1946-ban bölcsészdoktori címet, 1966-ban kandidátusi fokozatot szerzett, 1987-ben pedig a tudomány doktora lett. Tevékenysége messze túlmutat a néprajz határán, de ő maga is lényegesen kitágította a hagyományos értelemben vett néprajz kereteit: az irodalomtörténet, a művészettörténet, a művelődéstörténet megszámlálhatatlan kérdésével foglalkozott. A Debreceni Egyetem oktatójaként, három évtizedig nevelte a néprajzosok és a muzeológusok nemzedékeit. A Néprajzi Tanszéken 1986-ban címzetes docenssé, majd 1992-ben címzetes egyetemi tanárrá nevezték ki. Etnográfus hallgatók generációi emlékezhetnek jó hangulatú óráira és a Déri Múzeumban – az ő irányításával is – végzett múzeumi gyakorlatra. A tudományos ismeretterjesztésben éppen úgy fontos szerepet vállalt, mint a múzeumok társadalmi támogatóinak megszervezésében. A múzeumok nemzetközi szervezete, az ICOM körében a magyar muzeális közgyűjtemények kapcsolatait erősítette. A Déri Múzeum Baráti Körének égisze alatt, a Kör elnökeként, illetve társelnökésként általa szerkesztett, mintegy száz kötetet megért Múzeumi Kurír gondozása vélhetően példátlan a hazai múzeumok történetében. Saját bevallása szerint, legeredményesebben Debrecenben tudott bekapcsolódni a helytörténeti kutató és feldolgozó munkába: éveken át elnöke is volt a Hajdú-Bihar Megyei Helytörténeti és Honismereti Bizottságnak.

Muzeológusként és vezetőként tevékenységében soha nem vált el a tudányszervezés és a közművelődés. Az általa vezetett intézményekben is a határokon túlnyúló szakmai kapcsolatokat épített ki, de érdeklődése és kapcsolatrendszere túlnyúlt a Kárpát-medencén: Bukaresten, Brassón át elért a Balkánig, hangsúlyosan Bulgária területéig, Pozsonyon, Brnnon át Angliáig, Walesig. Jószerével mindenre nyitott, a szó valódi értelmében vett értelmiségi volt. Néhány éve csak, hogy a sok évtizeden át használt írógépről a számítógépre tért át, s interneten is kapcsolatot tartott a világgal.

Dankó Imre emberi és kutatói habitusából és széles körű tájékozódásából fakadt, hogy rendkívül gyorsan felismerte a különböző tradíciókban gyökerező, eltérő kulturális környezetek mibenlétét, s az abban felmerülő kutatási feladatokat, lehetőségeket. (Könnyen teremtett emberi kapcsolatokat is, személyisége olykor kifejezetten elbűvölte a vele először találkozókat is. Munkáiból éppen úgy, mint a vele való beszélgetésekből egyértelmű, hogy számára a barátságok, az inspiráló emberi kapcsolatok ropant fontosak voltak, s azok kihatottak egész tudományos érdeklődésének fejlődésére is. Hogyan természetesen ő is hatott a kapcsolataiban!) Ha bele gondolunk abba, hogy mennyire más hagyományt és környezetet képvisel(t) Túrkeve, Gyula, Sárospatak, Pécs majd Debrecen, akkor könnyen beláthatjuk, hogy kulturális örökségükhöz, illetve azok letéteményeseihez maga Dankó Imre személyisége és tudása jelenthette a legfontosabb kulcsot. De nem csak a nagy múltú városok adtak – a külső szemlélő számára könnyen és gyorsan – keretet a tevékenységéhez, hanem apró települések kulturális életébe is erőt plántált a sárréti Zsákától a zempléni Füzérradványig.

Tevékenysége a tájtörténet felől közelített a jelenségek, a rész témák felé, mindez szinte korlátlan lehetőségeket biztosított számára a témaválasztásban, s megadta a témákhoz való vissza-visszatérés lehetőségét is. Szemléletmódjában és munkamódszerében szerencsésen egyesült a terepmunka – leginkább megfigyelés – a történeti források és az irodalom feltárásával. Gyakran olyan témákkal foglalkozott, ami jószerével ismeretlen volt a kutatók számára, máskor meg olyan személyiségekre emlékezett, akiket rajta kívül – a ma élők közül bizonyosan – talán már senki nem ismert. Munkáiban azonban ezek az – aprónak tűnő – elemek megtalálták a helyüket a nagyobb összefüggésekben, s nem ritkán látvalos művelődéstörténeti kapcsolatok kifejezőinek mutatkoznak. Jószerével tudománytörténetiek mára már a Dankó Imre személyiségét körülvevő „históriák”, részleteikben immár folklorizálódott „valóságos történetek” is. (Feledhetetlen számomra az évtizede zajlott sárospataki konferencia estéje, amikor a közös vacsoránál, az asztalnál egymással szemben ülve Balassa Iván és Dankó Imre idézték meg várbeli emlékeiket, némiképp színezve is a történeteket, felismerve az érdeklődő fiatalok kitüntetett figyelmét.)

¹ Lásd Ortutay Gyula előszavát az *Opuscula Ethnographica* kötetben. Debrecen 1977.

² Dankó Imre munkásságának repertórium (1944–1996). Összeállította: Nagy Jenő. Debrecen, 1997. Az azt követő időszakról a Déri Múzeum Évkönyve köteteiből tájékoztam, amelyek a munkatársak szakirodalmi tevékenysége sorában Dankó Imre évenkénti publikációit is közlik.

Dankó Imre 1983. január 1-jén nyugdíjba vonult, s az azt követő negyed századot jószerével már valóban a tudományak szentelhetette. Továbbra is tanított az egyetemen, s élete végéig szinte egyszemélyes „intézményként” tevékenykedett. Az rengeteg publikáció mellett továbbra is kiterjedt szerkesztői munkát végzett: például kilenc évfolyamát jelentette meg a már említett *Rálátás* (Zsákaai Helytörténeti – Honismereti, Kulturális Tájékoztató) című kiadványnak. Továbbra is sok konferencián szerepelt, szervezett, kéziratokat lektorált, opponensként, valamint bizottsági tagként egész fiatal tudós nemzedéket segített a tudományos fokozat megszerzésében. Múzeum utcai lakásuk – hála hat évtizeden át hűséges társának, feleségének is – mindig nyitva állt a Dankó Imréhez kopogatók előtt.

A sok-sok munka szerencsére nem maradt visszajelzés nélkül, természetesen a tanítványok, tisztelők, barátok megbecsülése mellett. A múzeumi szakma elismerésén túl – amit pl. a Móra Ferenc-díj (1976) és a Pulszky Ferenc-díj (2006) tükröz –, számos kitüntetés és elismerés birtokosa volt, idehaza és a határokon kívül is. Debrecen és a tiszántúli reformátusság művelődéstörténetének kutatásában elért eredményeit és a Doktorok Kollégiumában végzett tevékenységét a Debreceni Református Hittudományi Akadémia díszdoktori cím adományozásával ismerte el. A honismereti mozgalom 1996-ban a *Notitia Hungariae* (Bél Mátyás) díjjal fejezte ki megbecsülését Dankó Imre hűséges szolgálatát.

Dankó Imre tudományos munkásságát és rendkívül szerteágazó tudományos és ismeretterjesztő publikációs tevékenységét roppant nehéz lenne áttekinteni, hiszen egy kisebb művelődéstörténeti lexikonra emlékeztet a 75. születésnapjára megjelent bibliográfia tárgymutatója is. Eredményeit azért is nehéz tematizálni, mert azok át- meg átfedik egymást, jószerével összeérnek tartalmukban, szerkezetük egészében szervesül az életműben. Szerencsére, említett önéletrajzában nagyon sok támpontot ad azzal, hogy saját maga fogalmazta meg tevékenységének fő irányait, csomópontjait. Előre bocsátva, hogy eredményei szétfeszítik az általa körülhatárolt tematikát, az általa legfontosabbnak ítélt témák mentén próbálom röviden számba venni az életművét. (Terjedelmi okokból csak az önálló kötetekre, és néhány kiemelkedő fontosságú tanulmányra utalok bibliográfiai pontossággal.)

Első helyen a *Hajdúság etnikai kutatásában* elért eredményeit említette számadásában, ami hat évtizeden át, többfelé ágazó tematikában végzett kutatómunkát takar. Egyaránt foglalkozott az „öreg hajdúvárosok” (hat szabadalmas település), az 1876–1950 között egységet alkotó *Hajdú megye* történeti-néprajzi, nyelvészeti és művelődéstörténeti kérdéseivel, magával a *hajdú* problematikával, s a *hajdú telepek* történeti források kiadásában működött közre, *A hajdúk a magyar történelemben* címmel tematikus köteteket szerkesztett (Módy Györggyel), a Sajó és Hernád menti hajdú településekről,³ Nyírbátor hajdúvárosról,⁴ a Körösköz-bihari hajdúságról⁵ pedig önálló kiadványt jelentetett meg. A publikációk célja, s az azokkal megélezott olvasói kör persze különböző volt, a megyei napilapoktól az összegző tanulmányokig, alkalmanként akár a monografikus szintézig (pl. a Hajdúság népi építészete).

Ez utóbbi már átvezet a másik nagy problémakörhöz, a *népi építészet* és a *népi lakáskultúra* vizsgálatában elért eredményeihez. Ez a témakör koncentráltabban jelenik meg Dankó Imre munkáiban, ami részben abból fakad, hogy elsősorban az alföldi mezővárosok változó építőgyakorlata foglalkoztatta, részben pedig abból, hogy 1966-ban ebben a témakörben írta meg kandidátusi értekezését (*Életmódbeli változások a délbihari síkság parasztságának felszabadulás utáni életében – Különös tekintettel a településre, építkezésre és lakásbelsőre*). Mindez persze nem jelenti, hogy – településmonográfiák építészeti fejezetei mellett – ne tekintett volna ki néhány írásban az építkezés kapcsán a változó táj és az emberi hajlék kapcsolatára, az építő kultúra nyelvészeti jelenségeire, sajátos anyaghasználati módokra, sajátos gazdasági épületekre, vagy akár a bolgár népi építészeti irodalmára.

Ebből a tematikai körből megint csak szervesen következik egy másik nagy egység, amit Dankó *életmód-változásvizsgálati kutatásokként* említ, amiben vizsgálataival élen járt, s ami érdeklődésének és munkamódszerének egyik jellemzőjére világít rá. Arra, hogy változásokban, folyamatokban gondolkodott, forrásai jellemzően történetiek voltak, s nem a jelenségekre koncentrált. Erről maga így fogalmazott: „Kutatásaim során igyekeztem a történelmi-társadalmi szempontokat érvényesíteni és a komparatív módszert alkalmazni. Minden tárgykörömben szem előtt tartottam az interdiszciplináris körülményeket, illetve az interetnikus kapcsolatokat, az akkulturizációs folyamatokat, a migrációk hatását.”⁶

³ A Sajó-Hernádmelléki hajdútelepek. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 1. Sárospatak 1995. (Új kiadása: Sátoraljaújhely 1991.) Vö. még: A szerencsi Bocskai-hagyományok nyomában. A Bocskai Gimnázium kiadása. Szerencs 2005.

⁴ Nyírbátor hajdúváros. *A Báthori István Múzeum Füzetei* 7. Nyírbátor 1957.

⁵ A Körösköz-bihari hajdúság. *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai* 8-9. Gyula 1959.

⁶ Önéletrajz. Dankó Imre munkásságának repertórium (1944-1996). Debrecen 1997. 12. old.

Azon túl, hogy mindez szemléletében megfigyelhető, több tanulmányt is szentelt a (néprajzi) változás-vizsgálat problematikájának. Fentebb említett, ide is illeszkedő kandidátusi értekezése sajnálatos módon nem jelent meg könyv alakban. (Általában is jellemzőnek tűnhet Dankó Imre életművére, hogy – a publikációk hatalmas mennyiségéhez viszonyítva – kevés könyvet írt, jellemzően azok is inkább tanulmánykötetek voltak.)⁷

Negyedikként az általa legeredményesebben kutatott témakörök közé sorolja a *népi kerámia*, a *fazekasság* kutatását, s annak kapcsán a *népi iparművészet* és a *folklorizmus* egyes kérdéseinek vizsgálatát.⁸ Ez vélhetően a téma iránti vonzódását fejezi ki, s az életmű arányait tekintve véleményét bizonyára a kerámia kiállításokkal és egyéb, a népi iparművészet kapcsolatos rendezvényekkel együtt kell értenünk.

Munkássága legeredményesebb témái között utolsóként említette az *árucseré*, a *piacok-vásárok* kutatását. Megítélésem szerint, Dankó Imre nevével legtöbbször ezt a témakört kapcsolják össze, ebben érte el a legtöbb eredményt, és ebben érvényesült leginkább rendszeralkotó tevékenysége is. Az életműnek talán ez a legerőteljesebb része, fél évszázad alatt a kérdéskör megszámlálhatatlan összefüggésével és részletével foglalkozott.⁹ Az *árucseré – javak cseréje* problematika elvi tisztázása mellett, maradandóan rendezte az árucseré típusainak és formáinak kérdését, a vásárok funkciójának összetett voltát.¹⁰ Tanulmányok egész sorozatát publikálta a jelentős magyar vásárhelyekről, a vásárhirdetésektől kezdve a mértékekig, a vásárok tiszttségviselőitől kezdve a zöldvásárokig, a vásárok nemzetiségi vonatkozásaitól a hetipiacok szerepéig valószínűtlenül sok részletét kutatta eredményesen ennek az összetett problematikának. Amellett, hogy mindenkinél jobban ismerte a vásárok és piacok történiáját, azok szereplőinek történetét, színes egyénisége is a sokadalmak rajzában teljesedett ki leginkább. A kofa, a lacipecsenyev, a bosnyák, a vásári közvetítők, a vásári viselkedésformák, s számos más kérdés tárgyalásában valódi szépiroí erényeket mutatott fel, tül azon, hogy írásainak stílusa amúgy is gördülékeny, olvasmányos és élvezetes, függetlenül attól, hogy rövid hírlapi cikkről vagy terjedelmes tanulmányról van szó. Korszakos jelentőségűt alkotott a vásárok kutatásában, de megjelent összegzései mellett is úgy érzem, hogy Dankó Imrének még meg kellett volna írnia a Kárpát-medence vásárainak nagy szintézisét.

Az előbbieket csupán néhány tartópillérét jelentik Dankó Imre munkásságának. Külön méltatást igényelnének például a különféle etnikumokkal, illetve etnikai csoportokkal, a különböző tájak és egyes településeik történetével és néprajzával,¹¹ a különféle művészeti ágakkal, jeles személyiségek életrajzával, az iskolák és az oktatás történiájával, a nyomdászat és a könyvészet kérdéseivel,¹² a muzeológiai elvi kérdéseivel, valamint különböző szakterületeivel, s még számos mással foglalkozó munkái. Külön méltatást igényelne szerkesztői tevékenysége is: több száz kötet örzi keze nyomát. Több száz recenzió emlékeztet arra a figyelemre, amivel a kor- és pályatársak tevékenységét követte. Be kell azonban látni, hogy az életmű gazdagságából és összetettségéből eredően, mindenféle méltatás és számbavétel csak szegényítheti Dankó Imre valódi teljesítményét. Az hatalmas életmű maradandó. S maradandó Dankó Imre személye is azokban, akik személyesen ismerhették. Nyugodjon békében!

Viga Gyula

⁷ Opuscula ethnographica. Válogatott tanulmányok. Debrecen 1977.; Fragmenta Historica Ethnographica. Válogatott tanulmányok. *A Hajdú-Bihari Múzeumok Közleményei* 55. Debrecen 2002.

⁸ A gyulai fazekasság. *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai* 48–49. Gyula 1963., A magyarhertelendi női fazekasság. *Dunántúli Dolgozatok* 5. Pécs 1968.

⁹ A gyulai vásárok. *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai* 44–46. Gyula 1963.,

¹⁰ Vándorlás és árucseré (vázlat és irodalmi tájékozódás a kárpát-medencei árucseré és migráció kapcsolatának kérdéseirhez). *Seperatum*. Debrecen, 1979., Tiszántúli vásárok-piacok. *Szöllősi Gyula* (szerk.): *Vásártörténet – Hídi vásár*. Debrecen 1976. 15–95. old. A magyar vásárok néprajza. *Domonkos Ottó* (főszerk.): *Magyar néprajz* III. Kézművésesség. Budapest 1991. 637–702. old.; Régi vásáraink világa. *Folklor és Etnográfia* 71. Debrecen 1992.

¹¹ Ismerjük meg szülőföldünket! A Sárospataki Járás története. Miskolc 1955.; Széphalom. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 3. Sárospatak 1956., Túrkeve története 1945-ig. H.n. É. n. (Bp. 1956), Túrkeve kutatása. Túrkeve, 1957., Baja irodalma. A Bajai Túr István Múzeum Kiadványai 2. Baja 1957., Kötégán. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 11. Gyula, 1960., A gyulai vár. Gyula, 1963., Képek Mohács történetéből (Bándi Gáborral). *Janus Pannonius Múzeum Füzetek* 8. Pécs 1966., Pécs képekben. Pécs 1967., Csenger története (Fábián Lászlóval). A Szatmári Múzeum Közleményei 4. Mátészalka, 1978., Nánási művelődéstörténeti emlékek. *Hajdúnánás* 1989., Az András templomtól a Nagytemplomig. *Nagytemplomi Gyülekezeti Élet Füzetek* 2. Debrecen 1994., Magyarhomorog. Debrecen 2001., Zsáka. Száz Magyar Falu Könyvesháza. Bp. 2002.

¹² Írások, nyomdászok, nyomdák. Alföldi Nyomda Rt. Méliusz Műhelye. Debrecen 2002.

Kónya Ádám halálára...

Kónya Ádámról búcsúzom. Ahogy az időkbe nézek, s kereselem az arcát, kereselem az emlékeimet, sokszor úgy érzem: az ő múltja az én múltam is. Ugyanazokba az iskolákba jártunk első elemítől az egyetemi diploma megszerzéséig. Az egyetemi négy évet leszámítva, amikor ő földrajzot, én filológiát végeztem ugyanott, a Bolyai Tudományegyetemen, ugyanazok voltak a tanítóink, tanáraink is. Tehát: ugyanazok a hatások, erők formáltak. Az általa szerkesztett MI. AZ 52-ESEK című, a saját évjáratukat megidéző könyvben önéletrajzi vallomásában olvasom: 1949 után már egyre inkább csak szovjet szerzők indulóit lehetett az énekkarnak énekelni, a népdal kezdett eltűnni... Bennem is ott zeng – ha visszagondolok –: „Egy a jelszónk: a béke, Harcba, boldog jövőért megyünk. Egy nagy cél érdekében, Tör előre ifjú seregünk...” Vagy még tovább, még radikálisabban: „A múltat végképp elseperni. Rabszolgahad indul velünk!” Igen, azokban az időkben a társadalom fő célja ez volt. A múltat, a hagyományokat, a hagyományos kultúrát, a megtartó értékeket, érzelmeket, ilyeneket mint nemzeti érzés, a hazaszeretet érzése, a hazára való büszkeség érzése, önbecsülés, önértékelés, saját kultúránk, saját értékeink szeretete végképp el kell seperni. Hullj a nihilbe, a talajtalanságba!

Nincs kizárva, hogy ez a durva törtetés, csőrtetés fordította Kónya Ádám arcát a múlt, a hagyományok kutatása felé. Mert hát bennünket, székelyeket olyan fából faragtak, hogy ha valamire kényszeríteni akarnak, azt mondjuk: csak azért sem! Voltak is bajai emiatt szinte végig, egész életében. Kifordított kor volt a miénk. Emlékszem, egyszer a moziban egy filmen megjelent „Sztálin elvtárs”, s valaki felállt, s elkezdett ordítani a tenyerét összeverve: Sztálin! Sztálin! Sztálin! És nem mert nem felállni az egész terem, bár mindenki érezhette, hogy ez örület, hisz filmet nézünk, mégis: nem merte senki nem verni össze a tenyerét, mer nem tudhattad ki áll/ül melletted, s az üvöltő kórus is zengett annak rendje és módja szerint. Legalább mímelni kellett mindenkinek, annak is, aki arcpirulva, szégyenkezve állt ott a lelkesedők vagy állelkesedők között.

Ebben az „ilyen” világban utunk külön út volt, de mint bátyám osztálytársával akkor, később mint eszmetársak jöbön voltunk, jártunk is egymáshoz. Illetve: inkább mi mentünk hozzá, hozzájuk, mert így hozta a „helyzet”. Egyik gyönyörű közös emlékünk az 1952-es Helsinkii olimpia közvetítéseinek a hallgatása. Nekik volt rádiójuk, nekünk nem, még 1944 őszén, a dicsőséges szovjet hadsereg és a röviddel azelőtt hozzája csatlakozott, átállt, bosszút lehellő román csapatok „felszabadító” bevonulásának a napjaiban be kellett szolgálatnunk a készülékeket, nekünk is, s feltehetően nekik is, s addig nekünk még nem volt erőnk újat vásárolni. Így hát délutánoként, esténként Ádámékhoz jártunk több mint két héten keresztül, együtt hallgattuk a közvetítéseket, s együtt szálltunk a mennybe a minduntalan feleszendülő magyar Himnusz hallatán! Aki élte azt a kort, sose felejtí el: 16-szor csendült fel az újabb és újabb magyar győzelmet ünneplő Himnusz, 16-szor hallgattuk szinte remegő testtel, arccal ezt a csodálatos imát, ami akkor tilos volt, csak a rádióban hallgathatta, hallgathatta? aki merte hallgatni ott is! S csak dúdolni, együttdúdolni mertük még hasonlóan érzők is, mert hát „a bilinek is füle van” – mondták az emberek akkoriban. Ezek voltak a mi életiskolánk lapos, nyomasztó, félelmeket gerjesztő és felemelő eseményei, pillanatai, ez volt a kohó, melyben formálódni kellett, azaz: ugyanaz a kohó edzett, formált bennünket.

Önéletidéző emlékezésében beszél a Bolyai egyetem kórusának 1956-os debreceni kirándulásáról is. Ott is együtt voltunk, együtt emelkedtünk lélekben, egy forrásból meritettük a nemzeti műveltségben való csodálatos feltöltődést, hiszen akkor még óriási élmény volt átlépní a határt – számunkra is „a felszabadulás”, a „szocializmus nagy győzelme” után, újbóli elszakításunk után¹ ez volt az első eset –, s érezni minden porcikánkkal, hogy magyar földön vagyunk. És fogadóink, a debreceni diákok, s a város népe, akik majd pár hónap múlva már fegyverekkel néztek szembe, az embertelen hatalom fegyvereivel, tettek is azért, hogy lélekben valóban fel tudjunk emelkedni. Mindenképpen lélekformáló, erősítő élményben volt részünk ott, a diáktársak között, majd az Aranybika Szállóban, melynek előadótérme zsúfolásig volt tele, s szinte tombolva ünnepelt bennünket a lelkes közönség, s a mellénk szervezett, ugyancsak énekkarral és táncosporttal jövő babesista román diákokat is udvariasan megtapsolta. De Ádám azt is megjegyzi, „észreveszi” emlékezésében, hogy eme út kapcsán: „nem a velünk levő Babes egyetem küldöttei, hanem a magyarországi magyar nevű Komócsin – Pulai párttitkáruó csapat bot-

¹ Gróza Péter úgy nyilatkozott a párizsi békeszerződések előestéjén, Észak-Erdély nyugodtan tartozhat Romániához, mert a nagy szocialista hazában a határok úgíis el fognak tűnni. Úgy eltűntek, hogy egy ideig még a madár sem repülhetett át rajtuk.

rányt magyar nacionalizmust (!) szimatolva”² Hozzá kell fűznöm, a szimatuk jó volt! Ha a nemzeti érzés megnyilvánulását nacionalizmusnak minősítjük.

Ezután aztán újaink szétválnak. Ők 56 júliusában államvizsgáznak, Ádám – kis kerülővel – hazakerül Sepsiszentgyörgyre, hogy aztán ott élje végig örökké cselekvő, még a hatalom akarata ellenére is „túlságosan cselekvő” életét. S amikor pár évre Kőkösbe száműzik, akkor is a megyében marad. Én még két évet egyetemen töltök, ott ér 1956 csodálatos őszi tavasza, aztán Székelykoesárdra három évig, s ugyancsak három évig Nagyenyedre, életiskolát járni, beleszippantani a falu – nekem is újdonságvolt ez, hiszen addig mindig városban éltem – majd a patinás Bethlen Kollégium – akkor egyszerűen: Nagyenyedi Magyar Líceum – történelmi légkörébe, hagyománytiszteletébe, hogy aztán 1964-től én is visszakérlüljek az ősök földjére. Háromszékre, ott Kovásznára. Ezután ismét gyakran találkozhattunk, s ismertem, tudtam, követhettem sorsa alakulását. Sokszor bátyám révén hallottam róla, aki ugyancsak földrajz szakos volt, s ha nem is olyan mértékben, de ugyancsak „garabonciásnak” számított ő is.

Mert garabonciás volt Kónya Ádám. Mindig járó, kereső-kutató, értékeket kereső, értékeket felfedező, értékeket mentő lény. Az egyetemista-kori kép: hátizsákkal, az akkor még divatos térd alá felhúzható, s onnan letürt, lebuggyasztott nadrágban indulnak ki a természetbe, a hátizsákon kalapács lóg, hiszen geológusok, s kőzeteket vizsgálnak. A hátizsák, sőt, még a kalapács is megmaradt egy ideig, gyalog, autóbuszon, vonaton, alkalommal, mikor mivel tudott, járt és kutatott. A kalapács álcázó is lehetett, hiszen a kommunizmusban sem emelhettek kifogásokat a közzetani vizsgálatok miatt. S arra bizonyára csak később jönnek rá, hogy a geológus lassan átvedlett művelődéstörténésszé, népi építészet, nemesi építészet, udvarházak, parasztházak, népi bútorok, tárgyi népi kultúra, egyházi épületek, templomok, kazettás mennyezetek, a reformáció utáni fehér vakolat alatt heverő falfestmények (íme, mire is lehetett jó a geológus-kalapács) kutatójává. Padlások, színek, eldobott holmik értékkereső kutatójává. S ha a fiatal, majd középkorú tanár életútját vizsgáljuk, azt kell megállapítanunk, mindig széllel szembe ment, vagy népiesebben, „széllel szembe pisilt”. Nem fogadta el a társadalom, a rend kötelező előírásait. Olyan „bakikat” követett el, amiért aztán a „leány licis” tanári állásával is kellett fizetnie, hogy karácsonyfát állított a bentlakó lányoknak. Úristen, karácsonyfát, „klerikális” szimbólumot! De ezt mesélje el ő:

„A karácsonyfaállítás volt a nagy produkcióm. Bentlakásban, 1959-ben. A leányiskolában tanítottam itt, Szentgyörgyön. Akkor jött be először az, hogy karácsony estére nem engedték haza a bentlakókat. S akkor én karácsonyfát állítottam.”³

Micsoda felhőrdülés, citálás a tanfelügyelőségre, fenyegetések, „többet elő ne forduljon ilyesmi, mert repül!” Hogy aztán – mint aki semmit sem értett meg a helyzetből – amikor húsvétkor még egy lapáttal rátett, loeszlóúveggel ment az iskolába, s megöntözte a diáklányokat, a fiatal tanár a nagylányokat, hogy „ne hervadjanak el”, akkor már nem volt bocsánat. S hogy még több okot adjon a példás büntetésre, de hadd mesélje ezt is ő:

„Aztán volt egy Szülőföldünk nevű faliújságom, ahol mind kastélyokat népszerűsítettünk. Petke Borbála írta a cikket, én adtam a fényképet, s ebből megint botrány lett.”⁴

S a „székelykapu” is bűnévé lett.

„Osztályfőnökünk volt, elvitt a Múzeumhoz, s az ott felállított székelykaput mutatta, magyarázta nekünk ahelyett, hogy – mondták a vádoló – már nem is emlékszem, hogy mit kellett volna csinálnia.”⁵

Hadd egészítsem ki én, bizonyára a Párt dicsőséges múltjáról kellett volna beszélnie.

Azt is mondja a tanítványa, általános művelődéstörténetet tanított az óráin.

„Rendkívül sokat tanultunk tőle. S nemcsak tanított, hanem fel is lelkesített, fel is keltette az érdeklődésünket a komoly dolgok, a komoly zene, a művészet, az irodalom értékei iránt. Beethovenről mesélt, reneszánsz festőkről, népművészetről. Általános műveltséget adott, a többi tanárainkkal ellentétben, akik csak a száraz anyagukat tanították.”⁶

Hát ennyi bűn bőségesen elég volt ahhoz, hogy:

² Mi, az 52-esek. Szerkesztette: Botos Ferenc és Kónya Ádám. Sepsiszentgyörgy, 2007. 131. oлд.

³ Telefon-interjúmból, 2008. szeptember

⁴ Ugyanonnan

⁵ Gazda Klára emlékezése

⁶ Gazda Klára emlékezése

„Sok lett a rovásomon, s kipenderítettek falura, Kőkösbe.”⁷

Igen, Kőkösbe, Háromszék megye egyik falujába. Azt hiszem, szerepe volt a mindig városon élt ember sorsában, érdeklődéskörének alakulásában, missziója, hivatása felfedezésében ennek a falura való száműzésnek. Itt is botrányt kelt legelső lépéseivel.

„Elfogadni kényszerültem hát a kőkösi állást, de már ötödik napon befutott a jelentés a pártbizottsághoz, hogy Kőkösön az első utam az unitárius paphoz vezetett (hiába, a papilakkal szemben pedagógusok laktak!) Így is történt, hiszen a néhány évvel előbb teljesen leégett tplomot megnézve azonnal láttam, alighanem középkori ez.”⁸

Aztán kutatója lesz e templomnak, értékei népszerűsítője.

Brassói felhatalmazással feltárást végeztem, és XIV. század eleinek bizonyult. A munka eredményeit közölte a Keresztény Magvető és a szentgyörgyi múzeum akkor induló évkönyv-sorozata, az Aluta. Közben Székely Margit, a „lici” párttitkárnője kitiltatott még az épületből is, mert jelenlétem úgymond „rossz fényt vet az iskolára”, a hajdani bolyaista diáktársból lett tanügyi főnök pedig az utcán dörrent rá: Mit keresel te egyáltalán Szentgyörgyön?”⁹

Kőkös mégis fontos szerepet kap az életében. Itt fedezi fel, illetve erősödik meg annak tudatában, hogy a falusi népi társadalom kicsoda értékeket alkotott! Meglátja, megtalálja, s híve, kutatója lesz a népi kultúra értékeinek, itt lesz „padláskutatóvá”, s itt fedezi fel éles szeme, hogy nem csak a kúriák, udvarházak, amelyekből Háromszéken bővível lehetett találni, értékek, hanem a népi építészet is kiváló értékeket alkotott. S itt ismeri fel, vagy kap legelőször lehetőséget arra, hogy a kisközösségek kitermelte értékes emberek sorsát, tevékenységét kutassa. Meglátja, hogy minden falunak megvannak a maga nagyjai, egykori szülöttek, tanítók, akik vagy ott, vagy elkerülve onnan tettek-alkottak valami maradandót. Ezt se nézhette jó szemmel a hatalom, s érzésem szerint „kettős reagálás” játszódik le a felső fejekben. Azért, hogy ellenőrizhetőbbé váljon – íme, a falu is lehet kártékony, nem csak eltemetni, eltemetkezni lehet ott, hanem „meg nem engedett dolgokkal foglalkozni” –, visszarendelik Sepsiszentgyörgyre, de mert azt a vak is látja, hogy értékes, cselekvő, egyszóval „dolgos” ember, hát használjuk ki! Ez lehetett az elgondolás, mikor kinevezik a Pionír Ház „természetjáró körének” vezetőjévé. Hadd a hegyeket járja, s végezzen „politikai munkát” is, legyen a párt közvetlenebb és szigorúbb ellenőrzése alatt! Ám csalódtak, mert Kónya Ádám paradicsomi állásnak értékelte a számára tízévesre nyúlott pionírházi munkát. Úgy adott feledhetetlen élményt, hogy közben nyitogatta is a szemeket. Úgy viszi a gyerekeket a természetbe, „pionirtáborba” – ez volt a feladata, ez ellen még nem is tiltakozhatott a „felettes szerv”, úgy táboroztatja őket – hogy ezzel tulajdonképpen felevenítheti a cserkész-hagyományokat, táborítüzeknél énekelnek, mesélnek, gyönyörű – hagyományos – játékokat játszanak, meglátnak, felfedeznek! Ezek az útszélre lökött, sémába gyúrni akart gyermekek egyéniséggé lesznek, a nemzet látó, érző, mondhatni tudatos tagjává lesznek. Mindezt úgy, játékosan, szinte észrevehetetlenül, anélkül, hogy akár az átlag-gyerekekben is tudatosodna, hogy tulajdonképpen mi is történik itt! S ami a fő: a kellemt összeköti a haszonnal, turista útjelzéseket festet a fákra, s még várat is renováltat!

Ideális állapot volt ez a lelki és szellemi nevelésre. Éveken át tábort szervez Felsőcernátonba, a már-már megsemmisülés szélén álló Ika-várához, s a lelkes táborozó gyermekekkel kezdetben megerősítik a majdnem leomló falakat, aztán renoválják is a várat. Bizonyára itt is égni kezdett a lába alatt a föld, s ezért:

„Tíz év elteltével Sylvester Lajos átszábitott a Művészeti Népiskola vezetésére. Izgalmas, sokrétű, gyakorlatias feladat volt. Osztálytársi alapon már csak azért is megérte, mivel Gazda Laci korai, csaknem negyven évvel ezelőtti, nem éppen rokonszenvvel kísért moldvai, csángómagyar néprajzi gyűjtésének is kiállítási teret biztosítottam, amelyről a megfigyelőktől követett Domokos Pál Péter is a legnagyobb elismeréssel írt a helyszínen az emlékkönyvbe.”¹⁰

Hatalom ide, hatalom oda, Kónya Ádám beépül közössége tudatába. Emlékünnepélyekre, szobor vagy emlékoszlop-avatásokra kezdik hívni. Egy-egy ilyen alkalommal százak csodálják kiváló szónoki képességgel megtartott beszédeit. Még egy „buktatás” növekvő népszerűségének a következménye, visszahelyezik középiskolai tanárnak az egyik szakközépiskolába.

⁷ Mi, az 52-esek. 134. old.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo. 135. old.

„Néha kezembe kerül a megyei tanfelügyelőség 1989 évi 89. számú rendelkezése alapján nevemre küldött átirat, amelyben kineveznek ideiglenes tanárnak az 1989-90. iskolai évre, ám, amennyiben „szakképzett tanerő” jelentkezik, vagy a munkám nem megfelelő, a kinevezés bármikor érvényét veszti... Harminchárom szolgálati évvel, véglegesítő és fokozati vizsgával, tankönyvírással, mintegy hétszáz – tucatnyi folyóirat, heti- és napilap oldalain megjelent – írással a szakmai múltam mögött, ezt még el kellett olvasnom.”¹¹

Ott éri majd 1989 decembere, a rendszerváltozás. Mi sem volt természetesebb, mint hogy a város büszkeségének, a Kós Károly gyönyörű épületében működő Múzeumnak az igazgatója lett (1990). Ki más is kerülhetett volna erre a feladatra rátermettebb ember, mint ő.. Első ténykedése az volt, kiharcolta, hogy kapja vissza az intézmény a régi, patinás nevét: Székely Nemzeti Múzeum. Itt is dolgozott aztán nyugdíjaztatásáig (2000). Ám tevékenysége túlnőtt a múzeum falain. Ekkor – hogy mesterséges akadályokat nem gördíthetett eléje már senki, vagy csak kisebb mértékben gördíthettek a bukaresti hatalmasságok, akikkel ugyancsak folyamatosan meg kellett vívnia a harcát – lett igazán szellemi vezérré. Ébresztővé, ébrentartóvá. Állandóan szervezett, s szinte mindenütt ott volt, ahol valami jó dolog történt. A templomfalak vakolata alá elrejtett csodálatos középkori freskókat fedez fel. Kötelezővé teszi, ha bárhol is valami renoválás történik, hívják. Így fedezi fel a Kilyéni templom Szent László legendáját, külső falfestményeit. Így találja meg a jelenlegi csomakőrösi gótikus templom padlója alatt az egykori árpádkori román stílusú templom szentélyének alapzatát.

Ekkor már munkáját is elismerik, egymás után jönnek a különféle kitüntetések, díjak. „A műemlék-kutatásért a hazai szakminisztériumtól a Művelődési Erdemrend III. osztályú nyolcágú csillaga. Ugyanezért a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától 2000-ben Forster Gyula-díj., egy év múlva ugyanonnan a Széchenyi Ferenc díj. Megremegett a térdem, mikor a Gellért Szállban Trógmayer Ottó, „Pusztaszer atyja” és a kettős honfoglalás elméletének kidolgozója, László Gyula neve között olvasták ki a nevemet a Széchenyi Társaság díjának átadásakor. Budapesten Kós Károly emlékéremet vehettem át a kiváló építőművész Csete Györgytől, Miskolcon pedig az Istvánffy Gyuláról elnevezett az ismeretterjesztésért. Őt esztendeje a legteljesebb meglepetésemre Glatz Ferenc aláírásával érkezett a Magyar Tudományos Akadémia köztisztviselői tagságáról szóló oklevél, legutóbb pedig a szentgyörgyi Gábor Aron tereiben Demeter János megyei tanácselnök nyújtotta át a frissen alapított Pro Comitatu Covasnae-díjat.”¹²

S eközben, mint egy valóságos robot, járja a megyét, előadások tömkelegét vállalja, tartja falunaponkon, falusi-városi ünnepségeken, konferenciákon, szobor- és emlékműavatókon, könyvbemutatókon. Mindenhol, ahová hívják, mert képtelen nemet mondani. Beválasztják Sepsiszentgyörgy városi tanácsába, aztán négyévenként újra választják mindig. Kezdetben az RMDSZ színeiben, később látva érdekvédő szervezetünk pálfordulását, ellenzékben. Tagja lesz a Tökés László által javasolt Autonómia-tanács Kezdeményező Bizottságának, majd a Székely Nemzeti Tanács alelnökéeként a testület szimbólumaiként székely zászlót, székely címert rajzol, tervez, fogadtat el – Széchenyi szavaival –: pénz és taps nélkül. Falvak, városok címereit tervezi. Óriási munkát végez a műemlékvédelemben, ő lesz a Városrendészeti Bizottság elnöke, s ebben a funkciójában harcot vív Sepsiszentgyörgy hagyományos építészeti arculatának, stílusességének a megőrzéséért, a régi, történelmi épületek megmentéséért. Harcol, hogy a megye nagyjairól utcákat nevezzenek el nemcsak városában, a vidéki településeken is. A nagyjait felfedező falvakban emlékkünnepélyeket szerveznek, az ünnepi szónok szinte mindenütt: Kónya Ádám. Emlékrendezvényeket szervez, II. Rákóczi Ferenc, a nagyságos fejedelem tiszteletére. Bocskay István tiszteletére, Kodály Évet, gróf Mikó Imre, Kós Károly, Kőrösi Csoma Sándor emlékére. Zabolán, Zágónban, a megyében mindenütt ott van, mert ő szorgalmazza, hogy a nagyokról mindenütt emlékezzenek meg. Szimpóziumokat szervez¹³, kiállításokat rendez és nyit meg, Könyveket szerkeszt, ír¹⁴, gyakran „horkan fel” újságcikkben egy-egy visszasság láttán. Remek beszédek mond, olyan sűrű a programja, hogy szinte naponta más- és máshová kell mennie. Felaprózza magát, beleássa magát a feltáró-kutató munkába, valóságos helytörténeti lexikonná válik. Mindent tud mindenről, mindenkiről.

¹¹ Uo. 136. old.

¹² Uo.

¹³ „A reformáció Háromszéken”, „Egyházi művészet Háromszéken”, stb.

¹⁴ Bálványos és környéke (társzerzővel), 1970; A Rétyi Nyír és környéke (1970), A Mikóból indultak. Médium kiadó, 2000; Sütő Béla virágai (Mesteri populári-Népi mesterek sorozat) Sepsiszentgyörgy, 1977; Rákóczi Emlékkönyv, a Sz.N.M kiadványa, Szerkesztette K.Á. Sepsiszentgyörgy, 2005 – képes album, Váradi Péter Pál fotóival, K.Á. szövegével, Péter Pál kiadó, Veszprém, 2005; A sepsiszentgyörgyi Sz.N.M és a Csiki Székely Múzeum közös évkönyve, 1999, felelős szerk. K.Á.

ami vagy aki arra érdemes. A megye és a város fáradhatatlan mindenese És... és... Csak egyvalamire nem jut ideje, hogy hatalmas tudását teljességében papírra mentse, könyvekbe ágyazza. Maga is érzi, írni kellene, még többet, sokkal-sokkal többet, de oly sok a napi feladata, nem ér rá, nem tud időt szakítani rá, a végén már menekül is előle. Amilyen nagyszerűen, könnyeden beszél, rögtönöz, építi fel szónoklatait, olyan nehezen tudja írásra szánni magát. Túlzott igényessége, a tökéletességre való törekvés megakadályozza abban, hogy mondanivalóit az általa igényelt formában, a maga elé állított mérce szerint megfogalmazza, vagy elindított írásait véglegesítse. S így viszi el hatalmas tudásának jó-részét a sírba.

„Papírcetlik ezzeivel van tele a ház, az egykori otthon, apró kis jegyzetekkel, de azt csak ő tudta, hogy mi mire való”¹⁵, s félő, hogy nem is tudja már senki azt a rendszerező, azt az összegező munkát elvégezni, ami rá várt volna, s amire csak ő lett volna képes. Am a feladat mégis megvan: az utókor feladata megmenteni, amit csak lehet.

Viszonylag korai és váratlan távozta – rövid két hónapos súlyos betegség után – pótolhatatlan vesztés nemcsak megyéje, hanem az összmagyar tudományosság számára.

2008. november 26-án halt meg. Külföldön voltam, nem lehettem ott a temetésén. Lelkemben a szoba közepére kihelyezett ravatal, mint hajdan a kalotaszegi Vistán láttam, rajta a halott, a Nagy Halott, s körülötte a családtagok, feleség, gyermekek, unokák, rokonok, Sepsiszentgyörgy népe, Háromszék népe, a magyar tudományosság képviselői, hatalmas kört alkotva keringnek az eltávozott körül. Közöttük ott keringek én is, s mikor rám kerül a sor, odaérek a Szíve oldalára, térdre borulok – mint ott, akkor. Vistán tették –, himbálózó, rá-ráboruló mozdulattal megérintem az arcát, kezét, s sírok, visítok, vagy csak halkán, megtört hangon, szomorú ritmusra dúdolom, mondom: Jaj, jaj Ádám, mért hagytál itt? Nézd, milyen árvák vagyunk nélküled! Mért hagytál itt? Mért hagytad itt a népedet, melynek prófétája, megtartója voltál. Mért hagytad itt a városodat, falvidaidat, melyeket úgy szeretted! Melyeknek krónikása, megtartója voltál. Órszobádat, ahonnan figyelted, láttad a világot, a történeket, s szavadat emelted, ha kellett! Miért? Miért? És jön a régész, Jaj, jaj, és jön a kultúrtörténész, Jaj, jaj, és jön a térképész, jönnek a művészetek képviselői, a földrajztudomány, a geológia, a természetvédelem, a műemlékvédelem, jönnek a történészek, a helytörténeti kutatás nagyjai, a pedagógusok, természetjárók, muzeológusok, táborszervező eserkész-vezetők, népművészek, népi táncosok, a néprajzosok, s mind azt siratják, amit távoztoddal veszítették... Halad a végeérhetetlen sor, jönnek városod képviselői, a falvak képviselői, melyeket te világosítottál fel értekeikről, az iskolák, melyeknek a te javaslatodra adták az új, igaz és méltó nevet, s mind téged siratnak. És téged sirat Erdély, téged sirat a Kárpát-medence, téged sirat a szétszórt magyarság. Jaj, jaj, mért mentél el, mért hagytál itt bennünket olyan áván...

Gazda József

Az ilyefalvi templom-kastélynak nyugatoldali látképe (Orbán Balázs: Székelyföld leírása III. 35. old.)

¹⁵ Özvegye, Kónya Éva Réka közlése

KÖNYVESPOLC

Magyar Református Egyházak Javainak Tára

A határon túli református gyülekezetek templomi, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. Főszerkesztő: *Tenke Sándor*. Sorozatszerkesztő: *Berecz Ágnes*. Szlovákiai Református Keresztény Egyház I. Ungi Egyházmegeye.

Mély megilletődéssel vesszük kezünkbe a *Magyar Református Egyházak Javainak Tára* című sorozat tekintélyes köteteit, amelyek mindegyike hiteles annotált leltár-okirata egyházaik jelenlegi anyagi viszonyain, körülményein nyugvó szellemi-lelki állapotának. Különösen akkor érzékenyülünk el, ha a kötetek alcímeit is olvassuk: *A határon túli református gyülekezetek templomi, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga*. És bizony gyorsan eszünkbe jut a nem is olyan régi kezdet, a kezdet, amikor is 1987-ben, a Doktorok Kollégiumának Néprajzi Szekciójában megfogalmazódott a magyar református gyülekezetek javainak összeírására, rendszerezésére irányuló igény. A kezdeményezők *Molnár Ambros* esperes, egyháztörténész-etnográfus, a Doktorok Kollégiuma Egyházi-Vallási Néprajzi Szekciójának vezetője, *Pappné Szalay Emőke* iparművészet-történész főmuzeológus, *Felhősné Császár Sarolta* etnográfus múzeumigazgató, *Nagy Varga Vera* etnográfus, történész főmuzeológus és még sokan mások, azonnal hozzákezdtek a szervezéshez, a nagy munka előkészítéséhez, és ami egyáltalán nem volt könnyű, a támogatás kereséshez. Az a vélemény formálódott meg annakidején köztünk, hogy a legtöbbet veszített, a legrosszabb körülmények között élő kárpátaljai református gyülekezeteket kell legelőször feltérképezni, méghozzá személyes helyszíni feltárások, dokumentálás alapján. El kell mondanunk, hogy a munkát a mai, korszerű muzeológiai nyilvántartási rendszorú betartásával kívántuk elvégezni. Így is történt, fáradtságot és nem kevés ellenállást leküzdve, a Kárpátaljai Református Egyház vezetői és tagjai bizalma, segítőkészsége, református magyaráink szeretetteljes, odaadó, fogadása, információkészsége odavezetett, hogy ha nagy nehézségek árán is, de a kárpátaljai magyar református gyülekezetek összeírása, a megismert anyag leírása, dokumentálása 1998 év végére nyomdakész állapotban elkészült s a közben felkelt hivatalos érdeklődés és támogatás következtében az anyag 1999-ben kiadásra is került. Itt feltétlenül meg kell említeni *Tenke Sándor* nevét, aki akkor a Gyűjteményi Tanács vezetője volt és megszerezte az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatását is. Ez a több kötetes, jól átgondolt és felépített, egységes rendszer alkotó katalógus szerű leírás nagy érdeklődést és elismerést váltott ki. Nemcsak a szakmai körök, hanem az igen széles körű közvélemény is egyöntetűen azt mondta, hogy a munkát folytatni kell és ki kell terjeszteni minden más országbeli református egyházközségre is. Valahogy így ismertem én azonnal a sorozat első négy, a kárpátaljai köteteit a *Confessio* 2001. évfolyama 119–121. oldalain. S mily nagy öröm volt számomra a közelmúltban, hogy az alábbiakban ismertetendő kötet előszavában a legilletékesebb, a Szlovákiai Református Keresztény Egyház jeles

művészettörténész püspöke *dr. Erdélyi Géza* tollából ezt olvashatjuk: *„A kezdeteket is felölelő adatokkal alátámasztott keresztény egyházi múltunk építészeti értékeit és műkincseit úgy mutatja be, hogy közben észrevétlenül tanít bennünket Kárpát-medencében gondolkodni, látni és tervezni. A templomtól, az egyházi műkincsektől egyenes út vezet gazdag lelki-szemleli örökségünkhöz, amelyről soha sem mondhatunk le, nem is szabad lemondanunk.”*

Az Ung-vidék szoros egységben Bereggel, a Tiszaháttal, a Szamosközzel, Szatmárral jellegzetes kistelepülésű, honfoglalás-államalapítás korabeli vidék. Az 1300-as évek pápai tizedjegyzékeiben már mindegyik falu szerepel. Mind az Ung-vidék, mind Bereg, mind Szatmár korán megyékké szerveződtek. A lakosok pedig eltérően néhány kismemesi településtől, szinte egyöntetűen jobbágyok, magyarok és római katolikusok voltak. A szerednyei uradalom (Dobó Ferenc tulajdona is volt, száznál több telekkel) uralta a vidéket. Már a középkorban, mint mezőváros, Nagykapus szerzett központi szerepet. Az egyébként a szép számban található kis- és középnemesek alig játszottak különösebb gazdasági-, társadalmi- vagy éppen kulturális szerepet. Illetleg itt is ez a réteg volt a legérzékenyebb a reformáció tanainak befogadására s elmondhatjuk, hogy a XVI. század harmadik harmadára vidékünk szinte teljes egészében református lett. A török veszély kevésbé sújtotta őket, mint a partiumi korszak háborúságai, amelyekkel a bécsi udvar, a Habsburgok, szerették volna elfoglalni az Erdélyi Fejedelemséget. A császáriak egyik fő célja volt területünkön is, a római katolikus egyház visszaállítása, megerősítése, az ellenreformáció erőteljes pártfogolása. Bocskai István szabadságharca, Báthory Gábor küzdelmei, Bethlen Gábor hadjáratai, I. Rákóczi György háborúi, majd II. Rákóczi Ferenc szabadságharca itt alakították ki azt a „köztes területet”, a Partiumot, amely a hadi szerencsétől függően, mindig az aktuális győztes hatalomé volt.

A XVI. században megkezdődött az Ung-vidékre a Bereg-Ung megyei hegyekből a hol lassúbb, hol gyorsabb le- vagy bevándorlás a későbbiekben görög katolikus lett orthodox ruszinok, kárpátoroszok, ukránok részéről úgy, ahogy azt részben *Prigivi István* egyháztörténész, részben pedig – a vonatkozó levéltári anyag közlésével – a nemrég elhunyt *Udvari István* és kutatótársa *Takács Péter* leírta és elemezte. Egészen a reformkorig, mai kifejezéssel élve mondhatni, hogy mind a református magyarság, mind az orthodox-görög katolikus ruszinok, kárpátoroszok „békés egymás mellett élésben” éltek. Kezdetben ezt a békés egymás mellett élést az itt is kibontakozó ellenreformáció, majd később pedig, a széleskörűen értelmezett reformkorban a jobbágyfelszabadítás megalapozta társadalmi differenciálódás, a nyomában is támadt nacionalista szemlélet hozadékaiként számos ellentét tette tönkre a közéletet, rendkívüli módon növelve a szegénységet. A XX. századot már az Ung-vidék is társadalmi feszültségek közepette, elszegényedetten érte meg. Területünket az első világháborúban és az utána következett forradalmi időkben nagy veszteségek érték, a szegénység rendkívüli módon fokozódott és

már-már elviselhetetlenné kezdett válni. A legnagyobb csapatát azonban a trianoni békediktátum végrehajtása okozta. Területünket elszakította természetes és történelmi központjaitól, településeitől, intézményeitől, így például a lakosság zömét kitevő reformátusságot a Tiszáninneni Református Egyházkerületől és a számukra is anyaiskolaként, kulturális és tudományos központként szerepelt Sárospataki Kollégiumtól. Veszteségeik mellett el kellett viselniük az addig velük együtt élő, békesnek-barátságosnak látott és tartott népek diszkriminatív magatartását is. Az újonnan alakult Csehszlovákia ezt a területet határmenti perifériának tekintette és nem nagyon törődött vele. Erre az időszakra esett és éppen erre a területre vonatkozott a *Sarló* mozgalom tevékenysége, aminek teljes dokumentációs anyaga a Debreceni Irodalmi Múzeumban van. Még ennél a helyzetenél is rosszabb korszak köszöntött az Ung-vidékre a második világháború után, amikor Kárpátalja a Szovjetunió, majd Ukrajna része lett. Nem is szólva a béke első idejében hozott magyarság ellenes intézkedésekről, büntetésekről stb. Igazán elmondható, a csodával határos módon maradt meg az, ami megmaradt. Megmaradt hitéletük egyszerű és alázatos, ám egyre inkább öntudatos és, ha szerény mértékben is, de haladást, fejlődést mutat. Jellemzője a mély biblikusság, méghozzá az Ó-Szövetség alapos ismerete szerint. A könyv 15 településen végezte el a „felmérést”: *Bajánházán, Bésen, Csicseren, Deregnőn, Iskén, Kaposkelecsényen, Mokszakérszen, Kisráskán, Mátyócon, Vajkócon, Abarán, Nagykaposon, Nagyráskán, Nagyszelmencen és Vaján.*

Erdélyi Géza püspök úr bevezetőjében van egy melékmondat, ami arról szól, hogy ezt a nagy, fáradságos munkát a legjobb szakemberek végzik. Valóban így is van. Szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy mind a felmérés, mind pedig a feldolgozás nehéz munkáját a *Molnár Ambrus, P. Szalay Emőke, Felhősné Csizsár Sarolta, Nagy Varga Vera* együttes végezte el. Természetesen esetenként kibővítették soraikat arra alkalmas, a helyi viszonyokban jártas önkéntes kutatókkal, köztük több szakemberrel is. Így például az Ung-vidék terepmunkáját, ami 2002–2004 között folyt, a következők végezték: A templomépületek, az orgonák, és az irattári anyagok, valamint az egyházközségek könyveiről-könyvtáraitól *Sápy Szilvia* készítette a felmérést. *P. Szalay Emőke* a klenódiások leírását végezte, a textiliákat *Felhősné Csizsár Sarolta* vette számba, a harangokat pedig *Hegedűs Györgyi* „leltározta”. A történeti, gyűlekezettörténeti áttekintéseket, bevezetőket és összegező megállapításokat – amelyekre ezúttal is nagyon nagy szükség volt már munka közben is – *Kiss Endre József*, a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények történetész munkatársa állította össze.

Talán nem kell itt elmondani azt, hogy a tudományos hasznán túl morálisan is milyen nagy ennek a küldetés-szerű munkának a jelentősége. Ennek a kötetnek is, mint a többi előzőeknek is, az a nagyerékű üzenete, hogy továbbí munkára serkent. Úgy tudom, hogy folyik is ez a munka, és a horvátországi kötet talán hamarosan meg is jelenik.

(Debrecen 2006.)

† Dankó Imre

BAJÁK LÁSZLÓ:

A Magyar Nemzeti Múzeum címeres halotti emlékei

Több mint hét évtizede jelent meg a Magyar Nemzeti Múzeum Bibliotheca Humanitatis Historica sorozatának első kötete, történetesen a haláltáncok történetének első része. S 70 év múltán ismét a halállal kapcsolatos kötet következik a sorban, a XIX. kiadvány.

Baják László, a kötet összeállítója, szerkesztője és bevezető tanulmányának írója alapos munkát végzett. A maga nemében úttörő munkára vállalkozott. Igaz ugyan, hogy az utóbbi évtizedben jelentős figyelem fordult a címeres halotti emlékek (jórészt sírkövek) felé, de azt megelőzően mintegy fél évszázadon keresztül nem sokat foglalkoztak ezzel, hiszen maga a címertan is csak megtört „segéd tudománynak” számított.

Baják László egy évtizede kamarakiállítások kapcsán kezdett el foglalkozni a halotti címerekkel, majd nem kis munkával kiderítette, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum nyolc (!) osztálya őriz ilyen emlékeket. Nem egy darabnak egészen kalandos a története, hogyan került múzeumba, melyik múzeumba, s miként „vándorolt” gyűjteményből gyűjteménybe.

A bevezető tanulmányban megismerhetjük a középkori halotti címerek rövid történetét, majd a korai újkor halotti címereit és zászlóit. Jellemző, hogy Mátyás király halotti pajzsa Sopronba került, onnan Bécsbe, és Napóleon csapatai hadizsákmányaként jutott Párizsba (1805), ahol ma is őrzik – nemrégiben jómagam is láthattam. A legimpozánsabb halotticimer-gyűjtemény Kolozsvárott, a Farkas utcai református templomban tekinthető meg. Különleges látványosság, kötetben tette közzé Entz Géza és Kovács András (1995). Végül a XIX–XX. század emlékeiről, szokásairól ad áttekintés Baják László. Érdekes, hogy míg Báthory Zsófia epitáfiuma múzeumba került, addig mellette eltemetett fiáé, I. Rákóczi Ferenc továbbra is a kassai volt jezsuita templom falán függ. A szatmári békét aláíró Károlyi Sándor halotti címerét egyenes ági leszármazottja ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak (1907). Kisfaludy Károly, a festő és író papírra festett pompás halotti címere a Lafranconi gyűjteményből került a múzeumba. Rudnay Sándor (1760–1831) hercegprímásnak szintén papírra festett halotti címere is a múzeumot gazdagítja. Mint ahogy papírra festették gr. Széchenyi István (1791–1860) halotti címerét is. Deák Ferenc (1803–1876) halotti címere eredetileg alighanem az MTA előcsarnokának oszlopán vagy a ravatal oldalát díszíthette. Ravatalról származik Kossuth Lajos (1802–1894) címere is. A parlamenti ravatal díszítette gr. Apponyi Albert (1846–1933) halotti címere.

45 címeres emléket mutat be az adattár, s ami nem kis dolog, egyetlen elkallódott emlék kivételével valamennyinek közli a színes képét is. A katalógus öt részre tagolt: címeres halotti zászlók; epitáfiumcímer; halotti címerek a XVII. századból, a XVIII. században, valamint a XIX–XX. századból.

A leírások pontosak, kellően részletesek, az irodalomjegyzék is impozáns. Nem hagyhatjuk említés nélkül azt sem, hogy olyan kitűnő szakember volt e munka lekora, mint Pandula Attila. Reméljük, Baják László tovább folytatva kutatásait, a tudományt még további sok címeres emlékek közzétételével fogja megörvendeztetni.

(Budapest, 2007.)

Csorba Csaba

Sárosi magyar tükör

Az egykori Sáros vármegye huszadik század első évtizedeiben még létező, majd gyorsan eltűnő magyarságának irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti emlékeiről jelent meg egy gazdag válogatás a Felsőmagyarország Kiadó gondozásában, a *Felsőmagyarországi Minerva* sorozatban. A könyv műfaja olvasókönyv, szöveggyűjtemény, a tájegység egykori életét, jelentős személyiségeit, a megyéhez kötődő történelmi eseményeket mutatja be útinaplók, levelek, visszaemlékezések, publicisztikai írások, történelmi és szépirodalmi válogatások, szemelvények formájában. A könyv első része *Letűnt világ* címmel elsősorban dokumentumokat közöl, míg a második része *A hegyek éneke* címmel a vármegyéhez kapcsolódó szépirodalomból nyújt válogatást.

A történelmi Sáros vármegye jelentős szerepet játszott az ország történetében, művelődéstörténetében és szépirodalmában is. Területe az évszázadok folyamán 1918-ig csaknem változatlan maradt. Régi székhelye Sáros vára volt, ahol Árpád-házi királyaink is tartózkodtak. Már a XIII. században szabad királyi város jogot kapott Eperjes, Kiszzeben és Nagysáros, majd ez utóbbi helyett Bártfa, így Sáros az ország legvárosiasabb vármegyéi közé tartozott. A megye székhelye csak a XVII. század elején lett Eperjes.

Sáros vármegye etnikai arca meglehetősen tarka volt. Nyugatról a Szepességgel szomszédos, ahová a XII–XIII. század fordulóján német, vallón telepek érkeztek, s egy részük ide is eljutott. Északi határa egyben az ország határa is volt Lengyelország, Gácsország felé, emiatt erős volt a lengyel hatás. A keleti részekben a XV. századtól ruszinok éltek, míg a megye legnépesebb etnikumát a szlovákok alkották. A magyarok a kora középkortól elsősorban a vármegye déli részén, a Tarca és a Szekcső folyó közötti területen, valamint a városokban éltek.

A reformáció során Luther eszméi gyorsan teret hódítottak a szabad királyi városokban, majd az egész megyében. Csak a ruszinokat kerülte el a vallásújítás. 1542-ben Eperjesen tartották meg az első evangélikus zsinatot. Országos jelentőségű volt az Eperjesen 1666-ban megalakuló evangélikus kollégium, ahol később számos kiválólag végezte tanulmányait.

A XVII. századtól Sáros egyre nagyobb szerepet vállalt a magyar szabadságküzdelmekben, az erdélyi fejedelmek, Thököly és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában. Eperjes a kuruc felkelés egyik központja volt, a császáriak többször ostromolták a várost, melyet lakói hősiessé védtek. Bosszúból itt állította fel Caraffa generális 1687-ben a hirhéd véstörvényszéket, kivégeztetett 24 nemes és polgárt, akik részt vettek a felkelésben. Sárosi főispán volt II. Rákóczi Ferenc, aki Eperjesen ismerkedett meg Bercsényi Miklóssal. A császáriak Nagysárosban tartóztatták le 1701-ben, és néhány napig Eperjesen tartották fogva. A sárosi városok mind a szabadságharc oldalára álltak, 1708-tól Eperjesen működött az országos gazdasági tanács, a *Consilium Oeconomicum*. Sárosban is nagy pusztítást okoz az 1710 évi pestisjárvány, majd a szatmári békekötést követően hosszú hanyatlásnak indul a térség.

Az újabb felvirágzást a reformkor hozta. Az 1830-as évek derekán az evangélikus kollégiumban olyan ifjak

tanultak, akiknek neve később országosan ismert lesz: Pulszky Ferenc, Kossuth Lajos, Görgey Artúr, Dessewffy Arisztid, Irányi Dániel, Kerényi Frigyes, Hunfalvy János, Vachott Imre és Sándor. A kollégiumi *Magyar Társaság* vezetője Sárosy Gyula volt, s az önművelésen túlmenően célul tűzte ki a város és a vármegye magyarságának erősítését. Jól ismert az irodalomtörténetben, hogy 1845-ben Petőfi Sándor és Tompa Mihály eperjesi tartózkodásakor költői versenyt rendeznek, Kerényi Frigyesrel. Ekkor születik az *Erdői lak* című vers. Pezsgő, eleven élet zajlott a városban, itt volt jurátus Eötvös József és Trefort Ágoston későbbi miniszter.

A megye két híres festőművészt adott a magyarságnak. A régi nemesi családból származó Szinyei Merse Pál 1845-ben született Szinyeújfaluban. Csontváry Koszka Tivadar Kiszzebenben látta meg a napvilágot 1853-ban.

Az 1848–49 évi forradalom és szabadságharc megosztotta a lakosságot. Eperjes gyakran cserélt gazdát, hol a császári hadak, hol a magyar honvédek, hol Hurbán szabadcsapatai, végül az orosz hadak vonultak be és időztek falai között. A szomszédos Kiszzeben lakossága egyöntetűen a forradalom mellé állt, ezért Kossuth „hű Szebennek” nevezte a várost. A balsikerű kassahegyi ütközet és a sikeres branyiszközi áttérés kapcsolódik a megyéhez.

Eperjes megőrizte kulturális szerepét a dualizmus korában is. Ekkor a várost „*Tarca-parti Athén*”-ként emlegették. Iskolák sora létesült, az evangélikus kollégium, főgimnáziummal, tanítóképzővel és jogi, teológiai karral tényleges egyetemmé vált, és országos hírnévre tett szert. Tanárai közül többen tagjai lettek a Magyar Tudományos Akadémiának. Az egyetemen több ezer diák tanult, az ország minden részéről jöttek e nagyhirű intézménybe. A város híres közművelődési egyesülete volt az 1878-ban alapított Széchenyi-kör. Számos újság, folyóirat jelent meg a városban, és több tucat egyesület működött.

A vidéki birtokos osztály, melyet ekkortájt kezdenek dzsentrinek nevezni, megtartja zárkózottságát a városi polgársággal szemben. A sárosi, öntudatos, pazarlóan élő, gavallér nemesség miatt kapta e táj a „*magyar Gascogne*” nevet. Mikszáth Kálmán *Gavallérok* című regénye Sáros megyében játszódik, bár az író az egész országra jellemző dzsentrivilágot ábrázolta. Gömör János, az evangélikus kollégium igazgatója így jellemzi ezt a sajátos régiót: „*Sáros századokon át sajátságos kis világ volt, amelyhez foghatót a régi Felvidéken keveset találtunk. Magyar, szlovák, német, ukrán és lengyel lakta föld volt ez. Békességben, egymás megbecsülésében élt együtt ez a sokféle nép a letűnt századokban.*”

A magyarok száma és aránya a XIX. század utolsó évtizedeitől az első világháborúig gyarapodott, vagyis a szlovákság magyarosodott. A századfordulón a megye 174 470 fős lakosságának 66%-a volt szlovák, 20%-a ruszin, 6%-a német és 6%-a magyar. Tíz évvel később a 174 620 lakos 53%-a volt szlovák, 22%-a ruszin, 10%-a magyar és 5%-a német. A magyarok nagyobb része a vármegye három városában élt. Míg Bártfán és Kiszzebenben a lakosság mintegy 30%-át tették ki, Eperjesen 48%-os relatív többséget alkottak. A magyarok általában három nyelven, németül és szlovákul is beszéltek.

A nem magyar anyanyelvűeknek csak 12%-a beszélt magyarul, ami jelzi, hogy nem volt erőszakos magyarosítás. A szlovákok nyelvileg is különböztek az északnyugati vármegyék szlovákjaitól, nyelvük közelebb állt a lengyelhez. *„A sárosi tótság nemzetiségi életet nem él. Büszkén vállalja magát magyarnak. Kultúrája teljesen magyar. Magyarul ír és olvas, magyar akcentussal beszél s szökincset is a magyarból szereti kibővíteni. Legszebb dalai régi kuruc dalok tót szöveggel. Viselete is magyar motívumokkal tele, alkalmazkodva a hidegebb klímához.”* – jellemzi a többségi lakosságot a válogatásban Dvortsák Győző, az Eperjesi Lapok szerkesztője 1916-ban.

Ebben a sajátos sárosi világban nagy változást hozott az 1918-as államfordulat. A hivatalokban a régi tisztviselőket félreállították, helyükre csehek és nyugati szlovákok kerültek. A régi társadalom gazdasági és kulturális intézményei úgyszólván egyik napról a másikra szűntek meg. A Széchenyi-kör működését nem engedélyezték, a magyar tanítási nyelvet megszüntették. A Jogakadémia Miskolcra költözött, az evangélikus főgimnáziumban szlovák nyelvű oktatás indult, az utolsó magyar érettségit 1926-ban tartják. Eperjesen és egész Sárosban egyetlen magyar iskola maradt, az evangélikus elemi iskola. A város magyarsága erőteljes fogyásnak indult, 1930-ra a húsz évvel korábbi 7976 helyett hivatalosan csak 937 magyar maradt. Ennek ellenére a második világháborúig élt egy sajátos kisebbségi magyar világ, működött néhány kulturális egyesület, műkedvelő színelőadásokat, magyar bálkat rendeztek, és a városban két magyar lap is megjelent.

Az 1938 évi bécsi döntés nyomán több száz szlovák költözött be délről a városba tovább gyengítve a magyarság arányát, az új szlovák állam megszüntette az egyetlen magyar iskolát is. Magyar iskolák és intézmények nélkül a második világháború után gyorsan felszívódott a maradék magyarság. Mára a város teljesen szlovákká vált, a legutolsó népszámláláson a több mint 92 ezer lakos közül mindössze 208 fő vallotta magát magyarnak. Személyesen tapasztaltam, hogy a temetők magyar sírfeliratai is fokozatosan kicserélődnek, eltűnnek.

Sárosban tehát eltűnt egy különleges, bájos magyar világ, mely írónk, költőink sokaságát ihlette meg. A válogatás összeállítója Thuróczy János krónikájától a második világháborúig követi végig a megyéhez kapcsolódó történelmi, művelődéstörténeti eseményeket, jeles személyiségeit, hangsúlyozva, hogy a magyarság irodalmi emlékeit vizsgálja, jöhet a megyének gazdag szlovák és német irodalma is van. A könyvben olvashatunk II. Rákóczi Ferenc, Kazinczy Ferenc, Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc, Berzeviczy Albert emlékirataiból, Szinyei Merse Pál és Csontváry Koszta Tivadar önéletrajzából, Divald Kornél, Gömör János, Borsody István, Passuth László, Szalatnay Rezső írásaiból. Több kiváló tanulmány foglalkozik az eperjesi kollégium szerepével, és érdeklődést kaphatunk az államfordulat történéseiről is. Turczel Lajos az 1956-os mártír Maléter Pál édesapjára, Maléter Istvánra emlékezik, aki jogakadémiai tanár volt. A szépirodalmi részben többek között Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula, Vikár Béla, Mécs László, Győry Dezső, Márai

Sándor verseiből és prózai írásaiból válogatott a szerkesztő.

Mint minden válogatás, ez sem lehet teljességre törekvő, bár a Sárosra is oly jellemző felsőmagyarországi pártázatos (sgrafittóval díszített) reneszánsz építészet emlékeiről is szívesen olvastunk volna a túl rövidre sikeredett Divald Kornél szemelvény esetleges további részében.

A *Sárosi magyar tükör* című könyv lapozgatása talán kedvet ébreszthet az olvasóban, hogy felkeresse a megidézett tájat, a városok és falvak emlékhelyeit. Mert az emlékeket nem lehet elvenni. (*Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc 2004*)

Udvarhelyi Nándor

KOVÁCS ENDRE:

A doroszlai Nagyerdő története és néprajza

Van a Kárpát-medencében jónéhány település, amelynek a története, tradicionális népelete jól ismert a tudományos kutatók és érdeklődők előtt. Kösönhető ez olyan elkötelezett személyeknek, mint amilyen Kovács Endre, aki már számos könyvben és kisebb közleményben tárta fel a vajdasági Doroszló ösfoglalkozásaimak, földművelésének, állattartásának, gyümölcsstermesztésének részleteit, a hiedelemvilág és a népszokások hagyományait.

Kovács Endre most újabb könyvvel jelentkezett, a doroszlai Nagyerdő történetét és néprajzát mutatja be gazdag történeti anyag és helyszíni gyűjtések alapján. Már a település történetének rövid áttekintéséből megtudjuk, hogy az első falu irtványtelepülés volt, hiszen egykor az összefüggő Gáji erdőszeg borította a Duna menti területet, s vette körül Doroszlót és a környező falvakat. A XIX. századi könyörtelen erdőpusztítás következtében a gáji erdő több kisebb helyi, kincstári erdőgazdaságra szakadt, melyben a település lakói faizási joggal rendelkeztek. Így a doroszlóiak 1877-ben a Szentiványi út és a Mosztonga közötti részt használhatták. Az egykori kincstári erdő ma is az állam tulajdonát képezi. Doroszlón már a XIX. század közepén erdőhivatal működött, 1938–1945 között pedig írt volt a kincstári erdőigazgatóság központja. Ennek vezetője volt Abonyi István erdőmérnök, akinek emlékiratai részletesen bemutatják a 600 hektáros erdő gazdasági adatait, de utalnak pl. a hajdani sertésmakkoltatás hagyományaira is.

A szerző gazdag erdészeti levéltári anyag alapján mutatja be az erdőgazdaság faállományát, a gazdálkodási és közlekedési feltételeket, az erdei fafajtak gazdasági értékét, az erdőfelújítás és erdősítés módjait, valamint a faértékesítés lehetőségeit a XIX–XX. században. A faanyagon kívül az erdőnek fontos mellékhasznai is voltak: vadászat, az erdei szántóföldek alkalmi bérbeadása a parasztnak, az erdei legelőföldek, vándorméhészek az akácérdőben.

Külön fejezet foglalkozik az erdő néprajzával. A falu telkes jobbágyai faizási joggal rendelkeztek, s ennek engedélyezése a helyi notárius hatásköre volt. A jobbágy-ság megszűnésekor a jobbágyokat pénzbeli vagy természetbeni kárpótlásban részesítették, s 1873-ban minden

erdei jog helyett 1 100 négyszögöl irtványföldet kaptak a parasztok. A helyiek tudatában azonban a kincstári erdő használata csak papíron szűnt meg: az erdőt továbbra is magukénak érezték, a szegények télen vágták a fát és háti tarisznyájukban vitték haza. A kerülők kiíjásására különféle praktikákat alkalmaztak. A falu lakóinak téli munkaalkalma volt a kincstári erdőben a favágás, amiért a fizetség a tuskó és az ágfa volt. Faszénégetéssel a cigányok foglalkoztak Közép-Bácskában. Még az 1970-es években is járta fogatával az utcákat egy gombosi szenes cigány, s a faszenet a háziasszonyok, kovácsok, lakatosok vásárolták. Az erdei gyűjtögetés révén gubacsot, vadgyümölcsöket, gombákat, gyógynövényeket szedtek a helyiek, ma pedig ritka élmény az általános iskolásoknak a „bogarászás” bogárgyűjteményük számára.

A helyi erdőkhoz gazdag folklórhagyomány fűződik. Ezek a rómainak tartott földszántól a török mondatkórzhó tartozó kőkecskén át a várakat összekötő titkos alagútig sokféle emléket őriznek. A XIX. századi betyárvilágból több helyi alakra is emlékeznek, akik a Nagyerdőben rabolták ki a postakocsikat. Egy matuzsálemi korú magányos szilfa alatt Rózsa Sándor is megpihent – tartja a helyi hagyomány. A szerző az erdei démonok, az animizmus világából idéz helyi adatokat, de bemutatja a zöld ágak kultikus szerepét is a néphagyományban. A XX. században kedveltek voltak a helyi egyesületek által szervezett erdei kirándulások, a második világháború után pedig az állami ünneppé nyilvánított május elsejét is a Nagyerdőben töltötték a doroszlóiak. Az erdő jelentőségére utalnak a vele kapcsolatos közmondások és szólások is.

A könyvből egy fontos tudománytörténeti tényre is fény derül: az 1870-es években Doroszlón élt Herman Ottó, aki itt írta a Magyar halászat könyve című művét. A tudós emlékére a helyiek 1981-ben megalapították a Herman Ottó Természetbarát egyesületet, ami két évtizedig működött.

A könyvet térképekből, táblázatokból, a Nagyerdő szótárából és fényképekből álló melléklet teszi még hitelesebbé és élményszerűbbé.

Kovács Endre könyvét jó szívvel ajánlom nem csak a Vajdaságban élőknek, de az erdőtörténet és az erdő néprajza iránt érdeklődő olvasóknak is.

(Szabadka, 2008.)

Peterscsák Tivadar

KISS PÉTER:

Hatszáznegyven Eger múltjából 1944-ig

Az Egri Városszépítő Egyesület kiadásában hagyta el a sajtót *Kiss Péter* érseki levéltáros Hatszáznegyven Eger múltjából 1944-ig című könyve. A kiadvány függelékében 30 fénykép látható az erdei temetőben nyugvók síremlékeiről. Ez a munka nem teljességre törekvő életrajzi lexikon, 604 olyan személy életrajzi adatait közli, akik Egerben születtek és haltak meg, vagy életük egy-egy szállal Egerhez kapcsolódik. A szócikkek többnyire a kultúra, a művelődés területén tevékenykedő személyekre vonatkoznak, akik körében számos pap is található. A kötet előzménye a szerző korábban publikált művei: az

Őket idézik az egri utcanévek (Eger 1988.), az *Arcvonások Eger művelődéstörténetéből 1944-ig* (Eger 1993.), az *1848–49-es események egri vonatkozású résztvevői* (Eger 1998.). A 604 fő eredetileg 710 személy volt, de a kiadás anyagi lehetőségeinek korlátai miatt a számot le kellett csökkenteni.

A kiadvány adatkorrekciókat is tartalmaz. Például Türek Frigyesről, aki nem 1854-ben született, mint az sírkövén olvasható, hanem az anyakönyvi bejegyzés szerint 1852-ben, vagy Dobó István szobrának kezdeményezője nem dr. Köszterler József orvos volt, hanem Balogh János főhadnagy, aki már 1882-ben felvetette a szobor elhelyezését.

A kötet anyagának összeállításakor a szerző felhasználta a témára vonatkozó eddigi irodalmat, saját kutatási eredményeit, de legtöbbet az Eger című újság 1863-tól 1944-ig tartó évfolyamainak adataiból merített. Néhol a szócikkeket kiegészítette a témához kapcsolódó adatokkal. Például Dobó István szócikkénél, a Dobó szobor rövid történetét és az erdei hős szarkofágjának Egerbe kerülését írta le. Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly egri egyetemi terveit is közli.

A kötetben, annak terjedelmi korlátai miatt, sajnos, nem szerepel irodalomjegyzék. A könyv függelékében található az erdei temetőben nyugvó neves személyek felsorolása. A kiadvány harminc, a temetőben lévő sírkövekről készült fényképpel zárul.

A munkába becsúszott néhány hiba is. A 125. oldalon az áll, hogy dr. Kapor Elemér a Kisváros a felhők felett című könyve a helyi „Népújságban és az Archivum, a Heves Megyei Levéltár időszakos kiadványsorozatában jelentek meg”, pedig a közzétett irások mind a Heves Megyei Népújságban láttak napvilágot. A 158. oldalon arról ír, hogy dr. Lénárt János „egyik kezdeményezője volt az egri vár 1925-ben kezdődött tervszerű és szervezett feltárásának.” Valójában Lénárt nem „egyik kezdeményezője” volt a vár feltárásának, hanem *tényleges elindítója*, akiehez dr. Pálósi Ervin és dr. Pataki János Vidor csak csatlakoztak. A 173. oldalon szereplő dr. Málnási Ödön sírja nem az egri Hatvani temetőben, hanem egy bécsi köztemetőben van. A 243. oldalon azt írta le a szerző, hogy dr. Szmrecsányi Lajos érsek először Miskolcon volt káplán, valójában a későbbi érsek Kápolnán kezdte papi pályáját. A 259. oldalon tárgyalt dr. Turtsányi Ambros nemcsak egri kanonok volt, hanem 1960-tól nagyrépre is, mint az sírkövén olvasható. A 273. oldalon a Wind István szócikkben „w” található, a sírkövről készített fénykép aláírásakor pedig csak egyszerű „v”. A 284–285. oldalon Kriston Endre segédpüspök neve kétszer is olvasható, egyszer a Bazilika atempomában lévő jeles személyek nevei között, másodsor a Gröber-féle temetőben nyugvó személyek nevei közé is bekerült. Végül megemlítjük, hogy Bárány Géza mérnök neve helyett a könyvben lévő fényképnél Bárány István olvasható.

A szerző munkája később kiindulópontja lehet egy Egerrel foglalkozó életrajzi lexikonnak, értékei miatt a helytörténeteknek és a különböző iskolákban tanító történelem szakos tanároknak ajánljuk.

Dr. Szecskó Károly

Táltoserő

A néprajztudomány immár százhusz éve igyekszik összegyűjteni, megőrizni és közzétenni a megfoghatatlant, a valóság pillanataiban gyakor létező népi kultúrát. Már a kezdetektől egy kiváló technikai eszköz, a fényképezőgép is rendelkezésre állt, hogy rögzítsék a népiélet eredeti jelenségeit, a hagyományos kultúrában élő emberek életét és környezetét. A fotográfia által az etnográfia nélkülözhetetlen, mással nem pótolható gyűjtési eszközzel gazdagodott. A fényképeken olyan néprajzi tények rögzíthetők, amelyeket leírni, lerajzolni vagy másképp dokumentálni szinte lehetetlen. A fotó által az ember érzéseit, karakterét, életét olyan plasztikusan lehet megjeleníteni, amit más eszköz nem tesz lehetővé. (Még a mozgókép sem képes olyan árnyaltan ábrázolni a valóságot, mint a keretbe foglalt pillanat – a fénykép.)

A folklórban jelentkező művészet nagyon nehezen megfogható. Az egyszerű elhangzott, eltáncolt vagy megfárgott alkotás csak adott időben és félben számít igaznak, hitelesnek és érvényesnek. A népművészet lelki összetevőit is csak ott és akkor – helyszínen és „élőben” – lehet megismerni és megérteni. Mindez természetesen a fotóstól a népi kultúra belső törvényeinek alapos ismeretét, teljes azonosulást és a mélygyökerű hagyományvilág átélését igényli.

Kunkovác Lászlóval a hetvenes évek közepén találkoztam először, amikor fotóival az alföldi tanyavilágban fennmaradt építészeti örökségre hívta fel a figyelmet. Képei híradást jelentettek közösségi tudatunkban szunnyadó hagyományokról. Kiállításain szinte teljesen ismeretlen néprajzi világok tárultak fel. Az Élő agrártörténet, Ősépítványok, Pásztoemberek, Hagyományos halászat, Kunok Magyarországon, A Mongol-Altáj kazakjai, Jakutföld, Ötörök kőemberek stb. – mind egy-egy különleges felfedezés többdimenziós eredményeinek számítottak. Nagy szerencse, hogy a kilencvenes évektől képei néhány kötetben is napvilágot láttak. Kunkovác valamennyi munkájában tudományos hitelességgel, ugyanakkor esztétikai gyönyörűséggel ábrázol olyan embereket, tárgyakat és jelenségeket, amelyekről korábban legfeljebb tudományos szakcikkekben keresztül nyertettünk vérszegény bemutatást.

Kunkovác művei különleges felfogást képviselnek, ami öt egyedivé teszi mind a néprajzban, mind a fotográfiában. Néprajzi fényképei mindig tudományos igényűek, egyúttal művészi céllal születtek. Nagyon nehéz lenne műfaját pontosan meghatározni. Próbálták már „vizuális antropológusnak” vagy „etnofotográfusnak” nevezni, de nem illenek rá ezek a címek. Talán ezért érzé magát olyan magányosnak, mert rajta kívül senki nem képes olyan átéléssel és olyan esztétikai szemlélettel megközelíteni a népiéletet, ahogyan ő. Talán nem túlzás, ha ezekben a fotókban valamiféle „képmágia” jelenlétét érezzük. Kunkovác ugyanis felvállalta, hogy nemcsak közvetíti a képekben megjelenő hagyományt, hanem belülről látatja témáját, tökéletesen azonosul modelljeivel – ettől válnak képei annyira hitelessé, igazgató és teljessé. Ő az a néprajzi gyűjtő, aki nemcsak utána megy a témának: felfedez, feltár és dokumentál, hanem együtt gondolkodik, lélegzik, az agra kereké is együtt forog a képen megjelenő emberekkel. Részt vesz az életükben. Érezni lehet a tökéletes empátiát. Ugyanakkor mindig

fotóművész szemmel is figyeli a dolgokat. Akkor exponál, amikor a pillanat látványa esztétikai értékeket hordoz. Fotói a nagy elődök (Balogh Rudolf, Kálmán Kata, Gönyey Sándor stb.) tapasztalatait hordozzák, ugyanakkor túl is mutatnak rajtuk.

Kunkovác ismét különleges könyvvel örvendeztetett meg bennünket. *Táltoserő* című munkája a korábban kiállításokon bemutatott anyagra épül. Az előzőkhez hasonlóan megint olyan témával foglalkozik, ami a mai kultúrában élő ember számára szinte teljesen ismeretlen, egzotikus világ, felfedezetlen terület. A könyv ugyanakkor képi és szöveges vallomás a mindannyiunkban élő archetipusokról, amelyek a kultúra változásával eltűnnek és a lélek mélyrétegébe süllyednek. Szerencsére maradtak azonban kiválasztottak – és ezek közé tartozik Kunkovác is – akik jellel születtek és képesek kapcsolatot teremteni az irracionálissal, a szellemeikkel, démonokkal, a nem evilági hatalmakkal, s ugyanakkor saját belső erőikkel is. A táltosok hosszú felkészülés során szerzik különleges képességeiket. A „táltoserő” birtoklásáért meg kell szenvedni, s egy életen át viselni kell a rendkívüli képesség áldozatát.

A táltoshit tulajdonképpen a sámánizmus hiedelemrendszerének magyar formája, amely összeköt bennünket Eurázsia északi részén élő népekkel – törökökkel, finnugorokkal, mongolokkal – és az amerikai kontinenten benépesítő távoli rokonainkkal, az indiánokkal is. A magyar néphitből már a kereszténység felvételekor irtani kezdték az ázsiai őshazából származó hagyományt, mégis továbbélt és nyomaiban ezer esztendő után is kimutatható. Mára már Ázsiában is kevesen maradtak az ősi hiedelemvilág képviselői közül: felszámolták a nagy világvallások (ortodoxia, iszlám, buddhizmus) terjedése következtében. Különösen a szovjet kommunizmus üldözte tüzzel-vassal a kis lélekszámú, hagyományos kultúrában élő vallási csoportokat – különösen a lelki vezetőket – akik nemcsak sámánkodtak, hanem gyógyítottak, embert s állatot egyaránt. Kunkovác felfedezte őket a világ végi jurtákban vagy a puszták mélyén, és felfedezte őket a mai mindennapi világban is.

A *Táltoserő* című könyv szerzője izgalmas utazásra vezet el bennünket. Elindulunk az Alföld „köldökéről”, a tanyáról, a pusztai szabadok világából, s megismerkedünk egy olyan emberrel, aki átadott valami nehéz ajándékot, amitől nem lehet megszabadulni. Ez az örökség, a táltoserő, ami sosem hagy nyugodni, hajt tovább és tovább. Eljutunk Tibetbe, Kazahsztánba, Mongóliába, Jakutiába. Láthatunk ezeréves sziklarajzokat, szarvasos köveket, ősi áldozati helyre utaló kőhalmokat; részt vehetünk medveünnepen, sámánisztartáson, halotti toron. Láthatjuk, hogy a magyar népszokásokba hogyan öröklődött át az ősi hiedelemvilág. Majd visszatérünk a jelenbe, a mai „Rosszpuszta” lakói közé. A hosszú (élet)út során olyan emberek életébe nyertünk betekintést, akik valahogy mind kilógnak a sorból, akiknek gyötrelmes az élete, mert sorsuk arra rendeltetett, hogy „kétvilág”-ban kell élniük. A táltoserő különleges adottság, ugyanakkor súlyos teher a kiválasztottaknak. A „sámánkodást” megtanulni nem lehet, erre születni kell, és aki beleszületett, viselheti egy életen keresztül.

Vajon mit mond a mai embernek a sámánhit? Valóban lehetőséget ad a „kiszállásra”, a jelenvilágtól való el-távolodásra, netán pszichés gyógyírként szolgálhat napjaink idegőrlő világában? Nem hinném, hogy a táltoserő

segíthet mindennapi problémáink megoldásában. De talán az feltételezhető, hogy egy ilyen utazás közelebb viszi saját belső világunk feltárásához, az önmagunkban rejlő ösképek teljesebb megismeréséhez.

Kunkovácis könyvét nehéz lenne műfajilag besorolni: fotóalbum? ismeretterjesztő mű? néprajzi képeskönyv? élménybeszámoló? vallomás? Egyik se és mindez együtt. A szerző nem tagadja, témájához annyira közel áll, hogy a kötettel tulajdonképpen saját művészi ars poeticáját adja közre. A könyv ezzel a kérdéssel kezdődik: „Mi végett vagyok?” A szerző nemcsak a képekben megfogalmazott belső világokról tesz vallomást, hanem szövegeivel látatja is a láthatatlant, a felkünkben élő energiát, ami talán az életünk legfontosabb lényege.

Kunkovácis különleges látásmódját, fotográfiai kvalitását már korábban megismerhettük, most újabb oldaláról is bemutatkozik. A szövegek teljesen egyenrangúak a fotókkal, ezek a „beszélő képek” a népi irodalom legjobb hagyományainak stílusában íródott lírai vallomások.

A magyar samanizmus kutatása jelentős eredményeket ért el az elmúlt másfél évszázad során. Ipolyi Arnold, Sebestyén Gyula, Róheim Géza, Diószegi Vilmos, Szűcs Sándor és mások munkássága után legutóbb Hoppál Mihály adott közre több összefoglaló művet a témáról. Kunkovácis László Táltosról című könyve nemcsak gazdagítja a samanizmus szakirodalmát, hanem segít megérteni ezt sajátos lelki alkatot és hiedelemvilágot. A Táltosról képei és szövegei közelebb visznek tudatunk mélyén rejlő kulturális őshagyomány feltárásához.

Kunkovácis képeihez Buda Ferenc költő írt verset. A kötet szép kivitelben valósult meg. A képek jól érvényesülnek, nyomdatechnikailag igényes kivitelben. Talán megérdemelt volna kemény borítót is.

A könyv teljes szöveganyaga három nyelven (magyar, orosz, angol) jelent meg, ami lehetőséget ad arra, hogy a nemzetközi nyilvánosságra is eljusson ez a különleges munka.

(Bp. 2006. Masszi Kiadó)

Tarján Gábor

PATAKI JÁNOS:

Csángók

Soha nem láttam Pataki Jánost, nem találkoztam vele, de új könyvével komolyan meglepett.

Meglepett, mert nem találkoztunk csángó rendezvényeken, nem gyűltünk össze Moldvában, se Gyimesben, Csíksomlyón sem találkoztunk sosem, pedig mégis ott volt mindenütt, és páratlanul gazdag, értékes fotógyűjteménnyel ajándékozta meg az érdeklődőket.

Képzelnék egy könyvet – szép nagy alakú, album méretű –, amelynek minden lapján kacag a napfény, örvénylik pirosan az aranyló őszi idő és harsog a lüktető élet! Csodálatos útikönyvet készített Pataki János! Értő és okos kísérőszöveg keretezi a gyönyörű felvételeket: szépséges népviseletbe öltözött embereket láthatunk, gyönyörű helyeket, kavargó felhőket, sziklákat, tiszta fenyveseket, és ez mind a miénk volt egykor... Utazásra indít a könyv – fizikaira és lelkire –, és nem „Olaszba”. „Spanyolba” meg máshová kell utaznunk, hanem saját elfelejtett múltunkba.

A csángó világot mutatja meg az olvasónak, képnézőnek Pataki János: a moldvaiakat, a gyimesieket, a Brassó melletti hétfalusiakat. Utazásra hív lelkes szeretettel, féltő aggodalommal és a tétlen magyar politika elleni szenvedéllyel. Nem hagy kétséget afelől: politikai gyávaság, nemtörődomség és közöny miatt is assimilálódik ez a népcsoport.

A könyv izgalmas időutazásra hív, és okos magyarázataival, irányításával a Kárpátok peremvidékén és azon túl élő szörványmagyarok világába kerülünk. Láthatjuk a három csángó népcsoport értékeit, az egyezéseket és különbözőségeket.

Különös értéke a könyvnek, hogy szerzője teljességre törekedett, nem „egyutazásos” munkát készített, nem gyors, felületes munkát tár olvasói elé. Falvakba vezet, kápolnákat, templomokat, szent helyeket mutat be, és megismerteti az elfelejtett néptörédek szellemiségét. Szépen komponált nagyméretű fotók, izgalmas kép-kivágatok, tördelések teszik felejthetlenné ezt a gazdag könyvet.

Rég eltűnt az 1970-es, 1980-as évek félelmetes világa! Szabadon járhat a magyar turista Romániában, jó ellátottságú boltok, hotelek, családi szállások teszik kellemessé az utat. Ezekre, címekre, elérhetőségeikre is felhívja figyelmünket a könyv. Lapjain átsüt a személyesség megélt élménye. Pataki képes ötvözni az útikönyv és a fotóalbum különbözőségeit, élményt nyújt, érzelmeket kavargat és ismertet. Emiatt páratlan útikönyv! A szerző minden felvételén és mondatán átsüt az a mélyen megélt és átértézt tanítás, amit Szabó Dezső fogalmazott meg: „Minden magyar felelős minden magyarárt.”

Felráz ez a könyv: több munkára, több otlásra van szükség! Újabb bizonyítékát kaptuk: egy ember is képes tenni önerőből a határokon túli magyarokért.

Nem lehet megkerülni a kérdést: saját életünk gyarapítása mellett tettünk-e valamit felelősen másokért? Tudjuk a választ.

(Székelykönyv Könyvkiadó Kft. 2008.)

Csoma Gergely

Csángók. Az elfelejtett magyarok

A könyv régóta hiányzott a palettáról, hiszen a csángókról ilyen összefoglaló munka még nem jelent meg, így a könyv igazi kuriózum. A látványos fotókkal tarkított, utazásra csábító kiadvány a moldvai csángók mellett a gyimesi és a hétfalusi csángókat is bemutatja. A könyv a nagyobb könyvesboltokban, az Alexandra, a Libri, a Lira és Lant hálózatában, valamint a kisebb boltokban országszerte kapható.

Kedvezményes kiadói áron, 6000 Ft + Áfa-ért megvásárolható a kiadóban is, ami átlagban 1500 Ft megtakarítást jelent a bolti árakhoz képest.

A kiadó elérhetőségei: Cím: Székelykönyv Kft., 1134 Budapest, Angyalföldi út 30–32. A lph. 2/10

Tel: 06-1-430-18-09, fax: 06-1-430-18-10, Email: titkarsag@szekelyko.hu, internet megrendelési lehetőség: www.csangok.hu

Honismereti Bibliográfia

Acta 2006 – A Székely Nemzeti Múzeum és a Dél-keleti Intézet évkönyve III. k. Szerk.: *Boér Hunor*. T3 kiadó, Sepsiszentgyörgy 2006. 183 old. – A tartalomról: *Albert Ernő*: Gonosz nyelv nagy tüzet nyújthat; *Szőcsné Gazda Enikő*: Adatok Kovászna történeti néprajzához; *Szőcsné Gazda Enikő*: Feltrajzi jobbágyalakások berendezése a XIX. sz. elején; *Demeter Éva*: Adalékok az árapataki varrottas történetéhez; *Boér Imre*: Magyarhermány és a Székely Nemzeti Múzeum; *N. Szabó Magdolna*: Szalmakalap egykor és ma – Adatok a Székelyföld [Kőröspatak] szalmafeldolgozó háziiparához; *Kinda István*: A szocialista éra és a posztkommunista jelen modernizációs változatai – Cófalva 1986–2006; *Osváth Gábor Dániel*: Ezredvég – az z erdélyi hagyományos malmok alkonyá?; *Fejér Miklós*: Zabola élő és történelmi helynevei; *Imreh Lajos*: Sepsikőröspatak földrajzi nevei; *Boér Imre*: Magyarhermány helynevei és az azokhoz kötődő élmények a két világháború között.

Albert Tibor: Alpokalja: barangolások Kőszegen, környékén, Bükön és Burgenland tájain. Városkapu. Kőszeg 2008. 176 old.

Andrássy Péter – Lakatos Ferenc: Sopron Károly-magaslati kilátó. Soproni erdőért Környezetkultúra Alapítvány és a Soproni Városszépítő Egyesület. Sopron 2008. 28 old.

Bajomi krónika. Néprajzi és helytörténeti antológia Szücs Sándor 70. születésnapjára. Szerk.: *Dankó Imre*. *Alföld könyvek*, 7. Beklen Alapítvány. Karcag, Túrkeve 2007. 223 old. [Eredeti kiadás: Biharnagybajom, 1973.] – *Dankó Imre*: Biharnagybajom történetének vázlata; *Gazdag István*: Adalékok Szücs Sándor életútjához (1945–1946); *Rettegi Istvánné*: Szücs Sándor munkásságának hatása a környék mai ifjúságára; *Dankó Éva*: Szücs Sándor elődei: Osváth Pál és K. Nagy Sándor; *Csorba Csaba*: Település és erődítetttség az Alföldön a török korban; *Módy György*: Adatok hódoltságkori jobbágyágunk életéhez; *Molnár Ambrus*: Bajom (Biharnagybajom) a XVI–XVII. század fordulóján; *Balogh István*: A paraszti emlékezet és a történelem (két határper 1698-ból és 1724–28-ból); *Varga Gyula*: Megjegyzések a Sárret anyagi kultúrájának vizsgálatához; *Gunda Béla*: Mesterséges szarvalakítás a magyar pásztoroknál; *Belton Tibor*: Egy bajomi kismemesi porta élete; *Szilágyi Miklós*: Jég alatti halászat a Sárretnen 1811-ben; *Ujváry Zoltán*: Adalékok a verbuválói játékokhoz; *Dorogi Márton*: Adalékok a belek, burkok, hólyagok, erek, inak kikészítéséről és felhasználásáról; *Novák László*: Adatok a gyepféglás építkezéshez a Hortobágy vidékéről; *Kacska Zoltán*: Egy törzsoködés nyájköndés Püspökladányban; *É. Kiss Sándor*: Ibukosz darvai a magyar folklórban; *Bakó Endre*: Adalékok Nadányi Zoltán arcképehez.

Balaton Petra: A székely akció története. *Erdélyi Történeti Füzetek*, 1. Cartofil. Bp. 2004. 502 old.

Balogh István: A hajdúsoboszlói vízi közművek története. Kiadja a Hajdúsoboszlói Közülemi K.f. Hajdúsoboszló 2008. 93 old.

Balogh László: Debrecen város utcánévkatasztere. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár kiadványai*, 30. Debrecen 2007. old.

Bancsi Erzsébet (szerk.): A 150 éves Bethlen Gábor Közgazdasági Szakközépiskola és Szakiskola jubileumi évkönyve 2003–2007. Debrecen 2007. 248 old.

Barna Gáborné: Nádudvari utcanévek. Nádudvar Szülőföldünk Öröksége és Jövője Alapítvány. Nádudvar 2007. 57 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2008. 2. (44. szám) 160 old. – A tartalomról:

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2008. 3. (44. szám) 146 old. – A tartalomról: *dr. Gubás Jenő*: Értelmiségünk bölcsője; *Lévay Endre*: A kisebbségi egyetemisták élete; *Somorja Sándor*: A jugoszláviai magyar egyetemi hallgatók; *A. Sajti Enikő*: S kommunizmus mostohagyermekai – Kísérlet a jugoszláviai magyar kisebbség második világháború utáni elitváltásának elemzésére; *Klamár Zoltán*: Az identitás formái: a térfoglalás közösségi kódjának olvasatai I. Magyarokanizán; *dr. Hovány Lajos*: Bolgárkertész Szabadkán; *Szöke Anna*: A történelmi tényezők hatása a földbirtok értékének alakulására a Vajdaságban; *Kocsis Antal*: A verbászi régi katolikus temető I.; *Merk Zsuzsa*: A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat történeti tevékenysége; *Kothenecz Kelemen*: A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat tagjai által feltárt néprajzi értékek; *Wicker Erika*: A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat részletes tevékenysége; *Wicker Erika*: Borsay Jenő régiséggyűjteménye; *dr. Horváth Mátyás*: A bosszú; *Ispánovics István*: Dokumentumok a délvidéki magyarág tervezett kitelepítéséről; *Virág Gábor*: „Játék és valóság” A Topolya Járási Magyar Népszínház története; *Fábián Borbála*: Gonda Béla könyve Türr Istvánról; *Fábián Borbála*: Gonda Béla; *Becherer Károly*: A bajai városi illetékhelyegek; *Albert Iván*: Bajaiak a dubai hullámsírban – 90 éve süllyedt el a Drina; *dr. Sövény Mihály*: Almás XVIII. szd-i történetéből; *Tari László*: Megemlékezések a zentai csatáról; *Ricz Dencs Tünde*: A magyarországi cigányok története 1900-ig; *Laczkovics Imre*: Egy Topolyai megtartott tanítói közgyűlés jegyzőkönyvei; *Rövid József*: A kishomoki tó története; *Weissenbeck József*: Kovács Pál, a földvári gépész mérnök és műszaki író; *Mojzes Antal*: Bajmok hagyományápoló és identitást megőrző emlékhelyei; *Varga Géza*: Országzászlót tartó hősi emlékmű volt a kishegyesi; *Ókrész Károly*: Új utakat kereső és új utakat járó Baranyi Károlyra emlékezünk; *Molnár Tibor*: Bakanyél – magyar katonai zsargon az Osztrák–Magyar Monarchia hadrendjében; *Süliné Németh Edit Préc István*: Dugonics András bánati gyökerei; *Horváth József*: A Sztipityek családfája; *Nagygyörgy Zoltán*: XXXVI. Honismereti Akadémia; *Petrović Stevan*: Vadászati jegyek kiadása Bács-Bodrogh és Torontál vármegyékben 1875 és 1918 között; *Dr. Nemesstovszki Zoltán* *Nagy Tibor* *Hadzy János*: Adalékok a topolyai Őzbak Vadásztársaság történetéhez (? – 2007); *Nagygyörgy Zoltán*: Ötven

éve született a Buksi, a fiatalok lapja; *Ricz Péter*: Szemelvények a vajdasági magyarság történetéből a kezdetektől Trianonig VI.; *Korhecz Papp Zsuzsanna*: A Szent Vendel oltárkép restaurálása.

Beke György emlékezete. Halálának első évfordulója. Szerk.: *Pomogáts Béla*. Közok. Bp. 2008. 178 old. – Emlékek könyve; Magunk kerése: *Aniszi Kálmán*: Örök szolgálatban; *Beder Tibor*: Beke György szobra; *Borcsa János*: Magunk kerése; *Cseke Péter*: Munkássága a Magyar Örökség része; *Csiki László*: Útravaló; *Fodor Sándor*: Levél Beke Györgynek – odaát; *Gráf Rezső*: Ajánló egy könyv újraolvasásához; *Halász Péter*: A peremvidékek krónikása; *Hegedűs Imre János*: A befejezetlen interjú; *Iancu Laura*: „Hivjon fel, kedves, a jövő héten”; *Kántor Lajos*: Szabédi tanítása; *Kocsis István*: Beke György egyszer majdnem igazat adott nekem; *Kása Csaba*: A kacagó riport; *Lászlóffy Csaba*: Az esedékes levél Beke Györgynek; *Lipcsy Ildikó*: Beke György a romániai magyar valóságfeltáró irodalom egy személyes képviselője; *Lőrincz György*: Beke György az égtartó ember; *Magyar Lajos*: Beke György végleges hazatérése; *Mózes Huba*: Találkozásaink – Szabédi jegyében; *Nagy Miklós Kund*: „... mint a bogár borostyánkő darabban”; *Nagy Pál*: Erdélyi magyar író; *Nagy Zoltán*: Barátomról; *Papp Béla*: Biztatásai; *Pomogáts Béla*: Búcsú Beke Györgyötől; *Pusztai János*: Az én Beke Gyuri barátom; *Sebestyén Kálmán*: Ne hagyjátok az iskolát; *Somos Béla*: Dixi et salvavi animam meam; *Szathmári István*: Beke Györgyre emlékezve; *Székhelyi Ágoston*: Történelmi kérdésbiztos volt; *Tar Károly*: Egyszemélyes intézmény; *Tözsér József*: Beke György a Tözsér-posta „keresztapja”; *Varga Vilmos*: Beke Györgyről; *Sütő András* két levele: Az életrajz és pályakép főbb adatai; Beke György művei; Rövid utószó.

Bényei Miklós: Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye 2006. [Bibliográfia]. Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár. Debrecen 2007. 130 old.

Bényei Miklós: Legyen minden helységben olvasó-intézet. Könyv és könyvtártörténeti tanulmányok és cikkek. Könyvtári Intézet. Bp. 264 old.

Boldizsár Zeyk Imre: Kalotaszeg végvárai. *Tordaszentlászlói füzetek IV.* Szerzői kiadás. 2006. 32 old.

Boldizsár Zeyk Imre: Tragikus emlékek a Szentlászlói-medencéből és környékéről, a Heszát- és a Jára völgyéből hatvan esztendő távlatából 1944-2004. *Tordaszentlászlói füzetek V.* Szerzői kiadás. 2006. 56 old.

Csák Zsófia: Az ostffyasszonyfai hadifogolytábor története 1915–1918. Kiadó: Szlama József. Szombathely 2006. 64 old.

Csernák Béla: Adatok a Királyhágómelléki (Nagyvárad) Református Egyházkerület történetéhez [1920–1941]. *A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai, II.* D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma. Debrecen 2007. 139 old.

Csodaszarvas I. Őstörténet, vallás és néphagyomány. Szerk.: *Molnár Ádám*. Molnár Kiadó. Bp. 2005. 272 old. + XV. lap kép – *Voigt Vilmos*: Beköszöntő; *Fodor István*: Az ősi magyar vallásról; *Kovács László*: Muszlim pénzek a X. századi Kárpát-medencében; *Veszprémy László*: A magyar őstörténet és a honfoglalás a középkori magyar krónikákban; *Andrej A. Znamensky*:

Az ősiség szépsége: altaji török sámánok a szibériai regionális gondolkodásban (1860–1920); *Ulla Johansen*: Sámánfilozófia: változó léleképzetek Tuvában; *Pozsony Ferenc*: Samanizmus és medvekultság Moldvában?; *Mohay Tamás*: Moldvai magyarok pünkösdkor Csík-somlyón; *Kóka Rozália – Kútvolgyi Mihály*: Házi házi járván – Bukovinai székely betlehemezés; *Somfai Kara Dávid* – *Kunkovác László*: Egy különös kirgiz sámán-szertartás a Talasz folyó völgyéből; *Kapitány Orsolya*: Somogy megye szabadtéri néprajzi gyűjteménye Szentnánán; *Krískőné Dávid Mária*: A kecskeméti Népi Iparművészeti Múzeum; *Abkarovits Endre*: 35 éve a népzene bővületében – Beszélgetés Halmos Bélával; *Abkarovits Endre*: A primás, aki két országban is eljutott a szakma csúcsára – Beszélgetés Papp István Gázsával.

Csodaszarvas II. Őstörténet, vallás és néphagyomány. Szerk.: *Molnár Ádám*. Molnár Kiadó. Bp. 2006. 266 old. + XVIII. lap kép – *Voigt Vilmos*: Előszó; *Fodor István*: Az ősmagyarság etnikai tudata és a Csodaszarvas-monda; *Peter B. Golden*: A kazárok megtérése a zsidó hitre; *Révész László*: Honfoglalás kori sír az alsó-ausztriai Gnadendorfban; *Veszprémy László*: Az Anonymus-kutatás ma; *Ulla Johansen*: Gondolatok a régi török és mongol sámánizmusról; *Somfai Kara Dávid* – *Kunkovác László* – *Sipos János*: Egy kazak sámán a mongóliai Altaj hegységéből; *Voigt Vilmos*: Csodaszarvas-ismertetések; *Voigt Vilmos*: Korrekció; *Pozsony Ferenc*: Csángó Néprajzi Múzeum a háromszéki Zabolán; *Andrásfalvy Bertalan*: Kallós Zoltán életműve; *Abkarovits Endre*: Kallós Zoltán 80 éves; *Abkarovits Endre*: Muzsikás: a népzene és Bartók – Beszélgetés Sipos Mihállyal és Hamar Dániellel.

Csohány János: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról. 4. k. *Magyar református egyháztörténeti dolgozatok, 15.* Kiadja a Magyarországi Református Egyház Doktorai Kollégiumának Egyháztörténeti Szekciója és a Fábian Bt. Debrecen 2007. 320 old.

Csorba Dávid: „A’ sovány lelket meg-szépíteni”. Debreceni prédikátorok (1657–1711). *Nemzet, egyház, művelődés, 5.* Hernád K. Debrecen 2008. 324 old.

A debreceni Déri Múzeum évkönyve 2007. Szerk.: *Magyar Márta*. A debreceni Déri Múzeum kiadványai. 80. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. Debrecen 2008. 288 old. – *Dudás Miklós*: A barna kánya (*Milvus migrans*) fészkelő állománya a Tiszántúlon a múlt század elejétől napjainkig; *Kövér László Juhász Lajos*: A dolmányos varjú (*Corvus cornix* L.) debreceni terjeszkedése; *Nagy Márta*: A hajdúbagosi/Cehalut csoport leletei a Sebes-Körös vidékéről; *K. Hoffmann Zsuzsanna*: A Hajdú-Bihar megyei újabb régészeti ásatásokról [Berettyóújfalú, Hajdúböszörmény, Polgár] származó őskori embertani leletek; *Szelekovszky Márta*: Egy magányos sír bemutatása: a Sajószögged-geodéziai torony 2. lelőhelyen előkerült egyetlen avar sírról; *Boldog Zoltán*: Török lőfegyvert a Déri-gyűjteményből. Páncélos csatolók az ókorban és az iszlám világban; *Surányi Béla*: A bencések és a magyar agrárkultúra; *Kilán István*, *Simon Zoltán*, *Bakó Endre*: 100 éves a Nyugat, 80 éves az Ady Társaság. Három beszélgetés *Kiss Tamással*; *Biró Éva*: „Mintha az időt és a teret lapoznám”. Kötetrendezés Szabó Lőrinc Örök Barátaink-ban; *Mező Szilveszter*: Töredékek a geográfia emléksarnokából – Adalékok Balázs

Dénes (1924–1994) földrajztudományi munkásságához, különös tekintettel az 1984-ben megvalósított uruguayi tanulmányútra; *P. Szalay Emőke*: A XVIII. századi úrihímezsek egyik sajátos változata. A küllös rozettás virágbokor; *Lakner Lajos*: Múzeum, emlékezet, elbeszélés. A Petőfi Ház és az irodalmi muzeológia születése; *Lovas Enikő Amália*: A Nagybáky család és a Déri Múzeum; *N. Szabó Magdolna*: Ahol gyárak épültek a hagyományos tudásra. Adatok a hajdúnánási szalmakalap-ipar történetéhez; *Szabó Anna Viola*: „Sorsunk nézzük, ha egymást nézzük mi...” Ady Endre debreceni fényképei; *Porcsalmy János*: A gótikus és reneszánsz építészet múzeumpedagógiai feldolgozása; *B. Pinczés Orsolya*: Életkori sajátosságok a múzeumpedagógiai foglalkozásokon; *Várhelyi Ilona*: 1800–1825-ből származó, ismeretlen kéziratos gyűjtemény Sárospatakról. Csokonai emlékekkel; *Bényei József*, Holló László naplója; *Korompai Gáborné*: Sőregi János hagyatéka a Debreceni Egyetemi Könyvtár kézirattárában; *László Attila*: Római „háromláb” restaurálása; *Ifj. Barta János*: Balogh Istvánra emlékezve.

Debreceni értelmiségiek levelei Dobai Székely Sámuelhez. Sajtó alá rend., bev. *Illik Péter*. Pázmány irodalmi műhely. Források, 5. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. Piliscsaba 2007. 130 old.

Debreceni Lövészek. MH 5. Bocskai István Lövészandár. [Fényképalbum.] Fotók: *Tóth László*, ford.: *Eszes Boldizsár*. *Csaphagyományok*. Zrinyi K. Bp. 2007. 111 old.

Delesaga Gyula: Temesvári kalauz. *Helyzet-Kép-Jel Könyvek 2.* Szerk.: *Bodó Barna*. Szórvány Alapítvány. Temesvár 2005. 247 old.

Demeter Gábor – Bagdi Róbert: Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban (1715–1992). *Studia Historico-Demographica Debrecina, 1.* Kossuth Egyetemi K. Debrecen 2007. 241 old.

Dénes József: Vasi várak: segédanyag helytörténeti kirándulások szervezőinek: Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ. Szombathely 2008. 35 old.

Déry Attila: Józsefváros. VIII. kerület. *Budapest építészeti topográfia*; 4. Terc. cop. Bp. 2007. 491 old.

Dorogi Lexikon. Írta és szerkesztette: *Solymár Judit – Kovács Lajos*. Kiadja Dorog Város Önkormányzata – Dorog Város Barátainak Egyesülete. Dorog 2008 296 old.

Draviczky Imre: Családnevek, családok Hajdúnánás a XVII. századtól a XX század végéig. Draviczky Imréné, Pappné Draviczky Marianna. Hajdúnánás 2007. 290 old.

Egy gyógyszergyár története: Biogal, 1952–2004. Szerk.: *Kalmár Erika*. Teva Gyógyszergyár Zrt. Debrecen 2008. 270 old.

Egyek falukönyve 1786–1860. Közreadta, szerk. *Bánkiné Molnár Erzsébet*. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai*, 39. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. Debrecen 2008. 264 old.

Emlékezés Kodály Zoltánra: főhajtás Kodály Zoltán szellemi öröksége előtt. Emlékek, képek, krónika a

Fertődi Haydn Kórusról. Szerk.: *Bertha János*. Esterházy Pál Alapítvány. Fertőd 2007. 118 old.

Emlékkönyv Kovalcsik András tiszteletére. A Balassagyarmati Honismereti Híradó Különszáma. Madách Imre Városi Könyvtár. Balassagyarmat 2007. 64 old. – *Selmecci Zoltán*: Koszorú Kovalcsik András kopfajafa alá; *Csach Gábor*: Köszöntő; *Oroszláné Mészáros Ágnes*: Emlékezés Kovalcsik Andrára; *Vágyóczyk Károly*: Kovalcsik András a barát szemével; *Szabó Andrea*: Arcok Balassagyarmat múltjából; *Tyekvicska Árpád*: Szubjektív kommentár Kovalcsik András életútjához; *Csegezi Tamásné Téglás Mária*: Emlékkönyvbe...; *Nagy Imre*: Kovalcsik András a nagy szervező, alkotó és segítőkész barát; *Reiter László*: Emlékezés Kovalcsik Andrára; *Hutyán Róbert*: Kovalcsik András – szubjektív visszaemlékezés; *Nagy László*: Emlék; *Kovalcsik István*: Édesapám; *Vas Ágnes*: Kovalcsik András írásai.

Emléklapok Babits Mihály fotóiból és kéziratából. *Szekezsárdi füzetek 1.* Szerk.: *Lovas Csilla*. Kiadja a Wosinszky Mór Megyei Múzeum. Szekezsárd 2008. 20 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2008. 2. 40 old. – A tartalomról: *Perei Árpád*: Biharfüredi kalauz; *Gaál György*: Kolozsvár újabb helytörténeti irodalma a turizmus szolgálatában; *Mátys Annamária*: Karsztvidék Körösfőn?; *Dezso László*: Erről írtak eleink – időtúra az Erdély hasábjain (2); *Kocsis András*: Volt egyszer egy vándortábor – Rapsonné 2007-es legendája; *Bücs Szilárd*: A barlang: élet és evolúció a sötétben; *Jeszenszky Géza*: Kárpát-medencei találkozó a téli Hargitán.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2008. 3. 40 old. – A tartalomról: *Kovács-Kendi Lehel*: A bágyi Várhegy; *Hantz Lám Irén*: Vlegyászi EKE-túrák száz évvel ezelőtt; *Csibi Márti*: Erdészeti törvény az erdők ellen; *Szilágyi Eszter*: Bazsarózsák Mezőzáhon: SOS erdélyi várkastélyok!; *Kovács Zsuzsa*: Honismereti túra – Solyomkövár, Mezőtelegd; *Csibi Márti*: Mászómaraton a Békás-szorosban; *Szabó D. Zoltán*: Herkulesfürdői fecske-túra; *Asztalos Lajos*: Örvidék, mint Burgenland; *Pál Zoltán*: Túravezve kutatni, vagy túrázva kutatni? – Az egyetemi kutatómunka és a bakancsos turizmus szerencsés együtteséről; *Dezso László*: Erről írtak eleink – időtúra az Erdély hasábjain (3); *Kocsis András*: Tusnádfürdő környéki túrák; *Bartók Attila*: Az erdélyi hegyek endémikus és veszélyeztetett növényei.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2008. 4. 40 old. – A tartalomról: *Palczér János*: A Vlegyásza-csücs körútjai; *dr. Pozsony Ferenc*: Zabola nevezetességei; *Szabó D. Zoltán*: Kerekkezés gébicsek között; *Gáspár Melinda*: Kis-Küküllő mente: látvány és hagyomány; *Asztalos Lajos*: Székelyjő; *Egri Gyula*: Kőbe vésett tisztelet Meziádon; *Imecs Zoltán*: Tallózás Cholnoki Jenő fényképei között. 1. Kolozsvári séta; *Dezso László*: Erről írtak eleink – időtúra az Erdély hasábjain (4); *Székely Dénes*: Karsztjelenségekről dióhéjban; *Bartók Attila*: A Királykő veszélyeztetett növényfajából; *Gödri Barna*: Séta a Csomád-hegységben.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2008. 5. 40 old. – A tartalomból: *Tipontu Tibor:* A Szegyesdi-völgy, a Bihar-hegység rejtett kincse; *Lukács József:* Péter Béla emlékére; *Bartók Attila:* Az erdélyi hegyek endemikus és veszélyeztetett növényei; *Imecs Zoltán:* Tallózás Cholnoki Jenő fényképei között, 2. Barangolás a Székelyföldön; *Lőrinczi István:* Az EKE Forrás újraváratása; *Bartók Attila:* Az erdélyi hegyek endemikus és veszélyeztetett növényei – A Bucsecs endemizmusa.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen 2008. 2. 76 old. – A tartalomból: *Csáky Károly:* Szent István ünnepe és kultusza az Ipoly mentén; *Keményfi Róbert:* Történelmi folyamatok – térbeli lenyomatok; *Pacsai Imre:* Egy kovács szaknyelvi kifejezés etnográfiai vonzatai; *Dankó Imre:* Fazekas István, az agyag művésze; *Kavcsánszki Máté – Szászfalvi Márta:* Adalékok a tánc megítéléséhez a református egyházi iratokban; *Sápy Szilvia:* Karácsony Sándor és a népdalok; *Fazekas Mihály:* Egy kis karcagi társadalomnéprajz; *Szilágyi Miklós:* Egy veterán-émlékezés 1978-ból. Tiszakürtről; *Viga Gyula:* É. Kovács László 85 éves; *Viga Gyula:* A (80 éve született) Szabadfalvi Józsefre emlékezünk.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen 2008. 3. 77–108. old. – A tartalomból: *Kriza Illdikó:* A Mátyas-hagyomány és Dugonics szőlőmagyarazatai; *Ujváry Zoltán:* Diogenész anekdoták Dugonics példabeszédeiben; *Kotics József:* A szász kultúra szerepe a vajolai cigányok identitásában; *Bottyán Katalin:* Imák egy parasztszönyv kéziratos könyvéből; *Bors Balázs:* Boszorkányszerű lények a németek hiedelemvilágában Solyháron és környékén; *Mezey Tibor:* A fővárosban élő vidékiek hagyományörzése.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvpolók Szövetségének folyóirata 2008. 4. 20 old. – Helyreállítani a meggingott anyanyelvtudatot – Ágoston Mihály válaszol *Maróti István* kérdéseire; *Büky László:* A lóköto szerelmén; *Balázs Géza:* A babustól a Börmögüig; *Boksaj Zoltán:* Helységnevpárok kvantitatív elemzése; *H. Varga Márta:* Határozóragos névutók; *Zimányi Árpád:* Milyen víz a farviz?

Éles Bulcsú: Monumentumok Álmosdtól Zsákáig. Hajdú-Bihar megye világháborús emlékművei. Debrecen 2007. 107 old.

Élet és Világ. Írások Kereszténe Várhelyi Ilona tiszteletére. Szerk.: *Lakner Lajos.* Debrecen, Déri Múzeum, Debreceni Irodalmi Múzeum. 2007. 325 old. – *V. Szathmári Iboyla:* Az ünnepeltől; *Szabó Ferenc:* A szótól a csendig. Barátsággal a 60 éves Helénának; *Gáborjani Szabó Botond:* A magyar református templomok építészeti sajátosságai a múltban és a jelenben; *Praznovszky Mihály:* Menyő Tolnay Ferenc, a debreceni tankönyvíró; *Kilián István:* Szent Ferenc élete Csiksomlyó színpadán; *Sz. Kürti Katalin:* Kiss Sámuel (1781–1819), a debreceni „Rajziskola” első professzora; *Szuromi Lajos:* A Hontalan. Kőlesey Ferencről, születésének kétszázadik évfordulóján; *Csorba Sándor:* Kőlesey Ferenc levele Nagykárolyból Nyíry Istvánhoz; *Lakner Lajos:* Ferenczy István Csokonai-szobra és fogadtatása; *Bényei*

Miklós: Az erdélyi múzeumi gondolat a reformországgyűléseken; *Kalla Zsuzsa:* A milliomos Petőfi; *Kerényi Ferenc:* Kiegészítések Petőfihöz; *Ratky Rita:* „A lehelgett csillag fennmaradt sugára”. Petőfi Zoltánról; *E. Csorba Silla:* „Nem vén az, csak öreg”. Jókai Mór időkori portréi Réti Istvántól; *Imre László:* Gárdonyi és a magyar regénytörténet; *Dankó Imre:* Az Ady-fejfa sorsa [Zoltai Lajos, Ady Lajos]; *Korompcz Gáborné:* Oláh Gábor könyvtára és kéziratai a Debreceni Egyetemi Könyvtárban; *Hamar Péter:* „Apám sose beszélt erről a csécsi ünnepről” – Móricz Zsigmond diszpolgárrá avatása szülőfalujában, 1929. június 30-án; *Nagy Sándor:* Szabó Dezső Debrecenben; *Gulyás Pál:* Protestáns és római katolikus: Rómával és Róma fölött. Levél Révész Imréhez. Sajtó alá rend., jegyz.: *Gulyás Klára, Gulyás Klára:* Utószó és gondolatok Gulyás Pál 1940-es írásához; *Erdélyi Zsuzsa:* Valahol Gagauziában; *Bertha Zoltán:* Mítosz és varázshit egy Tamási-regényben; *Cs. Nagy Iboyla:* Elviselhető-e a zseni? Páskándi Géza – és mások – Csokonai-képe; *Pálffy G. István:* Üzenet a huszonkettedik századnak [Sütő Andrásról]; *Márkus Béla:* Makovjemedovje haluske. Az alföldi szlovákság képe Závada Pál regényeiben; *Bakó Endre:* Niklai Ádám, avagy egy alanyi költő; *Magyari Márta:* „...énrajtam megtörtént és igaz dolog volt”; *Vajda Mária:* Egy felvilágosodás kori falucsúfóló történetről: A bojti szerdek; *Csohány János:* István király emlékére; *Molnárné Mayer Mária:* Adalékok Várhelyi Heléna portréjához.

Életképek. Berzsenyi Dániel Könyvtár, 2002–2007. Összeáll. és szerk.: *Baráthné Molnár Mónika.* Fotó: *Garas Kálmán, Németh József, ifj. Tanczos Mihály.* BDK képtárháza. Grafika *Sellyei Tamás Ottó.* Kiadta a Könyvtár. Szombathely 2007. 16 old.

Érmelléki kalauz 2. Természeti környezet, a mezőgazdaság lehetőségei. Szerk.: *Ekéné Zamárdi Ilona. DE Hatvani István Szakkollégium kiadványai.* 3. Debrecen 2008. 123 old. – *Szilágyi Ferenc:* Érmellék: tájegység és/vagy kistérség?; *Kiss Imre:* A georendszerek területi mérlege az Érmellék középső részén. Érmihályfalva körzetének fekvése és geomorfológiája; *Főrián Tünde:* Az Érmellék természeti földrajzának néhány vonása; *Kalmár József:* Az Éri forrásvidékének hidrokémiai vizsgálata; *Lengyel Adrienn-Braun Mihály-Fábián István:* ANALAB Kft a környezetanalitika szolgálatában; *Wilhelm Sándor:* Az Érmellék gerinces faunája; *Szabó László:* Energiaövények telepítésének lehetőségei az Érmellék területén.

Épített örökségünk helytörténeti kutatás tükrében. 15 éves a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság. Összeáll.: *Dukrét Géza.* Kiadja a Társaság. Nagyvárad 2008. 398 old. – A tartalomból: *Dukrét Géza:* Előszó; Hírek – események; A helytörténeti kutatás eredményei; Kimutatás az előadások és a pályázatok számáról; Partiumi Honismereti Találkozók; Partiumi Honismereti Konferenciák; Hitter Elek: Értékmentők a rohanó világban; Az Érmellék konferenciája; Pályázati díjkiosztó ünnepségek; *Dukrét Géza:* A civil szervezetek szerepe a műemlékvédelemben; *Dukrét Géza:* Tíz éves a könyvkiadásunk; Fényes Elek díjazottjaink; Honismereti táborok; Emléktáblák; *Dukrét Géza:* A honismeret nagyatyja – Fényes Elek születésének 200. évfordulója; *Dukrét Géza:* „Minden nap nek az ű nyelv-

vin"; Emléktábla Érköbölkúton; Ifj. Gyalóky Lajos: Emléktábla-avatás K. Nagy Sándor tiszteletére; *Kiss Kálmán*: Gellért Sándor, a helytörténész; Zelk Zoltán-tábla-avató beszéd; Bíró József művészettörténész születésének 100. évfordulója; *Tóthpál Tamás*: Hegyesi Márton halálának 100. évfordulója; *Fazekas Lóránd*: Egy Petőfi-szobor újjászülése; *Csanádi János*: Dr. Balogh Ernő emlékezete; *Dukrét Géza*: Százéves a révi cseppkőbarlang; *Dánielisz Endre*: A szalontai ünnepségsorozat utóreggése; *Halász Péter*: Hagyomány és közművelődés; *Dukrét Géza*: Egy kiállítás margójára; *Csanádi János*: Feketegyarmat a "Gyarmatvilágban"; *Jósa Piroška*: Egyházi személyek az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban; *Kupán Árpád*: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a Partiumban és a Bánságban; *Jancsó Árpád*: Temesvár felmérése és térképezése 1901–1904 között; *Vajda Sándor*: A borosjenői vár; *Kordics Imre*: Festmények Ersemjén református templomának szöszékén; *Nagy Mária Anna*: Nagyvárad-Ösi Lisieux-i Kis Terézről elnevezett római katolikus templom építésének története; *Pásztai Ottó*: Volt egyszer egy Főgimnázium; *B. Krestyán Ilona*: Adattöredékek a zsilvásári (Targu-Jiu) internálótábor bánáti foglyairól; *Kovács Rozália*: Úrihimzéses terítők az Érmihályfalvi Református Egyházközségben;

Fekete Titusz Zoltán dr.: Fejezetek a Nyíregyháza-vidéki Kisvasút történetéből. Krampács Bt. Nyíregyháza 2008. 190 old.

Fohn, Julius: Erotikus táncszók Nagyvárad vidékéről. Orpheusz K. Bp. 2007. 116 old.

folkMAGazin. Felelős szerk.: *K. Tóth László*. Kiadja a Táncház Alapítvány. Bp. 2008. 3. 46 old. A tartalomról: *Strack Orsolya*: 50 éves a Bartók Együttes; *Borka Elly*: Kovács Tibor mezőtárkányi gyékénykészítő és csipkeverő díjazott munkái; *Pávai István*: Kodály Zoltán, a népzene-kutató IV.; *Fehér Attila* – *Péter László*: A teveli „lakodalm”; *Ábrahám Judit*: Gondolatok Zerkula János halálára; *Széki Soós János*: Napló helyett; *Kóka Rozália*: Márka, a tábornok unokája (Ludányi Andrásné); *Halász Péter*: Mátyás király Moldvában; *Sipos János*: Keleti népzenei kutatások V.; *Busai Norbert*: Jakab József, a Népművészet Mestere; *Henvis Tamás*: A visai karikázás – különleges hagyomány egy mezősegi falu szőlőművelésében.

Fónai Mihály – **Pénzes Marian** – **Vitál Attila** (szerk.): Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? A cigány népesség élethelyzete és kiterjesztési lehetőségei Északkelet-Magyarországon. Krúdy Könyvkiadó – Szocio East Egyesület. Nyíregyháza 2007. 292 old.

Für Lajos: „Főleptűni rajban”. Utak a Fórumba. (*Az én történelmem*, 2.) Püski. Bp. 2007. 417 old.

Geographia generalis et specialis. Tanulmányok a Kádár László születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos konferenciára. [Debrecen, 2008. május 16–17.] (Szerk.: *Szabó József*, *Demeter Gábor*) Kossuth Egyetemi K. Debrecen, 2008. 410 old. – A tartalomról: Kádár László életműve különös tekintettel természet-földrajzi munkásságára; *Süli-Zakar István*: Kádár László és a „társadalomföldrajz”; *Papp-Váry Árpád*: Kádár László szerepe a Magyar Földrajzi Társaság életében; *Kubassek János*: Kádár László és a geográfia tudomány-

története. Személyes emlékforgácsok a polihisztor földrajztudósról; *Sipos György*–*Kiss Tímea*: A medermintázatok értelmezése Kádár László kutatásainak fényében; *Hajdú Zoltán*: Kádár László szerepe a Balkán-kutatásban, 1942–1944; *Csorba Péter*: Kádár László tájzemlélete; *Kiss Tímea*–*Nyári Diána*–*Sipos György*: Történelmi idők eolikus tevékenységének vizsgálata: a Nyírség és a Duna-Tisza köze összehasonlító elemzése; *Négvesi Gábor*–*Pálfi Aletta*: Szélerözió-veszélyeztetettség vizsgálata hajdúhátai mintaterületen; *Tóth Csaba*: Kunhalmok talajtani és rétegtani vizsgálata; *Pénzes János*: A foglalkoztatottság alakulása az Észak-alföldi régióban.

Gerlei Tamás – **Kukla László** – **Lovász György**: Az Ikarus évszázados története. Maróti. Bp. 2008. 351 old.

Györi L. János: „Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világosító lámpása”. A Debreceni Református Kollégium története. 2., jav. kiad. Tiszántúli Református Egyházkerület. Debrecen 2008. 176old.

Hajdú-Bihar megye településeinek természeti értékei. Helyi jelentőségű természetvédelmi értékek atlasza. Szerk.: *Molnár Antal*. *Kamilla könyvek* Debrecen-Hajdúböszörmény (Zöld Kör). 2007. 128 old.

Hajdúböszörmény, „a hajdúk fővárosa”. [képes városismertető] Tourinform. Hajdúböszörmény 2008. 24 old.

A Hajdúsági Múzeum évkönyve XI. Szerk.: *Szekeeres Gyula*. Hajdúböszörmény 2008. 233 old. – *Horváth Tibor*: Hajdúsági „Kunhalom” Kutatás [Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás]; *Cabelle, Juan-Simon Anna*: A böszörményi református templom falkutatása. (Kisérlet a templom vázlatos építéstörténetének ismertetésére egy be nem fejezett kutatás nyomán); *Nyakas Miklós*: A hajdúvárosok és a Rákóczi-szabadságharc; *Nagy Sándor*: A Hajdúkerület és bíróságainak viszonytársaságos esztendei a XVIII–XIX. században; *Kopócs János*: Hajdúböszörmény régi erődítése; *Szekeeres Gyula*: Boecpai István „hiányzó” kultuszképei. Avagy gondolatok és ki-gészítések a „vidéki gyűjtemények” ismertségének hiányáról és okáról; *Horváth Tamás*: Brassay Zoltán ideája. Adalékok Hajdúböszörmény fotótörténetéhez I.; *Prim József*–*Szabó István*: Hadik András gróf szabályjának rekonstrukciója; *Orosz Ibolya*: „Nyitott kapukkal... omladozó falak közt”. Közművelődés és közönségkapcsolat a Hajdúsági Múzeumban.

Hajdúszoboszlói Gyógyfürdő 1927–2007. (Szerk.: *Tibai Irma*, *Kállai Zsuzsa*) Hungarospa. Hajdúszoboszlói Zrt. 2007. 62 old.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 3. 8 old. – A tartalomról: *Fábián Tibor*: Temesvári templomépítők; *László*: A hadvezér király.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 7. 8 old. – A tartalomról: Turul „szállt” a dobrai háborús emlékműre; A budapesti Erdélyi Gyülekezet.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 10. 8 old. – A tartalomról: *Szakmáry*

Károly: Előkerültek a krassófüzesi kegyhelyek; Örökség Népfőiskolai Tábor a Felvidéken.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 11. 8. old. – A tartalomról: *Lukácsi Éva:* „Magyar, legyen hited és létszen országod”.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 13. 8. old. – A tartalomról: IV. Béla.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 18. 8. old. – A tartalomról: *Csohány János:* Magyar református hitvallások 1.; *Kupán Árpád:* Hatvan éve: Tanügyi reformnak nevezett iskolaállamosítás; *Fábián Tibor:* Magyarok az ötödik kontinensen; Mátyás az igazságos.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 19. 8. old. – A tartalomról: *Nagy József Barna:* Október hatodika üzenete; *Fábián Tibor:* A börtönegyetemtől az egyházkerület Szibériájáig.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 20. 8. old. – A tartalomról: *Józsa Ferenc:* A reformáció emléktünnepére; *Csohány János:* Magyar református hitvallások 2. – A II. Helvét Hitvallás; *V. G.:* 150 éve épült templomát ünnepelte Gyanta; *Csohány János:* A reformáció művészeti emlékei; Megkezdődött az 1989-es forradalom emlékére – Szemben a kommunizmussal.

Harsányi Gézáné: Kálló kincsei. Kiadja az Önkormányzat. Nagyálló 2007. 224 old.

Heckenast János: A Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem negyven éve. Vas Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület. Szombathely 2008. 143 old.

Hegede Éva – Hegede Ágnes: A Hajdúböszörményi Római Katolikus Egyházközség története. Szent István Király Római Katolikus Plébánia. Hajdúböszörmény 2007. 122 old.

Helynévtörténeti tanulmányok 3. Szerk.: *Hoffmann István, Tóth Valéria.* A Magyar Névarchívum kiadványai, 13. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék Debrecen 2008. 224 old.

Herényi István: Bulcsú horka és más tanulmányok. Szerk.: *Zágorhdi Czigány Balázs.* A Magyar Nyugat történeti kiskönyvtára, 8. Magyar Nyugat. Vasszilvágy – Szombathely 2008. 157 old.

Hollósi Gábor: A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949). Debrecen 2007. 298 old.

Hortobágy. Fotóalbum. Szerk.: *Bodnár Gabriella, Konyhás Sándor.* Hortobágy Természetvédelmi Közalapítvány. Debrecen 2007. 59 old.

Horváth László: A hosszúpályi Bódi István Falumúzeum története. *A Bódi István Falumúzeum közleményei, 1.* Bem József Művelődési Ház, Községi Könyvtár és Tájékoztató Hosszúpályi. 2007. old.

Horváth Zoltán: Adatok Bácsalmás város hadtörténetéhez. Honvédeink (1848–1918) I. Bácsalmás 2004.

Horváth Zoltán: Bácsalmás város zsidó közösségének története (1750–1950). Bácsalmás 2006.

Ilyés Gábor: „Beszél a márvány”. Nyíregyháza szobrai és emléktáblái. Nyíregyháza 2008. 346 old.

Jászsági évkönyv 2008. Szerk.: *Pethő László és Egyedfi Gizella.* Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány. Jászberény 2008. 312 old. – A tartalomról: *Muharay Elemér – Széll Jenő:* Nyílt levél a népművelés munkatársaihoz; Ismeretlen fényképek Muharay Elemérről; *Gulyás Erzsébet:* Egy monográfia jászkunsági vonatkozású illusztrációiról; *Lukácsi Eszter:* Vágó Pál rézkarcairól; Vágó Pál rézkarcai; *Kiss Henriett:* Kórusolimpia Grazban; *Csomor Józsefué, Parti Csaba és Pethő László:* Beszélgetések a nyolcvanas évek főszereplőivel (Buzás Sándor tanácselnök, Jakus Zoltán kórházigazgató, Mosonyi Sándor rendőrkapitány); *Pénzes Ibolya Rózsa:* A horizontális együttműködés lehetőségei egy jászsági kistérségben; *Sebők Balázs:* Tervek és valóság: két alföldi mezőváros [Jászberény, Mesterúr] életrajza az 1950-es években; *Palláné Szénási Magdolna:* Az alánok útja nyugat felé; *Besenyi Vendel:* Nem beszéltek a velük történekről – a jászboldogházi kulákok elleni megtorlás és rekvirálás története; *Farkas Ferenc:* Nyomdanevek a Jászságban; *Fodor István Ferenc:* Prielle Kornélia rokona vagyok; *Földi József:* Jászárószállítás és a Csörszárók; *Frivaldszky János:* Az Oszoróczykák a Jászságban; *Goda Zoltán:* Egy régi tehetségmentő akcióról; *Fodor István Ferenc:* Halász Mátyás 1931–2008; *Németh Béla Elek:* Gondolatok a Lehel-kürt interpretációjához; *Petrics Anna:* Könyv népművészeiről.

Juhász Antal – Simon András (szerk.): Egy bánsági falu [Hódegyháza] népi műveltségéből. *Táj és Népi Kultúra* 6. Szeged 2007. 149 old.

Kelecsényi László: Mozizó Budapest: 111 év a pest-budai mozgóképek. *Mesél a város.* Holnap, cop. Bp. 2008. 148 old.

2008 a reneszánsz éve – 280 éves az iskolánk. Tudományos diákköri dolgozatok. Természetvédelem. Helytörténet. *Dorogi értékek nyomában 18.* Zrínyi Ilona Általános Iskola. Dorog 2008. 196 old.

Kézdimartonfalva Martonfalvi Tóth Györgyre emlékezik. Szerk.: *Martonfalvi Tóth Attila.* Bp. 2008. 24 old.

A 90 éves Csili. Szerk.: *Várhalmi András.* Csili Művelődési Központ. Bp. 2008. 164 old.

Kincses Gyula: Görög katolikusok iskolája Pocsajban. *Athanasiana füzetek, 13.* Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola. Nyíregyháza 2006. 70 old.

A kirándulások leírására szánt könyv, 1902. július 3.–1905. augusztus 23. Czárán Gyula háza naplója, Biharfüred. Szerk., sajtó alá rend.: *Egri Ferenc.* Zöldike könyvsorozat, 20. Nimfea Természetvédelmi Egyesület. Czárán Gyula Alapítvány. Túrkeve–Nagyvárad 2007. 229 old.

K. Nagy Sándor: Biharország I. Nagyvárad 2008. 302 old. [Az 1884. évi 2. kiadás reprintje]

Kovács Rozália: Érmihályfalvi temetők. *Partiumi füzetek 43.* Szerk.: *Dukrét Géza.* Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagy-

váradai Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2006. 105 old.

Kovács Rozália: Nagy családok, fényes idők Érmihályfalván. Szerzői. h. n., é. n. 128 old.

Kováts Dániel: Sátoraljaújhely helynevei és történeti topográfiája. Sátoraljaújhely 2008. 520 old.

Kókai Sándor: Földrajz és turizmus. Tanulmánykötet dr. Hanusz Árpád 60. születésnapjának tiszteletére. Nyíregyházi Főiskolai Kar Földrajzi Tanszéke. Nyíregyháza 2006. 394 old.

Könyv Könyvtár Könyvtáros. Szerk.: *Bartók Györgyi, Mezey László Miklós.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2008. 10. 60. old. – A tartalomról: *Dippold Péter:* Mátyás könyvtárától a XXI. századi tudástárákig – Teljességre törekvés és közjó a könyvtárakban – mi lesz velled?; *Bényei Miklós:* Könyvtárak – helyismeret – kiadványok: harminc év változásai; *Kéglí Ferenc:* Egy helyismeret-kutató barangolása Wégtelen Web Világban; *Pogány György:* Biblia kiállítás Pilisen Galambos Lajos gyűjteményéből; *Kerekes Erzsébet – Farkas Csilla:* Az Örök Ige: Váradai Biblia Vereben;

Könyv Könyvtár Könyvtáros. Szerk.: *Bartók Györgyi, Mezey László Miklós.* Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2008. 11. 60. old. – A tartalomról: *Pegán Anita:* „... szervezettel kell behozni a gyerekeket”. – Látogatás Veszprém, az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban; *Redl Károly:* Országgyűlési dokumentumok az interneten; *Koltay Tibor:* A könyvtáros és az akadémiai irástudás; *Turai Hilda:* Vajdaság magyar könyvtárügye.

Kubassek János dr.: Útkeresők. Magyar utazók és földrajzi felfedezők. Kossuth Bp. 2008. 200 old.

Kupán Árpád: A mozi évszázada Nagyváradon. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2007. 280 old.

Lakner Endre: Szent Márton toursi püspök valódi születéshelyének földelítése. Reprint kiad. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata. Szombathely 2008. 49 old.

Lakner Lajos: Kölcsény Ferenc Emlékház, Álmosd. Debreceni Irodalmi Múzeum. Debrecen 2007. 55 old.

Lengyel Mihály: Iskolatörténet Földes, 1880–1980. Önkormányzat. Földes 2008. 384 old.

Limes I-II. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő.* Szerk.: *Pritz Pál.* Tatabánya 2008. 2. 336 old. – Fő téma: *Magyarságkép a XX. században* – A tartalomról: *Pritz Pál:* Bevezető; *Majoros István:* A francia külpolitikai gondolkodás magyarságképe a századelőtől Trianonig; *Ablonczy Balázs:* A francia külpolitikai gondolkodás magyarságképe a két világháború között; *Frank Tibor:* Magyarország a brit politikai gondolkodásban, 1919–1945; *Hornyak Árpád:* A jugoszláv külpolitikai gondolkodás magyarságképe (1918–1945); *Murber Ibo-ly:* Osztrák diplomaták Magyarország-képe a két világháború között; *Egry Gábor:* Serelemek, féltelmek, kisállami szuverenitás-dogma: a román külpolitikai gondolkodás magyarságképe (1918–1945); *Novák Csaba Zoltán:* A román külpolitikai gondolkodás magyarságképe 1956 után I hetvenes évek közepéig; *Magyarics Tamás:* Ame-

rika magyarságkép, 1956–1989; *Horváth Jenő:* Magyarország olasz szemmel (1945–1989); *Jeszenszky Géza:* Az Egyesült Államok külpolitikai gondolkodásának magyarságképe 1989-től; *Szvák Gyula:* A Putyin-kor és Magyarország; *Heike Christina Mátzing – Vitári Zolt:* Az NDK és az NSZK történelem- és földrajzkönyveinek magyarság- és Magyarország-lépe; *Fischer Ferenc:* Az 1956-os magyar forradalom tükröződése a spanyol történelemtankönyvekben; *Seres Attila:* A Szovjetunió recepciója a magyar uralkodó elit külpolitikai nézetrendszerében a két világháború között; *K. Lengyel Zolt:* Pán-európa és transzszilvanizmus az 1920-as évek erdélyi magyar közgondolkodásában; *Zeidler Miklós:* Magyarok a Nemzetek Szövetségében; *Miroslav Michela:* A „nemzeti elnyomás” téziseinek instrumentalizálása Szlovákiában 1918 és 1945 között; *Romsics Gergely:* Egy hely az osztrákoknak a német nap alatt – A Schönerer-kultusz funkciói a Harmadik Birodalomban; *Fedinec Csulla:* Magyarország az ukrán külpolitikában.

Lükő Gábor: Adattár a moldvai magyarság térképéhez. *Bibliotheca Moldaviensis.* Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 271 old. (Kétynelvű kiadás) – *Tán-csos Vilmos* bevezetőjével; Lükő Gábor csángó településtörténeti adattára.

Magyar nyelvjárások XLIV. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve.) Szerk. Hoffmann István, Kis Tamás, Nyirkos István. Debrecen, 2006[|2007.] 194 p., 24 cm

Magyar nyelvjárások XLV. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve.) Szerk. Hoffmann István, Kis Tamás, Nyirkos István, Tóth Valéria. Debrecen, 2007. 197 p., 24 cm

Mátyás Corvinái a nemzet könyvtárában. Kossuth 2008. 176 old.

Medgyasszay László: A kézdimartonfalvi református egyházközség története. h. n., é. n. 12 old.

Megyesi József: A D. Kovács család ősei. Polgár város szolgálatában. Reprint Kft. Tiszaujváros 2008. 41 old.

Megyesi József: Visszatekintés. Polgár város elmúlt kétszáz éve. Életképek, foglalkozások egy család életén keresztül [Megyesi-Kovács család]. Polgár 2007. 141 old.

Mészáros Kálmán: Források Esze Tamás kuruc brigadéros életéhez és Tarpa Rákóczi-kori történetéhez I.: 1694–1706. Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. Vaja 2008. 179 old.

Mészáros T. László: Szeretettel vár Szombathely. Foto Europa, cop. 2008. 96 old.

Miklós Péter (szerk.): „A jelen kor vészes napjainban”. Dokumentumok a csanádi püspökség 1948/49-es történetéhez. Szeged-Csanádi Püspöki levéltár. Szeged 2006. 112 old.

Mikó Irén (szerk.): Ötven éves tudományos diákköri munka a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Sebészeti Műtettani Tanszékén, 1957–2007. Debrecen 2008. 71 old.

A moldvai csángók – Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák. Szerk.: *Diószegi László.* A Magyarságkutató Könyvtára XXIX. Teleki László Alapít-

vány. Bp. 2006. 259 old. – *Tóth István György*: A katolikus egyház szerepe a moldvai csángók etnikai identitásának kialakulásában a 17. században; *Perka Mihály*: Szabófalvi események; *Tánczos Vilmos*: A moldvai csángók asszimilációja történeti perspektívában (szempontok, források, kutatási feladatok); *Meinolf Arens*: Néhány megjegyzés a moldvai csángók múltjáról és jelenlegi helyzetéről; *Varga Andrea*: A moldvai magyar római katolikusok oktatásának kérdései és a helyi közigazgatás 1859–1920 között; *Pusztay János*: Veszélyeztetett nyelvek – veszélyeztetett népek; *Bodó Csanád*: A magyar nyelvpolitika és nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában; *Szilágyi N. Sándor*: Nyelvi jogok, egyházi nyelvhasználat – A magyar nyelvű mise kérdése Moldvában; *Anton Cosa*: A moldvai csángók Isten szeretettermében; Egyházi kerekasztal – Budapest, 2005. április 15.; Egyházi kerekasztal – Bákó, 2006. június 1.; *Pogár Róbert*: A Vatikán és a Nemzeti Kisebbségek; *Kinda István*: A pap helye a lokális társadalom életében; *Varga Andrea*: Moldvai katolikusok a Vatikán és a Szekuritáté között; *Iancu Laura*: Alternatíva vagy determináció? Töprengések a csángó értelmiség egyéni és közösségi szerepmeghatározottságáról; *Lajos Veronika*: Modernizáció és társadalom a moldvai csángó közösségekben: kérdésfelvetések a migráció témakörében; *Borbáth Erzsébet*: A moldvai csángók székelyföldi iskoláztatásának eredményei, társadalmi hatása; *Cornel Borit*: A nehezen megoldható konfliktusok alaprajza – Elméleti elemzés a csángók identitáskonfliktusáról a román nemzetállami keretek között; *Tampu Ferenc*: Román koncepciók a moldvai csángó-magyarokról a 20. század fordulóján; *Gazda Árpád*: A moldvai csángók a román sajtóban; *Gazda Klára*: Tártyi kultúra és identitás a moldvai katolikusoknál.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 6. 26 old. – A tartalom-ból: *Oláh-Gál Elvira*: Moldvai bérmlások feltételekkel [Klészse]; *Nyisztor Tinka*: Magyar nyelvű mise Pusztinán a templomban; *Gergelyné Kovács Mária*: Szeretet hid Moldvába II.; *Tánczos Vilmos*: Hozzászólás a moldvai csángó „magyarórák” kérdéséhez; *Diószegi László*: Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák, a moldvai csángók I.; *Seres Attila*: Adalékok az aradi minoriták moldvai missziójának történetéhez a XIX. sz-ban II.; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez VIII.; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Iancu Laura*: Janus-arc.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 8. 26 old. – A tartalom-ból: *Duma István András*: Moldvai gyerekek a magyarság részeként; *Ekler Andrea*: Fél szemmel mindig az ég-re tekintve – beszélgetés Iancu Laurával; *Fehér Ernőné Kovács Erzsébet*: Szeretet hid Moldvába IV.; *Tampu Ferenc*: Moldvai csángó-magyarok a jelenkori román politika hatókörében II.; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez X.; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Iancu Laura*: Augusztus végén.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 9. 26 old. – A tartalom-ból: *Mezey Katalin*: Iancu Laura köszöntése – a tokaji író-tábor díjjátadásakor elhangzott laudáció; *Duma-István András*: Múlt és jövő a csángó kultúrában – Mit nevez-

hetünk oktatásnak a csángó magyaroknál I.; *Ekler Andrea*: Fél szemmel mindig az ég-re tekintve II. – beszélgetés Iancu Laurával; *Gyöngyössi Lajos*: Szeretet-hid Moldvába V.; *Halász Péter*: Mátyás király Moldvában; Zerkula Jánosról: *Endrődi Péter*. Oroszország nem jó hely van K. *Tóth László*: Nem úgy van most, mint volt régen; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez XI.; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Iancu Laura*: Kutyahelyzet.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 10. 26 old. – A tartalom-ból: *Oláh-Gál Elvira*: Iskolakezdés Moldvában – a kultúrák közötti párbeszéd jegyében; *Duma-István András*: Múlt és jövő a csángó kultúrában – Mit nevezhetünk oktatásnak a csángó magyaroknál II.; *Ekler Andrea*: Fél szemmel mindig az ég-re tekintve III. – beszélgetés Iancu Laurával; *Albertné Révai Rita*: Nyílt level a magyar-román püspöki konferencia résztvevőikhez; *Szőcs Lóránt*: A Tatros forrásánál fesztivál; *Demeter Ferenc*: Somoskai csodahét; *Bodor Béla*: A barcasági csángók kálváriája; *Halász Péter*: Mátyás király Moldvában II.; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez XII.; *Száva Csanád*: Két év Moldvában II.; *Iancu Laura*: Péter.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 11. 26 old. – A tartalom-ból: *Oláh-Gál Elvira*: Súlyom László a Gyimesekben; *Gubcsi Lajos*: Magyar Művészetért Díj Ádám Gyulának; *Dávid Gábor-Ormosy Levente-Gál Tibor-Kiss Ádám*: Dombóváriak Magyarfaluban; *Gazda László*: A „Vrancea kincsei” pionírexpedíció naplója I.; *Halász Péter*: Mátyás király Moldvában III.; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez XII.; *Sylvester Lajos*: Moldvaiak Budapesten I.; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Iancu Laura*: Világos sötét.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 12. 26 old. – A tartalom-ból: *Oláh-Gál Elvira*: Csángó Nap Csíkszeredában; *Oláh-Gál Elvira*: „Szeretem szüvemből, hogy tanulok magyarul” – V. Szeret-menti Népdalvetélkedő: A varsói táncháztól a moldvai csángókig – Gazda Árpád interjúja Agnieszka Barszczewska lengyelországi csángókutatóval; *Halász Péter*: Simon Ferenc Józsefné síremléke; *Gazda László*: A „Vrancea kincsei” pionírexpedíció naplója II.; *Seres Attila*: Péter Gergely moldvai kántor története 1937–1940. I.; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez XII.; *Sylvester Lajos*: Moldvaiak Budapesten I.; *Halász Péter*: Nyisztor Tinka – summa cum laude; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Iancu Laura*: „Részt a miséből!”

Molnár Attila: Zuglói barangolások: szobrok, emléktáblák, emlékművek Budapesten, a XIV. kerületben. Magánkiad. Bp. 2008. old.

Molnár László: Sárreai történetek. Sárreaiudvariból. Elszármazottak Baráti Kör Egyesület. Sárreaiudvar 2007. 350 old.

Molnár Sándor: Vay-kastély. Vay Ádám Múzeum. Vaja 2006. 40 old.

Molnár Sándor: Türistvándi vizimalom. Szerzői kiad. Vaja 2008. 22 old.

Monogramos házjelek. Közrem.: *Buza Péter* és mások. Anno – Tandem Grafikai Stúdió. Bp. 2008. 143 old.

Múltunk öröksége. A műemlékvédelem 50 éve Hajdú-Biharban. Írta, szerk.: *Angyal László András*. MTESZ Hajdú-Bihar Megyei Műemléki Albizottság. Debrecen 2008. 429 old.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet*. Kecskemét 2008. 3. sz. 36 old. – A tartalomról: *ifj. Gyergyák László*: A Kecskeméti Képtár és a kortárs keresztény művészet; *Luchmann Zsuzsanna*: Bibliái szövegek kortárs könyvekben; *Mayer Lászlóné*: A bibliatudomány nagysága, dr. Kohut Sándor; *Váci Mária*: 15 éves a Szókraténusz Európai Játékközpont Alapítvány; *Bencze Károlyné*: A „Király Ilus” megyei hímdzsejnyről és kiállításról; *Kriston Vízi József*: A Kapos-menti fehérhímzés reneszánsza; *Borka Elly*: Péknapok a reneszánsz jegyében (Komáromi Monostori Erőd); *Vargáné Fajsi Mária*: A 2008. évi Honismereti Akadémia; *Sultis László*: A katonai tisztlegel a tisztességes ember leveszi a kalapját; *Bajtai Mária*: Petrovicsok és Hruzkok találkozója Kecskeméten a Petőfi-emlékév jegyében; *H. Tóth Elvira*: A kunbábonyi kagán emlékezete.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet*. Kecskemét 2008. 4. sz. 36 old. – A tartalomról: *Ujváry Zoltán*: Petőfi-dalok és -mondák a folklórban; *Székelyné Körösi Ilona*: Kecskemét és a Duna-Tisza-csatorna; *Ivó Mária*: Déli slávok a Kalocsai Sárközben című kiállítás a kalocsai Viski Károly Múzeumban; *Katus Gabriella*: Szüretelünk, énekelünk; *Gyarmati Andrea*: Márton-napi múzeum est [Thorma János Múzeum, Kiskunhalas]; *Mészáros Márta*: A Biblia Éve a Kiskun Múzeumban; *Mészáros Márta*: A reneszánsz év programja a Kiskun Múzeumban; *Réz Ildikó*: Múzeumi tanósvény Homokmgyen; *Székelyné Körösi Ilona*: Tüdös Klára ruhái Kecskeméten; *Papp Izabella*: Petőfi-rokonság Jászberényben; *Hangodi Tamás*: [A Kiskun Múzeum] Kiránduláson volt Dél-Bácskában; *Sultis László*: A tataházi hősök emlékművének felszentelése; *Czicikné Frank Mária*: [A bajai] Turr István Múzeum könyvtárának kezdetéről; *Búcsú Lidia*: Petőfi emlékek Kiskunfélegyházán; *Klamár Ágnes*: Gyűjteménygyarapodás a Szókraténusz Játékmúzeum.

Nagy Attila: Kölcsény halála és a zsidók honfoglalása. Urospath Bt. Debrecen 2007. 114 old.

Nagy Zoltán: Jeles céhtárgyak és mesterművek: kézművesség a nyugat-dunántúli régióban. Illustrious guild relics and masterpieces: craftsmanship in the western transdanubian region. [angolra ford.: *Kappel Kata*] Kiad. Vas Megyei Kereskedelmi és Iparkamara. Szombathely. 2008. 80 old.

Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2008. Összeáll., szerk.: *Rigó Tamásné*. Hajdúnánási Szellemi Műhely, Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár. Hajdúnánás. 2007. 374 old. – Közhasznú adattár; *Péteri Lajos*: Gondolatok, következtetések a hajdúnánási református anyakönyvek feldolgozása után (1735–1895); *Nagy Sándor*: A Hajdúkerület egészségügyi szervezete; *Csiha Gábor* 1848–1849-es honvéd főhadnagy visszaemlékezése; *Mónus Imre*: A Balogh Zsuzsanna alapítvány története [1909]; *Kutron Lajos*: Egy hajdani nánási K. U. K. tűzér örvezető első világháborús emlékei 2.; *Groma Gézné Nagy Judit*: Mi volt az

ONCSA? Országos Nép- és Családvédelmi Alap – hajdúnánási vonatkozások, 1941–1943.; *Takács Péter*: Kulákok, kuláksorsok Hajdúnánáson 1946–1956. – p. 124–131.; *Örvös László*: Diákper – emberi védő nélkül – avagy hogyan ért véget nánási diákságom [1949]; *Tar József*: Egy határőr szakaszvezető visszaemlékezései [1950–1953]; *Balogh Zsigmond*: A Hajdúnánási Városi Tanács megalakulása és három éve 1950–1953; *Rénes Imre*: Gaudeamus igitur – részlet (hajdúnánási állatorvos, 1963-tól); *Azi irta az újság...* Szemelvények régi hajdúnánási újságokból [1908–1988]; *Varga Antal*: A hajdúnánási betyárlegények és betyárleányok a XIX. század elején; *Máró Gábor*: Hajdúnánási pásztorokkal megesezt anekdoták, történetek; *Jalkóczy Miklós Márton*: Mesterségek – a kereskedő; *Oláh Imre*: A csokoládé brigád-Hajdúnánás, 1940-es évek vége; *Gazsó L. Ferenc*: Sártapasztók vallomái – riport Oláh Zsigmonddal; *Ilyés Evelin*: Arcokra írt sorsok és egy igaz vallomás: Síró János hentesmester élete; *Vitányi Sándorné*: Egy hatgyermekes édesanya gondolatai életről, munkáról, nyugdíjas létéről; *Sebestyén Miklós*: Gál Imre képesített ácsmester, okleveles táncmáster; *Varga Sándorné*: „Csak a szépre emlékezem...” Tánccsokola Hajdúnánáson a XX. század második felében; *Darócziné Bordás Andrea*: Helyet és hitet adni [Pituk József Viktorián festőművész hagyatékáról az adományozó Nagy József – interjú]; Ötven éve történt: 1958. november 5. – Hévizet találtak Hajdúnánáson; *K. Kiss Gizella*: Emléksorok édesapamról [K. Kiss Illés, református tanító]; *Vihar Judit*: „Eljegyeztem magamat a világgal és az igazsággal” – Emlékezés a 100 éve született Vihar Bélára; *Péteri Lajos*: Emlékezés Nánási Tóth Lajosra; *Csohány János*: Elment a költő, Nánás szülötte [Kovács Tibor].

Nemenyi Ágnes – Bodó Barna – Ilyés Zoltán – Szász Alpár Zoltán – Veress Enikő: Társadalom és politika. Etnikai folyamatok Románia kistérségében. Risoprint Kiadó. Cluj-Napoca 2006. 400 old.

Németh Miklós Attila: Petrás Mária, a hitbeégető Masszi Kiadó. Bp. 2007. 136 old.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. szd. elejéig. *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 60.* Nyíregyháza 2008. XLI. + 529 old.

Nyelvi jogok és nyelvpolitika. Szerk.: *Bodó Barna*. Szórvány Alapítvány. Temesvár 2007. 204 old. – *Pomogáts Béla*: Anyanyelv szórványban; *Vizi Balázs*: A nyelvi-kisebbségi jogok a nemzetközi jog fényében; *Benő Attila*: Nyelvi jogok és anyanyelvhasználat Romániában; *Szabó Mihály Gizella*: Szlovákiai nyelvi jogok és nyelvpolitika a releváns nemzetközi dokumentumok tükrében; *Kolláth Anna*: Kisebbségi nyelvi jogok és a kétnyelvű oktatás Muravidéken; *Soták Szilvia*: Kisebbségi jogok és a kétnyelvű oktatás Ausztriában – az 1994-es burgenlandi iskolatörvényről; *Nádor Orsolya*: A nyelvi jogok fejlődése – az oktatás szemszögéből; *Sárosi-Mardirosz Krisztina-Mária*: Az iskolai tannyelv megválasztásának motivációrendszere; *Bodó Barna*: A szórványtól a nemzetig – és vissza; *Vremir Márta*: Nyelvi sémák. A kevert nyelvi családok nyelvhasználatának megközelítéséről; *Erdei Ildikó* Szórvány és nyelvi szocializáció.

Nyíregyháza templomai, kápolnái, imaházai. Szerk.: *Kopka János*. Kelet Press. h. n. 2008. 128 old.

Nyolcvan éves a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep. 2008. Debrecen 2008. 110 old.

Oláh Sándor: Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2008.

Orbaiszék változó társadalmi és kultúrája. Szerk.: *Kinda István* és *Pozsony Ferenc.* *A Zabolai Csángó Néprajzi Múzeum kiadványai 1.* Kiadja a Kriza János Néprajzi Társaság, a Pro Múzeum Egyesület, a Kovászna Megyei Művelődési Központ, Kolozsvár – Zabolai – Sepsiszentgyörgy 2007. 364 old. – *Dr. Pozsony Ferenc:* Előszó; *Fejér Tamás:* Orbaiszék a 16. századi erdélyi királyi könyvekben; *Fehér János:* A 17. század végi orbaiszéki törvénykezés és dokumentumai; Törvénykezési jegyzőkönyvek (1686–1693); *Csáki Árpád:* Zágón 1683. évi falutörvénye; *Boér Hunor:* Orbaiszék és a Székely Nemzeti Múzeum; *Kovács Mária:* Klenódiu-mok Orbaiszéken: Adalékok a pávai, zabolai és zágoni református gyülekezetek őrásztali készleteihez; *Hlavathy Izabella:* Orbaiszéki kúriák sorsa az ezredfordulón; *Papucs András:* Erdei iparvasutak Orbaiszéken; *Szőcsné Gazda Enikő:* Adatok Kovászna történeti néprajzához; *Szőcsné Gazda Enikő:* Kovásznai fürdők és borvizek 19–20. századi leírások alapján; *Kinda István:* Cófalva az „aranykorszakban” és a rendszerváltozás után; *Gergely Orsolya:* Orbaiszéki elitek – szociális és innovációs vízió; *Kinda István* „... tervezte a [...] pól-gármester ...” Falukapuk Orbaiszéken; *Pozsony Ferenc:* Etnikai és demográfiai folyamatok Zabolán; *Mirk Szidónia-Kata:* Magyar–román vegyes házasságok Zabolán a polgári anyakönyvek tükrében; *Palada, Mirel:* Versengés az erőforrásokért: A lakott tér ökológiája; *Deák Ferenc:* Növényi szimbólumok a zabolai románok szokásaiban; *Lőrinczi Tünde:* Mediális lehetőségek egy élettörténeti narratívában.

Orje suhaj (Szánt a legény) [Tirpák daloskönyv]. Nyíregyháza 2008. 124 old.

Orosz Ottília Valéria: Műemlék orgonák az Érmel-leki Református Egyházmegyében. *Partiumi füzetek 56.* Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlék-hely Társaság, a Királyhágómelléki Református Egyház-kerület és a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2008. 190 old.

Pataki János: Csángók. Az elfelejtett magyarok. Székelykönyv kiadó. Bp. 2008. 288 old.

Pataki János: Szász föld. A várak világa. Bp. 2006. 310 old.

Pataki János – Patakiné Márkus Piroška: Székelyföld ízei. Székelykő Kft. Bp. 2006. 218 old.

Pásztai Ottó – Gerherdt László dr. (szerk.): Jeles egykori premontrei diákok. A Nagyvárad Premontrei Öregdiákok Egyesülete. Nagyvárad 2008. 288 old.

Perczel Anna: Védtelen örökség: lakóházak a zsidó negyedben. *Lábass Endre* fotóival. *A város arcai.* Város-háza, cop. Bp. 2007. 449 old.

Petrőczy Éva: „Nagyságodnak alázatos lelki szolgálja”. Tanulmányok Medgyesi Pálról. *Nemzet, egyház, művelődés, 4.* Barankovics István Alapítvány. Bp.–Hernád K. Debrecen, 2007. 101 old.

Pécs bibliográfiája. Szerk.: *Surján Miklós.* Pécs Története Alapítvány. Pécs 2008. 607 old.

Pocsainé Eperjesi Eszter: Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásai a 16-17. sz. Tiszán inneni egyházvidéken. Sárospatak 2007. 179 old.

Prágai Tükör. A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége közéleti és kulturális lapja. Főszerk.: *Kokes János.* Prága 2008. 3. 88 old. – A tartalomról: Erdemes odafigyelni egymásra – Szabó István leköszönő prágai nagykövettel beszélget *Kokes János; Simon Attila:* A kommunista hatalomátvitel 1948-ban; *Kokes János:* Magyar figyelemzetés Prágának 1968-ban; *Diószegi László:* Veszélyeztetett kultúrák: a moldvai csángók; *H. Tóth István:* Ünnepre készülődvén: 2009 – a magyar nyelv éve;

Premontrei Hírlevél. A Nagyvárad Premontrei Öregdiákok Egyesületének Lapja. Nagyvárad 2008. II. félév. 32 old. – A tartalomról: *Pásztai Ottó:* Tíz éves évforduló; *Pásztai Ottó–Hajra G. Zoltán:* Tanárainkra emlékezünk: Borcsányi Ákos János; *Pásztai Ottó:* Két-száz éves a premontrei oktatás; *Pásztai Ottó:* Jeles egykori diákjaink: Mezey Lajos festőművész, rajztanár, fotóművész; 55 éves érettségi találkozó; *Ciucur Losonczy Anton:* 60 éves érettségi találkozó; *Tichy Béla:* Emlékek a múltból; *Bittenbinder Brigitt–Kurucz Andrea:* Diáktáborozás a Szent Koronával.

Puskás Bernadett: A görög katolikus egyház művésze s történelmi Magyarországon. *Hagyomány és megújulás.* Bp. 2008. 320 old.

Rácz Anita: A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. *A Magyar Névtan-tudományi Társaság.* 2007. 372 old.

Rálátás. Zsáki Hélytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre.* Zsáka 2008. 3. 48. old. – *Kolozsvári István:* A Bihar-kutatás távlatai; *Kovács Teofil:* A német nyelvoktatás és oktatási tervezetek (1814–1848) a Debreceni Református Kollégiumban; *Jordán Sándor:* A cséplési munka emlékei I.; *Szilágyi Miklós:* Egy mezőberényi csizmadia munkabér-megállapodásai a XIX. szd. végén; *Dankó Imre:* K. Kovács László száz éves; *Ármós Endre:* Sinay Miklós professzor nemesi level (Bécs 1783. augusztus 1.); A Zsáki Ön-kéntes Tüzoltó Egylet Alapszabálya – közli: *Ólveti Gábor.*

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit.* Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2008. 4. 24 old. – A tartalomról: *Dr. Selmecci László:* A „Jászberényi Deák Céh” III.; *Mátics Béláné:* Aranyérmes a [porte]leki] Pávakor; *dr. Bagi Gábor:* Ferenc József császár 1852-ben Jászberényben; *Varga Istvánné:* Gondolatok Fülöpzsállás születéséről, nevének eredetéről; *Lukácsi László:* Szégyenkő a [jász]szász-szentgyörgyi] templomkertben; *Hortiné dr. Bathó Edit:* Jászágó „régész-csösz”; *Dávid Sándorné:* Trianonra emlékezve [Jász]szentandrásón; *Bakodiné Tábort Leonóra:* Falunapok Jászszentlászlón; *Kiss Erika:* XIV. Jász Világtalálkozó Pusztamonostoron; *Hortiné dr. Bathó Edit:* Jászágóért díjas; *dr. Farkas Ferenc:* A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége országos küldöttgyűlése Jászberényben; *Kókai Magdolna:* Egy „mesés” éj-

szaka a Jász Múzeumban; *Víg Márta*: Irodalmi helytörténeti vetélkedő a NYUGAT folyóirat jubileumán; *dr. Vadász István*: Gyékény-és szalmakosarak a tiszafüredi Kiss Pál Múzeum néprajzi gyűjteményéből; *Nagy Istvánné*: Emlékeink sublójából.

Redemptio. A Jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2008. 5. 24 old. – A tartalomról: *dr. Tóth Péter*: Az ágói kapitányság eladományozása (1516–1517); *dr. Ducza Lajos*: Mi, nagykunok; *Basa László*: A kétszáz éve született Szentkirályi Mórícra emlékeztek a nagykáta hagyományörzők; *dr. H. Bathó Edit*: Mizsey Klára főkötoje 1803-ból; *dr. Bartha Júlia*: Kun összefogás; *dr. Szabó János*: Olimpikonok Kunszentmártonban; *Lőrinc Lászlóné*: Kötöny vezér íjásza; *dr. Bereczki Iolya*: „A terített asztal örömei” – Időszaki kiállítás a Jász Múzeumban; *Horváthné Szabó Katalin – Zámboi János*: XVI. Jász Dalostalálkozó Jánoshidán; *ifj. Gyenes Attila*: Erdélyben járt a Galagonya; *Kókai Magdolna*: A Csete Balázs Honismereti Szakkör látogatása Kölesden; *Magyar Alíz*: A Jász Baráti Társaságok vezetőinek IV. fóruma Jásztelken; *Fodor István Ferenc*: Hegyfokj Kabos nyomában; *dr. H. Bathó Edit*: Búcsú Peresen.

Rendszerváltás és Kádár-korszak. Szerk.: *Majtényi György és Szabó Csaba*. Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Kossuth. Bp. 2008. 582 old.

Régi(j)óvilág. Regionális honismereti szemle. Fel. szerk.: *Mészáros Ildikó*. Temesvár. 2007. 1. 50 old. – A tartalomról: *Bodó Barna*: Tábla; *Vicze Károly*: Klapka György, a komáromi védő; *Borsi Kálmán Béla*: Klapka György, Genf és a románok 1847–1868; *Jancsó Árpád*: Klapka József; *Máté Szilárd – Oláh Gál Róbert*: „Márpedig Bolyai János feltűnően hasonlított Klapka György honvédtábornokhoz”; *Toró Tibor*: Van-e hiteles arcképek Bolyai Jánosról?; *Mészáros Ildikó*: Egy emléktábla története; *Klapka György*: Emlékeimből; *Petőfi Sándor*: Egy goromba tábornokhoz; *Illyés Gyula*: Petőfi Sándor; *Jókai Mór*: Emléksorok 1848-ból; *Páll Margit*: Rév Miklós emlékezete; *Jancsó Árpád*: 1716: Temesvár felszabadítása; *Ujj János*: Aradiak zarándoklása a közép-korban; *Blazovich László*: Városfejlődés a dél-alföldön a XV–XVI. sz.-ban; *Pávai Gyula*: Nemzetiségi honvédek 1848/49-ben; *Vicze Károly*: Pomutz György; *Páusan, Radu*: George Pomuț, egy román származású amerikai tábornok; *Illés Mihály*: Temesközi útvonalak II; *Mészáros Ildikó*: A küldetésűdát kortyai – borbaráti beszélgetés Borbély Zsolt Attilával; *mi*: Igazfalvi kitekintő.

Régi(j)óvilág. Regionális honismereti szemle. Fel. szerk.: *Mészáros Ildikó*. Temesvár. 2007. 2. 52 old. – A tartalomról: *Bodó Barna*: Vaspálya; *Vicze Károly*: Közlekedés a vasút megjelenése előtt; *Jancsó Árpád*: 150 éve adták át a Szeged–Temesvár vasútvonalat *Jancsó Árpád*: A temesvári indóháztól a nagyállomásig; *Jancsó Árpád*: Temesvár vasúti hidjai a Begán; *Kiss Ferenc*: A helyiérdekű vasutak építése a Bánságban 1874–1900 között; *Jancsó Árpád*: Néhány szó a helyiérdekű vasutakról; *Jancsó Árpád*: Vasúti hidak Resicabányáról; *Ujj János*: Az aradi vasútállomás; *Puskás Péter*: Almomban csönget egy picit... – Száz éve indult útjára az Arad-Hegyalja motorvasút; *Pávai Gyula*: Allegorikus freskó az aradi Acsev palota bejárati lépcsőházának mennyeze-

tén; *Mészáros Ildikó*: Vasutasvallalat; *Tömörkény István*: Vasút akar lenni; *Németh István*: Volt egyszer egy kisvasút; *Perianu, Dan*: Visszatekintés a bánsági vasutak és mozdonyok fejlődéstörténetére; *Illés Mihály*: Temesközi útvonalak III; *B. Krestyán Ilona*: A Leyritzek szerepe Temesvár gazdasági és társadalmi közéletében; *Mészáros Ildikó*: Bokrétabemutató; *mi*: Újszentesi pillanatkép.

Régi(j)óvilág. Regionális honismereti szemle. Fel. szerk.: *Mészáros Ildikó*. Temesvár. 2007. 3. 52 old. – A tartalomról: *Bodó Barna*: Építő büszkeség; *Vicze Károly*: Temesvár magyarsága a XIX. sz. első felében; *Toró Tibor*: Habent sua... [Babits Bolyai szonettje]; *Salló Ervin*: „...semmiből egy új, más világot teremtettem; *Toró Tibor*: Albert Einstein és Bolyai János első találkozása, avagy egy 1925-ös Einstein cikk genezis-története; *Salló Ervin*: Adalékok a temesvári Bolyai-kultusz történetéhez; *Privorszky Alajos*: Bolyai János a világhírű matematikus élete és geometriai rendszerének alapjai; *Jancsó Árpád*: Bolyai János aláírása egy korabeli helyszínrajzon; *Mészáros Ildikó*: Bolyai-történeteink; *Illés Mihály*: Temesközi útvonalak IV. *Erdei Ildikó*: PROMINED – a határmenti régió társadalmi kohézióját erősítő program; *Pávai Gyula*: Eckhardt Sándor levelei s egy kis magyar-francia kultúrtörténet; *mi*: Kisváros a határon – beszélgetés Kaba Gáborral, Zombolya polgármesterével.

Régi(j)óvilág. Regionális honismereti szemle. Fel. szerk.: *Mészáros Ildikó*. Temesvár. 2007. 4. 50 old. – A tartalomról: *Bodó Barna*: Szeged és Temesvár; *Botka László*: Együtt – ezen a tájon; *Károlyi Attila*: A szegedi kiváltságlevél (1719) és címer; *Tandi Lajos*: Szeged Csongrád; folyók mentén; *Papp Katalin*: Reök-palota: szenvedély építészetben és művészetben; *Mészáros Ildikó*: A Szeged Táncgyűttes; *Venetianer Pál*: Szent-Györgyi élete és öröksége; *Győri Ferenc*: Mire jó a régió?; *Petrusán György*: Felsőoktatás románul; *Bodó Barna*: A DTK [Duna-Körös-Maros-Tisza együttműködés]-történet; *Mészáros Ildikó*: Régiós barangolások; *Bodó Mária*: „A szegedi hid alatt...” – Nemzetközi tiszai halfesztivál.

Régióba zártan. Szerk.: *Bodó Barna*. *Diaszpóra Könyvek* 3. Szórvány Alapítvány. Temesvár 2008. 196 old. – *Bodó Barna* Régió keresése; *Bodó Barna*: Identitás, régió, kultúra; *Bodó Barna*: Régió és politika; *Bakk Miklós – Bodó Barna*: A regionális érdek diszkurzív megjelenítése; *Feleky Gábor*: Az etnikumok helyzete és az etnikumközi viszonyok a Temes-Békes-Vajdaság régióban; *Albert Ferenc – Bodó Barna – Feleky Gábor*: Térségi együttműködés és közvélemény; *Bodó Barna – Mariana Cernicova-Buca – Somogyi Attila*: A Duna-Körös-Maros-Tisza euróregió és a helyi politikai elit; *Bodó Barna*: Sajtó és regionalizmus; *ifj. Toró Tibor*: A DKMT euróregió reprezentációja a médiában.

Rékasi Attila: Derecske. A város, ahol jó élni. Fényképalbum. Derecske Város Önkormányzata. 2007. 120 old.

Rémiás Tibor (szerk.): Derenk. A szadvári uradalom lengyel (góral) telepesei a herceg Esterházyak és ma gróf Andrásyak földesurasága alatt. Kiadja a Dominium Könyvkiadó Bt. és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége a Nemzeti civil Alapprogram támogatásával. Miskolc 2008. 216 old.

Révi Magazin. A Pro Rév Egyesület kiadványa. 2008. 1. 34 old. – A tartalomról: Rév története IX.; Március 15. Feketeerdőn; *Hasas János*: Révi fűzékesség: múlt, jelen, jövő; *hasas*: Száz éve született Wass Albert; Révi mesék: a cigány és a pap (lejegyezte: *Hasas János*); *Dánielis: Endre*: Két révi levante a világháború keresztútján 5.; *dr. Málnási Ferenc*: Szabad-e a nyelvből kultuszt csinálni.

Sági Tibor: Molnárkalács sütővasak Borsodnádason és környékén. Borsodnádásd 2008. 63 old. és 168 sütővas rajza.

A Sárvári Városszépítő Egyesület története 1904–2004. Írta: *Béky Albert, Kulcsár László, Nagy Miklós.* Előszó: *Dénes Tibor.* Kiadja az Egyesület. Sárvár. 2004. 74 old.

Selmezi Kovács Attila: A tokmány. Néprajzi Múzeum. Bp. 2008. 80 old.

Semsey Andor emlékkötet. Szerk.: *Hála József, Papp Gábor, Pozsonyi József.* Kiadja a Tiszántúli Történelem Társaság. Debrecen 2008. 216 old. – *Semsey Andor* nyomtatásban megjelent írásai; *Semsey Andor* tudomány nagy mecénása; *Marosi Ernő*: A Magyar Tudományos Akadémia egy régi jötevője, *Semsey Andor*; *Papp Gábor–Kecskeméti Tibor*: Egy mecénás páratlan adományai a nemzet múzeumának; *Kardos László*: *Semsey Andor és a Földtani Intézet*; *Vásárhelyi Tamás*: Kölesönös tiszteletben: *Semsey Andor* szerepe *Herman Ottó* munkásságában; *Hála József*: *Semsey Andor*, a magyar néprajztudomány mecénása; *Pozsonyi József*: Egy tudománypártoló földbirtokos – *Semsey Andor.*

A Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium Évkönyve, 2006–2007. Szerk.: *Borsodi L. László.* Csikszere. 2008. 164 old.

Sentényi Barna: A 150 éves Eötvös József Gimnázium története. Reáltanoda Alapítvány. Bp. 2007. 223 old.

Simon Zoltán: A kisvárdai vár inventárumai. Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához. Rétközi Múzeum – Rétközi Múzeum Baráti Kör Egyesület. Kisvárdai 2008. 144 old.

Solyoms Ede: Sugovicán innen – Dunán túl. Bajai Honpolgár Könyvek, 4. Baja 2007. 473 old.

Söptei Imre: Köszeg szabad királyi város könyv-, nyomda- és sajtótörténete 1836 és 1920 között. Die Buch-, Druckerei- und Pressegeschichte der freien königlichen Stadt Köszeg zwischen 1836 und 1920. *Köszegi Történelmi Füzetek – Günser Historische Hefte 1.* Köszeg Kultúrájáért Alapítvány, Szombathely 2007. 27 old.

Szabadi István: „A reformált vallásnak gyámola és oszlopa”. A Debrecen-Nagytemplomi Református Egyházközség története. Kiadja az Egyházközség. Debrecen 2007. 129 old.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Németh Péter.* Kiadja: Móríciz Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2008. 3. 290–416. old. – A tartalomról: *Bene János*: Nyíregyháza 1848–1849-ben; *Tata! Zoltán*: Kézivezérlés a településfejlesztésben. Személyes emlékek a megye településfejlesztésének múltjából (2); *Kormos Gyula*: A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonatornénete, kántorai;

Kun István: A nyomorúság forrásai; *Marik Sándor*: A maradandóság és az állandóság szimbóluma. Beszélgetés dr. Nagy Ferencsel, a Megyei Levéltár igazgatójával; *Kulcsár József*: Kállai nóták.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Németh Péter.* Kiadja: Móríciz Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2008. 4. 316–416. old. – A tartalomról: *Bene János*: Neoabszolutizmus és alkotmányos küzdelmek Nyíregyházán, 1849–1872; Vármegye a városban; *Fodor László*: A Péter család nemesi oklevele 1626-ból; *Halmos Sándor*: Zsidó családnevek eredete és értelmezése; *Komizsár Dénes*: Egy „koleravitéz” ordói – Hogyan vélekedett Jósza András a saját kitüntetéseiéről; *Tata! Zoltán*: Az ország keleti kapuja, Záhony; *Lupkovics György*: Szabolcs-Szatmár megye 1956-os deportáltjai; Végh Antal emlékezete; *Sipos László*: Tudomány alapítványok és egyesületek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

Szabó Irén: A magyarországi görög katolikus vallásgyakorlat gesztusai. Gondolat Kiadó – Európai Folklor Intézet. Bp. 2008. 132 old. + 107 kép.

Szabó Károly: Református egyházközségi adattár 1. Zsáka. Kapitális Kft. Körösszegapáti 2008. 152 old.

135 éves Sárvár város tűzoltósága. Szerk. és a fotókat kész.: *Pajor András.* Sárvár Város Hivatásos Önkormányzati Tűzoltósága, Sárvár 2008. 48 old.

Szent István gyermekei. Nyisztor Tinka néprajzzal beszélget *Benkei Ildikó.* *Magyarnak lenni LIV.* Kariosz Kiadó. Bp. 2008. 122 old.

A Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia. Szerk.: *Obrusánszky Borbála.* Táltos Kiadó. Sepsiszentgyörgy 2007. – *Obrusánszky Borbála*: Szentkatolnai Bálint Gábor újraértékelése; *Berényi Zsuzsanna*: Az eszperantista Bálint Gábor; *Czeplédi Katalin*: Bálint Gábor és a magyar nyelv; *Johanna Domokos*: A XIX. szd. végi miser tatár szövegfeldolgozás korabeli kazáni tatár szöveghez viszonyítva; *Friedrich Klára*: Szentkatolnai Bálint Gábor rovásírásos tevékenysége; *Kelemen Miklós*: Bálint Gábor életének néhány kérdése; *Marcantonio, Angela*: A finnugor elmélet és a magyar nyelv eredete; *Maráz László*: Szentkatolnai Bálint Gábor igazsága; *Obrusánszky Borbála*: Bálint Gábor tevékenysége és a hun kutatás eredményei. *Csecsebnátor*: A dzsungáriai csaharok történetének, kultúrájának, és nyelvjárásának rövid összefoglalása; *Tóth Alfréd*: Van-e finnugor vagy urali nyelvcsalád?; *Véres Péter*: Ösmagyarok a Kaukázus előterében, különös tekintettel Bálint Gábor kaukázológiai munkásságára.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenccs István.* Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csikszere. 2008. 11. 194. old. – A tartalomról: *Halász Péter*: Mátyás király Moldvában; *Szekerés Lukács Sándor*: Hunyadi Mátyás és a székelek; *Gazda József*: Iskoláink, gyermekeink.

Székelyhídi Ágoston: Debreceni napló Erdélyről. Két haza között (2. kiad.) Csonkai K. Debrecen 2008. 165 old.

Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 18. Szerk.: *Kovács Dániel.* Sátoraljaiújhely 2008. 560 old. – A tartalomról: EZT A NYELVET SZERETNI TARTOZNÁNK: *Sólyom László*: Ünnepi beszéd; *Ódor*

Ferenc: Kőszöntő; *Hörcsik Richárd*: Kőszöntő a Magyar Nyelv Múzeuma avatónappján; *Szamosvölgyi Péter*: Kőszöntő szavak; *Schneider Márta*: Múzeumot avatunk ...; *Kazinczy Ferenc A. G.*: Üdvözlő beszéd; *Sipos Lajos*: ... fél századig / Tartá vállán, mint Atlasz az eget ...; *Péntek János*: Kolozsvári üdvözlő; *Halász Péter*: A magyar nyelv kőszöntése; *Újszászy László*: Kőszöntő; *Radványi György*: A Magyar Nyelv Múzeumának hajléka és környezete; *Fehér József*: Múzeumunk első kiállításai; *Kováts Dániel*: Esszék a magyar nyelvről (Múzeumunk első szakmai konferenciája). NYELV ÉS NYELVHASZNÁLAT: *Szathmári István*: A zempléni-abauji régió és anyanyelvünk; *Mészner Lajos*: Megjegyzések Zemplén vármegye 19. századi nyelvéről; *Vizi E. Szilveszter*: A magyar nyelv hete, 2008; *Grétsy László*: Nemzeti kincsünk ünnepe; *Balázs Géza*: A mi nyelvünk; *Deme László*: Folytassátok! Bevezető gondolatok az ifjúsági anyanyelvi táborban; *Halász Aladár*: Nyelvhasználatunk büzbombái; *Nagy Levente*: Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, 2008. KAZINCZY ÉS KORA: *Debreczeni Attila*: Az íróelődökhez való viszonya *Magyar Múzeum* programjában; *Bíró Ferenc*; *Kazinczy Ferenc* szerepe a nyelvkérdés történetében; *Fried István*: Kazinczy Ferenc a kényszerűség és szabadság között; *Szilágyi Márton*: Rendiség, mentalitás, nyelvhasználat (A *Fogságom naplója* rétegei); *Váczy János*: Kazinczy legkiválóbb fordításai (1801-1816) II.; *Gecsei Kolos*: Kazinczynak *Poétai Berke*; *Kiss Endre József*: Kazinczy Ferenc könyvei között; *Kováts Dániel*: A Kazinczy család alsóregmeci telkei; *Kiss László*: Kazinczy sógora, dr. Dercsényi (Weiss) János; *Busa Margit*: Kazinczy Ferenc adattár. MESTEREK ÉS MŰVEK: *Tusnády László*: Az emberi teljesség kérdése és a boldogságkeresés a reneszánszban; *Fábiánné Szenczi Ibolya*: Szenci Molnár Albert zoltárfordításai; *Ötvös László*: Bibliai hatás irodalmunkban; *Martinák János*: Eötvös József költszetéről; *Praznovszky Mihály*: Mikszáth meséje Patak váráról; *Kun Miklós Jenő*: Pósa Lajos, a nemzetnevelő; *Balázs Illdikó*: A jelenkori történelem forrásaiban (Wass Albert: Jönnék!); *Nyíri Péter*: A csoda nyomában (Wass Albert: Elvész a nyom); *Szathmári Emília*: Konez Sándor, az igehirdető; *Konez Sándor*: Példázatok; *Kézi Erzsébet*: Ausztria a mai osztrák irodalomban; *Kovács Eleonóra*: Egy magyar költő idegenben: Keszei István és a magyar nyelv; *Kelemen Erzsébet*: Látható nyelv és szürrealizmus. HISTÓRIA ÉS HAGYOMÁNY: *Gulyás László Szabolcs*: Mezővárosi kiadványok a középkori Abaujból és Zemplénből; *Gyulai Éva*: A sárospataki jezsuiták elűzése, 1707. április 10.; *Diószegi György* – *Diószegi Krisztina*: Magyar nemességét szerző görögök; *Oláh Tamás*: Polonikák Zemplén Levéltárában; *Ugrai János*: Komjáthy Ábrahám a gyermekek neveléséről; *Zelenák István*: Adalékok Erdőbénye XVIII. századi történetéhez; *Horváth Iringó*: Uzdiszentpéter XVIII. századi textiliái; *Mihalovicsné Lengyel Alojzia*: Almási Balogh Pál úti élményei német földön; *Damjanovics József*: Egy szolgáltatra szegődött ember Újhelyi éve (Miklósy István); *Vincze Tamás*: Mitrovics Gyula és a nőnevelés; *Barsi Ernő*: A Pataki Kollégium szerepe a néprajzi gyűjtőmunkában; *Szabó Lajos*: Magyar mondák Krisztus Urunkról; *Polner Zoltán*: Népi imádságok és a Krisztus-legendák szentjei; *Oroszné Prepeg Erika*: A Teréz-napi búcsú Tarcalon; *Tamás Edit*: Adalékok Kapos-

kelecsény népeéstörténetéhez; *Bencsik János*: Erősza-kos irányítás és szövetkezés a mezőgazdaságban (Tarcak 1955). TÜKRÖK ÉS TANÚK: Vályi Pál utazási emlékeiből (1841-42) V. Közzétesszi *Csorba Csaba*; *Fehér József*: Borúth Elemérről, domborműve ürrügény; *Somogyi Gábor*: Porcs János miskolci lelkész, tanár önéletrajza; *Kőszeghy Elemér*: Ifjúságom kedves emlékei; *Szabó Zoltán*: Szabó Béni brassói szücsmester önéletrajzából; *Kováts Lórántné*: Történelmi idők Kassán (1938-1944); *Gálffy Adorján*: „Két világ között”. Menekülés a kommunizmusból 1956-ban; SZÁMADÁS ÉS SZEMLE: *Kiss Endre József*: Kazinczy apokrif naplója; *Tusnády László*: A magyar irodalomtörténet összegzése (Dávidházi Péter monográfiája); Két könyv két Kazinczy-emlékhelyről; *Ötvös László*: Csohány János tanulmányai Debrecen reformátusságáról; *Keller Péter*: Ma a jege-nyefát Ünnepeljük. Gárdonyi Géza emlékezete Sályban; *Dukrét Géza*: A XIV. Partiumi Honismereti Konferencia Érsejében; Társaságunk új tiszteletbeli tagjai: dr. Bíró Ferenc és dr. Jakab István; Száz éve született dr. Szabó Lajos (Emléknapp Kassán); *Evva Margit*: Emlékezés egy vidéki körorvosra [Pogeresky Sámuel]; *Bojtor István*: Csiha Kálmán (1929-2007); *Lavotháné Jáger Katalin*: Kalász Lászlóra emlékezünk; *Karcsai Nagy Éva*: Nagy Géza emléktalálkozó; *Filep Antal*: Déshy Mihály öröksége; *Dankó Géza*: A Kazinczy Ferenc Társaság élete és tevékenysége évkönyveink tükrében.

Szibler Imréné Varga Mária: Útszéli kereszt: a sárvári útmenti kereszt története. Szent László Plébánia. Sárvár 2007. 70 old. – Sárvár és a várososhoz csatolt egykori önálló falvak (Sári, Vármellike, Tizenháromváros, Péntekfalva, Hegyközség, Rábasömjén) történetéről, az ott található útszéli keresztjeiről.

Szín. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata. Főszerk.: *Mátyus Aliz*. 2008. április, 140 old. – A tartalomról: *Beke Pál*: Javaslat Törökszentmiklós közművelődési intézményeinek átalakítására; *Lipp Márta*: A lakosság közművelődéssel kapcsolatos elvárásainak és szabadiós jellemzőinek változása az elmúlt három évben falun II.

Szín. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata. Főszerk.: *Mátyus Aliz*. 2008. augusztus, 132 old. – A tartalomról: *Cseke Péter*: László Gyula; *Balla Zoltán* – *Demeter Zoltán* – *László László* – *László-Prezmer Endre* – *Melkuhn Róbert* – *Nagy Kopeczky Kálmán* – *Péter Orsolya* – *Sorbán József*: Székelyföldi közművelődési koncepció – vitaanyag; *Ertsey Attila*: Faegyetem Erdélyben – a Marosparti Népfőiskola; dr. *Balási Károly*: Második nekifutás – a népfőiskolai mozgalom útja a magyar művelődésben; *Szekér Tamás*: A Herényi Kulturális és Sportegyesület; *Kraicziné dr. Szokoly Mária*: A Magyar Pedagógiai Társaság és Hagyományismeret Szakosztálya.

Szűcs Sándor: Pusztai krónika. *Alföld könyvek. 4.* Beklen Alapítvány. Karcag, Turkeve 2006. 132 old. [A Misztótfalusi Kiadó 1946. évi kiadása alapján]

Takács Ferenc: Árnýékban porladó kövek. Vas megye közéletének szereplői. Szerzői kiadás. Szombathely 2008. 172 old. – Vas vármegye/Vas megye országgyűlési képviselői 1848-tól 2006-ig, a Főrendiház Vas vármegyei tagjai 1896-1901 között, Vas vármegye járási és tisztségviselői 1895-ben, Vas vármegye közigazgatási

járási a trianoni átszervezést követően a hozzá tartozó településekkel, Vas megye járási tanácsai az alakuláskor – 1950-ben, Vas megye kistérségei 2006-ban a hozzájuk tartozó településekkel, a megyei közgyűlés és a városi önkormányzati képviselők névsora a 2006. okt. 1-i választáskor, Vas vármegye/Vas megye települései, azok változásai, egyesítési időpontjaik, stb., Vas vármegye/Vas megye jeles személyiségei és neves síremlékei (életrajzi adatokkal), Vas megye védett sírjai (temetőként csoportosítva), Magyarországon 1848-tól működött pártok jegyzéke, az Országgyűlés pártjai és a képviselők száma 1848–2006-ig, a Felsőház elnökei 1848–1945-ig. – Névmutatóval, személyek jegyzékével kiegészítve.

Tariménés. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület társadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóirata. Főszerk.: *Babosi László*, Nyíregyháza 2006. 2. 118 old. – A tartalomról: *dr. Lénárt Béla*: Tisza-menti forradalom 1956; *Ruszoly Barnabás*: Egy bihari falu [Bagamér] forradalma; *Néző István*: Az 1956-os forradalom és szabadságharc kisvárdai eseményei; *Bordán Pálma*: „Amit velünk tettek, azt jóvátenni nem lehet”; *Kormány Margit*: 56-os naplóm (részletek); *Kaszásné Tóth Judit*: Az 56-os emlékmű leleplezésére

Tariménés. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület társadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóirata. Főszerk.: *Babosi László*, Nyíregyháza 2007. 1. 136 old. – A tartalomról: *Babosi László*: Kodály Zoltán és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye kapcsolata a sajtó tükrében; *Kodály Zoltán*: Vidéki város zeneélete; *Szabó Antal*: Harminc év előtti felvilágosítások a „Kállai hóhér”-ről, „Kállai egyes”-ről és „Kállai kettős”-ről; *Harsányi Géza*: Nagykovácsi kodályi öröksége; *Móser Zoltán*: Az idők megváltoznak – A Kállai kettősről; *Kodály Zoltán*: Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyéhez kapcsolódó gyűjtéseinek időrendi mutatói *Szalay Olga* nyomán; *Tarcai Zoltán*: Kodály és a magyar népzene; *Ilyés Gábor*: Kodály Zoltán nyíregyházi és nagykovácsi emlékei; *Olajos Gábor*: „Kodály Zoltán küldöttje Nyíregyházán” – Vikár Sándor munkássága; *Galambs Sándor*: „Teljes szívvel kell csinálni” – beszélgetés Szabó Dénes Kossuth-díjas karnaggyal; *Tóth Endre*: „Mutassuk meg a városi gyermeknek a zengő Magyarországot!” – felvétel és a valóságban egyaránt.

Teke András. Magyargencs krónikája: 1268–2008. Magyargencs község történetének áttekintése, kronológiája és adattára. Kiadja Magyargencs Község Önkormányzata 2008. 388 old.

Települési környezet. A 2007. november 8–10-én a Debreceni Egyetem Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszéke szervezésében megrendezett Települési Környezet Konferencia előadásai. Szerk.: *Orosz Zoltán*, *Fazekas István*. Kossuth Egyetemi K. Debrecen. 2008. 299 old.

A Tiszántúli Történelem Társaság Közleményei 2. Debrecen, 2007. 152 old. – *Katona Csaba*: A Hajdúságból származó debreceni polgárok 1733–1867 között; – *Sasvári László*, *Diószegi György*: Görögök névhasználatára az első diaszpórában. (Család- és helynévtörténeti adalékok tükrében); *Seres István*: Szunyogh György, a bihari hajdúvárosok főkapitánya, 1703–1704.

Tordai József Jenő. Az Érmellék sok szép hagyományja. Segédlet pedagógusoknak. 1-2. köt. Debrecen 2008. 63 és 55 old.

Tordaszenteszlői iskolája 1006–2006. 400 év egy kisközség szolgálatában. Gloria 2007. Válogatta és szerkesztette: *Boldizsár Zeyk Zoltán*. Gloria 2007. 175 old.

Tóth József jákóhalmi tanító naplója [1865-ből]. *Jászjákóhalmi füzetek 6.* Előszó: *Fodor István Ferenc*. H. n., é. n, 36 old.

Tóth Tamás. A budapesti rákoskeresztúri izraelita temetőben nyugvó jeles személyek adattára. Szerzői kiadás. Szeged 2007. 49 old.

Tóttós Gábor dr. Szekszárd. Mesélő útikönyv. Kiadja a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület. Szekszárd 2008. 192 old.

Tradicionalis kereskedelem és migráció az Alföldön. Szerk.: *Novák László Ferenc*. Arany János Múzeum Közleményei XI. Kiadja a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága. Nagykőrös 2008. 688 old. – *Novák László Ferenc*: Előszó; *Romány Pál*: Kőszöntő; *Ujváry Zoltán*: A konferencia megnyitója; *Novák László Ferenc*: Tradicionalis kereskedelem és migráció; *Frisnyák Sándor*: Ősi vásárvárosok az Alföld és Felső-Magyarország határán; *Viga Gyula*: Változások a Bodrogköz táji kapcsolataiban; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: Vasárnap, jelesnap?; *Vályi Katalin*: A távolsági kereskedelem újabb emléke Szerről; *Székelyné Körösi Ilona*: Utazás, közlekedés, árubeszerzés Szilády Károly konceptjében (1841–1871); *Frisnyák Zsuzsa*: Az alföldi települések kereskedelmi erőtere (1895); *Szabó László*:

Udvari kalendárium 2008. Fel. szerk.: *Szabó Lajosné*. Zagyva László Vegyes Kar. Sárrétudvari 2007. 186 old. – *Dezsőné Bácsi Irma*: Egy sárréti alvítész a napóleoni háborúban [Szabó József, Szerep]; *Szabó Lajosné*: Parasztkórusból Zagyva László Vegyes Kar. Zagyva László kántortanító, kórusvezető, középiskolai énekzenetanár élete és munkássága; *Cs. Szabó Piroška*: Sorsok, életutak, visszaemlékezések; *Dorogi Farkas*: Dorogi Márton élete és munkássága; *Szathmári Károly*: 120 éves a hajdúszovátai kórusélet; *Szabó Lajosné*: 120 éves a hajdúszovátai Kodály kórus (1887–1947–2007); *Hári Margit*: A püspökladányi ÁFÉSZ Kórus 45 éves.

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház lapja. Szerk.: *Balázs László*, *Kelemen Miklós*, *Léta Sándor*. Bp. 2008. 3. 28 old. – A tartalomról: *Szekerés Lúkács Sándor*: Székely Mózes fejedelemre emlékeztünk; *Út Lajosné Gyarmathy Piroška*: Nyelvi illem – nagyszüleink kiskoráról; *b. l.*: Amit tudnak az erdélyi Gyagyan....

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház lapja. Szerk.: *Balázs László*, *Kelemen Miklós*, *Léta Sándor*. Bp. 2008. 4. 28 old. – A tartalomról: *Rázmány Csaba*: Szejkefűrdő 2008; *Nemes Gyula*: Egy kardsebzete önkanna; „Erdélyország az én hazám...” – Erdélyiek találkozója Verőcén.

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház lapja. Szerk.: *Balázs László*, *Kelemen Miklós*, *Léta Sándor*. Bp. 2008. 5. 28 old. – A tartalomról: *Székely Mózes*; *Kelemen Miklós*: Adatok Kelemen Lajos gyermek- és ifjúkoráról; *Pap Gy. László*: Pillanatképek Simén Domokosról; *Kálnoki Kis Tamás*: Márkos Albert.

Új Imre: Mathiász János Kertbarát Klub 1968–2008. 40 év. Szerk.: *Pethő Ferenc*. Debreceni Mathiász János Központi Kertbarát Klub. Debrecen 2008. 142 old.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. 2008. 3. 32 old. – *Szőllősy Marianne*: 80 év pillanatképei a Pamutgyár életében; *Bangha Katalin*: Akiné a család választott szakmát; Szurday Róbert; *Iványi János*: Az Újpesti Járásbíróház 100 éves épülete; *Rojkó Annamária*: Epizódok Aschner Lipót életéből, 2. rész; Az Egger család és Pintér József; *Róbert Péter*: Kajlinger – akiről kuplét írtak, majd emléktáblát kapott; *Lőrincz Róbert*: A 70 éves Tungsram strand alapítása és első évtizedei; *Donáth Blanka*: A Toldi utca 9-től a Horthy Miklós út 72-ig; *Jozsefka Antal*: Repülőmodellek Újpesten; *Kriszán Sándor*: A Káposztásmegyeri lakótelep története évszámok tükrében, 3.; *Tóth Máté*: Babits és Arany; *Hirman László*: Szőnyi István; *Szőllősy Marianne*: Nem szabad nagyon belemélyedni a bajokba, attól nem lesz jobb, csak rosszabb.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgylűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurác Ferenc*. Kiadja: Vas Megye Közgylűlés. Szombathely. 2008. 4. 385–512. old. – A tartalomról: *Keszey Balázs*: A Répce mente élőhely-térképezésének néhány aktuális és összehasonlító adata; *Salamon Nándor*: „Zsenye majd kigyógyít” – László Gyula vasi vonatkozású leveleiből; *Kapiller Ferenc*: „Ájtott rajtnak a történelem” – Albert (Gróf) Jóska bácsi emlékezik; *Soós Viktor Attila*: Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök és a kommunista állambiztonság; *Illés Péter*: Vasi aratóünnep és aratókorszok; *S. Pável Judit*: Tanítás és nevelés a szombathelyi állami gimnáziumokban; *Pete György*: Batthyány Lajos, az „alkotmányos túlzó”.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgylűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurác Ferenc*. Kiadja: Vas Megye Közgylűlés. Szombathely. 2008. 5. 513–640. old. – A tartalomról: *Mózer Ibolya*: Claudius kécsi rehabilitációja; *Fekete Mária*: A kincs, a lelőhely, a védett terület és a cross-pálya [Velem-Szentvid raktárleletei]; *Prohászka László*: Batthyány Lajos emlékjelei Budapesten és a Dunántúlon; *Lőrincz Zoltán*: A szombathelyi Jézus szíve-templom; *Tóth Zsuzsanna*: A törökverő Szapary Péter mondája; *Vissi Zsuzsanna*: A jobbágyi Jobbágyi család története; *Torjay Váler*: Bútorok Knébel-fotográfiáiban az első világháború előtt; *Lőcsei Péter*: Weöres-mozaikok, XVIII.– kiadatlan levelek Weöres Sándor „levelesládájából”; *Balogh Jánosné Horváth Terézia* – *Beszépmi Józsefné*: Szabadrajzú színes népi gyapjúhímzések vidékünkön.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgylűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurác Ferenc*. Kiadja: Vas Megye Közgylűlés. Szombathely. 2008. 6. 643–1000. old. – A tartalomról: *Kovács Ferenc*: A 75 éves Vasi Szemle köszöntése; *Lőcsei Péter*: A Vasi Szemle indulása; *Tóth Endre*: Savaria római topográfiájáról; *Sill Ába Ferenc*: A dómólti apátság Szűz Mária-szobra; *Bakó Balázs*: A „püspökség bankja” (A szombathelyi egyházmegyei takarékpénztár történetéhez); *Békés Márton*: Az ellenfordalom két arca Vas megyében; *Bariska István*: Jurisics Miklós; *Gál József*: Konez János és szombathelyi koncertjei; *Nagy Zoltán*: Csaba József néprajzi

munkássága; *Károlyi Mária*: Varázsos tárgyak egy varázstalan világban (Az újkőkori művészet emlékei Vas megyében); *Tóth Ferenc*: „Habent sua fata libelli” – D’Andrezel vicomte könyvei és Mikes Kelemen; *Molnár Zoltán Miklós*: Egy népiségnyelvészeti vizsgálat szemléleti hátteréhez; *Balázs Géza*: Népi pálinkászat a Dunántúlon; *Gráfik Imre*: „Nyugat-Európából Közép-Európába” (Egy dunántúli [kladderény] példa); *Balogh Jánosné Horváth Terézia*: Csepreg és környéke magyar népviseletei; *Pusztay János*: Közép-Európa – Terra incognita; *Botlik József*: Az örvidéki (burgenlandi) magyarság sorsa; *Szell Kálmán*: A jövő orvoslásának nélkülözhetetlen kötőanyaga az etika; *Tóth Gábor* – *Fertőszegi Péter* – *Czapáry Katalin*: Fej- és arcméreték változásai – 15–18 éves lányok és fiúk vizsgálata alapján (Körmen, 1958–2008); *Víg Károly*: A kenyéri reptér bogárfaunisztikai vizsgálata.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2008. 3-4. sz. 20 old. – A tartalomról: *Nagy Tamás*: Százéves a Wekerle-telep; *Szőllősy*: Neoreneszánsz építészet Budapesten; g. t.: Pest és Buda történeti topográfiája DVD-n; *gábrriel*: A budai Vár száz éve; *Víz*: Építészeti hagyományok a Belvárosban; *Szabó Ivett*: Váci úti történetek; *Sarkadi Nagy Emília*: Hagyományörzés Újbudán; *G. T.*: Amiről a térképek mesélnek – Kiállítás a XVI. kerületben; *Bender Miklós*: Ország, város, otthon – Középkorú tábor a Lánchíd Körnél; *Róbert Péter*: Helytörténeti klub a XIII. kerületben; *Pándy Tamás*: Megszépült Pestszentimre vasútállomása; *Gali Ágnes*: Tanulmányok Budapest múltjából XXXIII.; *Tóth József*: Mátyas király örökégitől a múzeumkert történetéig – Budapesti História előadástjei a főváros levéltárában; Mátyas király és öröksége – Fővárosi középiskolások vetélkedője; *Víz László*: Utcanév-történetektől Vakár Tiborig – helytörténeti előadások az Aranytízben; *gábrriel*: Elhallgatott múlt: a pártállam és a belügy 1956–1990; *Tatai Gábor*: A Váci utca vak trafikosa – száz éve született Molnár Gábor.

Veres Emese Gyöngyvér: „...mikor Oláhország háborút izene...” Barca Kiadó. Bp. 2008. 504 old. – A barcasági csángók I. világháborús szenvedései.

Vitéz Ferenc: A mecénás professor emeritus. Ujváry Zoltán 75 éves. Szerzői kiadás. Debrecen 2007. 96 old.

Vitéz Ferenc: Szent Margitok öröksége. Újszentmargita regényes története. Önkormányzat. Újszentmargita 2007. 252 old.

Wicker Erika: Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete. Kecskemét 2008. 253 old.

Zalán falukönyve 2. 1771. június 18 – 1787. május 19. Községbíráskodás, guberniumi és militáris statútumok, pástorfogadás. Sajtó alá rend., bev.: *Demeter Lajos*. Szerk.: *Takács Péter*. *Székely falvak*. 4. Erdély-történeti Alapítvány. Debrecen 2008. 244 old.

Zákányszék és Borszék épített és természeti értékei. Szerk.: *Boldogné Fodor Erzsébet*. Kiadja a Zákányszék Jövőjéért Alapítvány. Zákányszék 2008. 144 old. – **Zákányszék:** *ifj. Lele József*: A Szentháromság templom; *Baghyiné Makra Ilona*: Tanya 464 „Udvarház”; *Szűcs Eszter*: Tanya 571; *Bóka Istvánné Németh Anna Tanács Dezsőné Bóka Piroška*: Tanya 590; *Veszélka*

Krisztina: „Tanácsfalú”; *Stefaniga Melinda*: Tanya 716 (Köszö-tanya); *Fűzy Antal Ferenc*: Tanya 705; *Aradi Ferencné Tóth Erzséber*: Tanya 703 („Tornyos” Gárgyán-tanya); *Czékus Kitti*: Tanya 397 (Tömörkény-ház); *Pálffyné Papp Ibolya*: Tanya 172; *Pálffyné Papp Ibolya*: Tanya 31; *Priskin Zoltán*: Tanya 316 (Battancs-tanya); *Csiszérné Nagy Éva*: Tanya 281; *Czékus Kitti*: A kisvasút Zákányszéken; *Szabó István*: A Zákányszéki Házi Múzeum története; *Daka Ervin*: A 130 éves kocsányos tölgy; Zákányszék képekben; *Petákné Fazekas Aranka – dr. Molnár Gyula*: Erdő mélyén, mező zöldjén [Zákányszék állatvilága]; *Abrahám Enikő – Liebhaber Gáborné*: Erdő, mező száz virága [Zákányszék növényvilága]; **Borszék**: *Farkas Aladár – dr. Kovács József*: Borszék; Séták Borszéken és környékén; Elherdált műemlékek; A kávas kutak varázsa; Borszék ásványvízforrásai; A borszéki barlangokról; Borszék altalajkincsei; A Tászkotető kincsei; Védett területeinkről; Borszék képekben.

Zlinszkyne Sternegg Mária: Ládás asztaltól a gömbasztalig. Adatok Debrecen bútorművészetének 17–18. századi történetéhez. *A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei*, 60. Déri Múzeum, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. Debrecen 2008. 223 old.

Zolnay Vilmos: Járom a pesti utcát. Bev.: *Saly Noémi*; vál.: *Buza Péter*; jegyz.: képeket vál.: *Fodor Béla*. *Budapesti könyvek*. Kiadja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Bp-i Városvédő Egyesület. Bp. 2008. 215 old.

Zounuk. Szerk.: *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 23*. Szerk.: *Fülöp Tamás*. Szolnok 2008. 294 old. – *Tóth Péter*: Topográfiai és birtoktörténeti adatok Jászberény és környéke XIII–XV. századi település-történetéhez; *Bartha Júlia*: Pogányi kegyetlenséggel – egy XVIII. századi válóper anatómiája; *Babucs Zoltán*: A m. kir. „József nádor” I, honvéd harcokcsiezred a magyarországi harcokban (1944. szept. 13. – 1945. febr. 12.); *Csőnge Attila*: A Magyar Kommunista Párt Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 1945–1948.; *Vadász István*: Abádszalók burgonyatermesztése; *Cseh Géza*: Forradalom után – A hatalmi restauráció jellegzeteségei Szolnok megyében (1956–1958); *Benedek Gyula*: Külső-Szolnok vármegye 1256–1569; *Papp Izabella*: Egy jászberényi család az 1848/49-es szabadságharc idején.

A zsérei folklór aranykönyve a Kodály-évben. *Dorogi Füzetek 36*. Szerk.: *Kovács Lajos*. Kiadja Dorog Város Barátainak Egyesülete. Dorog 2007. 80 old.

Magyar emlékekért a világban

Előadások a Magyar Kultúra Alapítvány Székházában
(Bp. I. Szentháromság tér 6. Deák terem)

FEBRUÁR

17. (kedd) 18 óra

Gál Vilmos: „Világkiállító magyarok” c. könyv szerzője:
Világkiállítások Londonban (1851, 1862) – **Széchenyi Ödön**

MÁRCIUS

3. (kedd) 18 óra

Dr. Messik Miklós vetített előadása:
A 48-as magyar emigráció francia földön. Kossuth titkos párizsi útja.
A „Magyar Nemzeti Bizottság” megalakulásának 150 éve.
Köszöntőt mond: **dr. Kedves Gyula** hadtörténész

17. (kedd) 18 óra

Kovács István volt krakkói konzul, történész, író vetített előadása:
A magyar szabadságharc ismeretlen lengyel hősei 1848–49-ben.
Meghívott vendégünk: **Joanna Stempinska** nagykövet asszony.

ÁPRILIS

7. (kedd) 18 óra

Messik Miklós vetített előadása:
Párizs és környéke magyar emlékei
és a 2008-ban **Kiss Ottóval** készített film bemutatása.

21. (kedd) 18 óra

„...nehézség nincs melyet erős akarat legyőzni képes ne volna”
Dr. Kubassek János a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója:
A Körösi-életműről kortársai és az utókor.

Babits Mihály, Török Sophie, Babits Ildikó – Esztergom, 1932 nyara
(Wosinszky Mór Megyei Múzeum fotógyűjteménye: 94.110.10)

Jámborné Balog Tünde: Sánta Kata, 1996.
(Enyedi Zoltán felvétele)

Köszöntjük a hetvenéves művésznőt!